

เอกสารประกอบการสอน

ประชากรศึกษา เพื่อการพัฒนาสังคม

เกรียงไกร ชูระพันธ์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
2560

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา ประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคม
Population Education for Social Development

เกรียงไกร ชูระพันธ์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

2560

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา ประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคม
Population Education for Social Development

เกรียงไกร ชูระพันธ์
ปร.ด. (ยุทธศาสตร์การพัฒนา)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

2560

คำนำ

เอกสารประกอบการสอนรายวิชาประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคม รหัสวิชา SD55103 เล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เป็นวิชาเอกบังคับ โดยจัดให้นักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาสังคมชั้นปีที่ 1 ทุกคนต้องศึกษาเล่าเรียน และนอกจากนี้ยังเปิดเป็นรายวิชาเลือกเสรีสำหรับนักศึกษาสาขาวิชาต่างๆ ที่สนใจลงทะเบียนเรียนด้วย ซึ่งเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะเป็นสื่อการจัดการเรียนการสอนที่มีความสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถเป็นแนวทางในการศึกษาเรียนรู้ตลอดจนสามารถค้นคว้าเพื่อพัฒนาเพิ่มพูนปัญญาต่อไปได้ อันจะทำให้มีความรู้และเจตคติตลอดจนทักษะที่เกี่ยวข้องกับประชากรศึกษาเพื่อเตรียมตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความเป็นพลวัตอย่างเหมาะสม ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ผู้เขียนได้เรียบเรียงเนื้อหาให้ครอบคลุมคำอธิบายรายวิชาทั้งหมด โดยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 8 บท ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาและความรู้เบื้องต้นประชากร ข้อมูลทางประชากรเพื่อการพัฒนา ทฤษฎีทางประชากร ภาวะเจริญพันธุ์ ภาวะการตาย ภาวะการย้ายถิ่น องค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงประชากร และผลกระทบและปัญหาประชากร นโยบายประชากร และการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร

เนื้อหาของเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย สื่อต่างๆ และจากประสบการณ์ที่ได้อบรมสัมมนาในสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประสบการณ์จากการสอนวิชาประชากรศึกษาต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาหลายปี แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลประชากรมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาผู้เขียนจึงพยายามที่จะนำมาเสนอเพื่อเป็นตัวอย่างประกอบให้ผู้ศึกษาได้เห็นภาพและเข้าใจมากยิ่งขึ้น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะประโยชน์ต่อนักศึกษาและผู้สนใจตามสมควร

ขอขอบคุณเจ้าของผลงานทุกคนที่นำมาประกอบการเรียบเรียงในครั้งนี้ ทำให้เอกสารประกอบการสอนเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หากมีข้อบกพร่องผู้เขียนขอน้อมรับคำแนะนำจากผู้รู้ต่อไป

เกรียงไกร ชูระพันธ์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	(1)
สารบัญ	(2)
สารบัญตาราง	(5)
สารบัญภาพ	(8)
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1	1
บทที่ 1 ประวัติความเป็นมาและความรู้เบื้องต้นประชากรศึกษา	3
ความเป็นมาและความสำคัญของประชากรศึกษา	3
ความหมายของประชากรศึกษา	5
ขอบเขตของประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา	6
ประชากรศึกษาจากอเมริกาสู่เอเชีย	12
ประวัติประชากรศึกษาในประเทศไทย	18
โครงการประชากรศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย	19
จุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา	23
ประโยชน์ของประชากรศึกษา	23
บทสรุป	24
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2	27
บทที่ 2 ข้อมูลทางประชากรเพื่อการพัฒนา	29
ความหมายของข้อมูลทางประชากร	29
แหล่งข้อมูลทางประชากร	30
การเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรที่สำคัญ	31
การนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร	43
บทสรุป	50
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3	53
บทที่ 3 ทฤษฎีทางประชากร	55
แนวคิดเกี่ยวกับประชากรในยุคแห่งเหตุผล	55
ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม	58
ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา	59
แนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์	61
ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์	68
ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย	71

(3)

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่น	72
บทสรุป	80
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4	83
บทที่ 4 ภาวะเจริญพันธุ์	85
ความหมายภาวะเจริญพันธุ์	85
ความหมายความสามารถในการมีบุตรและการสืบแทนพันธุ์	86
วิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์	89
ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์	93
แบบแผนภาวะเจริญพันธุ์และแนวโน้มประชากรในประเทศไทย	100
บทสรุป	103
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5	107
บทที่ 5 ภาวะการตาย	109
ความหมายของศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการตาย	109
วิธีการวัดอัตราการตาย	111
สาเหตุของการตาย	115
ความแตกต่างในเรื่องการตาย	122
บทสรุป	130
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6	133
บทที่ 6 ภาวะการย้ายถิ่น	135
ความหมายของการย้ายถิ่นฐาน	135
ประเภทของการย้ายถิ่น	136
วิธีวัดภาวะการย้ายถิ่น	140
การตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น	142
การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ	143
การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย	152
แนวโน้มและนโยบายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศไทย	156
บทสรุป	158

สารบัญ (ต่อ)

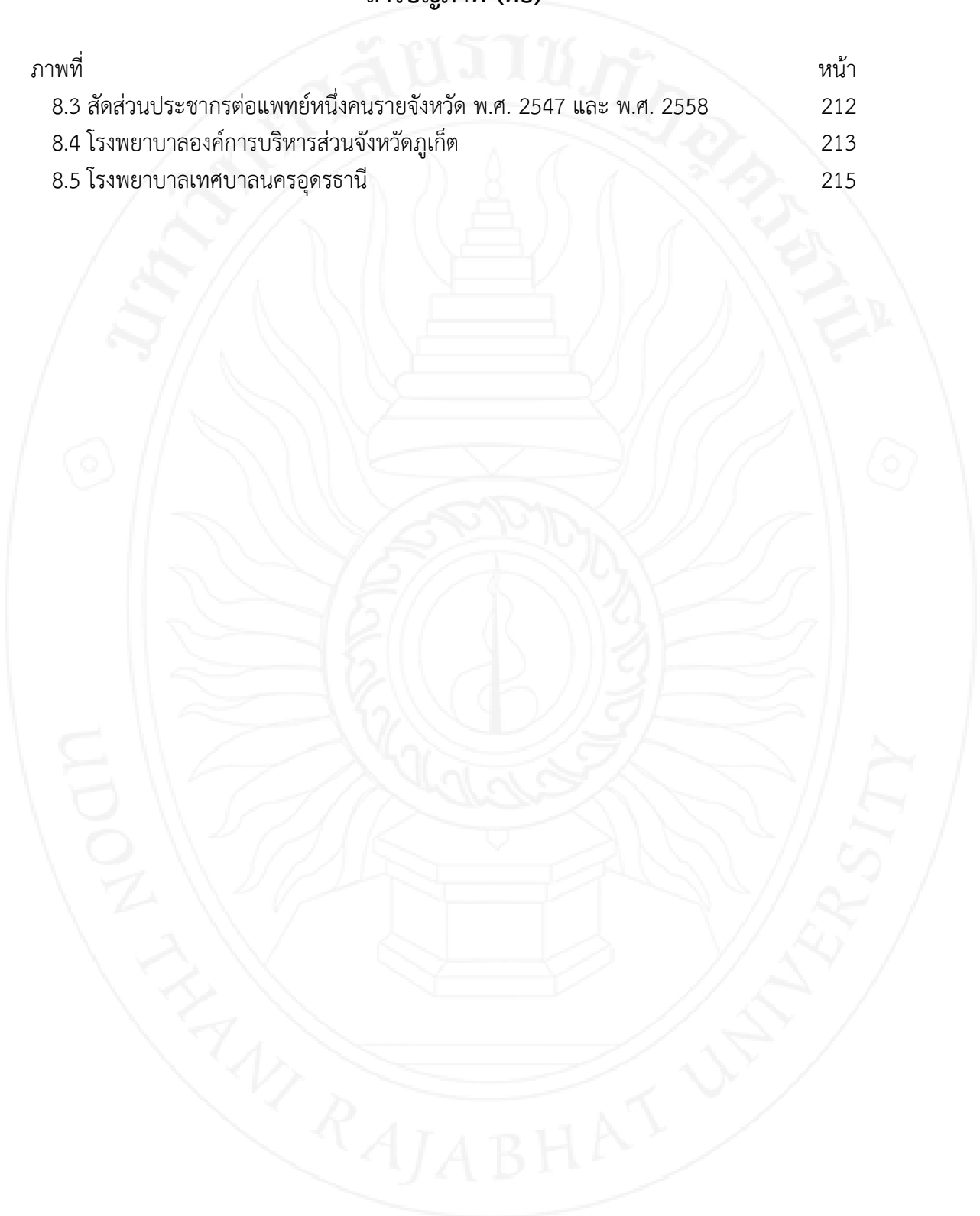
เรื่อง	หน้า
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 7	161
บทที่ 7 องค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงประชากร	163
ขนาดของประชากร (Population Size)	163
การกระจายตัวของประชากร (Population Distribution)	168
ความหนาแน่นของประชากร (Population Density)	175
องค์ประกอบของประชากร (Population Composition)	178
บทสรุป	198
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8	203
บทที่ 8 ผลกระทบและปัญหาประชากร นโยบายประชากร และการพัฒนาคุณภาพชีวิต	
ประชากร	205
ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากร	206
ปัญหาประชากร	217
นโยบายประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	220
การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร	236
บทสรุป	243
บรรณานุกรม	247

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 ขอบเขตการศึกษาประชากรศาสตร์	6
1.2 จุดมุ่งหมายหลักในประชากรศึกษา	9
1.3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา	10
1.4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา	11
1.5 ประเทศในทวีปเอเชียที่ดำเนินโครงการประชากรศึกษา	13
1.6 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล อาคารประชาสังคมอุดมพัฒน์ ได้รับพระราชทานนามจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา	22
1.7 วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	22
2.1 แหล่งข้อมูลประชากรปฐมภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ	30
2.2 แหล่งข้อมูลประชากรทุติยภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ	31
2.3 ป้ายประชาสัมพันธ์ “มาตี มาทำสำมะโนประชากร”	37
2.4 ลักษณะแผนภูมิเส้นหรือกราฟลายเส้น	45
2.5 ตัวอย่างแผนภูมิแท่ง	45
2.6 ตัวอย่างแผนภูมิวงกลม กรณีตัวอย่างการผลิตไฟฟ้าจากเชื้อเพลิงชนิดต่างๆ	46
2.7 ตัวอย่างแผนภูมิปิรามิด ลักษณะที่ 1	47
2.8 ตัวอย่างแผนภูมิปิรามิด ลักษณะที่ 2	47
2.9 ตัวอย่างแผนภูมิรูปภาพ	48
2.10 ตัวอย่างกราฟแผนที่	49
3.1 กราฟเส้นโค้งลอจิสติก ของปีแอร์ ฟรองซัว แฟร์ฮิลสต์	62
3.2 รูปแบบของความขัดแย้งในการตัดสินใจย้ายถิ่นของ จานิส และมานน์	79
4.1 ภาพการณ์เจริญพันธุ์ในประเทศกลุ่มอาเซียน พ.ศ. 2508-2553	86
4.2 ประสิทธิภาพของวิธีคุมกำเนิด	87
4.3 พัฒนาการของเด็กในครรภ์ 1-9 เดือน	88
5.1 อัตราการตายจำแนกตามสาเหตุที่สำคัญต่อประชากร 100,000 คน ประเทศไทย พ.ศ. 2554 และ 2558	116
5.2 สาเหตุการณเสียชีวิตคนไทย 5 ลำดับ	116
6.1 แร่งงานไทยส่งเงินกลับประเทศ	145
6.2 แนวโน้มการโยกย้ายถิ่นฐานในอาเซียน	156
7.1 พีรามิดประชากรทั่วราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2553	185
7.2 พีรามิดประชากรทั่วราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2553	186
8.1 พีรามิดประชากรของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2503-2573	205
8.2 รายงานข้อมูลทรัพยากรบุคคลากรบุคคลสาธารณสุข สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2558	211

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
8.3 สัตว์ส่วนประชากรต่อแพทย์หนึ่งคนรายจังหวัด พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2558	212
8.4 โรงพยาบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต	213
8.5 โรงพยาบาลเทศบาลนครอุดรธานี	215

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 การจัดอันดับประเทศตามดัชนีการพัฒนามนุษย์ปี พ.ศ. 2559	17
2.1 เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสีย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลประชากรของการทำสำมะโนประชากร การจดทะเบียน และการสำรวจสุ่มตัวอย่าง	42
2.2 จำนวนประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามสถานภาพแรงงาน	44
4.1 ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเจริญพันธุ์	93
4.2 อัตราเจริญพันธุ์รวม (TRF) ประเทศไทย	100
5.1 อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของมนุษย์จากอดีตถึงปัจจุบัน	118
5.2 จำนวนเกิดมีชีพ อัตราเกิดแบบมีชีพ และจำนวนตาย อัตราการตายต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามเพศปี พ.ศ. 2544-2558	126
5.3 จำนวนการตาย ร้อยละ และอัตราการตายตามกลุ่มอายุ ต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามเพศปี พ.ศ. 2554-2558	127
6.1 จำนวนแรงงานของประเทศต่างๆ ที่ทำงานในตะวันออกกลางในช่วงปี พ.ศ. 2520-2530	144
6.2 จำนวนแรงงานไทยที่ลงทะเบียนแจ้งความประสงค์เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกตามเพศและภูมิภาคปี พ.ศ. 2552-2558	146
6.3 จำนวนแรงงานไทยที่ลงทะเบียนแจ้งความประสงค์เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกตามวุฒิการศึกษาปี พ.ศ. 2558	147
6.4 จำนวนแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกตามวิธีการเดินทางไปทำงานและเพศปี พ.ศ. 2552-2558	148
6.5 จำนวนแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกประเทศวิธีการเดินทางไปทำงานและเพศปี พ.ศ. 2558	149
6.6 จำนวนผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามเหตุผลที่ย้ายถิ่นปี พ.ศ. 2550-2555	152
6.7 จำนวนผู้ลงทะเบียนสมัครงาน ตำแหน่งงานว่าง และการบรรจุงาน จำแนกตามช่วงอายุปี พ.ศ. 2552-2558	153
6.8 จำนวนแรงงานต่างด้าวที่ขอจดทะเบียน ณ ศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (OSS) ตามมติคณะรัฐมนตรี 3 มีนาคม 2558 จำแนกตามสัญชาติปี พ.ศ. 2558	153
6.9 จำนวนต่างด้าวคงเหลือทำงานอยู่ในประเทศไทย ประเภททั่วไป (มาตรา 9) จำแนกตามสัญชาติปี พ.ศ. 2553-2558	154
6.10 จำนวนต่างด้าวคงเหลือทำงานอยู่ในประเทศไทย ประเภทส่งเสริมการลงทุน (มาตรา 12) จำแนกตามสัญชาติปี พ.ศ. 2553-2558	155
7.1 จำนวนประชากรของโลกที่มากที่สุด 20 ประเทศแรกปี พ.ศ. 2560	165
7.2 จำนวนประชากรในกลุ่มประเทศอาเซียนปี พ.ศ. 2558	166
7.3 จำนวนประชากรในประเทศไทยจำแนกตามการทำสำมะโนประชากร	166

(6)

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
7.4 จำนวนประชากรของประเทศไทย จำนวนตามภูมิภาคปี พ.ศ. 2558	169
7.5 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัดภาคกลาง	169
7.6 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	170
7.7 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัด ภาคเหนือ	170
7.8 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัด ภาคใต้	171
7.9 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 ทั้งประเทศ	172
7.10 จังหวัดที่มีประชากรเกินล้าน เรียงจากมากไปหาน้อย จำนวน 21 จังหวัดปี พ.ศ. 2558	173
7.11 ความหนาแน่นประชากร จำแนกตามการสำรวจสำมะโนประชากร ระหว่างปี พ.ศ. 2453-2553	176
7.12 เปรียบเทียบความหนาแน่นประชากร จำแนกตามภูมิภาคจากการสำรวจ สำมะโนประชากร ระหว่างปี พ.ศ. 2543-2553	177
7.13 ความหนาแน่นประชากร จำแนกตามจังหวัด ปี พ.ศ. 2553	177
7.14 อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ จำแนกตามประเทศในกลุ่มอาเซียน ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2553	183
7.15 อัตราส่วนพึ่งพิงของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2543-2579	184
7.16 สถิติการจดทะเบียนสมรส จำแนกตามภาคประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2551-2556	187
7.17 สถิติการจดทะเบียนหย่าคู่สมรสจำแนกตามภาคประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2551-2556	187
7.18 การศึกษาของประชากร จำแนกตามเพศเขตการปกครอง และภาคปี พ.ศ. 2553	192
7.19 ร้อยละของประชากรอายุตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไปที่ไม่อ่านหนังสือนอกเวลาเรียน นอกเวลาทำงาน จำแนกตามสาเหตุที่ไม่อ่านหนังสือและกลุ่มอายุปี พ.ศ. 2551	194
7.20 ร้อยละของประชากรอายุตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไปที่ไม่อ่านหนังสือนอกเวลาเรียนนอกเวลา ทำงาน จำแนกตามประเภทเนื้อหาสาระของหนังสือที่อ่านและกลุ่มวัย พ.ศ. 2551	195
7.21 จำนวนและอัตราการอ่านหนังสือของเด็กเล็กนอกเวลาเรียน จำแนกตามเพศ เขตการปกครอง และภาค พ.ศ. 2551	195
7.22 ร้อยละของประชากร จำแนกตามการมีชื่อในทะเบียนบ้าน เพศ และเขต การปกครอง พ.ศ. 2553	197
8.1 แนวโน้มร้อยละของกลุ่มประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป	207
8.2 จำนวนบุคลากรทางการแพทย์ตามระดับสถานบริการภายใต้กระทรวงสาธารณสุข	212
8.3 คาดประมาณความต้องการและจำนวนกำลังคนด้านสุขภาพที่จะมีในปี พ.ศ. 2569	213
8.4 การตั้งเป้าหมายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	234

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
8.5 การคาดประมาณอัตราเจริญพันธุ์รวมในปี พ.ศ. 2570	235
8.6 ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน	240
8.7 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก Sustainable Development Goals: SDGs	242

แผนบริหารการสอนประจำวิชา

รหัสวิชา	SD55103	จำนวนหน่วยกิต	3(3-0-6)
ชื่อวิชา	ประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคม SD55103 3(3-0-6) (Population Education for Social Development)		

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางประชากรศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางด้านประชากรกับการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ สังคมการศึกษากฎหมายผลกระทบของการพัฒนาที่จะมีผลต่อแนวโน้มประชากรและการศึกษาประชากรที่มีผลกระทบต่อการวางแผนการพัฒนาประเทศในแต่ละช่วงของการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติและความเป็นมาของวิชาประชากรศึกษาในประเทศไทย
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลทางประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนา
3. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเกี่ยวกับทฤษฎีทางประชากรศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับภาวะประชากรทั้งสามภาวะ ประกอบด้วย ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเจริญพันธุ์ ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการตาย ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางประชากรได้อย่างเหมาะสม
4. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะการเจริญพันธุ์และแบบแผนการเจริญพันธุ์ในประเทศไทยได้
5. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะการตายอันมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางประชากร
6. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่นและแนวโน้มการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศไทย
7. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบประชากรที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประชากร
8. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบและปัญหาประชากรและสามารถเสนอแนะวิธีการป้องกันและแก้ไขได้อย่างเหมาะสม ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจนโยบายประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร

เนื้อหา

บทที่ 1 ประวัติความเป็นมาและความรู้เบื้องต้นประชากรศึกษา 6 ชั่วโมง

ความเป็นมาและความสำคัญของประชากรศึกษา
ความหมายของประชากรศึกษา
ขอบเขตของประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา
ประชากรศึกษาจากอเมริกาสู่เอเชีย
ประวัติประชากรศึกษาในประเทศไทย
โครงการประชากรศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย
จุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา
ประโยชน์ของประชากรศึกษา
บทสรุป

บทที่ 2 ข้อมูลทางประชากรเพื่อการพัฒนา 6 ชั่วโมง

ความหมายของข้อมูลทางประชากร
แหล่งข้อมูลทางประชากร
การเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรที่สำคัญ
การนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร
บทสรุป

บทที่ 3 ทฤษฎีทางประชากร 6 ชั่วโมง

แนวคิดเกี่ยวกับประชากรในยุคแห่งเหตุผล
ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม
ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา
แนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรที่สำคัญในปัจจุบัน
ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์
ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย
ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่น
บทสรุป

- บทที่ 4 ภาวะเจริญพันธุ์** **6 ชั่วโมง**
- ความหมายภาวะเจริญพันธุ์
 - ความหมายความสามารถในการมีบุตรและการสืบแทนพันธุ์
 - วิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์
 - ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์
 - แบบแผนภาวะเจริญพันธุ์และแนวโน้มประชากรในประเทศไทย
 - บทสรุป
- บทที่ 5 ภาวะการตาย** **6 ชั่วโมง**
- ความหมายของศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการตาย
 - วิธีการวัดอัตราการตาย
 - สาเหตุของการตาย
 - ความแตกต่างในเรื่องการตาย
 - แบบแผนและการเปลี่ยนแปลงภาวะการตายในประเทศไทย
 - บทสรุป
- บทที่ 6 ภาวะการย้ายถิ่น** **6 ชั่วโมง**
- ความหมายของการย้ายถิ่นฐาน
 - ประเภทของการย้ายถิ่น
 - วิธีวัดภาวะการย้ายถิ่น
 - การตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น
 - การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ
 - การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย
 - แนวโน้มและนโยบายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศไทย
 - บทสรุป
- บทที่ 7 องค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงประชากร** **6 ชั่วโมง**
- ขนาดของประชากร (Population Size)
 - การกระจายตัวของประชากร (Population Distribution)
 - ความหนาแน่นของประชากร (Population Density)
 - องค์ประกอบของประชากร (Population Composition)
 - บทสรุป

(13)

บทที่ 8 ผลกระทบและปัญหาประชากร นโยบายประชากร

6 ชั่วโมง

และการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากร

ปัญหาประชากร

นโยบายประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร

บทสรุป

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. บรรยาย
2. เรียนเชิญวิทยากรบรรยาย
3. ศึกษาจากเอกสารประกอบการสอนและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. แบ่งกลุ่มศึกษาค้นคว้าเนื้อหาเพิ่มเติมทั้งในห้องและนำเสนอเป็นรายงาน
5. ศึกษาดูงานเพิ่มเติมจากแหล่งเรียนรู้
6. มอบหมายให้นักศึกษาหัวข้อที่กำหนดภาคสนามและจัดทำเป็นรายงาน
7. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
8. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
9. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ต่าง ๆ ประกอบด้วย Power point วิดีทัศน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. หนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. แหล่งเรียนรู้และทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น
5. กรณีศึกษา
6. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1.คะแนนระหว่างภาคเรียน	70 %
1.1 กิจกรรมเสริมประสบการณ์เรียนรู้	10 %
1.2 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมรายวิชา	10 %
1.3 ศึกษาบทความประชากร	10 %
1.4 ตอบคำถามท้ายบท	10 %
1.5 ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูลประชากร	20 %
1.6 การทดสอบย่อย	10 %
2. คะแนนปลายภาคเรียน	30 %

เกณฑ์การประเมินผล

คะแนนระหว่าง	80 – 100	ได้ระดับ	A	ดีเยี่ยม
คะแนนระหว่าง	75 – 79	ได้ระดับ	B+	ดีมาก
คะแนนระหว่าง	70 – 74	ได้ระดับ	B	ดี
คะแนนระหว่าง	65 – 69	ได้ระดับ	C+	ดีพอใช้
คะแนนระหว่าง	60 – 64	ได้ระดับ	C	พอใช้
คะแนนระหว่าง	55 – 59	ได้ระดับ	D+	อ่อน
คะแนนระหว่าง	50 – 54	ได้ระดับ	D	อ่อนมาก
คะแนนระหว่าง	0 – 49	ได้ระดับ	F	ตก

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1
ประวัติความเป็นมาและความรู้เบื้องต้นประชากรศึกษา
เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความเป็นมาและความสำคัญของประชากรศึกษา
2. ความหมายของประชากรศึกษา
3. ขอบเขตของประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา
4. ประชากรศึกษาจากอเมริกาสู่เอเชีย
5. ประวัติประชากรศึกษาในประเทศไทย
6. โครงการประชากรศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย
7. จุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา
8. ประโยชน์ของประชากรศึกษา

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ ความเป็นมาและความสำคัญของประชากรศึกษา ความหมายของประชากรศึกษาได้
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจและสามารถอธิบายประชากรศึกษาจากอเมริกาสู่เอเชีย ประวัติประชากรศึกษาในประเทศไทย โครงการประชากรศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทยได้
3. เพื่อให้ผู้ศึกษาบอกจุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา และประโยชน์ของประชากรศึกษาได้

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 1 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้

1. อธิบายความเป็นมาและความสำคัญของประชากรศึกษาได้
2. บอกความหมาย ขอบเขตของประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษาได้
3. วิเคราะห์สาเหตุและปัจจัยการการนำวิชาประชากรศึกษาสู่ประเทศในเอเชียได้
4. อธิบายประวัติประชากรศึกษาในประเทศไทย และโครงการประชากรศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาได้
5. บอกจุดมุ่งหมายและประโยชน์ของวิชาประชากรศึกษาได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ปฐมนิเทศรายวิชาเพื่อแนะนำการจัดการเรียนการสอน การวัดผล และประเมินผลในรายวิชาประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคม
2. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 1 นำเสนอโดยใช้ Power Point
3. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 5 กลุ่ม เพื่อแต่ละกลุ่มอภิปรายประเด็นดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 ความเป็นและความสำคัญของประชากรศึกษา
 - กลุ่มที่ 2 ความสัมพันธ์ของประชากรศาสตร์ ประชากรศึกษา และประชากรวิทยา
 - กลุ่มที่ 3 ศึกษาลักษณะประเทศในเอเชียที่ดำเนินโครงการประชากรศึกษา
 - กลุ่มที่ 4 สถาบันอุดมศึกษาที่มีบทบาทในโครงการประชากรศึกษาในประเทศไทย
 - กลุ่มที่ 5 จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของวิชาประชากรศึกษา
4. ผู้ศึกษาส่งตัวแทนนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน
5. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
6. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
7. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 1
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วิดีทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. หนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำการบรรยาย
2. สังเกตจากการมีส่วนร่วมในการบรรยาย
3. สังเกตการอภิปรายผลงานที่ได้รับมอบหมาย
4. สังเกตจากการตอบคำถาม
5. ตรวจสอบผลงานจากการการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 1

ประวัติความเป็นมาและความรู้เบื้องต้นประชากรศึกษา

ประชากรศึกษามีต้นกำเนิดมาจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเหตุผลแห่งความตระหนักในปัญหาประชากรที่จะเกิดขึ้นจากการเพิ่มประชากรจึงจัดเนื้อหาวิชาสำหรับนักเรียนและเยาวชนได้ศึกษาเพื่อการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงประชากรโดยมุ่งให้เรียนรู้และปรับพฤติกรรมของตนเอง วิชาดังกล่าวได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในแถบทวีปเอเชีย โดยได้นำแนวคิดประชากรศึกษาไปวางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ เบื้องต้น มีจำนวน 10 ประเทศ รวมถึงประเทศไทย วิชาประชากรศึกษาเป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อให้โอกาสเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ องค์ประกอบและกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงประชากร ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตของคน ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก ตลอดจนวิธีการต่างๆ ที่จะช่วยป้องกันและแก้ไขภาวะประชากรให้สมดุล เพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีสมดังปรารถนา

ความเป็นมาและความสำคัญของประชากรศึกษา

จากอดีตถึงปัจจุบันข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับประชากรในภูมิภาคต่างๆของโลกพบว่ามี การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างประชากร การกระจายตัว ของประชากร ตลอดจนจำนวนของประชากร อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาวะ ประชากรอันได้แก่ การเกิดหรือการเจริญพันธุ์ การตาย และการย้ายถิ่น ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าใน อดีตนักประชากรศาสตร์ได้ทำการศึกษาและยืนยันถึงแนวโน้มของการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว

โดยการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วนั้นได้ปรากฏอย่างชัดเจนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่ง เรียกว่าปรากฏการณ์นี้ว่า “Baby Boom” หรือปรากฏการณ์ด้านประชากรศาสตร์ที่ ซึ่งหมายถึง ประชากรกลุ่มที่เกิดในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2489-2507 โดยที่ในยุคดังกล่าวหลายๆ ประเทศทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยได้มีนโยบายที่เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการเพิ่มจำนวนประชากร เพื่อ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาและฟื้นฟูประเทศหลังเหตุการณ์สงคราม ประกอบกับความ เจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ทำให้ประชากรแต่ละประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ได้แก่ ประเทศต่างๆของทวีปเอเชีย แอฟริกา และกลุ่มประเทศ ละตินอเมริกา มีประชากรเพิ่มจาก 1,300 ล้านคน ในปี ค.ศ. 1950 มาเป็น 2,000 ล้านคน ในปี ค.ศ. 1970 ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ความต้องการด้านต่างเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วชนิดจำกัด เช่น ปริมาณความ ต้องการด้านอาหาร ที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย บริการด้านที่อยู่อาศัย การศึกษา การมีงานทำ ความ ต้องการสินค้าบริการต่างๆที่เพิ่มขึ้น การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีถึงแม้จะ ได้ผล ในระยะแรกก็ตาม แต่ในที่สุดก็จะถึงขีดจำกัดที่จะสามารถเพิ่มผลผลิตได้อีกต่อไป เนื่องจากจำนวน ทรัพยากรแต่ละประเทศมีอยู่อย่างจำกัด จึงไม่สามารถที่จะสนองความต้องการสิ่งเหล่านี้ได้อย่าง สมดุล ทำให้เกิดความขัดข้องในการดำรงชีวิตประจำวันและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของ

ประชากรได้ หากไม่รีบดำเนินการทางประชากรในช่วงเวลาที่เหมาะสมก็จะยิ่งทำให้ทวีความรุนแรงของปัญหาที่สูงขึ้น

นักประชากรศาสตร์จึงให้ความสำคัญกับการเพิ่มประชากร และได้ครุ่นคิดหาวิธีการที่เหมาะสมในการที่จะชะลออัตราการเพิ่มของประชากรลงได้ โดยให้ลดลงอย่างช้าๆ ให้สมดุลกับทรัพยากรที่มีอยู่อันจะเป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรได้อีกด้วย จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือพร้อมทั้งหาวิธีการแก้ไขและป้องกันปัญหาประชากรอันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงประชากรในด้านต่างๆ ซึ่งการดำเนินการของแต่ละประเทศต่างประสบปัญหาที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป นักประชากรศาสตร์ที่สำคัญในสหรัฐอเมริกา คือ ฟิลลิป เอ็ม. เฮาเซอร์ (Philip M. Hauser) เขาได้เขียนบทความเกี่ยวกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงประชากรไว้ใน The Teacher College Record และได้วางเค้าโครงและเนื้อหาสาระของประชากรศึกษาว่าควรประกอบด้วยอะไรบ้างหรือควรจะมีลักษณะเช่นไร ในที่สุดจึงได้พบว่าวิธีการการศึกษาเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขและควบคุมปัญหาประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนเรียกร้องให้สถาบันการศึกษาของอเมริกามาสนใจเกี่ยวกับโครงการประชากรศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากรของประเทศและองค์ประกอบที่ทำให้ประชากรเปลี่ยนแปลงไป ตระหนักถึงภาวะประชากรที่มีผลต่อภาวะเศรษฐกิจและสังคม การศึกษา และสุขภาพอนามัย มีความรู้เกี่ยวกับการวางแผนชีวิตครอบครัวและสามารถนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม มีความรู้เกี่ยวกับแผนโครงการประชากรศึกษาทั้งในและต่างประเทศ และเกิดความรู้สึกรับผิดชอบในฐานะพลเมืองที่ดีที่จะต้องร่วมกันแก้ไขปัญหอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงประชากรอย่างเหมาะสม

แนวคิดนี้ได้ถูกเผยแพร่ให้รัฐบาลได้ยอมรับและสนับสนุนให้มีการสอนวิชาประชากรศึกษาขึ้นในประเทศต่างๆ ทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทย ด้วยตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็วจึงดำเนินนโยบายเกี่ยวกับประชากรขึ้น โดยใช้เครื่องมือต่างๆ ที่รัฐบาลมีอยู่ทำงานร่วมกับภาครัฐ และองค์กรภาคเอกชน ในการให้ความรู้แก่นักเรียนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ส่งเสริมการมีครอบครัวขนาดเล็ก โดยเสนอบริการการวางแผนครอบครัวให้แก่ประชาชน ทำให้อัตราการเกิดของหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยได้ลดลงอย่างรวดเร็วและอัตราการเพิ่มของประชากรก็ได้ลดลงด้วย ซึ่งก็มีผลกระทบต่อหลายด้านเช่นจำนวนเด็กในวัยเรียนลดลงอย่างรวดเร็ว สัดส่วนครูกับนักเรียนไม่สมดุลกัน จำนวนประชากรวัยแรงงานลดลง แนวโน้มประชากรสูงวัยสูงขึ้น อันเนื่องจากประชากรยุค Baby Boom กำลังเคลื่อนตัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุและกำลังจะเกษียณอายุจากการทำงาน ฯลฯ

อย่างไรก็ตามประชากรทุกคนต้องเผชิญปัญหาสืบเนื่องจากประชากรทั้งสิ้นทั้งในระดับปัจเจกบุคคลทุกกลุ่มช่วงวัย ระดับสังคม ระดับประเทศชาติ และระดับโลก ซึ่งโจทย์ที่สำคัญมากที่สุดภาวะประชากรที่เปลี่ยนแปลงไปคือจะพัฒนาประชากรที่มีอยู่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างไร ซึ่งเป็นความท้าทายทั้งในส่วนบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ รัฐบาล และองค์กรระหว่างประเทศ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนทุกหน่วยที่มีบทบาทด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ต้องหารูปแบบและวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป

ดังนั้นเนื้อหาในรายวิชาประชากรศึกษาระดับปริญญาโท จึงมีความสำคัญและจำเป็นที่ควรแก่การทำความเข้าใจ และปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมเพื่อลดปัญหาประชากรที่อาจเกิดขึ้นได้ ดังรายละเอียดที่จะแสดงในแต่ละบทต่อไป

ความหมายของประชากรศึกษา

ยูเนสโก¹ (2516: 8) ได้ให้ความหมาย ประชากรศึกษา คือ โครงการจัดการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะประชากรในครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดทัศนคติในทางรับผิตชอบ และมีการปฏิบัติอย่างมีเหตุผลต่อภาวะประชาระนั้นๆ

วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ (2516) ได้ให้ความหมาย ประชากรศึกษา หมายถึง การเรียนการสอนให้นักเรียนหรือผู้เรียนเข้าใจถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงประชากร ผลที่ติดตามมา วิธีการแก้ไขและป้องกันปัญหาเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจที่เหมาะสมของผู้เรียน ในอันที่จะแก้ไขป้องกันปัญหาประชากรและมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต

โดนอลด์ ซอลส์² (2519: 9) ได้ให้ความหมาย ประชากรศึกษา หมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่มุ่งหวังจะช่วยให้บุคคลที่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับประชากรและผลสืบเนื่องของการเปลี่ยนแปลงประชากร รวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวข้องที่มีผลต่อบุคคล ครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความตระหนักในการเพิ่มพูนความรู้และสร้างทัศนคติ และการปฏิบัติตนที่รับผิตชอบ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2539: 7) ได้ให้ความหมาย ประชากรศึกษา หมายถึง การให้การศึกษาเกี่ยวกับภาวะประชากร การเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรและผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชาระนั้นแก่บุคคลทั่วไป โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนมีความตระหนักและเกิดเจตคติในทางรับผิตชอบตลอดจนมีพฤติกรรมทางประชากรที่เหมาะสม

ทัศนีย์ ทองสว่าง (2544: 20) ได้ให้ความหมาย ประชากรศึกษา คือ โครงการที่เกี่ยวกับประชากร เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ทัศนคติ รู้สึกในการรับผิตชอบและตัดสินใจปฏิบัติอย่างมีเหตุผลเหมาะสมกับภาวะประชาร

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ประชากรศึกษา การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาร ภาวะประชาร การเปลี่ยนแปลงประชาร ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงประชาร และแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหา ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติตลอดถึงการสร้างความตระหนักและรับผิตชอบร่วมกันเกี่ยวกับประชารในฐานะพลเมืองในสังคม

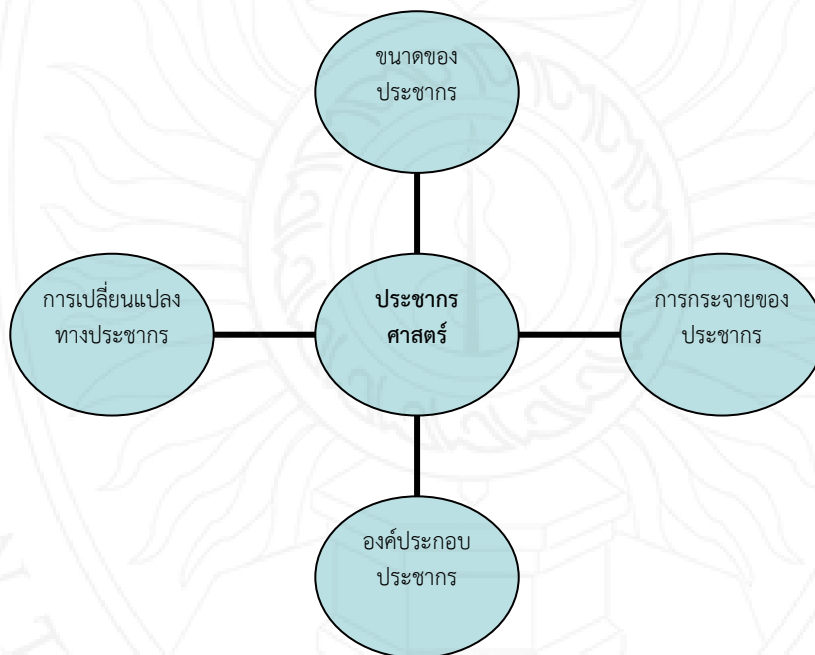
¹ แปลโดย ยูพา อุดมศักดิ์. (2517). *ประชากรศึกษากับคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยวิชาการศึกษาและกรมการฝึกหัดครู.

² แปลโดย ประภาเพ็ญ สุวรรณ. (2519). "แนวคิดทางประชากรศึกษา" *หนังสืออุทิศประชากรศึกษา*. โครงการประชากรศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

ขอบเขตของประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา

ก่อนที่จะมาเป็นประชากรศึกษา มีความสัมพันธ์กับ คำว่า ประชากรศาสตร์ (Demography) คำว่า สารศึกษาประชากร (Population Studies) และ คำว่า ประชากรศึกษา (Population Education) ซึ่งทั้ง 3 คำนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.ประชากรศาสตร์ (Demography) เป็นการศึกษาถึงขนาด (Size) การกระจาย (Distribution) และองค์ประกอบของประชากร (Composition) ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้น ซึ่งองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงประชากร ได้แก่ ภาวะทั้ง 3 อย่าง คือ ภาวะเจริญพันธุ์หรือการเกิด ภาวะการตาย และภาวะการย้ายถิ่น ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคม (Philip M.Hauser and Otis Dudley, Duncan อ้างใน ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2539: 3) ซึ่งประชากรศาสตร์มีขอบเขตการศึกษา 4 ประเด็น คือ การศึกษาเกี่ยวกับขนาดของประชากร การศึกษาเกี่ยวกับการกระจายของประชากร การศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบประชากร และการศึกษาองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงประชากร ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 ขอบเขตการศึกษาประชากรศาสตร์

จากภาพที่ 1.1 จะเห็นได้ว่า ประชากรศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับ

1. ขนาดของประชากร คำว่า ขนาด หมายถึง จำนวนหน่วยในการนับประชากร เช่น จำนวนคน ซึ่งจะเป็นการศึกษาให้ทราบว่า ณ พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งมีขนาดประชากรเท่าใด ใหญ่หรือเล็กกว่าอดีต และจะมีขนาดเท่าใดในอนาคต

2. การกระจายตัวของประชากร คำว่า การกระจาย หมายถึง การจัดกลุ่มของประชากรในพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งจะเป็นในลักษณะทางภูมิศาสตร์หรือเขตที่อยู่อาศัยก็ได้ในเวลาที่กำหนด

เช่น ภูมิภาค กลุ่มยุทธศาสตร์จังหวัด จังหวัด เขตอุตสาหกรรม เขตพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ เขตชานเมือง เขตเมือง เขตชนบท สาเหตุและผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการกระจายตัวดังกล่าว

3. องค์ประกอบประชากร เป็นการศึกษาถึงคุณลักษณะต่างๆ ของประชากรที่รวมกัน ณ พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เช่น เพศ อายุ เชื้อชาติ สัญชาติ สถานภาพการสมรส รายได้ อาชีพ เป็นต้น

4. องค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงประชากร คำว่า การเปลี่ยนแปลงทางประชากร หมายถึง การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งได้แก่ การเกิด การตาย และการย้ายถิ่น หรือประชากรในโครงสร้างบางส่วน ซึ่งได้แก่ การกระจายตัวของประชากรตามเพศและอายุ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวจะมีผลให้ประชากรในพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย

อย่างไรก็ตามปรากฏว่าได้มีนักวิชาการหลายท่านได้พยายามจะแยกประชากรศาสตร์ (Demography) กับการศึกษาประชากร (Population Studies) ออกจากกัน โดยพยายามจำกัดความว่าประชากรศาสตร์เน้นหนักเฉพาะทางด้าน การคำนวณตัวเลข สถิติเท่านั้น การพยายามจำกัดขอบเขตของประชากรศาสตร์ไว้แค่เป็นเรื่องของการคำนวณตัวเลขสถิติดังกล่าวจึงไม่เป็นการถูกต้องและไม่เป็นที่ยอมรับของนักประชากรโดยทั่วไป เพราะจะพบว่าสามารถจำแนกประชากรศาสตร์ได้ 2 ภาค คือ ภาคพรรณนา (Descriptive Demography) และภาคคณิตศาสตร์ (Mathematical Demography) (ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ และคณะ, ม.ป.ป: 4)

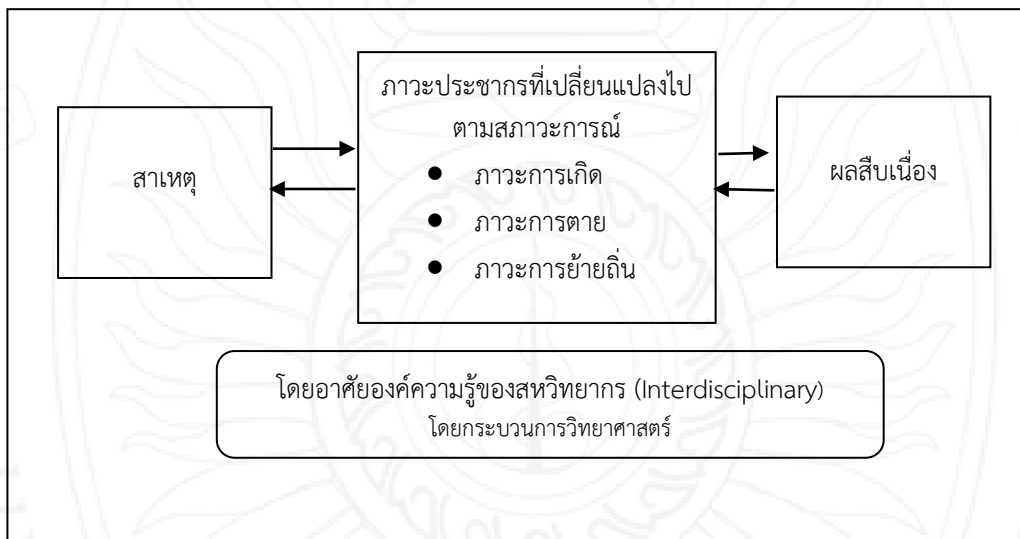
1. ประชากรศาสตร์ภาคพรรณนา (Descriptive Demography) ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับจำนวนประชากร การเปลี่ยนแปลงประชากร การกระจายตัวประชากร องค์ประกอบหรือคุณลักษณะต่างๆ ของประชากร เป็นต้น และมีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลประชากร ได้แก่ ข้อมูลเรื่องการเกิด การตาย การย้ายถิ่น อายุ เพศ ฯลฯ เพื่อใช้ประกอบการอธิบายข้อมูลต่างให้เกิดความน่าสนใจต่อไป

2. ประชากรศาสตร์ภาคคณิตศาสตร์ (Mathematical Demography) ได้แก่ การศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรของประชากรในเชิงสถิติ และคิดค้นหาแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) และสูตรต่างๆ ตลอดจนการปรับปรุงเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลทางประชากรให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น มีความน่าเชื่อถือ โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์

สรุปประชากรศาสตร์ เป็นการศึกษาถึงขนาด (Size) การกระจาย (Distribution) และองค์ประกอบของประชากร (Composition) การเปลี่ยนแปลงประชากรด้านภาวะเจริญพันธุ์หรือการเกิด ภาวะการตาย และภาวะการย้ายถิ่น โดยใช้ประชากรศาสตร์ภาคพรรณนา (Descriptive Demography) และภาคคณิตศาสตร์ (Mathematical Demography) อธิบายผลจากการศึกษาข้อมูลต่างๆ

2. ประชากรวิทยา (Population Studies) หรืออีกชื่อที่เห็นตามหนังสือหรือบทความต่างๆ คือ **สารศึกษาประชากร** ซึ่งเป็นคำที่มีขอบเขตคำอธิบายเหมือนกัน ได้แก่ การศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น การศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม ทางด้านการเมืองการปกครอง หรือตัวแปรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาอธิบายในเชิงเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน นั่นคือประชากรวิทยาจะมีประชากรศาสตร์เป็น

แกนกลาง ประกอบด้วยสาเหตุ การเปลี่ยนแปลงภาวะประชากร และผลสืบเนื่อง เช่น การศึกษาระดับการศึกษาก็อัตราการเจริญพันธุ์มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ การศึกษาสถานภาพการสมรสกับอัตราการตายของประชากรว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่ หรือ การศึกษาขนาดของครอบครัวกับการตัดสินใจย้ายถิ่นที่มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ เป็นต้น ผลจากการศึกษาจะทำให้ทราบว่าตัวแปรอะไรเป็นเหตุ ตัวแปรอะไรที่เป็นผล ซึ่งสามารถนำไปศึกษาต่อให้คมชัดลึกมากยิ่งขึ้น และสามารถนำไปพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาในประเด็นที่ควรได้รับการแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นต่อไป ดังนั้นประชากรวิทยาจึงเป็นสาขาวิชาข้าม หรือ สหวิทยาการ (Interdisciplinary) ที่ต้องอาศัยองค์ความรู้จากศาสตร์ต่างๆมาเป็นแนวทางในการศึกษาและอธิบายเข้าด้วยกันอย่างแยกกันมิได้ เช่น เนื้อหาทางด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ ชีววิทยา และสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังภาพที่ 1.2

ภาพที่ 1.2 แสดงขอบเขตการศึกษาประชากรวิทยา

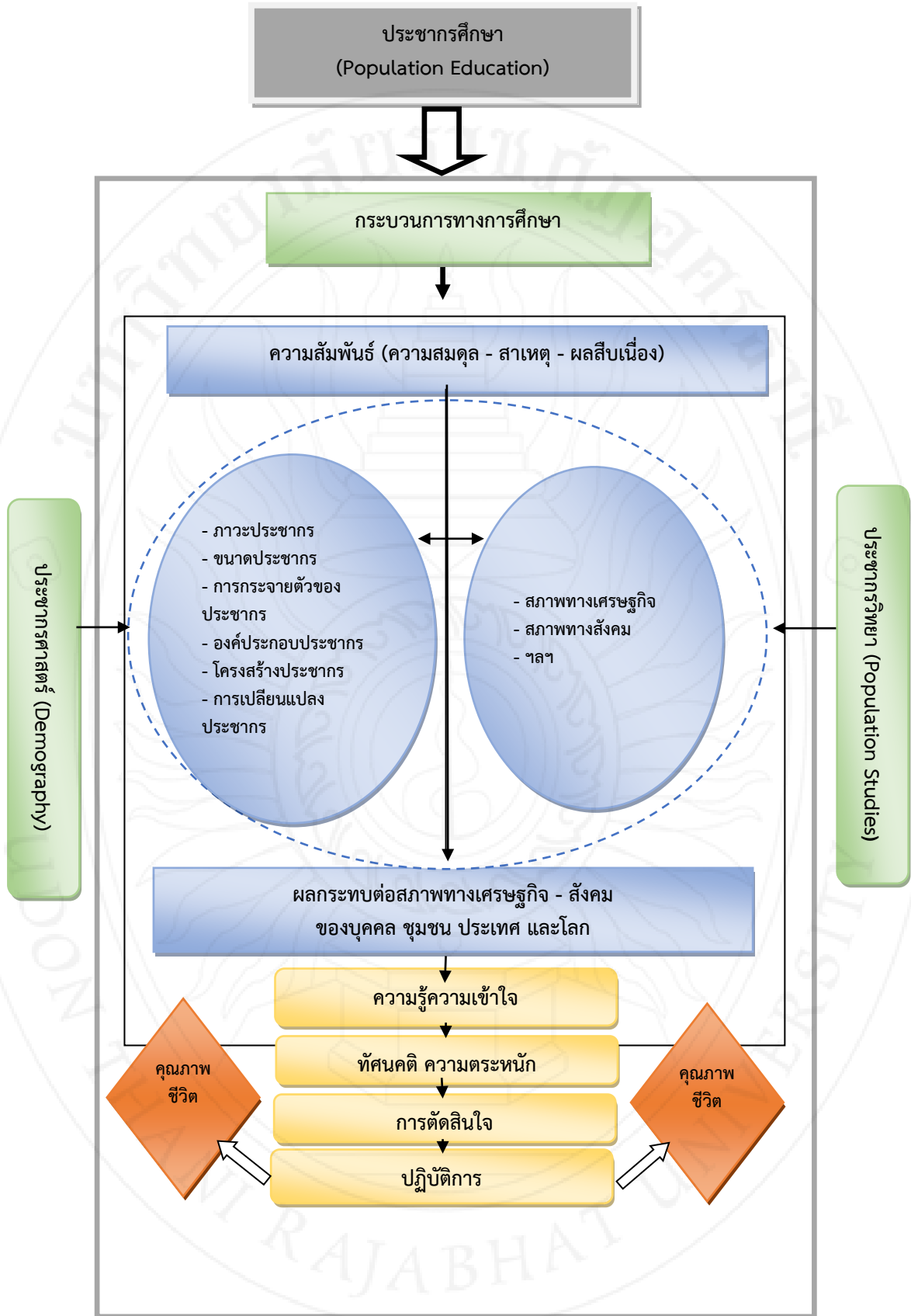
สรุปประชากรวิทยา คือ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ทางประชากรกับภาวะอื่นๆ ทางสังคม เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ฯลฯ ที่กำหนดเป็นของเขตศึกษา โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และองค์ความรู้สหวิทยาการ (Interdisciplinary)

3. ประชากรศึกษา (Population Education) เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อให้โอกาสเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ องค์ประกอบและกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงประชากร ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตของคน ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก ตลอดจนวิธีการต่างๆ ที่จะช่วยป้องกันและแก้ไขภาวะประชากรให้สมดุล เพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีสมดังปรารถนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อให้เกิดผลคือ ทักษะคติในทางรัฐสรีบผิดชอบต่อภาวะประชากร รู้จักตัดสินใจปฏิบัติการด้วยวิจารณญาณ เพื่อป้องกัน หรือแก้ไขภาวะประชากรในสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ โดยอย่างยิ่งให้ผู้เรียนเข้าใจและตระหนักรู้ในเรื่องต่างๆ ดังนี้ ภาพที่ 1.3

ภาพที่ 1.2 จุดมุ่งหมายหลักในประชากรศึกษา

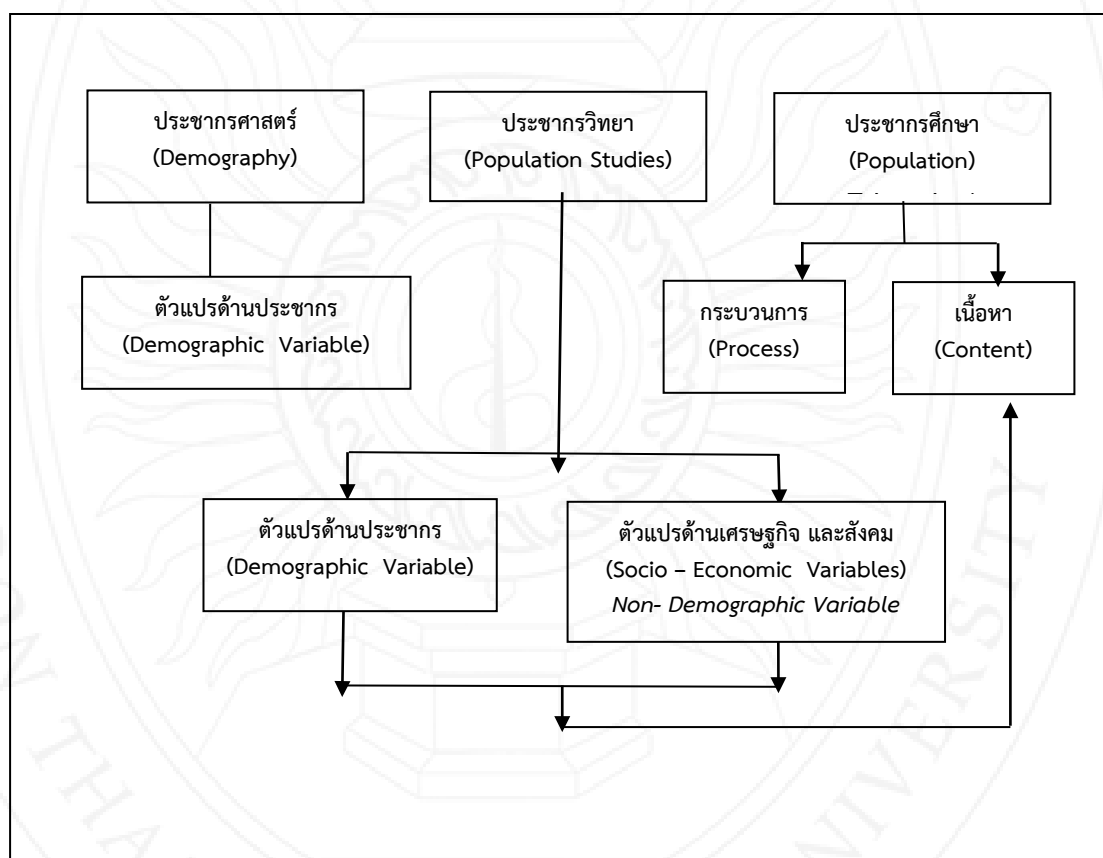
สรุปประชากรศึกษาเน้นการให้ความรู้ ความเข้าใจ สร้างความตระหนักรู้ความรับผิดชอบร่วมกันเกี่ยวกับภาวะประชากร โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนทั้งในระบบโรงเรียน การเรียนนอกระบบ และประชาชนทั่วไป และทำให้เข้าใจว่าเนื้อหาวิชาประชากรศึกษา (Population Education) ส่วนใหญ่มาจากวิชาประชากรศาสตร์ (Demography) และประชากรวิทยา (Population Studies) และมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นจึงเป็นแนวทางนำไปสู่กระบวนการจัดการเรียนการสอน หรือโครงการอบรมสอดคล้องกับกลุ่มผู้เรียนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลที่ดียิ่งขึ้นต่อไป ดังภาพที่ 1.4

ภาพที่ 1.3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา
ที่มา: ดัดแปลงมาจาก ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2539: 8)

สำหรับความแตกต่างของวิชาประชากรศาสตร์ (Demography) ประชากรวิทยา (Population Studies) และประชากรศึกษา (Population Education) สามารถพิจารณาความแตกต่างได้ใน 3 ประเด็น คือ เนื้อหา วิธีการสอน และผู้เรียน

จะเห็นได้ว่าเนื้อหาประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ แต่วิธีการเรียนการสอนและผู้เรียนของแต่ละวิชาพบว่า ผู้เรียนประชากรศาสตร์ประชากรวิทยามักเป็นผู้ใหญ่ที่เรียนในระดับอุดมศึกษาซึ่งคุ้นเคยวิธีการสอนแบบบรรยาย อภิปราย แต่ประชากรศึกษาผู้เรียน ได้แก่ ประชาชนทั่วไปทุกเพศทุกวัน ดังนั้นวิธีการเรียนการสอนจึงต้องเปลี่ยนไปตามสภาพผู้เรียนและขึ้นอยู่กับภาวะประชากร นโยบายประชากรและปรัชญาการศึกษาของแต่ละประเทศ แต่ก็มีลักษณะเน้นกระบวนการแก้ปัญหาเพื่อเสริมสร้างความตระหนักและตัดสินใจเพื่อสนองตอบภาวะประชากรอย่างเหมาะสม (ดุซงกี อายุวัฒน์, 2558: 11) ดังภาพที่ 1.4

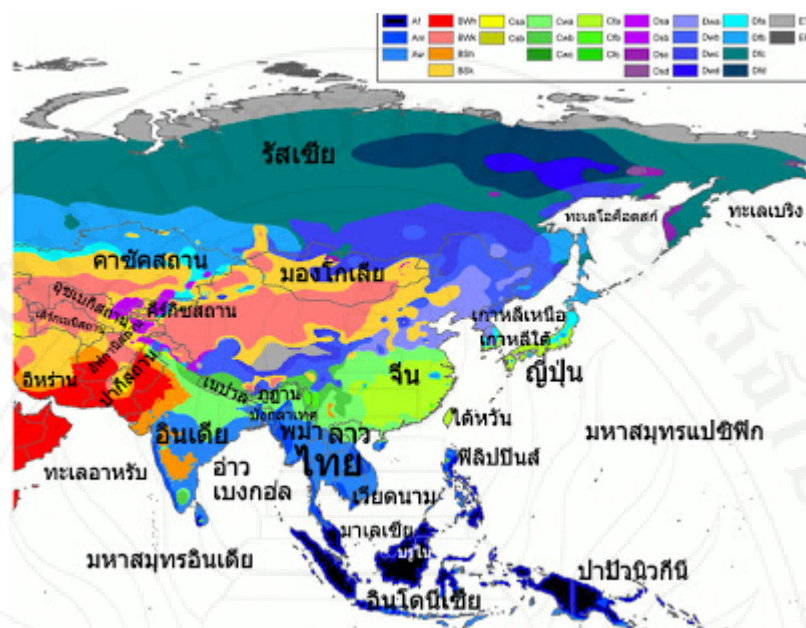
ภาพที่ 1.4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรศาสตร์ ประชากรวิทยา และประชากรศึกษา
ที่มา: ดัดแปลงมาจาก (ดุซงกี อายุวัฒน์, 2558: 11)

ประชากรศึกษาจากอเมริกาสู่เอเชีย

จุดเริ่มต้นของแนวคิดประชากรศึกษา (Population Education) ได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศสหรัฐอเมริกา ดังจะเห็นได้จากการที่สำนักงานอ้างอิงประชากร (The Population Reference Bureau) แห่งสหรัฐอเมริกา โดยหน่วยงานนี้ได้ให้ข้อมูลทางด้านประชากรและการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2472 โดยมีวัตถุประสงค์ที่มุ่งพัฒนากลุ่มเป้าหมายหลัก คือวัยเด็ก วัยรุ่น การวางแผนครอบครัวและอนามัยการเจริญพันธุ์ เพศ สุขภาพ โลกความไม่เสมอภาค และความยากจน การอพยพ ฯลฯ เพื่อให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์เกี่ยวกับประชากร โดยภารกิจหลักคือบริการ การศึกษาวิจัย สืบรวจข้อมูลเกี่ยวกับประชากรด้านต่างๆ ฯลฯ (สำนักงานอ้างอิงประชากรของสหรัฐอเมริกา, 2560: ออนไลน์)

นักประชากรศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่ ฟิลลิป เอ็ม. เฮาเซอร์ (Phillip M. Hauser) สลอนเวย์แลนด์ (Sloan Wayland) โอซี ซิมมอนส์ (Ozzie Simmons) และโนเอล เดวิด เบอร์เลสสัน (Noel David Bureson) ฯลฯ แต่บุคคลที่ชี้ให้เห็นความสำคัญและจำเป็นของประชากรศึกษา คือ ฟิลลิป เอ็ม. เฮาเซอร์ (Phillip M. Hauser) เขาได้เขียนบทความเกี่ยวกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงประชากรไว้ใน The Teacher College Record โดยได้พัฒนาวิชาประชากรศาสตร์ลงในหลักสูตรของโรงเรียน กำหนดเค้าโครงและเนื้อหาสาระของประชากรศึกษา จนกระทั่งปี ค.ศ. 1962 ก็สามารถผลักดันให้มีการจัดการเรียนการสอนประชากรศึกษาในโรงเรียนขึ้นเป็นผลสำเร็จ เพื่อให้สอดคล้องสถานการณ์เป็นคนแรก ส่วนบทบาทของนักศึกษาระดับปริญญาโทอย่าง สลอนเวย์แลนด์ (Sloan Wayland) ได้เสนอให้มีการเผยแพร่และแนะนำให้ประชากรจะหนักถึงปัญหาประชากร โดยมีความเห็นว่าควรให้มีการสอนประชากรศึกษาขึ้นในโรงเรียน ปี ค.ศ. 1966 ทั้งนี้ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศจะอยู่ในวัยเรียน หรือจัดอยู่ในกลุ่มเยาวชนถึงร้อยละ 40 ของประชากรทั้งประเทศ ส่วนโอซี ซิมมอนส์ (Ozzie Simmons) ได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาทางประชากรที่จะทำให้คนรุ่นหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม ค่านิยมที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อประเทศในอนาคต และ โนเอล เดวิด เบอร์เลสสัน (Noel David Bureson) มีบทบาทเป็นผู้ดำเนินงานโครงการประชากรศึกษาในปี ค.ศ. 1968 ที่สำคัญที่สุดของสหรัฐอเมริกา (โนเอล เดวิด เบอร์เลสสัน อ้างอิงใน ทศนิยม ทองสว่าง, 2544: 2-3)

ถึงแม้ว่าสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้ริเริ่มโครงการประชากรก่อนประเทศใดๆ ในโลก แต่พบว่าโครงการประชากรศึกษาไม่เจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องมาจากประชาชนส่วนใหญ่มีความสนใจน้อย แต่พบว่ากลุ่มประเทศกำลังพัฒนาได้สนใจแนวคิดโครงการประชากรศึกษาเป็นอย่างมากและนำไปเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ดังภาพที่ 1.6

ภาพที่ 1.5 ประเทศในทวีปเอเชียที่ดำเนินโครงการประชากรศึกษา

จากภาพ 1.5 แสดงให้เห็นถึงประเทศต่างๆ ในแถบทวีปเอเชีย ได้นำแนวคิดประชากรศึกษาไปวางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ เบื้องต้น มีจำนวน 10 ประเทศ ตามลำดับดังต่อไปนี้ (โนเอล เดวิด เบอร์เลสตัน อ้างอิงใน ทศนีย์ ทองสว่าง, 2544: 3) โดยแต่ละประเทศมีข้อมูลพื้นฐานพอสังเขปดังนี้

1. ประเทศอัฟกานิสถาน (Afghanistan) เป็นประเทศแรกของทวีปเอเชียที่ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ ในปี พ.ศ. 2511 ปัจจุบันเป็นประเทศในภูมิภาคเอเชียใต้ มีอาณาเขตทางทิศตะวันตกจรดประเทศอิหร่าน ทางทิศใต้และตะวันออกติดปากีสถาน ทางทิศเหนือติดเติร์กเมนิสถาน อุซเบกิสถาน และทาจิกิสถาน ส่วนทางทิศตะวันออกสุดติดประเทศจีน อัฟกานิสถานเป็นประเทศที่ไม่มีทางออกสู่ทะเลระหว่างการล้อมตอลิบานโดยการรุกรานอัฟกานิสถานของสหรัฐอเมริกา และความสำเร็จของโลยา จีร์กา ในปี พ.ศ. 2546 ชาวตะวันตกเรียกอัฟกานิสถานว่า Transitional Islamic State of Afghanistan อย่างไรก็ดี ภายใต้รัฐธรรมนูญของอัฟกานิสถานฉบับปัจจุบัน ประเทศนี้เรียกว่า สาธารณรัฐอิสลามอัฟกานิสถาน ในปัจจุบันเป็นหนึ่งในประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก

2. ประเทศอินเดีย (India) หรือชื่อทางการว่า สาธารณรัฐอินเดีย (Republic of India) เป็นประเทศที่ 2 ที่ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2511 ปัจจุบันตั้งอยู่ในทวีปเอเชียใต้ เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของอนุทวีปอินเดีย มีประชากรมากเป็นอันดับที่สองของโลก และเป็นประเทศประชาธิปไตยที่มีประชากรมากที่สุดในโลก โดยมีประชากรมากกว่าหนึ่งพันล้านคน มีภาษาพูดแปดร้อยภาษาโดยประมาณ ด้านเศรษฐกิจ อินเดียมีอำนาจการซื้อมากเป็นอันดับที่สี่ของโลก ทั้งนี้ อาณาเขตทางทิศเหนือติดกับจีน เนปาล และภูฏาน ทางตะวันตกเฉียงเหนือติดกับปากีสถาน ทางตะวันออกติดพม่า ทางตะวันตกเฉียงใต้จรดมหาสมุทรอินเดีย ทางตะวันออกเฉียงใต้ติดศรีลังกา ล้อมรอบบังกลาเทศทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก นอกนั้นยังมีเขต

แดนทางทะเลต่อเนื่องกับน่านน้ำไทย พม่า และอินโดนีเซีย และด้วยพื้นที่ 3,287,590 ตารางกิโลเมตร อินเดียจึงเป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดอันดับ 7 ของโลก

3. ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี (Republic of Korea) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เกาหลีใต้ (South Korea) เป็นประเทศในเอเชียตะวันออก ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2513 ปัจจุบันมีพื้นที่ครอบคลุมส่วนใต้ของคาบสมุทรเกาหลี พรมแดนทางเหนือติดกับประเทศเกาหลีเหนือ มีประเทศญี่ปุ่นตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้โดยมีทะเลญี่ปุ่นและช่องแคบเกาหลีกั้นไว้ ประชากรประมาณ 49,979,000 คน มีเชื้อสายมาจากเกาหลี จีน ฟิลิปปินส์ และเชื้อสายอื่นๆ อีก ประเทศเกาหลีแทบจะไม่มีชนชาติอื่นนอกจากคนเกาหลีเอง แต่ก็มีชาวจีนประมาณ 3 หมื่นคน ซึ่งอยู่ตามเขตเมืองหลวงมาช้านานแล้ว และยังมีชาวฟิลิปปินส์อีก 72,000 คน

4. อินโดนีเซีย (Indonesia) หรือชื่อทางการคือ สาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Republic Indonesia) เป็นหมู่เกาะที่ใหญ่ที่สุดในโลก ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2513 ปัจจุบันตั้งอยู่ระหว่างคาบสมุทรอินโดจีนกับทวีปออสเตรเลีย และระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับมหาสมุทรแปซิฟิก มีพรมแดนติดกับประเทศมาเลเซียบนเกาะบอร์เนียวหรือกาลิมันตัน (Kalimantan) ประเทศปาปัวนิวกินีบนเกาะนิวกินีหรืออีเรียน (Irian) และประเทศติมอร์-เลสเตบนเกาะติมอร์ (Timor) จำนวนประชากรทั้งหมด 251,170,193 คน โดยการประมาณการของสหประชาชาติ อินโดนีเซียเป็นประเทศหมู่เกาะขนาดใหญ่ที่สุดในโลกมีพื้นที่รวมทั้งหมดประมาณ 1,826,440 ตารางกิโลเมตร มีประมาณ 17,000 เกาะ พื้นที่กว่า 70% ไม่มีผู้คนอาศัย มีภูเขาสูงตามเทือกเขาที่มีความสูงมากอยู่ตามเกาะต่างๆ ตามบริเวณเขามักมีภูเขาไฟและมีที่ราบรอบเทือกเขาชายเกาะมีความสูงใกล้เคียงกับระดับน้ำทะเล ทำให้มีที่ราบบางแห่งเต็มไปด้วยหนองบึงใช้ประโยชน์ไม่ได้ ประเทศอินโดนีเซียมีผู้นับถือศาสนา แบ่งได้ดังนี้ ศาสนาอิสลาม 87.2% ศาสนาคริสต์ 9.9% ศาสนาฮินดู 1.7% ศาสนาพุทธ 0.7% ลัทธิขงจื้อและศาสนาอื่นๆ 0.2%

5. ประเทศไทย (Thailand) มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรไทย (Kingdom of Thailand) ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2514 ปัจจุบันตั้งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีนและมลายู ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนด้านตะวันออกติดประเทศลาวและประเทศกัมพูชา ทิศใต้เป็นแดนต่อแดนประเทศมาเลเซียและอ่าวไทย ทิศตะวันตกติดทะเลอันดามันและประเทศพม่า และทิศเหนือติดประเทศพม่าและลาว มีแม่น้ำโขงกั้นเป็นบางช่วง มีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 50 ของโลก มีเนื้อที่ 513,115 ตารางกิโลเมตร และมีประชากรมากเป็นอันดับที่ 20 ของโลก คือ ประมาณ 66 ล้านคน กับทั้งยังเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ โดยมีรายได้หลักจากภาคอุตสาหกรรมและการบริการ จีดีพีของประเทศ ซึ่งมีมูลค่าราว 432,898 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ตามที่ประมาณใน พ.ศ. 2560 เศรษฐกิจของประเทศไทยนับว่าใหญ่เป็นอันดับที่ 26 ของโลก

6. ประเทศฟิลิปปินส์ (Philippines) หรือชื่อทางการว่า สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ (Republic of the Philippines) ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2514 ปัจจุบันเป็นประเทศเอกราชที่เป็นหมู่เกาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิกตะวันตก ประกอบด้วยเกาะ 7,641 เกาะ เมืองหลวงของประเทศคือมะนิลา ส่วนเมืองที่มีประชากรมากที่สุดคือนครเกซอน มีจำนวนประชากรประมาณ 105,000,000 คน ฟิลิปปินส์เป็นประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาคริสต์มากที่สุด 92.9% จำแนกเป็นนิกายโรมันคาทอลิก

82.9% นิกายโปรเตสแตนต์ 10% รองลงมาตามลำดับคือ ศาสนาอิสลาม 5.6% ศาสนาฮินดู 1% และศาสนาอื่นๆ 0.5%

7. ประเทศไต้หวัน (Taiwan) ชื่อทางการว่า สาธารณรัฐจีน (Republic of China) เป็นรัฐในทวีปเอเชียตะวันออก ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2514 ปัจจุบันประกอบด้วยเกาะใหญ่ 5 แห่ง คือ จินเหมิน ไต้หวัน เผิงหู หม่าจู้ และอู๋ชิว กับ ทั้งเกาะเล็กเกาะน้อยอีกจำนวนหนึ่ง ท้องที่ดังกล่าวเรียกรวมกันว่า "พื้นที่ไต้หวัน" ไต้หวันมีลักษณะเป็นกลุ่มเกาะ ทำให้ภูมิประเทศติดกับทะเล ไม่ติดกับประเทศใดเลย ห่างจากเกาะไปทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีน ทิศใต้เป็นประเทศฟิลิปปินส์และทะเลจีนใต้ ส่วนทิศตะวันออกเป็นมหาสมุทรแปซิฟิก กรุงไทเปเป็นเมืองหลวง ซึ่งเป็นเขตปกครองที่จัดตั้งขึ้นใหม่ มีประชากรหนาแน่นที่สุดในเวลานี้ ไต้หวันเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับที่ 14 ของโลก หน่วยเงินตราที่ใช้ คือ ดอลลาร์ไต้หวัน ทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่มีจำนวนน้อย แต่เป็นประเทศอุตสาหกรรมขั้นสูงเน้นการผลิต ประเทศไต้หวันมีพุทธศาสนิกชน 8,086,000 คน (35.1%) ศาสนิกชนเต๋า 7,600,000 คน (33.0%) คริสต์ศาสนิกชน 903,000 คน (3.9%) โดยเป็นโปรเตสแตนต์ 605,000 คน (2.6%) และโรมันคาทอลิก 298,000 คน (1.3%) และศาสนิกชนลัทธิอนุตตรธรรม 810,000 คน (3.5%) เป็นต้น

8. ประเทศอิหร่าน (Iran) มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สาธารณรัฐอิสลามอิหร่านเป็นประเทศในเอเชียตะวันตก ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2515 ปัจจุบันมีเขตแดนติดกับประเทศอาร์มีเนีย สาธารณรัฐนาออร์โน-คาราบัคและอาเซอร์ไบจาน ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ติดประเทศคาซัคสถานและรัสเซียโดยมีทะเลแคสเปียนคั่นติดประเทศเติร์กเมนิสถาน ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ติดประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานทางทิศตะวันตกติดอ่าวเปอร์เซียและอ่าวโอมานทางทิศใต้ และติดประเทศตุรกีและอิรักทางทิศตะวันตก มีพื้นที่ดินแดน 1,648,195 ตารางกิโลเมตร เป็นประเทศใหญ่ที่สุดอันดับที่สองในตะวันออกกลางและอันดับที่ 18 ในโลก มีประชากร 78.4 ล้านคน มากที่สุดเป็นอันดับที่ 17 ของโลก เป็นประเทศเดียวที่มีชายฝั่งทะเลแคสเปียนและมหาสมุทรอินเดีย ประเทศอิหร่านมีความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์มานานเนื่องจากที่ตั้งอยู่ในกลางยูเรเชียและเอเชียตะวันตก และอยู่ใกล้กับช่องแคบฮอร์มุซ มีกรุงเตหะรานเป็นเมืองหลวงและนครใหญ่ที่สุดของประเทศ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชั้นนำ อิหร่านเป็นประเทศนำภูมิภาคและอำนาจปานกลางที่สำคัญ มีอิทธิพลพอสมควรในความมั่นคงทางพลังงานระหว่างประเทศและเศรษฐกิจโลกจากการมีปริมาณเชื้อเพลิงซากดึกดำบรรพ์สำรองขนาดใหญ่ ซึ่งมีปริมาณแก๊สธรรมชาติสำรองมากที่สุดในโลกและมีน้ำมันสำรองที่พิสูจน์แล้วมากที่สุดเป็นอันดับสี่ มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศสะท้อนบางส่วนจากการมีมรดกโลกของยูเนสโก 19 แห่ง ซึ่งมากที่สุดเป็นอันดับที่ 4 ในทวีปเอเชียและ 12 ในโลก

9. ศรีลังกา (Sri Lanka) หรือชื่อทางการว่า สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา (Democratic Socialist Republic of Sri Lanka) ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2516 ปัจจุบันเป็นเกาะเล็กๆ ในมหาสมุทรอินเดียใกล้ชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอนุทวีปอินเดีย และเป็นเกาะที่คนไทยรู้จักกันดีในชื่อ “เกาะลังกา” มาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่าย “เถรวาท” ที่มั่นคงและมี

บทบาทสำคัญในการเผยแพร่ธรรมะ ทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นอย่างยิ่งประเทศหนึ่ง ชีวิตของคนศรีลังกาได้รับผลกระทบจากการสู้รบ ระหว่างรัฐบาล และกบฏแบ่งแยก พยัคฆ์ทมิฬอีแลม (Liberation Tigers of Tamil Eelam) ซึ่งได้มีข้อตกลงหยุดยิงเมื่อต้นปี พ.ศ. 2545 มี “โคลัมโบ” เป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดและเป็นเมืองหลวงทางการค้าของประเทศศรีลังกา (เมืองหลวงอย่างเป็นทางการของศรีลังกาคือศรีชยวรณปุระโกญญา) มีประชากร 20,277,597 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท มากที่สุด ร้อยละ 70 รองลงมาตามลำดับ คือ ฮินดู ร้อยละ 7 คริสเตียน ร้อยละ 6 อิสลาม ร้อยละ 7 และอื่นๆ ร้อยละ 1

10. ประเทศปากีสถาน (Pakistan) หรือชื่อทางการคือ สาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน (Islamic Republic of Pakistan) ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2517 ปัจจุบันเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในเอเชียใต้ มีพรมแดนติดกับประเทศอินเดีย อิหร่าน อัฟกานิสถาน และจีน และมีชายฝั่งติดกับทะเลอาหรับ มีประชากรกว่า 150 ล้านคน มากเป็นอันดับ 6 ของโลก และเป็นประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม ใหญ่เป็นอันดับ 2 และเป็นสมาชิกที่สำคัญของ โอไอซี และเป็นหนึ่งในไม่กี่ประเทศที่มีอาวุธนิวเคลียร์ไว้ในครอบครอง

จากผลการสำรวจและการจัดลำดับ **ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index: HDI)** ของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ล่าสุดเป็นข้อมูลปี พ.ศ. 2558 สำรวจข้อมูลในปี พ.ศ. 2559 พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลและแปลผลข้อมูล และได้เผยแพร่เมื่อ 21 มีนาคม พ.ศ. 2560

ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index) หรือ HDI คือดัชนีที่บ่งบอกถึงการพัฒนาใน 3 ด้านได้แก่ ด้านสุขภาพ (วัดจาก Life Expectancy หรืออายุขัยโดยเฉลี่ยของประชากร) ด้านการศึกษา (วัดจาก Adult Literacy rate หรืออัตราการอ่านออกเขียนได้ และ การเข้าชั้นเรียนโดยเฉลี่ย) ด้านเศรษฐกิจ (วัดจากผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ หรือ GDP โดยแปรค่าแบบ PPP) ทั้ง 3 ตัวชี้วัดนี้นำมาประกอบเป็นดัชนีการพัฒนามนุษย์ โดยค่า HDI จะมีค่าระหว่าง 0 ถึง 1 ซึ่งใช้จัดลำดับการพัฒนามนุษย์ในแต่ละประเทศเป็น 4 กลุ่ม คือ ประเทศที่มีการพัฒนาสูงมาก ประเทศที่มีการพัฒนาสูง ประเทศที่มีการพัฒนาปานกลาง และประเทศที่มีการพัฒนาต่ำ การพัฒนามนุษย์นั้นถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความก้าวหน้าและมั่นคงให้แต่ละประเทศ และยังเป็นหนึ่งในประเด็นของเสาหลักประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย ยิ่งประเทศใดมีระดับการคาดหมายคงชีพ การศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อหัวมาก ก็จะมีส่งผลให้ระดับการพัฒนามนุษย์มากตามไปด้วย ทั้งนี้ดัชนีดังกล่าวถูกพัฒนาโดยนักเศรษฐศาสตร์ชาวปากีสถาน มาห์บับ อุล ฮัก ร่วมกับนักเศรษฐศาสตร์ชาวอินเดีย อมรตยะ เสน องค์การสหประชาชาติได้ในดัชนีดังกล่าวมาใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993 เป็นต้นมา

สำหรับทั้ง 10 ประเทศในทวีปเอเชียดังกล่าวข้างต้นที่ได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการในประเทศของตน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ จึงอยู่ในกลุ่มเป้าหมายที่ต้องสำรวจและจัดลำดับดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index: HDI) ด้วย ซึ่งพบว่า ประเทศที่มีระดับการพัฒนาสูงมาก มีเพียง เกาหลีใต้ ประเทศที่อยู่ในกลุ่มที่มีระดับการพัฒนาสูง มีจำนวน 4 ประเทศ ได้แก่ อิหร่าน ศรีลังกา ไทย และจีน (ไต้หวัน) ประเทศที่อยู่ในกลุ่มที่มีระดับการพัฒนาปานกลาง มีจำนวน 4 ประเทศ ได้แก่

อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ อินเดีย และปากีสถาน ส่วนประเทศที่อยู่ในกลุ่มที่มีระดับการพัฒนาดำมีเพียงประเทศเดียวคืออัฟกานิสถาน ดังแสดงในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 การจัดอันดับประเทศตามดัชนีการพัฒนามนุษย์ปี พ.ศ. 2559

ลำดับที่	อันดับที่ (โลก)	ประเทศ	คะแนนการประเมิน (HDI) ในปี 2558	ระดับการพัฒนา
1	18	 เกาหลีใต้	0.901	การพัฒนาสูงมาก
2	69	 อิหร่าน	0.774	การพัฒนาสูง
3	73	 ศรีลังกา	0.766	การพัฒนาสูง
4	87	 ไทย	0.740	การพัฒนาสูง
5	90	 จีน (ไต้หวัน)	0.738	การพัฒนาสูง
6	113	 อินโดนีเซีย	0.689	การพัฒนาปานกลาง
7	116	 ฟิลิปปินส์	0.682	การพัฒนาปานกลาง
8	131	 อินเดีย	0.624	การพัฒนาปานกลาง
9	147	 ปากีสถาน	0.550	การพัฒนาปานกลาง
10	169	 อัฟกานิสถาน	0.479	พัฒนาดำ

ที่มา: สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งองค์การสหประชาชาติ, 2560: สืบค้นออนไลน์

ประวัติของประชากรศึกษาในประเทศไทย

ประเทศไทยได้วางโครงการและดำเนินงานประชากรศึกษาอย่างเป็นทางการ พ.ศ. 2514 อยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2510-2514 สมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข ร่วมกับสภาประชากรศึกษาแห่งสหรัฐอเมริกาได้ประชุมสัมมนาในหัวข้อ ประชากรศึกษาในประเทศไทย เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินโครงการประชากรศึกษาในโรงเรียน อย่างกว้างขวางออกไป และมุ่งพัฒนาเด็กนักเรียนที่จบมัธยมศึกษาแล้วแต่ไม่ได้เรียนต่อ ให้มีความรู้ทางด้านประชากรศึกษาและการวางแผนครอบครัว

หลังจาการการประชุมสัมมนาประชากรศึกษาเป็นครั้งแรก ก็ได้มีกระบวนการในการดำเนินงานทางด้านประชากรศึกษาในประเทศไทย มาตามลำดับตามเหตุการณ์ที่สำคัญดังต่อไปนี้ (ทัศนีย์ ทองสว่าง, 2554: 4-5)

1. สำนักงานคณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งได้รับมอบหมายให้จัดประชุมคณะกรรมการทำงานเรื่องประชากรศึกษา ในระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน-3 ธันวาคม 2514 เพื่อดำเนินงานในเรื่องกำหนดคำนิยามของคำว่า “ประชากรศึกษา” ที่เหมาะสมกับสภาพของสังคมและวัฒนธรรมไทย ร่างแนวทางอย่างกว้างๆ ของวิชาประชากรศึกษาที่ควรบรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษาแต่ละระดับ ตลอดจนจัดเตรียมตัวอย่างหลักสูตรที่เหมาะสมเพื่อเป็นแนวทางในการบรรจุหลักสูตรวิชาประชากรศึกษา (Population Education) เข้าในการศึกษาแต่ละระดับ

2. ในปลายปี พ.ศ. 2514 มหาวิทยาลัยมหิดลได้เปิดโครงการศึกษาประชากรขึ้นในภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อดำเนินการวิจัยถึงความเป็นไปได้ทางประชากรศึกษา เผยแพร่และฝึกอบรมครู อาจารย์ ศึกษานิเทศก์และเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนรับผิดชอบงานทางด้านประชากรศึกษา รวมทั้งเป็นการเตรียมรองรับการเปิดสอนระดับปริญญาโททางวิชาประชากรศึกษาด้วย

3. ในภาคต้นปีการศึกษา 2515 ภาควิชาสุขศึกษา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้เปิดสอนวิชาประชากรศึกษาให้นักศึกษาภาควิชาสุขศึกษาทำงานศึกษาทั้งหมด

4. ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2515 กระทรวงศึกษาธิการ ได้เริ่มดำเนินงานโครงการประชากรศึกษา โดยส่งบุคลากรจากกระทรวงศึกษาธิการที่ได้รับมอบหมายจากกระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทย ให้เข้ารับการพัฒนอบรมเชิงปฏิบัติการในการวางแผนประชากรศึกษาเป็นเวลา 5 สัปดาห์ ณ รัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา และเมื่อการอบรมเสร็จสิ้นบุคลากรกลุ่มดังกล่าวได้มีบทบาทที่สำคัญอย่างมาก ในการดำเนินงานโครงการประชากรศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ โดยได้รับแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการเฉพาะเรื่อง (Ad Hoc Committed) ในการร่างแผนงานวิชาประชากร ซึ่งคณะกรรมการชุดดังกล่าวได้ดำเนินการจัดทำแผนงานเป็นที่เรียบร้อยแล้วพร้อมทั้งเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาในปลายปี พ.ศ. 2516 หลังจากนั้นก็ได้มีการทดลองสอนวิชาประชากรศึกษาในหลักสูตรปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ โดยให้นักศึกษาเลือกเรียนเป็นวิชาโท และเป็นวิชาเลือกเสรี

5. วันที่ 27 สิงหาคม-1 กันยายน พ.ศ. 2516 วิทยาลัยวิชาการศึกษาและกรรมการฝึกหัดครู โดยได้ร่วมมือกับสมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งแรกของอเมริกา (American Home Economics Association) ได้จัดสัมมนาเรื่อง “ประชากรศึกษากับการปรับปรุงคุณภาพชีวิต” ที่กรุงเทพมหานคร

6. วันที่ 12-13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ได้จัดสัมมนาผู้ปฏิบัติงานด้านประชากรศึกษา และการวางแผนครอบครัว ที่กรุงเทพมหานคร เนื่องจากภายหลังมีการประชุมสัมมนาเรื่องประชากรศึกษาไปแล้ว หน่วยงานต่างๆ เช่น หน่วยงานสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ หน่วยงานสังกัดกระทรวงสาธารณสุข ตลอดจนหน่วยงานภาคเอกชนที่ทำงานด้านประชากรศึกษา เพื่อให้ลดการซ้ำซ้อนในการทำงานและให้สามารถประสานงานการทำงานที่สอดคล้องกัน

7. ในปี พ.ศ. 2517 มหาวิทยาลัยมหิดลได้จัดโครงการฝึกอบรมวิทยากรเรื่องประชากรศึกษา รุ่นที่ 1 ขึ้นระหว่างวันที่ 1 เมษายน-10 พฤษภาคม 2517 มีผู้เข้าร่วมอบรมรวม 31 คน

8. ในปี พ.ศ. 2518 กระทรวงศึกษาธิการได้บรรจุหลักสูตรประชากรศึกษาไว้ในโรงเรียนทั้งระดับชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาชั้นต้นได้ทดลองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 และประกาศใช้เป็นหลักสูตรการเรียนสำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในปี พ.ศ. 2519 และได้ตั้งสำนักงานเลขาธิการประชากรศึกษาขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานและดำเนินงานประชากรศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการขึ้นโดยเฉพาะ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งในการนำโครงการประชากรศึกษามาดำเนินการให้เป็นรูปธรรม ได้มีการเตรียมบุคลากรที่เกี่ยวข้องเข้ารับการอบรมเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการประชากรศึกษาก่อน แล้วมาร่วมกันทำงานวางแผนงานพัฒนาประชากรในภาพรวมของประเทศ และจัดทำร่างหลักสูตรวิชาประชากรเพื่อสอนในโรงเรียน และทดลองใช้จนเห็นว่ามีเหมาะสมดีแล้ว จนสามารถบรรจุหลักสูตรวิชาประชากรศึกษาไว้สำหรับเปิดสอนในโรงเรียน และสถาบันการศึกษาต่างๆ ในเวลาต่อมา ทั้งนี้ปัจจัยแห่งความสำเร็จเกิดจากความร่วมมือของทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ที่ได้ประสานการทำงานร่วมกันเป็นอย่างดี โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากร

โครงการประชากรศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของไทย

สถาบันการอุดมศึกษาต่างๆ ในประเทศไทยได้ร่วมดำเนินงานโครงการด้านประชากรศึกษาในประเทศไทย โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นการฝึกอบรม การเผยแพร่ บริการวิชาการ ผลิตสื่อศึกษาวิจัยและการเปิดสอนวิชาประชากรศึกษา มีหลายสถาบันที่ได้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนงานประชากรศึกษาในรูปแบบต่างๆ ดังต่อไปนี้ (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2539)

1. มหาวิทยาลัยมหิดลได้จัดตั้งโครงการประชากรศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานเพื่อให้เป็นศูนย์วิชาการ โดยมีกิจกรรมใหญ่ อยู่ 4 ประการ คือ ทำการวิจัยเกี่ยวกับประชากรฝึกอบรมด้านประชากร เผยแพร่ความรู้และให้คำปรึกษาด้านประชากร และการเปิดโครงการศึกษาระดับปริญญาโทด้านประชากรศึกษา ทั้งนี้ได้ดำเนินโครงการประชากรศึกษาโดยได้จัดการฝึกอบรมครู

และนักการศึกษาที่เกี่ยวข้องในเรื่องประชากร เพื่อเป็นครูวิทยากรแกนนำ (ครู ก.) นำไปสู่การเป็นวิทยากรขยายผลสู่บุคลากรและเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่อไป นอกจากนี้มหาวิทยาลัยมหิดล

2. กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน่วยงานต่างๆภายในสังกัดได้มีส่วนร่วมในการจัดฝึกอบรมด้านประชากรศึกษาแก่ครู ได้แก่ กรมอาชีวศึกษา ร่วมมือกับสมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ (THEA) องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) และโครงการวางแผนครอบครัวนานาชาติ กรมการฝึกหัดครู โดยความร่วมมือขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) กองทุนสงเคราะห์แห่งสหประชาชาติ (UNICEF) กรมสามัญศึกษาและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ได้นำหลักสูตรประชากรศึกษาไปสอนในโรงเรียน กรมพลศึกษา ได้สอดแทรกความคิดรวบยอดทางด้านประชากรศึกษาในการฝึกอบรมครูพลศึกษา และกองการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งรับผิดชอบและดำเนินงานเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในหลักสูตรได้กำหนดให้สอดแทรกเรื่องประชากรไว้ด้วยและส่งครูผู้รับผิดชอบในการสอนเข้าร่วมประชุมปฏิบัติการด้วย

3. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีส่วนสำคัญด้านการจัดการเรียนการสอนประชากรศึกษา คือ สถาบันประชากรศาสตร์ ได้เปิดสอนระดับปริญญาโทและปริญญาเอก สาขาประชากรศาสตร์ ปัจจุบันเปิดสอนถึงระดับปริญญาเอกสาขาประชากรศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ ได้เปิดสอนวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวกับประชากรในระดับปริญญาตรี เช่น ประชากรศาสตร์ ปัญหาสังคม เป็นต้น และคณะครุศาสตร์ เปิดโปรแกรมประชากรศึกษาให้นิสิตเลือกเรียนเป็นวิชาโทและเป็นวิชาเลือกสำหรับนิสิตทุกคน และปัจจุบันยังได้เผยแพร่ข้อมูลด้านประชากรศาสตร์ในแง่มุมต่างๆ ภายใต้การดำเนินงานของวิทยาลัยประชากรศาสตร์สู่สาธารณชนอีกด้วย

4. มหาวิทยาลัยมหิดล ได้มีส่วนสำคัญด้านการจัดการเรียนการสอนประชากรศึกษาเช่นกัน คือ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เปิดสอนระดับปริญญาโทและปริญญาเอก สาขาประชากรศาสตร์ โดยเน้นหนักทางด้านประชากรศึกษา ปัจจุบันเปิดสอนถึงระดับปริญญาเอกสาขาประชากรศึกษา และคณะวิทยาศาสตร์และคณะสาธารณสุขศาสตร์เปิดสอนวิชาประชากรศึกษาเป็นวิชาเลือกแก่นักศึกษาระดับปริญญาตรี นอกจากนี้ยังได้เผยแพร่ข้อมูลด้านประชากรศึกษาในแง่มุมต่างๆ ภายใต้การดำเนินงานของสถาบันวิจัยประชากรและสังคมมาจวบจนทุกวันนี้

5. มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้ง 6 วิทยาเขต ได้เปิดสอนวิชาประชากรศึกษาเป็นวิชาเลือกสำหรับนิสิตทุกคน

6. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เปิดสอนนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา เปิดสอนวิชาประชากรศาสตร์เป็นวิชาบังคับสำหรับนักศึกษาที่เลือกเรียน “การศึกษาผู้ใหญ่” เป็นวิชาเอก คณะมนุษยศาสตร์เปิดสอนวิชาประชากรศึกษาและการวางแผนครอบครัว

7. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้ดำเนิน คือ เปิดสอนวิชาประชากรศึกษา สำหรับนักศึกษาหลักสูตรการศึกษาชนบท เป็นวิชาเอกบังคับของคณะศึกษาศาสตร์ เปิดสอนวิชาประชากรศาสตร์ สำหรับหลักสูตรสังคมวิทยา เป็นวิชาเอกบังคับของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เปิดสอนวิชาประชากรศึกษากับกลุ่มประชาชน ตามโครงการสำหรับผู้สนใจและต้องการหาความรู้เพิ่มเติมตามระยะเวลาของโครงการ (Extension Program) ของสำนักส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ ให้การอบรมครูประจำการร่วมกับสำนักงานศึกษาธิการเขตและองค์การ

บริหารส่วนจังหวัด เมื่อมีการฝึกอบรม อีกทั้งยังจัดทำคู่มือสอนประชากรศึกษาและโครงการสอน ประชากรศึกษาเพื่อสอดแทรกกับวิชาอื่นๆ สำหรับโรงเรียนระดับประถมศึกษา และยังบรรจุวิชา ประชากรศึกษาไว้ในหลักสูตรโครงการเวชศาสตร์ชุมชนของนักศึกษาคณะแพทยศาสตร์ด้วย

8. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้แก่ ภาควิชาคหกรรมศาสตร์ คณะเกษตรได้เปิดสอน วิชาปัญหาประชากร และการวางแผนครอบครัวเป็นวิชาเลือกแก่นิสิตทุกคน

9. มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้มีโครงการเปิดสอนวิชาประชากรศึกษาเป็นวิชาเลือกใน หลักสูตรระดับปริญญาตรี

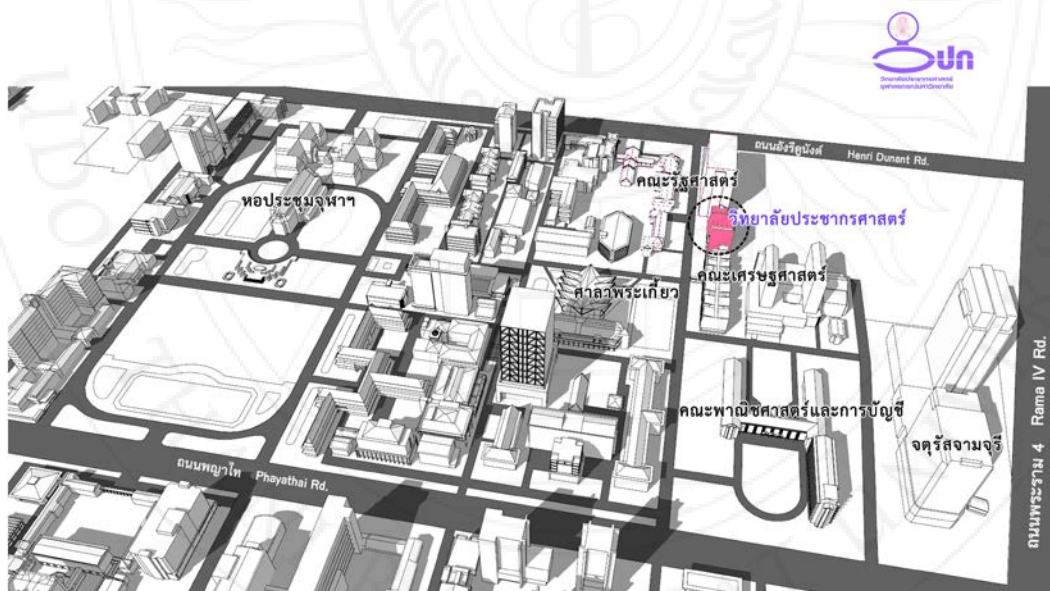
10. มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้แก่ เปิดสอนวิชาภูมิศาสตร์ประชากรและสิ่งแวดล้อม เป็นวิชาเอกบังคับสำหรับนักศึกษาที่เลือกเรียนวิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาเอกและวิชาโท นอกจากนี้ยัง เปิดเป็นรายวิชาเลือกสำหรับนักศึกษาและคณะอื่นๆ ด้วย

11. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เปิดสอนในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์โดยเปิดสอน วิชาการศึกษากับการวางแผนครอบครัวเป็นวิชาบังคับสำหรับนักศึกษาวិชาเอกสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และเป็นวิชาเลือกสำหรับนักศึกษาคณะอื่นๆ

จะเห็นได้ว่าสถาบันการอุดมศึกษาในประเทศไทยต่างก็ได้ให้ความสำคัญกับโครงการ ประชากรศึกษา เพราะเป็นภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษาที่ต้องสร้างองค์ความรู้และภูมิปัญญาสู่ นักศึกษาและประชาชน ในช่วงที่ประเทศชาติให้ความสำคัญกับนโยบายการลดจำนวนประชากรลง ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 นั้นสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ก็ได้ช่วย ดำเนินการโครงการประชากรศึกษาในลักษณะรูปแบบต่างๆ เช่น การฝึกอบรม การเผยแพร่ บริการ วิชาการ ผลิตสื่อ ศึกษาวิจัยและการเปิดสอนวิชาประชากรศึกษา บางสถาบันได้ดำเนินการอย่าง ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันจนและเป็นภารกิจหลักด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย ตลอดจนการ บริการวิชาการทางด้านประชากร เช่น สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และ วิทยาลัยประชากรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งถือว่าเป็นคลังข้อมูลเชิงวิชาการทางประชากรที่ สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศชาติ แต่บางสถาบันอาจปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงวิชาลักษณะต่างๆ หรือได้ยกเลิกวิชาดังกล่าวนี้ออกไปแล้ว ตามความเหมาะสมกับเปลี่ยนแปลงของประชากร เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

ภาพที่ 1.6 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
อาคารประชาสังคมอุดมพัฒนา ได้รับพระราชทานนามจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ที่ามา: <http://www.popterms.mahidol.ac.th/newsletter/showarticle.php?articleid=203>

วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารวิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ชั้น 3

ภาพที่ 1.7 วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่มา: <http://www.cps.chula.ac.th/newcps/contact.php>

จุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา

คณะทำงานเรื่องประชากรศึกษาได้กำหนดจุดมุ่งหมายไว้เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ มีเจตคติ และทักษะที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากรของประเทศและองค์ประกอบที่ทำให้ประชากรเปลี่ยนแปลง
2. ตระหนักถึงภาวะประชากรที่มีผลต่อภาวะเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสุขภาพอนามัยของประชากร
3. มีความรู้เกี่ยวกับการวางแผนชีวิตครอบครัว ศึกษาและสามารถนำความรู้ในเรื่องนี้ไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
4. มีความรู้เกี่ยวกับแผนโครงการประชากรศึกษาทั้งในและต่างประเทศ
5. เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในฐานะพลเมืองที่จะต้องร่วมมือช่วยแก้ปัญหาต่างๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรโดยใช้มาตรการที่เหมาะสม

ประโยชน์ของประชากรศึกษา

1. ทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากร ในด้านภาวะการเกิดการตาย และย้ายถิ่น
2. มีความตระหนักและรับผิดชอบต่อด้านประชากรศึกษาในฐานะพลเมืองดีที่จะช่วยบ้านเมืองในพัฒนามิติต่างๆ ทั้งทางด้านสาธารณสุข สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม
3. ปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองอย่างเหมาะสมไม่ให้เป็นที่เดือนร้อนแก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ เช่น การดูแลสุขภาพของตนเองเพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี
4. ช่วยลดผลกระทบและปัญหาที่อาจเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงประชากรเช่น ปัญหาทางการศึกษา หรือการอ่านออกเขียนได้ของประชากร โดยสามารถสร้างความตระหนักและรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะเยาวชนนิสิตนักศึกษาจะต้องตั้งใจศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง
5. ตั้งเป้าหมายของตนในการที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดี พึ่งตนเองให้ได้ในทุกช่วงวัยของชีวิต

บทสรุป

การเพิ่มขึ้นของประชากรทั่วโลกอย่างรวดเร็ว หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือปรากฏการณ์ “Baby Boom” ที่หลายประเทศมีนโยบายที่เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการเพิ่มจำนวนประชากร เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาและฟื้นฟูประเทศหลังเหตุการณ์สงคราม จึงทำให้ประชากรแต่ละประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้ปริมาณทรัพยากรและจำนวนประชากรไม่สมดุลเป็นสาเหตุที่ทำให้ความต้องการด้านต่างเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วขีดจำกัด นักประชากรศาสตร์ที่ของสหรัฐอเมริกา ได้เป็นผู้ริเริ่มคิดค้นโครงการประชากรศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากรของประเทศและการมีส่วนร่วมกันแก้ไขปัญหาอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงประชากรอย่างเหมาะสม

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในสิบประเทศของทวีปเอเชียที่ได้นำแนวคิดและหลักการของโครงการประชากรศึกษามาเพื่อมาปรับใช้ในการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจของนักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปโดยวิธีการจัดการศึกษาให้ความรู้ทั้งแบบในระบบและการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย โดยความร่วมมือของของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนตลอดจนสถาบันทางการศึกษาต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมจนทำให้โครงการประชากรศึกษาในประเทศไทยได้ผลระดับหนึ่ง โดยเฉพาะด้านภาวะการเจริญพันธุ์มีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน

วิชาประชากรศึกษา หรือ ประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคม ยังคงเป็นวิชาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประชากรถึงแม้ว่าประชากรจะมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดในวันนี้และยากที่จะส่งเสริมให้มีการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเหมือนช่วงก่อนหน้านี้ได้ นั่นอาจไม่ใช่เหตุผลสำคัญที่สุดของประชากรศึกษา เพราะสิ่งสำคัญที่สุด ณ ตอนนี้อยู่ที่การป้องกันและการรับมือถึงผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงประชากรที่คนทุกคนทุกฝ่ายในสังคมจะต้องร่วมมือกันในทางที่จะป้องกันและแก้ไข ดังนั้นวิชาประชากรศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมจึงมีความสำคัญและยังจำเป็นอยู่ในวงการศึกษาและสังคมไทย โดยให้ความสำคัญกับหัวข้อการเรียนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ทางประชากร สังคม เศรษฐกิจ ที่เปลี่ยนแปลงไป และเน้นลงไปที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรทุกกลุ่มวัยในสังคม เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีอันจะทำให้ประเทศชาติเกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนต่อไป

คำถามท้ายบท

จงอธิบายคำถามต่อไปนี้ให้ได้คำตอบอย่างสมบูรณ์

1. จงอธิบายความเป็นมาและความสำคัญของประชากรศึกษา
2. จงอธิบายถึงความสัมพันธ์ประชากรศาสตร์ (Demography) ประชากรวิทยา (Population Studies) และ ประชากรศึกษา (Population Education)
3. ประชากรศึกษามีความหมาย และจุดมุ่งหมายอย่างไร
4. บุคคลที่มีความสำคัญที่ได้บุกเบิกวิชาประชากรศึกษาคือใคร และมีบทบาทอย่างไร
5. สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยมีบทบาทต่อโครงการประชากรศึกษาอย่างไร
6. นักพัฒนาจะสามารถประยุกต์แนวทางประชากรศึกษาไปพัฒนาประชากรในสังคมได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- เฉลียว บุรีภักดิ์. (2520). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์.
- ดุขฎี อายุวัฒน์. (2558). **ประชากรและสังคม**. ขอนแก่น: สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2544). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ. (2519). **“แนวคิดทางประชากรศึกษา”** หนังสืออุเทศประชากรศึกษา. โครงการประชากรศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ยุพา อุดมศักดิ์. (2517). **ประชากรศึกษากับคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยวิชาการศึกษาและกรรมการฝึกหัดครู.
- วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ. (2516). **การเพิ่มของประชากรไทย: กรุงเทพฯ**.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2539). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2531). **อภิธานศัพท์ประชากรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย
- องค์การสหประชาชาติ. (2560). **รายงานการพัฒนามนุษย์ พ.ศ. 2559**. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki>.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2
ข้อมูลทางประชากรเพื่อการพัฒนา
เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของข้อมูลทางประชากร
2. แหล่งข้อมูลทางประชากร
3. การเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรที่สำคัญ
4. การนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร (Presentation of Population Data)

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจความหมายของข้อมูลประชากร แหล่งข้อมูลประชากร การการเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรที่สำคัญ ได้แก่ การสำมะโนประชากร การจดทะเบียน และการสำรวจ
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร (Presentation of Population Data) ได้

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 2 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้
1. อธิบายความหมายของข้อมูลทางประชากรได้
 2. บอกแหล่งที่มาของข้อมูลทางประชากรได้
 3. เปรียบเทียบข้อดีและข้อจำกัดของเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรในแต่ละวิธีได้
 4. สามารถเลือกใช้รูปแบบการนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากรอย่างเหมาะสมได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 2 นำเสนอโดยใช้ Power Point
2. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม เพื่อศึกษาข้อมูลประชากรด้านต่างๆ ที่น่าสนใจจำนวน ไม่น้อยกว่า 5 เรื่อง/ประเด็น จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิพร้อมนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีที่เหมาะสม (Presentation of Population Data) ดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 การสำมะโนประชากร (Population Census)
 - กลุ่มที่ 2 การจดทะเบียน (Registration)
 - กลุ่มที่ 3 การสำรวจ (Survey)
3. เรียนเชิญวิทยากรจากสำนักงานสถิติจังหวัดอุดรธานี กระทรวงดิจิทัลเพื่อการพัฒนา มาบรรยายเกี่ยวกับกระบวนการจัดเก็บข้อมูลสำมะโนประชากรและสถิติประชากรด้านต่างๆ ในจังหวัดอุดรธานี
4. ผู้ศึกษานำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมายหน้าชั้นเรียน
5. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
6. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
7. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 2
2. วิทยากรจากภายนอกบรรยายพิเศษ
3. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วีดิทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. หนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
5. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานราชการ
6. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำงานกลุ่ม
2. ประเมินความรู้ก่อนและหลังการอบรมโดยวิทยากร
3. สังเกตจากการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็นทีมในการสร้างสรรค์ผลงาน
4. สังเกตการณ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอผลงาน
5. สังเกตจากการตอบคำถาม
6. ตรวจสอบผลงานจากการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 2

ข้อมูลทางประชากรเพื่อการพัฒนา

ข้อมูลทางประชากรมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติอย่างมาก โดยเฉพาะการกำหนดนโยบาย วางแผนทั้งด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นฐานในการคาดประมาณประชากรในอนาคต (Population Projection) ตลอดจนใช้ในการประเมินผลแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน และใช้จัดเตรียมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อไป ข้อมูลประชากรจะต้องถูกต้อง ผ่านกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ การแปลผล และเผยแพร่ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต้องมีจะมีการวางแผนในการบริหารงานและการจัดเก็บข้อมูลเป็นอย่างดีมีการป้องกันความผิดพลาดที่อาจมีขึ้นในกระบวนการข้อมูล สำหรับบทนี้นำเสนอหัวข้อต่างๆ อาทิ ความหมายของข้อมูลประชากร แหล่งข้อมูลประชากร การเก็บรวบรวมข้อมูลประชากรที่สำคัญ และการนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร อันจะนำไปสู่การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางด้านประชากรเพื่อให้ผู้ใช้ข้อมูลสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

ความหมายของข้อมูลทางประชากร

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับข้อมูลประชากร (Population Data) หลายท่าน คือ วันทนา กลิ่นงาม (2528: 24) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ทางประชากรทั้งหมดซึ่งอาจเป็นตัวเลขหรือข้อความทางด้านคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับประชากรก็ได้ ส่วนบุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ และสมคิด อิศระวัฒน์ (2528: 26) ได้ให้ความหมายว่า ข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ทางประชากรทั้งหมด ซึ่งอาจเป็นตัวเลข หรือข้อความทางด้านคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับประชากรก็ได้ แต่ทั่วไปมักจะเป็นตัวเลข อีกทั้งนิศารัตน์ ศิลปะเดช (2540: 15) ได้ให้ความหมายว่า ตัวเลข สถิติ หรือข้อความเชิงคุณภาพที่แสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประชากรในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องขนาด การกระจายตัว ความหนาแน่น องค์ประกอบและโครงสร้างประชากร การเปลี่ยนแปลงประชากรอันเนื่องมาจากการเกิด การตาย และการย้ายถิ่น สำหรับ ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543: 12) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ทางประชากรทั้งหมดที่แสดงถึงตัวเลขหรือข้อความทางด้านคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับประชากร

สรุปความหมายข้อมูลประชากร หมายถึง ข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ทางด้านข้อมูลประชากรทั้งหมด ซึ่งอาจเป็นตัวเลขหรือข้อความหรืออาจมีทั้งข้อมูลตัวเลขและข้อความเชิงคุณภาพผสมผสานกันในด้านที่ผู้ศึกษาสนใจ เช่น ข้อมูลจำนวนประชากร ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างอายุและเพศของประชากร เป็นต้น โดยข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ อย่างหลากหลาย

แหล่งข้อมูลทางประชากร

แหล่งข้อมูลทางประชากร หมายถึง บ่อเกิด หรือ ถิ่นที่อยู่ของข้อมูล ดังนั้นจากการศึกษา เอกสารพบว่า มี 2 แหล่งหลัก ประกอบด้วย

1. แหล่งปฐมภูมิ (Primary Sources) หมายถึง แหล่งที่ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ได้แก่ แหล่งข้อมูลที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นโดยตรงกับผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลซึ่งอาจใช้เครื่องมือหรือวิธีการต่างๆ เช่น กระบวนการวิจัย การสังเกต การสัมภาษณ์ การสำรวจ สันทนากลุ่มย่อย ระดมสมอง การถ่ายภาพ เป็นต้น เช่น สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลประชากรด้วยวิธีทำสำมะโน (Census) ซึ่งเรียกว่าสำมะโนประชากร (Population Census) ข้อมูลที่สำนักงานสถิติแห่งชาติเก็บได้มานั้นจึงถูกเรียกว่า ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

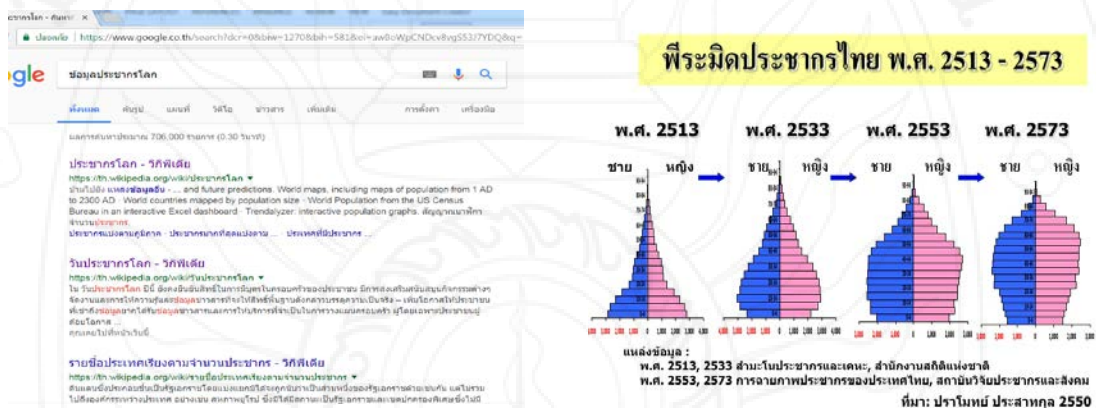
การทำสำมะโนประชากร
สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (ออนไลน์)

การเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน
กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
ที่มา: กรมการพัฒนาชุมชน (ออนไลน์)

ภาพที่ 2.1 แหล่งข้อมูลประชากรปฐมภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ

2. แหล่งทุติยภูมิ (Secondary Sources) หมายถึง แหล่งที่ทำการเผยแพร่ข้อมูล แต่ไม่ได้ทำการเก็บรวบรวมในขั้นแรกนั้นด้วยตนเอง เช่น กรมประชาสัมพันธ์ซึ่งมีหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ข่าวสารทางราชการและข้อมูลด้านต่างๆ ให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ โดยอาจนำเอาข้อมูลเกี่ยวกับประชากรในเรื่องใดเรื่องหนึ่งของสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้แล้ว มาเผยแพร่ออกอากาศรูปแบบต่างๆ เช่น วิทยู โทททัศน์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ดังนั้นกรมประชาสัมพันธ์จึงถือว่าเป็นแหล่งทุติยภูมิ ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) คือสารหรือสาระที่กรมประชาสัมพันธ์ได้ทำการเผยแพร่ออกไปนั่นเอง

อนึ่งข้อมูลทุติยภูมิกับข้อมูลปฐมภูมิมีความเหมือนกันทุกประการ ถ้าแหล่งทุติยภูมิไม่ได้นำไปวิเคราะห์เพิ่มเติม แต่ถ้าแหล่งทุติยภูมินำไปวิเคราะห์เพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะงานของตน ข้อมูลทุติยภูมิจะมีลักษณะแตกต่างไปจากข้อมูลปฐมภูมิ (ชัยวัฒน์ ปัญงษ์ และณรงค์ เทียนส่ง, 2521: 29) ดังนั้นตามมารยาทและเป็นการให้เกียรติทางสังคมหรือจะเรียกได้ว่าจรรยาบรรณนักวิชาการ แหล่งทุติยภูมิหรือผู้ที่นำข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิไปใช้ประโยชน์หรือเผยแพร่จะต้องระบุแหล่งที่มา ชื่อบุคคลอ้างอิงที่เป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิไว้ด้วยทุกครั้ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการและภูมิปัญญาด้านต่างๆ ซึ่งถ้าผิดพลาดอาจสามารถฟ้องร้องดำเนินการทางวินัยและคดีต่อไปได้

ช่องทางการสืบค้นข้อมูลต่างๆผ่านอินเทอร์เน็ต
 จากแหล่งทุติยภูมิ
 ที่มา: google Searching (ออนไลน์)

ข้อมูลทุติยภูมิ เรื่อง พีระมิดประชากรไทย พ.ศ. 2513-2573
 ที่มา: www.google.co.th/search?q=ฉายภาพประชากรไทย
 (ออนไลน์)

ภาพที่ 2.2 แหล่งข้อมูลประชากรทุติยภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ

การเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรที่สำคัญ

ข้อมูลทางประชากรเป็นสิ่งที่สำคัญต่องานวิชาการและงานทางการพัฒนา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรนับว่าเป็นงานขั้นแรกที่มีความสำคัญต่อการศึกษาทางประชากร เพราะว่าถ้าข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ไม่สมบูรณ์ เป็นเท็จ มีอคติ (Biases) ไม่ว่าจะโดยความจงใจหรือไม่ก็ตาม จะนำไปสู่การแปลความหมายและตีความที่ผิดพลาด อันจะเป็นผลเสียต่อการกำหนดนโยบายหรือการวางแผนพัฒนางานเนต่างๆต่อไป

อย่างไรก็ตามข้อมูลทางด้านประชากรย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติตามค่านิยม (Definition) คาบเวลาที่ใช้อ้างอิง (Reference Period) วิธีการเก็บข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ผู้เก็บข้อมูลควรจะทำให้มีความสำคัญกับการวางแผนเป็นอย่างดีก่อนออก

เก็บข้อมูล เพราะมีฉะนั้นแล้วข้อมูลที่ได้มาจะไม่อาจนำมารวมกันได้ ใช้ด้วยกันไม่ได้ เนื่องจากความหมายต่างกัน ระยะเวลาที่ใช้ในการอ้างอิงก็ต่างกันด้วย

ดังนั้นข้อมูลทางประชากรที่กล่าวถึงอยู่ในขณะนี้จึงเป็นแหล่งปฐมภูมิที่ผู้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมจะต้องทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ซึ่งทำได้ 3 วิธีใหญ่ คือ สำมะโนประชากร (Population Census) การจดทะเบียน (Registration) และการสำรวจ (Survey) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สำมะโนประชากร (Population Census)

1.1 ประวัติการสำมะโนประชากร

ประเทศไทยเริ่มดำเนินการนับจำนวนประชากรเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2448 ซึ่งทำได้ครอบคลุมพื้นที่ในเขตบริหาร 12 มณฑล จากทั้งหมด 17 มณฑล ที่สังกัดกระทรวงมหาดไทย โดยแจกแจงว่าเป็นเพศใดผู้ชาย ผู้หญิง อายุเท่าไร และเป็นคนชาติพันธุ์อะไรบ้าง ซึ่งเรียกว่า “บัญชีพลเมือง”

ต่อมาได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประชากรของประเทศในรูปแบบของการทำสำมะโนประชากรโดยกระทรวงมหาดไทย ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2452 ต่อมาใน พ.ศ. 2462, 2472, 2480 และ พ.ศ. 2490 เรียกว่า สำรวจ “สำมะโนครัว” สำนักงานสถิติแห่งชาติ รับผิดชอบและดำเนินการจัดทำสำมะโนประชากร ครั้งแรกใน พ.ศ. 2503 ต่อมาใน พ.ศ. 2513, 2523, 2533, 2543 ประเทศไทยจัดทำสำมะโนประชากรและเคหะทุก 10 ปี ตามข้อเสนอแนะขององค์การสหประชาชาติ (UN) ที่ขอให้ทุกประเทศในโลก จัดทำสำมะโนประชากรและเคหะอย่างน้อยทุก 10 ปี ในปี ค.ศ. ที่ลงท้ายด้วย “0” เช่น 1990, 2000, 2010 เป็นต้น เพื่อให้แต่ละประเทศมีข้อมูลทางด้านประชากรและสังคม สำหรับใช้ในการพัฒนาประชากรของตนเองได้อย่างเหมาะสม และสามารถเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างประเทศได้ โดยบางประเทศที่ฐานะทางเศรษฐกิจดีและเห็นความสำคัญของข้อมูลได้จัดทำสำมะโนประชากรทุก 5 ปี เช่น ประเทศออสเตรเลีย แคนาดา และญี่ปุ่น เป็นต้น

การจัดทำสำมะโนประชากรและเคหะมีจำนวน 228 ประเทศ โดยมี The United Nations Statistics Division (UNSD) เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ประสานประเทศต่างๆ ในโลกในการเตรียมการสำหรับการทำสำมะโนประชากรและเคหะ และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา สำนักงานสถิติแห่งชาติได้มีการจัดทำสำมะโนเคหะไปพร้อมกับการทำสำมะโนประชากร และในปี พ.ศ. 2553 เป็นการทำสำมะโนเคหะครั้งที่ 5 และเป็นการทำสำมะโนประชากรครั้งที่ 11 ซึ่งเป็นวาระครบรอบ 100 ปี สำมะโนประชากรประเทศไทย

1.2 วัตถุประสงค์การสำมะโนประชากร

สำมะโนประชากรและเคหะจัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน และลักษณะของประชากรทุกคนในครัวเรือนและลักษณะของที่อยู่อาศัยของประชากรเหล่านั้น โดยจัดทำทุกๆ 10 ปี ของประเทศและเพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ใช้กำหนดนโยบายในการบริหารและเพื่อสนองความต้องการใช้ข้อมูลในการวิเคราะห์วิจัยต่างๆ ตลอดจนใช้ในการคาดประมาณจำนวนประชากรในอนาคต

1.3 การดำเนินการทำสำมะโนประชากร

การดำเนินการทำสำมะโนประชากรมีขั้นตอนของการดำเนินการดังต่อไปนี้
คือ

1. การวางแผนและเตรียมงาน การวางแผนและเตรียมงานย่อมขึ้นอยู่กับรายละเอียดของสถิติตัวเลขที่ต้องการ และขึ้นอยู่กับงบประมาณในการดำเนินงานตามเป้าหมาย การวางแผนนั้นต้องคำนึงถึงการกำหนดวันที่แน่นอนของการทำสำมะโนประชากรด้วย โดยต้องหลีกเลี่ยงเวลาที่คนส่วนใหญ่ไม่อยู่กันเพราะเป็นเวลาไปพักผ่อน หรือเป็นเวลาของคนจำนวนมากมีกิจกรรมพิเศษทำกันอยู่ในด้านรายละเอียดของการวางแผนนั้น จะต้องพิจารณาถึงลักษณะของรายการต่างๆ ด้วยกระบวนการเก็บตัวเลขที่ดีที่สุด รวมทั้งการใช้วิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการทำตารางตัวเลข จากแบบสอบถามที่ได้และมีระบบควบคุมเพื่อให้สำมะโนประชากรได้แจ้งบุคคลทุกคนในประเทศ ก่อนที่จะมีการสร้างโครงการสำมะโนประชากร องค์กรทั้งหลายที่เกี่ยวข้องรวมทั้งผู้อำนวยการควรได้มีการปรึกษาหารือกันก่อน เพื่อให้แน่ใจถึงรายละเอียดของสถิติตัวเลขที่จะเก็บ โครงการที่ร่างนี้ควรเสนอต่อผู้ที่สนใจและองค์กรต่างๆ ควรมีการทดลองใช้แบบทดสอบก่อน (Pre-test) ในพื้นที่เล็กๆ เพื่อตัดสินถึงการนำแบบสอบถามไปใช้จริงๆ เพื่อให้การทำสำมะโนประชากรได้คลุมถึงประชากรทุกคนและทุกครัวเรือนในประเทศจึงต้องมีการจัดเตรียมแผนที่ รายชื่อบ้าน รวมทั้งเครื่องมืออื่นๆ ที่อาจช่วยควบคุมการแจงนับประชากร

2. กระบวนการรวบรวมตัวเลข การเก็บจำนวนประชากรในสำมะโนประชากรนั้น หากเก็บได้ในแบบใดแบบหนึ่งดังต่อไปนี้

2.1 การแจงนับตามพฤตินัย (De facto basis) เป็นการแจงนับประชากรทุกคนที่อยู่ในประเทศไทยในเวลาที่ทำสำมะโนประชากร โดยถือหลักว่าในวันที่ทำสำมะโนประชากรนั้น ถ้าพบบุคคลอยู่ที่ไหนก็ถือว่าอยู่ที่นั่นโดยไม่คำนึงว่าบุคคลนั้นมีทะเบียนบ้านอยู่ที่ไหน เช่น นาย ก. มีทะเบียนบ้านอยู่ที่จังหวัดอุดรธานีแต่ผู้สำรวจพบ นาย ก. ที่จังหวัดขอนแก่นในวันสำมะโนประชากรพอดี หากใช้วิธีดังกล่าว นาย ก. จะถูกนับรวมไว้เป็นประชากรของจังหวัดขอนแก่น การแจงนับอย่างนี้เป็นการแจงนับจำนวนประชากรตามความเป็นจริง (Actual population)

2.2 การแจงนับตามนิตินัย (De jure basis) เป็นการแจงนับประชากรตามสถานที่ที่เขาอยู่เป็นประจำ (Resident population) ในวันที่สำมะโนประชากรซึ่งนับรวมสมาชิกของครอบครัวที่ไม่ได้อยู่ในบ้านชั่วคราว และบุคคลที่ออกไปจากประเทศเป็นการชั่วคราวแต่ไม่นับผู้ที่อยู่ในประเทศซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งในเวลาที่มีการทำสำมะโนประชากร ตัวอย่างเช่น นาย ก. มีทะเบียนบ้านอยู่ที่จังหวัดขอนแก่นหากใช้วิธีนิตินัยแล้ว นาย ก. จะถูกนับรวมเข้าเป็นประชากรของจังหวัดขอนแก่นตามเดิม

2.3 วิธีผสม เป็นวิธีที่เก็บรวบรวมข้อมูลประชากรที่มีลักษณะเป็นทั้งแบบพฤตินัยและนิตินัยรวมกัน เพื่อลดความผิดพลาดในการแจงนับซ้ำและป้องกันการตกหล่น การใช้กระบวนการแจงนับแบบนี้ ทำให้ข้อมูลที่ได้มีความถูกต้องยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น การแจงนับจำนวนประชากรของประเทศไทย จากสำมะโนประชากรปี พ.ศ.2553 ได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้คือ

บุคคลที่ต้องแจงนับ ได้แก่

- ก. คนไทยทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยในวันสำมะโนประชากร
- ข. บุคคลพลเรือนต่างด้าวที่มีสถานที่อยู่ปกติในประเทศไทย หรือบุคคลพลเรือนต่างด้าวที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยชั่วคราวเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป โดยนับถึงวันสำมะโน
- ค. คนที่มีสถานที่อยู่ปกติในประเทศไทย แต่ในวันสำมะโน ได้ไปฝึกภาคซ้อมรบเดินเรือทะเลหรือไปต่างประเทศชั่วคราว
- ง. ข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน รวมทั้งคณะทูตของประเทศไทย พร้อมทั้งครอบครัวซึ่งมีสำนักงานอยู่ในต่างประเทศ

สำหรับบุคคลที่ไม่ต้องแจงนับ ได้แก่

- ก. ขาวนา ชาวเขา ที่มีที่อยู่อาศัยไม่เป็นที่
- ข. คณะเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารและการทูตต่างประเทศพร้อมทั้งครอบครัวซึ่งมีสำนักงานอยู่ในประเทศไทย
- ค. บุคคลพลเรือนต่างด้าว ผู้ซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยชั่วคราวเป็นระยะเวลาไม่ถึง 3 เดือน นับถึงวันสำมะโน
- ง. ผู้อพยพหรือผู้หลบหนีเข้าเมือง ซึ่งอยู่ในค่ายอพยพที่รัฐบาลกำหนดขึ้น

ในด้านการเก็บตัวเลขนั้นก็อาจทำได้ 3 วิธีคือ

1. การใช้พนักงานแจงนับ (Enumeration method) ไปสัมภาษณ์ประชากรโดยตรงโดยทางบุคคลในบ้านหรือที่บ้าน
2. การส่งแบบสอบถามให้กรอกเอง (Household method)
3. การรวบรวมผลสถิติข้อมูล

เมื่อเก็บแบบสอบถามทั้งหมดกลับมาแล้ว ก็จะมีการตรวจสอบดูว่าในแบบสอบถามนั้นมีข้อผิดพลาดหรือไม่ ถ้ามีก็ส่งไปแก้ไข ต่อจากนั้นก็นำมาเข้ารหัส (Coding) ส่งเข้าเครื่องคำนวณผล (Computer) เพื่อประเมินผลออกมาเป็นตารางตัวเลข ผลที่ได้ก็นำมาส่งไปให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละด้านตรวจสอบกับผลจากสำมะโนประชากรคราวก่อน รวมทั้งรายละเอียดอื่นๆ อาจมีการแก้ไขเพิ่มเติมได้ เมื่อถูกต้องแล้วก็จะส่งไปพิมพ์ในสารานชนได้ ใช้ตัวเลขเหล่านั้นต่อไป

องค์การสหประชาชาติได้เสนอแนะไว้ใน Principles and Recommendations For the 1970 Population Census ว่าในการทำสำมะโนประชากรจะต้องทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นขั้นต่ำสุด (Minimum Essential Data for the Census) ดังนี้ (ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์ และ ณรงค์ เทียนสง 2521 :32-33)

1. ข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์ (Geographical Items) หมายถึงสถานที่ที่จะทำสำมะโนประชากรว่าจะใช้สถานที่ที่พบขณะทำสำมะโน (De Facto Basis) หรือจะใช้สถานที่ที่พักอาศัยตามปกติ (De Jure Basis)

2. ข้อมูลเกี่ยวกับครัวเรือนหรือครอบครัว (Household or Family Information) ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือนหรือหัวหน้าครอบครัว
3. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะประจำตัวของแต่ละบุคคล (Person Characteristics) ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพการสมรส สถานที่เกิด สัญชาติ
4. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Characteristics) ได้แก่ ประเภทของการทำงาน อาชีพ อุตสาหกรรม สถานภาพ (นายจ้างหรือลูกจ้าง)
5. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางวัฒนธรรม (Cultural Characteristics) ได้แก่ ภาษาและเชื้อชาติ
6. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะมูลฐาน (Fundamental Characteristics) ได้แก่ การอ่านออกเขียนได้ ระดับการศึกษา การเรียนหนังสือ
7. ข้อมูลเกี่ยวกับภาวะการเจริญพันธุ์ (Fertility Data) ได้แก่ จำนวนบุตรที่เกิดมีชีวิต
8. หัวเรื่องต่างๆ ที่ได้จากแบบสอบถาม (Topics Derived From the Questionnaire) ได้แก่ จำนวนประชากร จำนวนประชากรจำแนกตามสถานที่การจำแนกเมืองและชนบท องค์ประกอบของครัวเรือนหรือครอบครัว

1.4 วิธีการประมวลผล

1. แบบนับจุด ทำการบันทึกข้อมูลและประมวลผลที่สำนักงานสถิติจังหวัด (ส่วนภูมิภาค) และสำนักงานสถิติแห่งชาติ (ส่วนกลาง) โดยการพัฒนาชุดโปรแกรมสำหรับการประมวลผลด้วยเครื่องไมโครคอมพิวเตอร์ เพื่อบันทึกข้อมูลที่ตรวจสอบความครบถ้วน ถูกต้องและแน่นอนแล้ว เป็นรายเขตแดนนับ (Enumeration Area: EA) ซึ่งข้อมูลที่ได้นำไปใช้ในการนำเสนอผลเบื้องต้น
2. แบบแจงนับ ทำการบันทึกข้อมูลด้วยระบบ ICR (Intelligence Character Recognition) ที่สำนักงานสถิติจังหวัด (ส่วนภูมิภาค) แล้วส่งไฟล์ข้อมูลที่ได้จากการสแกน (Image) มาตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Verify) และประมวลผลที่สำนักงานสถิติแห่งชาติ (ส่วนกลาง)

1.5 การนำเสนอผลและการเผยแพร่

การเสนอผล สำนะโนประชากรเคหะ พ.ศ. 2553 เสนอผลดังนี้

1. รายงานผลเบื้องต้น ประมวลผลจากแบบนับจุด เพื่อเสนอผลในระดับจังหวัด (76 ฉบับ) และทั่วราชอาณาจักร (1 ฉบับ)
2. รายงานผลล่วงหน้า ประมวลผลจากแบบแจงนับของครัวเรือนตัวอย่าง ร้อยละ 2 เพื่อเสนอผลในระดับภาคและทั่วราชอาณาจักร (1 ฉบับ)
3. รายงานผลฉบับสมบูรณ์ ประมวลผลจากแบบแจงนับของครัวเรือนทั้งหมด เพื่อเสนอผลในระดับจังหวัด (76 ฉบับ) ระดับภาค (4 ฉบับ) และทั่วราชอาณาจักร (1 ฉบับ)

4. รายงานเชิงวิเคราะห์ ร่วมกับสถาบันการศึกษา ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกในเรื่องที่สำคัญและสอดคล้องกับความต้องการที่จะใช้ในการวางแผน เช่น การย้ายถิ่น ภาวะเจริญพันธุ์

สำหรับการเผยแพร่ข้อมูล ข้อมูลสำมะโนฯ ที่ได้จะเผยแพร่ ดังนี้

1. ในรูปเอกสารรายงาน แผ่นพับ Diskette, CD-ROM
2. Internet, Web Publication
3. Data Warehouse
4. Census Info
5. ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS)

1.6 ประโยชน์การทำสำมะโนประชากร

1. ใช้ในการกำหนดนโยบาย/วางแผนทั้งด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม

2. ใช้เพื่อจัดเตรียมงบประมาณเพื่อจัดหาสาธารณูปโภคและบริการขั้นพื้นฐานต่างๆ ได้ตรงตามความต้องการหรือตามความจำเป็นของแต่ละท้องถิ่น (หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด) เช่น การจัดหาสาธารณูปโภคให้เพียงพอและถูกสุขลักษณะ (ที่อยู่อาศัย น้ำ/ไฟ การบริการสาธารณสุข รถประจำทาง ที่ทิ้งขยะ ฯลฯ) การจัดจำนวนโรงเรียน/ครูให้เพียงพอและเหมาะสม โดยมีเป้าหมายคือให้เด็กทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดเตรียมวัคซีนสำหรับเด็กแต่ละวัยให้เพียงพอ การจัดสวัสดิการให้เพียงพอให้กับคนด้อยโอกาส (คนชรา คนพิการ) และในพื้นที่ที่มีแรงงานต่างด้าวอยู่หนาแน่นหรือแออัด จำเป็นจะต้องมีการบริหารจัดการด้านแรงงานให้เหมาะสม และต้องจัดบริการสาธารณสุขให้เพียงพอ เพื่อป้องกันโรคระบาด/โรคติดต่อบางประเภทที่หายไปแล้วในประเทศไทย แต่มีโอกาสกลับมาใหม่กับแรงงานต่างด้าว สำหรับข้อมูลโครงสร้างของประชากรตามที่อยู่จริง จะใช้เป็นฐานในการจัดแผนยุทธศาสตร์จังหวัด โดยในการจัดทำ GPP นั้นจำเป็นต้องใช้จำนวนประชากรที่ถูกต้องครบถ้วนในระดับจังหวัด และในการคำนวณตัวชี้วัดที่แสดงผลสัมฤทธิ์ในการบริหารจัดการในจังหวัดได้อย่างถูกต้องนั้น ต้องใช้จำนวนประชากรจริงเป็นตัวหาร เช่น รายได้เฉลี่ยต่อหัว อัตราการมารับบริการด้านต่างๆ เป็นต้น

3. ใช้เป็นฐานในการคาดประมาณประชากรในอนาคต (Population Projection)

4. ใช้ในการประเมินผลแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน และใช้จัดเตรียมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อไป

5. ใช้เป็นกรอบในการเลือกตัวอย่าง (Sampling Frame) สำหรับการสำรวจในรายละเอียดเฉพาะเรื่องด้านประชากร/สังคม

6. ใช้เป็นฐานร่วมกับการสำรวจต่างๆ เช่น การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในการจัดทำตัวชี้วัดต่างๆ เช่น แผนที่ความยากจน (Poverty Mapping) แผนที่ผู้หิวโหย (Hunger Mapping)

7. ภาคเอกชนสามารถใช้ข้อมูลความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ต่างๆ (ตามเพศ อายุ อาชีพ เป็นต้น) เพื่อประกอบ การตัดสินใจในการทำธุรกิจ เช่น ตั้งร้านค้าหรือขยายกิจการตามลูกค้ากลุ่มเป้าหมาย

8. ภาคประชาชนมีความอยู่ดีมีสุข เนื่องจากได้รับบริการจากภาครัฐอย่างเพียงพอและทั่วถึง

สำนักงานสถิติแห่งชาติ ร่วมกับ
ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

มาตี

มาทำสำมะโนประชากร

9 สิงหาคม - 30 กันยายน 2553
โดย ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ ม.อ.

สมัครจาก
สำนักงาน
สถิติแห่งชาติ
ครับ

ถามเรื่องอะไรบ้าง

- ข้อมูลจำนวนบุคคลที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยตามที่อยู่จริง ทั้งที่เป็นคนไทยและคนต่างด้าวที่มีเท่าใด
- ข้อมูลพื้นฐานของประชากร ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส สัญชาติ ศาสนา ภาษาพูด สถานที่เกิด
- จำนวนบุตรทั้งที่มีชีวิตและเสียชีวิตแล้ว ความพิการ มีมากน้อยเพียงใด
- การกระจายตัวของประชากรในภูมิภาคต่างๆ เป็นอย่างไร
- การอ่านออกเขียนได้ การศึกษาของประชากรอยู่ในระดับใด
- คนวัยทำงานมีงานทำหรือไม่ ประกอบอาชีพอะไร และสถานภาพการทำงานเป็นอย่างไร
- การมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน การย้ายถิ่นที่อยู่มีมากน้อยเพียงใด
- ลักษณะที่อยู่อาศัยและการเป็นเจ้าของเครื่องใช้พื้นฐาน ในครัวเรือนเป็นอย่างไร

ข้อมูลเหล่านี้ใช้ ถามทุกคน ไม่ว่าจะพูดภาษาไหนสามารถสื่อสารภาษาใดหรือไม่ อาศัยอยู่ในประเทศไทยอยู่ถูกตรงตามกฎหมายหรือไม่ และไม่ว่าจะมีชื่อปรากฏอยู่ในทะเบียนบ้านที่ศึกษาอาศัยอยู่หรือไม่ก็ตาม

สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ โทร 8630
หรือทางเว็บไซต์ : <http://www.sc.psu.ac.th/units/PR/Event/517.asp>

ภาพที่ 2.3 ป้ายประชาสัมพันธ์ “มาตี มาทำสำมะโนประชากร”

ที่มา: [http://www.sc.psu.ac.th/units/PR/Event/517_files/Census%20Factsheet%](http://www.sc.psu.ac.th/units/PR/Event/517_files/Census%20Factsheet%20)

2. การจดทะเบียน (Registration)

การจดทะเบียน หมายถึง วิธีการที่มีลักษณะสืบเนื่องถาวร มีสภาพบังคับตามกฎหมาย ในการบันทึกเหตุการณ์และลักษณะของประชากรที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์นั้นๆ (เนาวรัตน์ พลายน้อย, 2525: 47) หน่วยงานที่มีบทบาทในการบริหารงานด้านข้อมูลทะเบียนราษฎรคือ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย สำหรับการจดทะเบียน โดยทั่วไปมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การจดทะเบียนชีพ (Vital Registration) เป็นการจดบันทึกสถิติเกี่ยวกับการเกิด การตาย การสมรส และการหย่าร้าง 2) การจดทะเบียนราษฎร (Civil Registration) เป็นการจดบันทึกสถิติเกี่ยวกับการเคลื่อนเปลี่ยนแปลงของบุคคลหรือครอบครัว เช่น การโยกย้ายที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนชื่อ การตาย และการเปลี่ยนแปลงสภาพทางการสมรส เป็นต้น

การจดทะเบียนประชากรในประเทศไทย เริ่มมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2452 โดยทำการจดทะเบียนคนเกิดคนตาย ขึ้นใน 25 ตำบลในมณฑลกรุงเทพมหานครฯ และปลายปี พ.ศ. 2452 โดยทำการจดทะเบียนคนเกิด คนตาย ขึ้นในหัวเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459 เป็นต้นมา ระบบการจดทะเบียนคนเกิด คนตาย ได้มีการบังคับใช้ทั่วประเทศ ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการตรวจสอบบัญชีสำมะโนครัวและการจดทะเบียนคนเกิด คนตาย คนย้ายถิ่น

งานทะเบียนประกอบด้วย 3 ประเภท คือ ทะเบียนราษฎร ทะเบียนครอบครัว และทะเบียนคนเข้าเมือง ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ทะเบียนราษฎร เป็นทะเบียนแสดงสถานภาพของบุคคล ประกอบด้วย ก) ทะเบียนบ้าน แสดงรายการจำนวนสมาชิกทั้งหมดของบ้านนั้น ข) ทะเบียนคน แสดงรายจำนวนสมาชิกแต่ละคน ค) ทะเบียนคนเกิด แสดงรายการของผู้ที่เกิดมาใหม่ในบ้าน และ ง) ทะเบียนคนตาย แสดงรายการของสมาชิกที่ตายในบ้านนั้น

2. ทะเบียนครอบครัว เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียน และการจดบันทึก ประกอบด้วย ก) การจดทะเบียนสมรส ข) การจดทะเบียนหย่า ค) การจดทะเบียนรับรองบุตร ง) การจดทะเบียนรับและเลิกรับบุตรบุญธรรม จ) การบันทึกฐานะของภรรยาและฐานะของครอบครัว

3. ทะเบียนคนเข้าเมือง เป็นการจดทะเบียนคนเดินทางเข้าออกจากประเทศทุกทาง จะทำให้ทราบเกี่ยวกับการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ หน่วยงานที่รับผิดชอบในการจดทะเบียนคนเข้าเมืองคือ สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง

สำหรับประโยชน์ของข้อมูลการจดทะเบียนมีประโยชน์ทั้งในส่วนบุคคล การพัฒนาสังคม และประเทศชาติ เช่น การแสดงสิทธิส่วนบุคคล เช่น การเป็นหลักฐานการเข้าโรงเรียน การเกณฑ์ทหาร การรับราชการ การสมรส การลงคะแนนเสียง เป็นต้น หรือการใช้ข้อมูลเพื่อกำหนดเกณฑ์ในการยกระดับเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นจากองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นเทศบาลตำบล เทศบาลเมือง หรือเทศบาลนคร เป็นต้น หรือแบ่งเขตการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นอกจากนี้หน่วยงานต่างๆ ใช้ข้อมูลเหล่านี้ในการบริหารโครงการต่างๆ ในด้านสาธารณสุข สวัสดิการ ชนาด ประชากร โครงสร้างอายุและเพศของประชากร ที่อยู่อาศัย การเกิดของประชากร การตายของประชากร การเคลื่อนย้ายประชากร การเปลี่ยนแปลงประชากร และนำข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนเพื่อพัฒนาสังคมและประเทศชาติในด้านต่างๆ ต่อไป

3. การสำรวจ (Survey)

การสำรวจมีลักษณะที่แตกต่างจากการสำมะโนประชากร และการจดทะเบียน คือการสำรวจนั้นมีวัตถุประสงค์พิเศษเฉพาะอย่าง การสำรวจส่วนใหญ่เพื่อต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับตัวเลขบางเรื่อง ซึ่งการสำรวจจะต้องมีหลักมีเกณฑ์และมีความน่าเชื่อถือได้ ดังนั้นจึงมีหลักการดังต่อไปนี้

1. หลักของการสำรวจ ได้แก่

หลักการสำรวจ ได้แก่ 1) การกำหนดเป้าหมายของการสำรวจ เพราะเป้าหมายของการสำรวจนั้นจะช่วยให้เราตัดสินใจเลือกวิธีสำรวจได้อย่างเหมาะสม การกำหนดขนาดของตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาว่าควรจะใช้สักเท่าใด จะเลือกตัวอย่างอย่างไร คำถามที่ใช้ในแบบสอบถามควรเป็นไปในรูปใดจึงจะได้คำตอบตรงตามเป้าหมายที่เราต้องการ จะใช้วิธีประเมินผลอย่างไร 2) ความถูกต้องเชื่อถือได้ การดำเนินการต่างๆ ตามข้อที่หนึ่งข้างต้นนั้นจะต้องมีความถูกต้องเชื่อถือได้ จึงจะเป็นที่ยอมรับและนำมาเอาประโยชน์ไปใช้ 3) ใช้ได้ในทางปฏิบัติ สิ่งต่างๆที่กำหนดลงไปแบบสอบถามนั้นต้องสามารถใช้ในทางปฏิบัติและมีความสมบูรณ์ครบถ้วน ไม่ก่อให้เกิดปัญหาและข้อสงสัยแก่ทั้งนักสำรวจและผู้ตอบแบบสอบถาม เพราะการสำรวจเป็นการออกไปสัมภาษณ์ย่อมจะมีข้อผิดพลาดได้ง่าย หากคำสั่งหรือคำถามในแบบสอบถามไม่ชัดเจนพอเพียง และ 4) ประหยัด หมายถึงการทำการสำรวจตามที่ตั้งเป้าหมาย โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดและได้รับความสำเร็จต่างๆตามวัตถุประสงค์ของเราสูงสุด

2. ขั้นตอนที่สำคัญในการทำการสำรวจ (The Principal Steps in Sample Survey)

ขั้นตอนที่สำคัญในการทำการสำรวจ คือ 1) กำหนดวัตถุประสงค์ของการสำรวจไว้ให้ชัดเจน 2) ทำการกำหนดกลุ่มประชากรที่จะทำการสำรวจให้แน่ชัดลงไป 3) ทำการกำหนดตัวอย่างและข้อมูลที่ต้องเก็บรวบรวม 4) กำหนดวิธีการแ่งนับว่าจะดำเนินการอย่างไร 5) จัดอบรมผู้เกี่ยวข้องในการสำรวจเพื่อให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการสำรวจ 6) ดำเนินการสำรวจตามแผนการและห้วงเวลาที่เวลาที่กำหนด และ 7) สรุปและวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนแปลผลและพิมพ์รายงานผล

3. วิธีการสำรวจโดยใช้ตัวอย่าง (Sample Survey)

การเลือกประชากรขึ้นมาเพียงบางส่วนจากประชากรทั้งหมด เพื่อใช้เป็นตัวแทนในการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะต่างๆ ของประชากรตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ วิธีการเลือกตัวอย่างอาจเลือกได้ 2 วิธีคือ (ศุภวัณย์ พลายน้อย และเนาวรัตน์ พลายน้อย, 2525: 46-47)

3.1 วิธีการเลือกตัวอย่างโดยใช้ทฤษฎีความน่าจะเป็น (Probability Sampling) หมายถึง การเลือกที่เปิดโอกาสให้ทุกๆ หน่วยของประชากรมีสิทธิ์ได้รับเลือกขึ้นมาเป็นตัวแทนอย่างเท่ากันหมด การเลือกตัวอย่างโดยวิธีการเช่นนี้ มีหลักประกันทางสถิติที่จะเชื่อได้ว่าตัวอย่างที่ได้รับเลือกขึ้นมาเป็นตัวแทนของประชากรส่วนรวมทั้งหมดได้

3.1.1 การสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ทฤษฎีความน่าจะเป็น (Non Probability Sampling) อาจใช้เป็นตัวแทนของประชากรทั่วไปทางเศรษฐกิจได้ การสุ่มตัวอย่างวิธีนี้ไม่สามารถประมาณค่าความน่าจะเป็นของแต่ละหน่วยที่ถูกเลือกเป็นตัวอย่างได้ การสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ทฤษฎีความน่าจะเป็นอาจทำได้หลายวิธี คือ

ก. การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling or Judgment Sampling) เป็นวิธีการสุ่มตัวอย่างที่ขึ้นอยู่กับ การพิจารณาตัดสินใจของผู้ทำการวิจัยว่า ลักษณะของกลุ่มที่เลือกมาสามารถใช้เป็นตัวแทนของประชากรที่ต้องการศึกษาได้ การคัดเลือกตัวอย่างโดยวิธีการนี้ไม่มีอะไรที่จะยืนยันได้แน่นอนว่า ตัวอย่างที่คัดมาได้ นั้นจะแทนประชากรทั้งหมดได้หรือไม่ แต่อาจจะมีประโยชน์ในขั้นริเริ่มศึกษาปัญหาในขั้นสูงขึ้น

ข. การสุ่มตัวอย่างแบบกำหนดโควตา (Quota Sampling) เป็นการสุ่มตัวอย่างโดยให้พนักงานสัมภาษณ์เลือกตัวอย่างเอง โดยเลือกให้ครบจำนวนแต่ละประเภทตามที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ทั้งนี้อาจอาศัยข้อมูลจากประชากรที่เคยศึกษามาก่อน ในทางปฏิบัติโควต้ามักถูกกำหนดตามลักษณะบางอย่าง วิธีนี้มีผู้นิยมใช้กันมากเพราะเป็นวิธีที่ง่ายและสะดวก

ค. การสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) เป็นวิธีการเก็บตัวอย่างที่ง่ายและสะดวกแก่การติดต่อจนกระทั่งได้จำนวนครบ การเลือกตัวอย่างยึดเอาความสะดวกสบายและความปลอดภัยของผู้เลือกเป็นหลัก ไม่มีการกำหนดอัตราส่วนและบุคคลแต่อย่างใด พนักงานสัมภาษณ์ใครก็ได้ที่บังเอิญพบ เช่น ตามป้ายรถเมล์ ตามถนนและย่านชุมชน เป็นต้น ซึ่งวิธีนี้ไม่สามารถใช้เป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมดได้ เนื่องจากไม่สามารถกำหนดอัตราและทิศทางของความคลาดเคลื่อนได้

3.1.2 การสุ่มตัวอย่างโดยใช้ทฤษฎีความน่าจะเป็น (Probability Sampling) หรือประเภทที่ใช้เป็นตัวแทนของประชากรทั่วไปได้ เป็นการสุ่มตัวอย่างที่แต่ละหน่วยย่อย ของประชากรมีโอกาสที่จะถูกเลือก ซึ่งโอกาสในการถูกเลือกนี้อาจเท่ากันหรือไม่ก็ได้ การสุ่มตัวอย่างแบบนี้ อาจทำได้หลายวิธี คือ

ก. การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) เป็นการเลือกตัวอย่างที่ให้ทุกๆหน่วยของประชากรมีโอกาสเท่ากันในการได้รับการคัดเลือก มักนิยมเลือกแบบที่ไม่มีการแทนที่ (Sampling Without Replacement) คือเมื่อเลือกหน่วยได้หน่วยหนึ่งขึ้นมาแล้วจะไม่มีการเลือกซ้ำอีก การสุ่มแบบนี้ทำให้หลายวิธีแต่ที่นิยมกันคือ การจับสลากและการใช้ตารางเลขสุ่ม วิธีนี้จะพบกับความยุ่งยากมาก เช่น เสียเวลา เสียค่าใช้จ่ายมาก จึงไม่ค่อยนิยมวิธีการสุ่มแบบนี้มากนัก

ข. การสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ (Systematic Random Sampling) มีลักษณะคล้ายกับการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย คือ จะได้ตัวอย่างที่กระจายไปทั่ว วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบนี้ทำได้ง่ายและสะดวก สามารถตรวจสอบความถูกต้องได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางสังคมศาสตร์นิยมใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบค่อนข้างมาก

ค. การสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Sampling) เป็นการเลือกตัวอย่างจากประชากรที่แบ่งออกเป็นกลุ่มหรือทำตามลักษณะหรือหลักเกณฑ์บางอย่าง

เช่น แบ่งประชากรออกเป็นกลุ่มๆ ตามอาชีพ การศึกษา หรือแบ่งโรงงานอุตสาหกรรมเป็นกลุ่มๆตามประเภทของอุตสาหกรรม เป็นต้น หลังจากทีแบ่งประชากรเป็นชั้นๆแล้ว จะทำการคัดเลือกตัวอย่างจากประชากรแต่ละชั้น โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่ายหรือการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบก็ได้ แต่อาจจะมีข้อเสียในบางกรณี เช่น การมีจำนวนชั้นมากเกินไป อาจจะไม่สามารถจำกัดตัวอย่างให้น้อยลงได้ ดังนั้น ควรหาทางแก้ไขหรือลดจำนวนชั้นให้น้อยลงเพื่อง่ายและสะดวกต่อการสำรวจสุ่มตัวอย่าง

ง. การสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Sampling) วิธีการสุ่มที่แบ่งประชากรออกเป็นกลุ่มๆ แล้วเลือกออกมาเพียงบางกลุ่มโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่ายหรืออย่างมีระบบก็ได้ และเก็บข้อมูลจากทุกหน่วยของกลุ่มที่ถูกเลือกเป็นตัวอย่าง เช่น แบ่งเมืองๆหนึ่งออกเป็นเขตสำมะโนประชากรหลายร้อยเขตแล้วเลือกมาเพียง 50 เขต จากนั้นสัมภาษณ์ทุกคนที่อยู่ใน 50 เขตที่เลือกไว้

จ. การสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-Stage Sampling) เป็นวิธีการคัดเลือกตัวอย่างที่ใช้หลายๆ วิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น ทำการแบ่งประชากรที่เป็นเป้าหมายของการสำรวจออกเป็นชั้นต่างๆ ในแต่ละชั้นจะแบ่งประชากรออกเป็นกลุ่ม กลุ่มต่างๆ เหล่านี้อาจจะมีหลายระดับ เช่น ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน เมื่อเลือกกลุ่มจากระดับใดระดับหนึ่งได้แล้ว ก็เลือกกลุ่มระดับต่อมาจนถึงกลุ่มระดับเล็กที่สุด แล้วจึงทำการคัดเลือกกรณีตัวอย่าง (หมู่บ้าน ครัวเรือน บุคคล) โดยอาจใช้การเลือกตัวอย่างแบบง่ายหรือแบบมีระบบก็ได้

อย่างไรก็ตาม การจะเลือกการสำรวจสุ่มตัวอย่างแบบใดนั้น ต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมของการดำเนินงานเป็นสำคัญ เช่น ระยะเวลา งบประมาณ ความรู้และความสามารถ เป็นต้น ในปัจจุบันการสำรวจสุ่มตัวอย่างเป็นที่นิยมในทางประชากรทั้งในและต่างประเทศกันมาก เพราะทำให้ประหยัดงบประมาณ การเก็บรวบรวมประมวลผลข้อมูลและเสนอผลได้รวดเร็ว

4. ข้อมูลประชากรจากแหล่งอื่นๆ นอกจากแหล่งข้อมูลประชากรที่สำคัญ 3 แหล่งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ข้อมูลประชากรอย่างอาจได้มาจากแหล่งอื่นๆอีกดังนี้ 1) จากการทำสำมะโนในด้านต่างๆ ของสังคมนั้น เช่นการทำสำมะโนเกษตร การทำสำมะโนอุตสาหกรรม การทำสำมะโนธุรกิจ การทำสำมะโนครัวและโรงเรียน ซึ่งจะให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเรื่องราวทางประชากรในสังคมนั้น 2) จากระบบการทะเบียนอื่นๆ ที่นอกเหนือจากทะเบียนราษฎร์และทะเบียนครอบครัว เช่น ทะเบียนทหาร และทะเบียนสถิติสาธารณสุข เป็นต้น 3) จากสถิติข้อมูลทางประชากรของประเทศต่างๆ ที่มีการพิมพ์เผยแพร่โดยองค์การสหประชาชาติ องค์การแรงงานระหว่างประเทศ เป็นต้น และ 4) จาก การคาดประมาณประชากร ซึ่งเป็นการนำข้อมูลประชากรจากแหล่งต่างๆ มาวิเคราะห์กำหนดข้อสมมติฐานแล้วคำนวณหาจำนวนประชากรคาดหมายในด้านต่างๆเช่น จำนวนประชากรชาย หญิง และประชากรในวัยแรงงาน เป็นต้น (อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์, 2533: 29)

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสีย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลประชากรของการทำสำมะโนประชากร การจดทะเบียน และการสำรวจสุ่มตัวอย่าง

ลำดับที่	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	ข้อดี	ข้อเสีย
1	การทำสำมะโนประชากร	<ol style="list-style-type: none"> 1. ได้ข้อมูลครบถ้วนแสดงรายละเอียดข้อมูลเป็นเขตภูมิศาสตร์ที่เล็กที่สุดได้ 2. เป็นข้อมูลหลักซึ่งจะนำไปช่วยวางแผนการเก็บข้อมูลอื่นได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก 2. ไม่สามารถทำได้ทุกปีซึ่งทำให้ได้ข้อมูลไม่ต่อเนื่องกัน 3. ปริมาณงานมากทำให้ยากแก่การบริหารงานแก่คุณภาพของข้อมูลอาจจะลดลงไป
2	การจดทะเบียน	<ol style="list-style-type: none"> 1. สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยเพราะเสียค่าใช้จ่ายเฉพาะส่วนประมวลข้อมูลกับการพิมพ์เผยแพร่เท่านั้น 2. สามารถทำได้บ่อยได้ข้อมูลต่อเนื่อง 3. สามารถประมวลข้อมูลแยกตามหน่วยบริหารย่อยหรือเขตภูมิศาสตร์ย่อยได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. รายงานของข้อมูลจำกัดเพราะต้องรวบรวมขึ้นตามแบบรายงาน ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการบริหาร 2. ปกติข้อมูลสถิติจะมีคุณภาพไม่ดีนักเพราะมีความผิดพลาดในข้อมูลเบื้องต้นได้ทะเบียนหรือข้อมูลไม่ทันสมัย
3	การสำรวจสุ่มตัวอย่าง	<ol style="list-style-type: none"> 1. สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อย 2. สามารถทำได้บ่อยได้ข้อมูลต่อเนื่องใช้สนับสนุนการทำสำมะโนในปีที่ไม่มีการทำสำมะโนประชากรได้ 3. ปริมาณงานน้อยควบคุมได้ใกล้ชิด 4. รวบรวมข้อมูลที่สลับซับซ้อนหรือพิสดารได้เพราะอาจใช้เทคนิคการวัดหรือสัมภาษณ์พิเศษได้ 5. ประมวลข้อมูลสำเร็จรูปได้อย่างรวดเร็วทันต่อการใช้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ข้อมูลเป็นข้อมูลที่ประมาณขึ้นมีความคลาดเคลื่อนในข้อมูลจากการสุ่มตัวอย่าง 2. ไม่สามารถประมวลเป็นรายเขตภูมิศาสตร์ที่เล็กได้หรือไม่สามารถจำแนกข้อมูลในรายละเอียดมากนักเพราะมีความคลาดเคลื่อนมาก

การนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร (Presentation of Population Data)

การนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร ได้แก่ การนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากรออกเสนอ เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่สื่อความหมาย ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ วิธีการนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากรสามารถจัดทำได้ 4 วิธีใหญ่ๆ คือ

1. การนำเสนอโดยบทความ (Text Presentation) วิธีนี้เหมาะ (2516) ได้กล่าวถึงการนำเสนอข้อมูลโดยบทความไว้ว่า วิธีนี้นิยมใช้เมื่อมีข้อมูลไม่มากนักแต่มีรายละเอียดที่ต้องการให้ผู้อ่านรับฟังมาก ตัวอย่างเช่น

วิจัยความชุก และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดโรคพยาธิใบไม้ตับของประชาชนกลุ่มเสี่ยงในพื้นที่ ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี ปี 2557 ผลการศึกษาพบว่า ความชุกของโรคเท่ากับร้อยละ 7.4 ลดลงจาก ร้อยละ 24.4 9 ในปี 2556 และมีค่าใกล้เคียงกับพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์มีความเสี่ยงและส่งผลต่อพฤติกรรม การควบคุมป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับได้แก่ปัจจัยส่วนบุคคลเพศชายมีความเสี่ยงสูงกว่าเพศหญิง 3 (AOR=3.06, 95% CI=2.20-4.26) เท่ากลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไปมีความเสี่ยงสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ 4.4 เท่า (AOR=4.40, 95% CI=2.15-9.01 ปัจจัยด้านความรู้มีความสัมพันธ์กับการเกิดโรคพยาธิใบไม้ตับ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ(AOR=0.85,95%CI=0.56-1.29) ปัจจัยความเชื่อด้านสุขภาพมีความสัมพันธ์กับการเกิดโรคพยาธิใบไม้ตับในเชิงป้องกัน(AOR=1.07, 95% CI=0.46-2.47) ปัจจัยพฤติกรรม การบริโภคอาหารกลุ่มตัวอย่างมากกว่าร้อยละ 90 ยังคงรับประทานอาหารเสี่ยงตามวิถีชาวบ้านและไม่มี แนวโน้มที่คิดจะเลิกเลยเช่นปลา ร้าดิบแจ่วบอง ส้มตำใส่ปลา ร้าดิบ ฯลฯ อธิบายความงามบางส่วน ปัจจัยระดับการศึกษาของกลุ่มอาชีพการอยู่อาศัยในพื้นที่การอยู่ใกล้แหล่งน้ำ การสูบบุหรี่ดื่ม แอลกอฮอล์พบว่าไม่มีความสัมพันธ์และส่งผลต่อการเกิดโรคพยาธิใบไม้ตับ (ไสว ชัยประโคน, 2557)

2.การนำเสนอโดยบทความกึ่งตาราง (Semi Tabular Presentation) เป็นการนำเสนอ ข้อมูลด้วยบทความประสงค์ตาราง นิยมใช้ในกรณีที่ไม่ต้องการคำบรรยายมากและจำนวนตัวเลขไม่ มากมายนักเช่นกัน ตัวอย่างเช่น

รายงานสุขภาพคนไทยปี พ.ศ. 2557 ระบุว่าโรคอ้วนถือเป็นสาเหตุให้เจ็บป่วยและเสียชีวิต ก่อนวัยอันควรจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-communicable Diseases: NCDs) นอกจากนี้ภาวะ โรคอ้วนในประเทศไทยมีแนวโน้มจะขยายตัวเพิ่มขึ้นอีกในอนาคตจากผลการสำรวจสุขภาพประชาชน ไทยโดยการตรวจร่างกายในปี 2552 พบคนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไปมากกว่า 1 ใน 3 อยู่ในภาวะน้ำหนัก เกิน และอ้วนเพิ่มขึ้น 2 เท่าตัวเมื่อเทียบกับในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา (ปี 2534-2552) และหาก เปรียบเทียบในระดับภูมิภาคพบว่าคนไทยอ้วนสูงสุดเป็นอันดับ 2 จากทั้งหมด 10 ประเทศอาเซียน รองจากมาเลเซียเท่านั้นขณะเดียวกันยังพบเด็กอ้วนตั้งแต่ในระดับปฐมวัย (อายุ 1 - 5) ปีและวัย (อายุ 6-14) ปีขยายตัวมากจนน่าเป็นห่วงคือเด็กนักเรียนทุกๆ 10 คนจะพบผู้ที่มีภาวะน้ำหนักเกินและอ้วน อย่างน้อย 1 คนสถานการณ์โรคอ้วนมีความรุนแรงแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคเพิ่มขึ้นตามระดับการ พัฒนาและฐานะทางเศรษฐกิจ ดังข้อมูลคือกรุงเทพฯ 44.6 % ภาคกลาง 38.4 เปอร์เซนต์ภาคอีสาน 29.0% ภาคเหนือ 26.7% ภาคใต้ 26.0% (ฉัตรชัย นกดี, 2560: ออนไลน์)

ข้อควรระวัง ในการแปลความของการนำเสนอข้อมูลแบบนี้ก็คือผู้อ่านจะต้องหาจุดเน้นเอง โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ มิเช่นนั้นแล้วจะทำให้การแปลความผิดพลาดไปได้

3. การนำเสนอแบบตาราง (Tabular Presentation) เป็นการนำเสนอข้อมูลด้วยตาราง โดยไม่มีรายละเอียดที่เป็นคำบรรยายให้นอกจากรายละเอียดของตารางเอง เช่น ชื่อเรื่อง (อะไร เกิดขึ้นที่ไหน เมื่อใด) และแหล่งข้อมูล การเสนอข้อมูลแบบตารางนิยมใช้เมื่อมีจำนวนข้อมูลเป็นจำนวนมากต้องการเปรียบเทียบตัวเลขต่างๆ ให้เด่นชัดและไม่ต้องการแสดงรายละเอียดด้วยข้อความมากนัก ตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 จำนวนประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามสถานภาพแรงงาน

หน่วย: ล้านคน

สถานภาพแรงงาน	2559			2560			
	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มี.ค.	เม.ย.		
					รวม	ชาย	หญิง
ประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป	55.50	55.53	55.57	55.86	55.59	27.00	28.89
1. ผู้อยู่ในกำลังแรงงาน	38.35	38.02	37.77	38.32	37.89	20.70	17.19
1.1 ผู้มีงานทำ	37.61	37.23	36.81	37.46	37.09	20.22	16.87
1.2 ผู้ว่างงาน	0.40	0.39	0.45	0.50	0.47	0.28	0.19
1.3 ผู้ที่รอฤดูกาล	0.34	0.40	0.51	0.36	0.33	0.20	0.13
2. ผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน	17.15	17.51	17.80	17.54	18.00	6.30	11.70
อัตราการว่างงาน	1.04	1.04	1.20	1.29	1.25	1.36	1.11

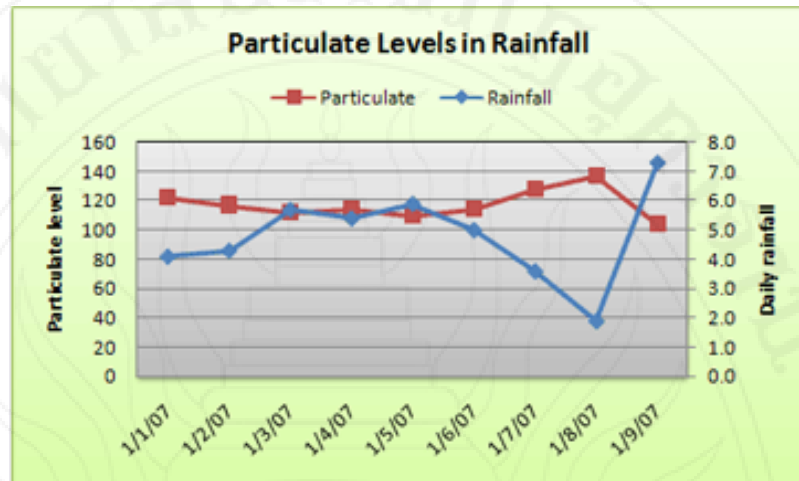
$$\text{อัตราการว่างงาน} = \frac{\text{ผู้ว่างงาน} \times 100}{\text{ผู้อยู่ในกำลังแรงงาน}}$$

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560)

ข้อควรระวังในการแปลความหมายจากการนำเสนอข้อมูลแบบนี้ก็คือ เราจะต้องทำการรวบรวมและจุดเน้นเอง และจะต้องพิจารณาด้วยว่าข้อมูลที่ปรากฏอยู่นั้นสามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้หรือไม่ วิธีการจำแนกข้อมูลในตารางทำได้สมบูรณ์ถูกต้องตามหลักสถิติมากน้อยเพียงใด จำนวนตัวเลขที่ปรากฏอยู่มีมากพอจะนำมาเทียบเป็นร้อยละได้หรือไม่ เป็นต้น

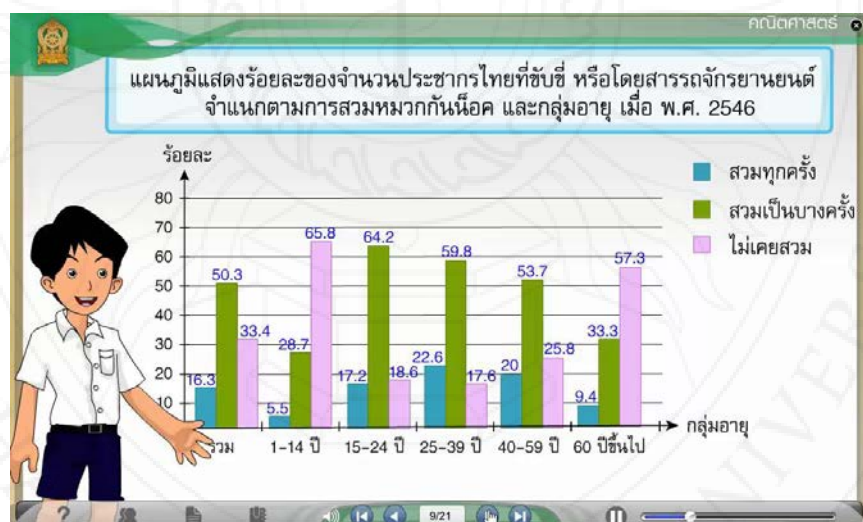
4. การนำเสนอด้วยกราฟและแผนภูมิ (Graphical and Chart Presentation) เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ต้องการจะแสดงจำนวนอัตราของประชากรเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ต้องการชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของเรื่องนั้นๆ หรือเพื่อให้ทราบถึงบทความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ในทางประชากรด้วยกันเอง เช่น โครงสร้างและองค์ประกอบของประชากร การนำเสนอข้อมูลแบบนี้เป็นวิธีสื่อความหมายได้รวดเร็ว ผู้อ่านเกิดความประทับใจและติดตามไปนาน แม้จะนำรายละเอียดของข้อมูล (เกี่ยวกับตัวเลข) ไม่ได้ทั้งหมดก็ตาม กราฟและแผนภูมิที่นิยมใช้ในทางประชากรศาสตร์ได้แก่

1. แผนภูมิเส้นหรือกราฟหลายเส้น มักจะใช้กับข้อมูลทางด้านปริมาณและผู้เสนอต้องการที่จะแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรตั้งแต่สองตัว หรือมากกว่าขึ้นไปพร้อมๆ กัน

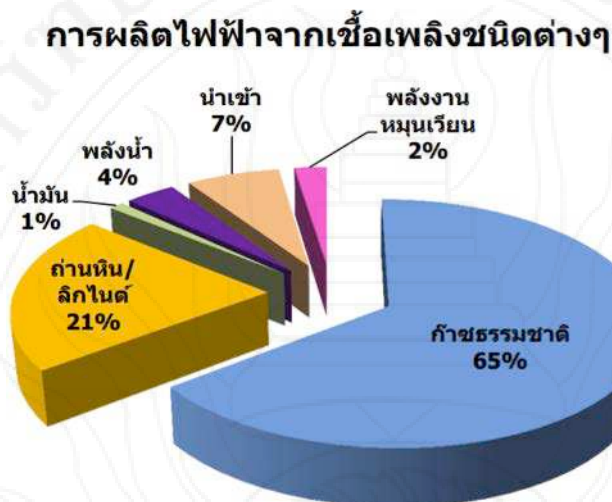
ภาพที่ 2.4 ลักษณะแผนภูมิเส้นหรือกราฟหลายเส้น

2. แผนภูมิแท่ง เป็นกราฟชนิดที่ง่ายที่สุด มีประโยชน์ในการเปรียบเทียบข้อมูลด้านคุณภาพหรือข้อมูลปริมาณที่ไม่ต่อเนื่อง

ภาพที่ 2.5 ตัวอย่างแผนภูมิแท่ง
ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (ออนไลน์)

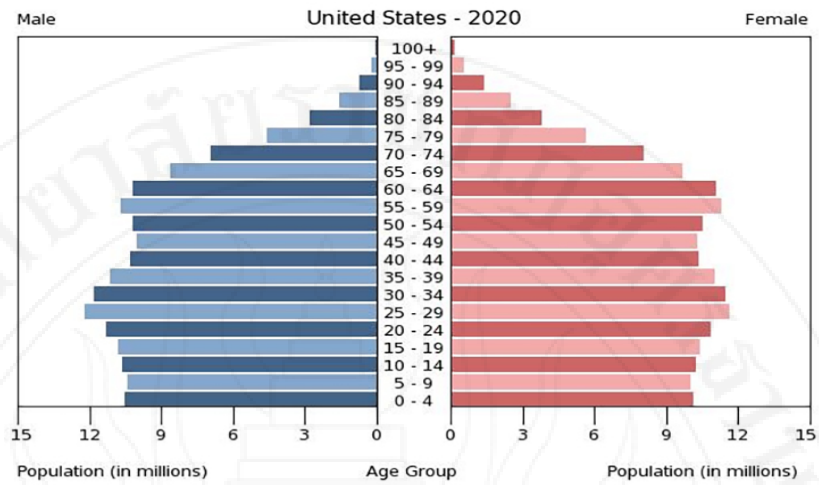
3. แผนภูมิวงกลม เป็นการนำเสนอข้อมูลประเภทคุณภาพหรือปริมาณที่ไม่ได้เป็นตัวเลขต่อเนื่อง ในการสร้างแผนภูมิแบบนี้แสดงพื้นที่ของวงกลมออกเป็นส่วนๆ โดยให้จำนวนข้อมูลทั้งหมดเท่ากับ 100 (หรือเท่ากับมุมในวงกลมทั้งหมดคือ 360)

ภาพที่ 2.6 ตัวอย่างแผนภูมิวงกลม กรณีตัวอย่างการผลิตไฟฟ้าจากเชื้อเพลิงชนิดต่างๆ
ที่มา: ภาควิชา โภศาสตรวิทยา (ออนไลน์)

4. แผนภูมิแบบพีระมิด เป็นแผนภูมิที่แสดงองค์ประกอบของประชากรทางด้านเพศและอายุของประชากร เพื่อให้เห็นการกระจายตัวของประชากรตามกลุ่มอายุและเพศได้อย่างชัดเจน และยังสามารถใช้เปรียบเทียบโครงสร้างดังกล่าวของประชากรตั้งแต่สองพื้นที่หรือมากกว่าขึ้นไปได้อีกด้วย ในการเปรียบเทียบจะเปรียบเทียบกันด้วยตัวเลขจำนวนเต็ม (Absolute number) หรือจะเปรียบเทียบกันด้วยเศษส่วน (Proportion) ของประชากรแต่ละกลุ่มอายุที่จำแนกตามเพศก็ได้ การแสดงข้อมูลและพีระมิดอาจทำได้ 2 ลักษณะคือ

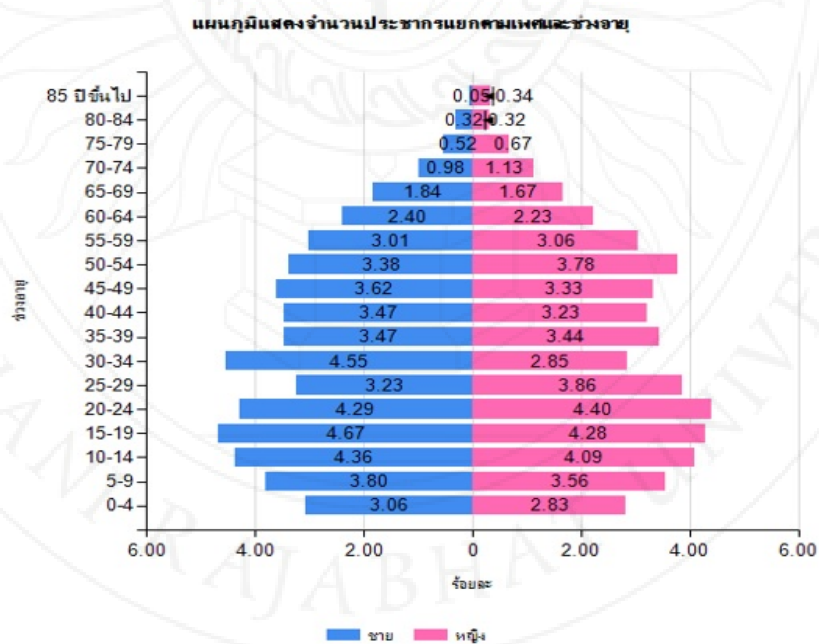
ลักษณะที่ 1 ให้จำนวนประชากรทั้งหมดเป็นฐานและให้ฐานนั้นเท่ากับร้อยละ 100 แล้วจึง คำนวณอัตราร้อยละของประชากรแต่ละเพศ และกลุ่มอายุโดยนำไปเปรียบเทียบกับฐาน พีระมิดแบบนี้ประชากรทั้งหมดจะมีค่าเท่ากับร้อยละ

ภาพที่ 2.7 ตัวอย่างแผนภูมิปิรามิด ลักษณะที่ 1

ที่มา: <https://www.cmegroup.com/cn-t/education/featured-reports/rupee-bolstered-by-indian-growth-prospects.html>

ลักษณะที่ 2 ให้จำนวนประชากรแต่ละประเภทเป็นฐานเทียบฐานให้เป็นร้อยละแล้ว คำนวณอัตราร้อยละของประชากรแต่ละกลุ่มอายุของแต่ละประเภทออกมา ทีละชนิดแบบนี้ แต่ละซีกแยกออกเป็น 2 เพศ จะมีค่าซีกร้อยละ

ภาพที่ 2.8 ตัวอย่างแผนภูมิปิรามิด ลักษณะที่ 2

ในการอ่านและแปลความหมายของการนำเสนอข้อมูลแบบนี้จะเห็นว่าลักษณะที่ 1 สามารถเปรียบเทียบอัตราการย่อยละของประชากรในแต่ละกลุ่มอายุได้ และสามารถเปรียบเทียบกันได้ทั้งสองเพศ ส่วนลักษณะที่ 2 นั้นสามารถเปรียบเทียบอัตราการย่อยละของประชากรในแต่ละกลุ่มอายุภายในเพศเดียวกันได้ ดังนั้นการอ่านและแปลความหมาย เพื่อเปรียบเทียบอัตราการย่อยละระหว่างประเทศจำเป็นต้องมีความระมัดระวังเกี่ยวกับความเท่า หรือไม่เท่ากันของฐานประกอบการพิจารณาด้วย

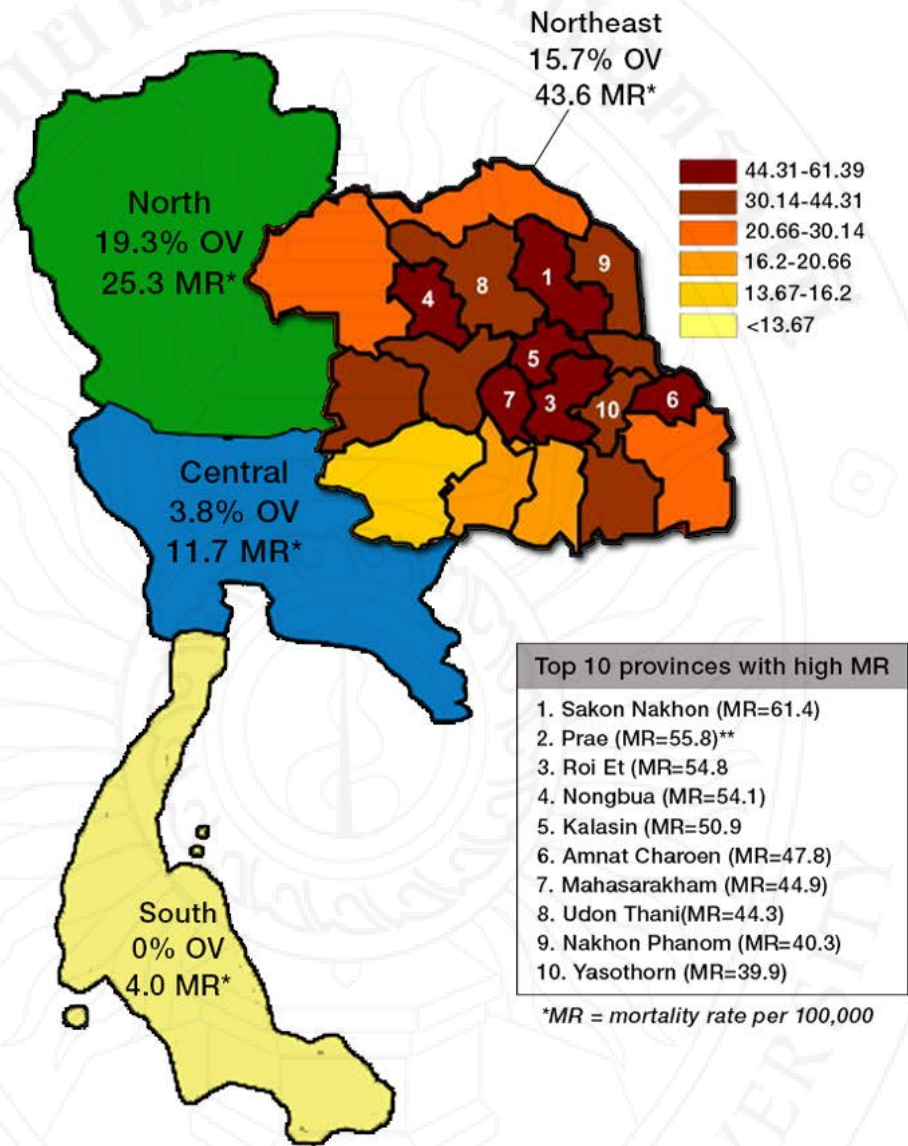
5. แผนภูมิแบบรูปภาพ เป็นการนำเสนอข้อมูลโดยใช้รูปภาพตามลักษณะของประชากร รูปภาพแต่ละรูปจะเป็นตัวแทนค่าของข้อมูลจำนวนหนึ่งตามที่กำหนด

ภาพที่ 2.9 ตัวอย่างแผนภูมิรูปภาพ
ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (ออนไลน์)

6. กราฟแผนที่ เป็นการนำเสนอข้อมูลเพื่อแสดงให้เห็นภาพจำลองประกอบไปกับข้อมูลทางด้านประชากร ซึ่งจะช่วยสร้างความประทับใจให้กับผู้พบเห็น ทำให้ติดตามและจดจำไปได้นานพร้อมทั้งสามารถกำหนดตำแหน่ง (Location) ของเหตุการณ์เหล่านั้นได้โดยสังเขป

Liver Cancer in Thailand Mortality Rate (2005)

Modified from Sripa B, Kaewkes S, Sithithaworn P, et al.

ภาพที่ 2.10 ตัวอย่างกราฟแผนที่
ที่มา: มูลนิธิมะเร็งท่อน้ำดี (ออนไลน์)

บทสรุป

ข้อมูลประชากร หมายถึง ข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ทางด้านข้อมูลประชากรทั้งหมด ซึ่งอาจเป็นตัวเลขหรือข้อความหรืออาจมีทั้งข้อมูลตัวเลขและข้อความเชิงคุณภาพผสมผสานกันในด้านที่ผู้ศึกษาสนใจ เช่น ข้อมูลจำนวนประชากร ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างอายุและเพศของประชากร เป็นต้น โดยข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ อย่างหลากหลาย เช่น ข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลทางประชากรที่สำคัญที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ สำมะโนประชากร (Population Census) การจดทะเบียน (Registration) และการสำรวจ (Survey) โดยการสำรวจสำมะโนประชากรจะเก็บรวบรวม 10 ปีต่อ 1 ครั้ง ภายในเนื้อหาแบบสอบถามที่สำรวจจะเป็นการสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลประชากรและข้อมูลด้านที่อยู่อาศัยของประชากร เมื่อสำรวจจะมีกระบวนการวิเคราะห์ การแปลผล และการจัดพิมพ์เผยแพร่ตามลำดับ โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักได้แก่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี สำหรับการจดทะเบียนนั้นมีทั้งหมด 3 ประเภท คือ ทะเบียนราษฎร์ ทะเบียนครอบครัว รับผิดชอบโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และทะเบียนคนเข้าเมือง รับผิดชอบโดยสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และการสำรวจมีวัตถุประสงค์พิเศษเฉพาะอย่าง การสำรวจส่วนใหญ่เพื่อต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับตัวเลขบางเรื่อง ซึ่งการสำรวจจะต้องมีหลักมีเกณฑ์และมีความน่าเชื่อถือ และการนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากร สามารถนำเสนอได้หลายวิธี เช่น การนำเสนอโดยบทความ การนำเสนอโดยบทความกึ่งตาราง การนำเสนอแบบตาราง และการนำเสนอด้วยกราฟและแผนภูมิ และประโยชน์ของข้อมูลประชากรที่สำคัญเป็นประโยชน์ทั้งส่วนบุคคล การพัฒนาสังคมและประเทศชาติ เช่น ใช้ในการกำหนดนโยบาย/วางแผนทั้งด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับประเทศ และระดับพื้นที่ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และสามารถใช้เป็นฐานในการคาดประมาณประชากรในอนาคต (Population Projection) เป็นต้น

คำถามท้ายบท

จงอธิบายและแก้ปัญหาคำถามต่อไปนี้ให้ได้คำตอบที่สมบูรณ์

1. ข้อมูลประชากรมีความหมายและความสำคัญอย่างไร
2. จงบอกแหล่งที่มีของข้อมูลประชากรและเปรียบเทียบลักษณะของแหล่งข้อมูล
3. การรวบรวมข้อมูลประชากรที่สำคัญมีกี่วิธีอะไรบ้าง พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของแต่ละวิธีในการจัดเก็บข้อมูล
4. จงอธิบายบทบาทของหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสำมะโนประชากร การจดทะเบียน และการสำรวจ
5. จงอธิบายการบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลประชากรแต่ละวิธีว่ามีขั้นตอนใด มีกิจกรรมใดอย่างไร
6. การนำเสนอข้อมูลทางด้านประชากรสามารถนำเสนอได้วิธีใดบ้าง อย่างไร
7. ให้นักศึกษาฝึกเก็บรวบรวมข้อมูลประชากรในชุมชนของตนเองอย่างน้อย 1 ข้อมูล พร้อมทั้งสรุปวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลประชากรในรูปแบบที่เหมาะสม
8. จงบอกประโยชน์การนำข้อมูลประชากรไปประยุกต์ใช้ในระดับบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). การนำเสนอข้อมูลในรูปแบบภูมิแท่ง. บทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=zUMJHvUHzE>.
- ฉัตรชัย นกดี. (2560). คนไทยเป็นโรคอ้วนอันดับ 2 ของอาเซียน. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <http://www.thaihealth.or.th/Content/24745-.html>.
- ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ และ ณรงค์ เทียนสง. (2521). ประชากรศาสตร์และประชากรศึกษา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- นิศารัตน์ ศิลปเดช. (2540). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ และสมคิด อิศระวัฒน์. (2528). ประชากรศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต.
- ภาคภูมิ โกเมศโสภาก. (2560). ความจำเป็นของโรงไฟฟ้าถ่านหินกระบี่ ?. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <http://www.salforest.com/blog/krabicoalpowerplant>.
- มูลนิธิมะเร็งท่อน้ำดี. (2560). สถิติและอุบัติการณ์เกิดโรคมะเร็งท่อน้ำดี. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <http://www.cca.in.th/th/index.php/about-cca/key-statistics/18-home-menu/cholangiocarcinoma>.
- วันทนา กลิ่นงาม. (2528). ประชากรศึกษาและการวางแผนครอบครัว (ฉบับปรับปรุง). เพชรบุรี: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรี.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศุภวัลย์ ปลายน้อย และเนาวรัตน์ ปลายน้อย. (2525). สารศึกษาประชากร. กรุงเทพฯ: โครงการประชากรศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). สรุปผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (เดือน เมษายน พ.ศ. 2560). สำนักงานสถิติแห่งชาติ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม
- ไสว ชัยประโคน. (2557). ความชุกของโรคพยาธิใบไม้ตับและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมสุขภาพใน การป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับและโรคมะเร็งท่อน้ำดีในประชาชนกลุ่มเสี่ยง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี. อุดรธานี: โรงพยาบาลบ้านฝาง กระทรวงสาธารณสุข.
- อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์. (2533). หน่วยที่ 1 ปัญหาและการศึกษาเกี่ยวกับประชากร ในเอกสารการสอนชุดวิชาประชากรและประชากรศึกษา หน่วยที่ 1-5. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3

ทฤษฎีทางประชากร

เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. แนวคิดเกี่ยวกับประชากรในยุคแห่งเหตุผล
2. ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม
3. ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา
4. แนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์
5. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรที่สำคัญในปัจจุบัน
6. ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์
7. ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย
8. ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่น

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับประชากรในยุคแห่งเหตุผล ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา แนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรที่สำคัญในปัจจุบัน ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย และทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่น

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 3 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้

1. อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับประชากรในยุคแห่งเหตุผล ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา แนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์ ได้

2. อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรที่สำคัญในปัจจุบัน ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย และทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่น ได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 3 นำเสนอโดยใช้ Power Point
2. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละเท่ากัน เพื่อศึกษาและอภิปรายเกี่ยวกับทฤษฎีประชากรพร้อมจัดทำวีดิทัศน์ประกอบการนำเสนอให้เข้าใจทฤษฎีประชากรนั้น ๆ ดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรที่สำคัญในปัจจุบัน
 - กลุ่มที่ 2 ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์
 - กลุ่มที่ 3 ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย
 - กลุ่มที่ 4 ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่น
3. ผู้ศึกษานำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมายหน้าชั้นเรียน
4. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
5. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
6. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 3
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วีดิทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. หนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานราชการ
5. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำการบรรยาย
2. สังเกตความสนใจขณะทำงานกลุ่ม
3. สังเกตจากการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็น
4. ประเมินผลงานการสร้างสรรค์ในการจัดทำวีดิทัศน์
5. สังเกตการณ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอผลงาน
6. สังเกตจากการตอบคำถาม
7. ตรวจสอบผลงานจากการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 3

ทฤษฎีทางประชากร (Population Theories)

การที่จะศึกษาประชากรในแง่มุมต่างๆ เช่น การเกิด การตาย การย้ายถิ่น และการเปลี่ยนแปลงประชากร ให้เกิดความเข้าใจยิ่งกระจ่างเท่านั้น นอกจากนี้จะต้องอาศัยข้อมูลทางประชากรตั้งได้นำเสนอมาแล้วในบทที่ 2 สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ทฤษฎีทางประชากร ซึ่งเป็นสาระที่มีประโยชน์ที่จะอธิบายลักษณะและภาวะของประชากรที่สำคัญได้อย่างมีเหตุมีผล อันจะทำให้เกิดการตัดสินใจทางด้านประชากรให้มีประสิทธิภาพ ผู้เขียนจึงนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับประชากรในยุคแห่งเหตุผล ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Population Theories) ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา (Biological Population Theories) ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา (Biological Population Theories) แนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์ (Mathematical Population Theories) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรที่สำคัญในปัจจุบัน ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการเจริญพันธุ์ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย และทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่น อันจะเป็นการปูพื้นฐานให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจปรากฏการณ์ทางประชากรและสามารถอธิบายได้ตลอดจนนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาได้ต่อไป ดังรายละเอียดดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับประชากรในยุคแห่งเหตุผล

ยุคแห่งเหตุผล (Age of Reason) หรือที่รู้จักกันในยุคเรืองปัญญา (Age of Enlightenment) คือ ช่วงเวลาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16-19 ซึ่งเป็นยุคที่ชาวตะวันตกให้ความสนใจในการศึกษาความรู้และค้นคว้าความจริงภายใต้ความเชื่อที่ว่า มนุษย์รู้จักคิดวิเคราะห์ และพร้อมทดลองสิ่งที่ไม่รู้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้เกิดการหลุดพ้นจากอำนาจของศาสนา ซึ่งความมีเหตุผลนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น ทั้งนี้ในยุคแห่งเหตุผลก่อให้เกิดนักประชากรศาสตร์ ที่ได้เสนอแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับประชากร คือ (ดุษฎีอายุวัฒน์, 2558: 22-24)

1. ทฤษฎีประชากรของมัลทัส (Malthus Population Theory)

ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส (Thomas Robert Malthus: 1766-1834) เป็นนักบวชนิกายโรมันคาทอลิก ชาวอังกฤษ ได้เสนอแนวความคิดด้านทฤษฎีประชากรที่มีความสัมพันธ์กับด้านเศรษฐกิจ ชื่อว่า ทฤษฎีประชากรแนวมัลทัส (Malthus Population Theory) ซึ่งเป็นแนวคิดที่คัดค้านกับแนวคิดกลุ่มพาณิชยนิยม ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ได้เสนอผลงานไว้มากมายหลายเรื่อง และผลงานที่สร้างชื่อเสียงคือ บทความด้านประชากรที่เขียนในปี ค.ศ. 1798 เรื่อง “An Essay on the Principle of Populations It Affect the Future Improvement of Society” หรือ เรียกว่า

“The Principle of Population” ซึ่งเสนอแนวความคิดสำคัญบนพื้นฐานความจริง 2 ประการ ได้แก่ 1) อาหารเป็นสิ่งจำเป็นต่อมนุษยชาติ และ 2) ความรู้สึกทางเพศเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ทั้งนี้ ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ได้ขยายข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในบทความที่ปรับปรุงใหม่ในปี ค.ศ. 1862 ว่าการเพิ่มประชากรสัมพันธ์กับอาหารและเครื่องยังชีพ โดยประชากรมีแนวโน้มที่จะเพิ่มเป็น 2 เท่าตัว ในทุกๆ 25 ปี คือ จำนวนประชากรเพิ่มในอัตราเรขาคณิต (Geometrical Progression) ได้แก่ 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256,... ส่วนอาหารและเครื่องยังชีพจะเพิ่มในอัตราเลขคณิต (Arithmetical Progression) ได้แก่ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,... ทั้งนี้เป็นผลมาจากปัจจัยส่วนที่สองที่ ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ตั้งข้อสังเกตคือ ความต้องการทางเพศเป็นธรรมชาติการเพิ่มของประชากรจึงเป็นไปในทางที่ว่า มนุษย์มีความรู้สึกทางเพศที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อัตราเพิ่มที่แตกต่างกันระหว่างจำนวนประชากรกับจำนวนอาหารที่สามารถผลิตได้นั้น ทำให้คนในยุคสมัยนั้นเกิดความกังวลถึงอนาคตว่า อาหารที่ผลิตบนโลกจะไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของมนุษย์ ซึ่งในช่วงระยะเวลา 2 ศตวรรษ หรือ 200 ปี อัตราส่วนของประชากรต่ออาหารและเครื่องยังชีพจะเป็น 256 ต่อ 9 และภายใน 3 ศตวรรษ จะเป็นในอัตรา 4,096 ต่อ 13 และภายใน 2,000 ปี อัตราส่วนจะแตกต่างกันมากจนแทบคำนวณไม่ได้ จึงตีความได้ว่า ช่วงการเพิ่มของประชากรหรืออาหารและเครื่องยังชีพ จะเกิดขึ้นทุกๆ 25 ปี เช่น ประชากรของเกาะแห่งนี้มีอยู่ 11 ล้านคน และสมมติให้ผลิตปัจจุบันเท่ากับจำนวนที่สามารถรองรับประชากรดังกล่าวได้ ซึ่งในช่วง 25 ปีแรก ประชากรจะเพิ่มเป็น 22 ล้านคน ในขณะที่อาหารเพิ่มเป็นสองเท่า จากนั้นไปอีก 25 ปี ประชากรจะเป็น 44 ล้านคน แต่อาหารและปัจจัยดำรงชีพ (Subsistence) จะเท่ากับปริมาณที่รองรับประชากรเพียงจำนวน 33 ล้านคนเท่านั้น ในอีก 25 ปีต่อมา ประชากรจะเป็น 88 ล้านคน ในขณะที่ปัจจัยดำรงชีพจะเท่ากับปริมาณที่รองรับประชากรได้เพียงครึ่งหนึ่งของจำนวนดังกล่าว และ ณ สิ้นศตวรรษแรก ประชากรจะเป็น 176 ล้านคน ในขณะที่ปัจจัยดำรงชีพจะมีเพียงปริมาณที่รองรับประชากร 55 ล้านคนเท่านั้น จึงปล่อยให้ประชากรอีก 126 ล้านคนไม่ได้รับการเลี้ยงดู เป็นต้น

ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ยังเสนออีกว่า ประชากรเพิ่มขึ้นเมื่ออาหารและเครื่องยังชีพเพิ่มขึ้น ยกเว้นจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาควบคุม ได้แก่ ข้อห้ามทางศีลธรรม (Moral Restraint) เช่น การเลื่อนอายุ การสมรส การควบคุมการแต่งงาน เป็นต้น ความเสื่อม (Vice) เช่น การฆ่าทารก การร่วมเพศแบบสำส่อน การรักร่วมเพศ เป็นต้น และความยากแค้น (Misery) เช่น ความยากจน โรคระบาด สงคราม ภัยธรรมชาติ เป็นต้น ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส เชื่อว่าหากไม่ควบคุมอัตราเพิ่มประชากรแล้ว ปริมาณอาหารและเครื่องยังชีพจะไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร เขาจึงได้เสนอให้มีการควบคุมจำนวนประชากร 2 วิธีการ คือ 1) การควบคุมโดยธรรมชาติ หรือการยับยั้งเชิงทำลาย ที่เรียกว่า Positive Check กล่าวคือ เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น มาตรฐานการครองชีพจะต่ำลง จนเกิดความอดอยากยากจน ซึ่งจะทำให้เกิดโรคระบาดต่างๆ เกิดทุพภิกขภัย ตลอดจนเกิดสงครามอันเป็นการบั่นทอนชีวิต

ประชากรในสังคมหรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการควบคุมการเพิ่มประชากรโดยใช้ความยากแค้น 2) การควบคุมโดยการป้องกัน หรือการยับยั้งเชิงป้องกัน เรียกว่า Preventive Check เป็นการควบคุมการเพิ่มประชากรที่ใช้ข้อห้ามทางศีลธรรม และความเสื่อมควบคุมการเกิดให้น้อยลง ได้แก่ การเลื่อนอายุสมรสออกไป การงดเว้นการอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา และงดเว้นการแต่งงาน เป็นต้น

หลังทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ได้ตั้งข้อสังเกตว่า โดยทั่วไปเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมาก ในขณะที่ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกมีจำกัด แม้ว่าแรงงานจะเพิ่ม ผลผลิตทางการเกษตรก็จะค่อยๆ ลดลง ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เรียกว่า “กฎการลดน้อยถอยลงของผลผลิต” (The Law of Diminishing Returns) แม้ว่าที่ดินทำกินทางเกษตรกรรมที่ลดลง จะควบคุมจำนวนประชากรแต่ไม่สามารถทำให้เกิดความสมดุลทางประชากรได้ วิธีการควบคุมโดยตรง และวิธีการควบคุมโดยการป้องกันเท่านั้นที่จะลดจำนวนประชากรได้

แนวความคิดของทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส นับว่ามีบทบาทต่อการพัฒนาทฤษฎีด้านประชากรสืบมา และได้มีผู้นำความคิดของทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส มาปรับปรุงอีกมาก กลุ่มที่นำแนวคิดของทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส มาปรับปรุงใช้นี้เรียกว่า “กลุ่มมัลทัสใหม่” (Neo Malthus) ซึ่งกลุ่มนี้มีความเห็นว่าการเพิ่มประชากรนอกจากจะนำความยากจนแร้นแค้นมาสู่สังคมแล้ว ยังอาจนำไปสู่สงครามและความหายนะได้ในเวลาไม่มากนักการแก้ไขการเพิ่มประชากรด้วยมาตรการเพียงอย่างหนึ่งอย่างใด ไม่สามารถทำให้สังคมอยู่รอดได้ ต้องทำทุกวิถีทางซึ่งวิถีทางที่สำคัญ ได้แก่ การคุมกำเนิดด้วยวิธีต่างๆ กลุ่มนี้นับเป็นกลุ่มแรกที่ร้องเรียกให้มีการคุมกำเนิด และต่อมาได้มีอิทธิพลต่อนโยบายประชากรของโลกเป็นอย่างมากกล่าวคือ ประเทศต่างๆ ได้ยอมรับว่าการคุมกำเนิดเป็นมาตรการที่จำเป็นทางหนึ่งที่จะหยุดยั้งไม่ให้เกิดความหายนะจากความอดอยาก (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2522)

อย่างไรก็ตามด้วยข้อเสนอแนวความคิดประชากรของทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส มีผู้แสดงความเห็นคัดค้านและชี้ให้เห็นจุดอ่อนที่สำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ (นิพนธ์ เทพวัลย์, 2519: 22)

ประการแรก การคำนวณของทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส อาจผิดพลาดได้ เนื่องจากทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าใช้ข้อมูลจากแหล่งใดมาคำนวณศตวรรษที่ทำให้ทราบทุกๆ 25 ปี อาหารและเครื่องยังชีพหมายรวมถึง จำนวนประชากรจะเพิ่มขึ้น 1 เท่า ซึ่งการเพิ่มขึ้นของประชากรสามารถทวีเป็น 2 เท่า สามารถเกิดขึ้นได้เอง จากจำนวนประชากรวัยเจริญพันธุ์ (Reproductive Age) ที่แต่งงานแล้ว

ประการที่สอง ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส เชื่อว่าอาหารและเครื่องยังชีพไม่สามารถจะเพิ่มขึ้นในอัตราเดียวกับจำนวนประชากร โดยปริมาณการผลิตอาหารจะถูกจำกัดด้วยพื้นที่ แม้เพิ่มการบำรุงพื้นที่ก็จะไม่คุ้มกับการลงทุน ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส มิได้คำนึงถึงความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เช่น การปลูกพืชหมุนเวียน การปรับปรุงพันธุ์พืชและสัตว์ การใช้ปุ๋ย

วิทยาศาสตร์ การขนส่งวัตถุดิบจากประเทศอาณานิคม เป็นต้น ที่จะช่วยเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์

ประการที่สาม ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ไม่ได้ตระหนักถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะช่วยปรับปรุงมาตรฐานชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม ประกอบกับวิทยาการทางสาธารณสุขที่จะมีส่วนช่วยลดอัตราการเพิ่มของประชากรได้ ซึ่งทำให้สังคมอุตสาหกรรมมีอัตราเกิดต่ำกว่าสังคมเกษตรกรรม

ประการที่สี่ ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส มองข้ามความสำคัญของการคุมกำเนิด และการวางแผนครอบครัว ทั้งที่เป็นกลไกสำคัญในการควบคุมจำนวนประชากร อาจเป็นเพราะทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส เป็นนักบวชที่เคร่งต่อศาสนา จึงเชื่อว่าการคุมกำเนิดจะนำมาซึ่งความเสื่อมทางศีลธรรม จึงเสนอให้มีการควบคุมการเพิ่มประชากร โดยการเลื่อนอายุแรกสมรสไปเป็น 30-40 ปี โดยอ้างว่าการสมรสช้าจะช่วยให้มีจำนวนบุตรน้อยลงตามธรรมชาติ

ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Population Theories)

1. โดมอนต์ (Domont) เป็นชาวฝรั่งเศส ได้ตั้งทฤษฎี Social Capillarity เป็นทฤษฎีที่อาศัยวัฒนธรรมและสังคมเป็นมูลฐานในการอธิบายจำกัดอัตราการเกิดขึ้นกับความคิดทางด้าน Psychological Factors มากกว่าสาเหตุทางเศรษฐศาสตร์ โดยอุปมาอุปไมยการเลื่อนชั้นทางสังคมระดับน้ำในหลอดแก้ว เขาได้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อนำหลอดแก้วที่มีรูกลวงจุ่มในหลอดแก้วที่บรรจุน้ำ น้ำจะขึ้นมาตามหลอดแก้ว หลอดแก้วที่มีรูเล็กจะมีระดับน้ำขึ้นได้สูงกว่าหลอดแก้วที่มีรูใหญ่ ดังนั้นบุคคลที่ต้องการเลื่อนฐานะทางสังคม หรือต้องการที่จะแสวงหาชื่อเสียงเกียรติยศ จึงควรอยู่เป็นโสด หรือไม่ควรมีบุตร หรือควรมีขนาดครอบครัวเล็กที่สุดเพื่อจะได้เกิดความคล่องตัวไม่มีภาระกังวลเมื่อต้องการแสวงหาชื่อเสียงและเกียรติยศ โดยโดมอนต์ (Domont) เขาได้ยกตัวอย่างประเทศฝรั่งเศสซึ่งในขณะนั้นชาวฝรั่งเศสส่วนใหญ่รับราชการ ผู้รับราชการจะมีตำแหน่งต่างๆ สูงขึ้น และผู้ที่มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานส่วนใหญ่มักจะต้องประสบกับการโยกย้ายบ่อยๆ ดังนั้นสำหรับในเรื่องนี้คนโสดจึงมีความคล่องตัวมากกว่า เพราะไม่ต้องกังวลกับการหาที่เรียนของบุตรและสถานที่ทำงานของภรรยา อย่างไรก็ตามในสังคมที่แบ่งประชากรออกไปตามวรรณะประชากรจะไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลงวรรณะได้ ดังนั้นแนวความคิดของโดมอนต์ (Domont) จึงไม่อาจนำไปใช้ได้กับสังคมประเภทดังกล่าว

2. เบรันทาโน (Brentano) เป็นอีกท่านหนึ่งที่เชื่อว่าการเกิดจะลดหรือเพิ่มขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นสำคัญโดยใช้เหตุผลว่า ปกติทุกคนจะต้องแสวงหาความสำราญประกอบกับคนรวยและบุคคลชั้นสูงมีสถานที่และวิธีพักผ่อนหย่อนใจได้มากกว่าคนจนและคนจนชั้นต่ำ ดังนั้นโอกาสที่จะมี

บุตรจึงน้อยลง เช่น พวกกรรมกรเหมืองแร่ที่ต้องทำงานอยู่ในเหมืองมีดๆทั้งวันตั้งแต่เช้าพอกลับถึงบ้านก็ค่ำจึงมีทางออกแต่เฉพาะเรื่องเพศ ผลคือทำให้มีบุตรมาก สำหรับ Ungern Sternberg มีความเห็นคล้ายกับ Brentano ที่ว่าชนชั้นสูงมีบุตรน้อยแต่ให้เหตุผลว่า เพราะคนชั้นสูงต้องการสร้างความเจริญมั่นคงให้กับครอบครัวและสังคม ส่วนคนชั้นล่างบางหมู่ก็อาจมีบุตรน้อยได้ เช่น ชาวนาในชนบทที่ย้ายเข้าเมืองมาประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างโรงงานอุตสาหกรรม ชาวนากลุ่มนี้ต้องการสร้างความเจริญให้กับตนเองและครอบครัวจึงได้พยายามจำกัดขนาดครอบครัว

อย่างไรก็ตามการที่ขนาดครอบครัวของประชากรในที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมีขนาดเล็กนั้น ไม่ได้มีสาเหตุมาจากการมีสถานที่อยู่อาศัยในเขตเมืองแต่มีความนึกคิดและวิถีชีวิตแบบคนเมืองต่างหาก จึงทำให้ขนาดครอบครัวเล็ก (สำเร็จ จันทรสุวรรณ, 2550)

สำหรับจุดอ่อนของทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรมมีผู้กล่าวขวัญอย่างมากคือ วัฒนธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง และยากที่จะหาขอบเขตแน่นอนได้เพราะดูประหนึ่งว่าอะไรๆ ก็เป็นวัฒนธรรมทั้งนั้น เช่น จารีต ประเพณี การศึกษา ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ สังคม สิ่งประดิษฐ์ ฯลฯ ล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่ยังส่งผลสะท้อนต่อวัฒนธรรมและความรู้สึก ตลอดจนเป็นการสร้างคุณค่าให้กับบุคคลต่างๆ ในสังคมทั้งสิ้น ดังนั้นผู้ที่ยึดทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรมเป็นหลักต่างก็แสดงเหตุผลในเรื่องการเพิ่มประชากรที่โต้แย้งกับแนวความคิดของมัลธัสและไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของมัลธัส

ทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา (Biological Population Theories)

สำหรับทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยา บางท่านเรียกว่า Natural Law Theory นักทฤษฎีกลุ่มนี้มีความเห็นขัดแย้งกับมัลธัส โดยมีนักทฤษฎีกลุ่มนี้ได้เสนอเกี่ยวกับทฤษฎี ดังนี้ (สำเร็จ จันทรสุวรรณ, 2550)

1. Michael Thomas Sadler เป็นนักปฏิรูปสังคมและนักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษได้อ้างว่าแนวความคิดของมัลธัสไม่มีอะไรใหม่ไปกว่าแนวความคิดของ Townsend ซึ่งได้เขียนเรื่องประชากรไว้ก่อนนานแล้ว แต่ยังมีผู้อ้างอิงน้อยและส่วนใหญ่มัลธัสก็ใช้สถิติที่ Townsend ได้เขียนไว้ Sadler ได้เขียนหนังสือ The Law of Population ในปี พ.ศ. 2373 และมาถ 2 ใน 3 ของหนังสือเล่มนี้เป็นแนวความคิดที่โต้แย้งกับแนวความคิดของมัลธัสเกือบทั้งสิ้น แนวความคิดของ Sadler ที่ได้โต้แย้งมัลธัส พอสรุปกว้างๆ ได้ดังนี้

1. การเพิ่มประชากรย่อมช่วยให้ปริมาณของอาหารและเครื่องยังชีพเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นกฎแห่งความก้าวหน้าของมนุษย์ ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่ประชากรจะถูกจำกัดด้วยอาหารและเครื่องดื่ม

2. ผู้หญิงที่อยู่ในระหว่างอายุ 15-50 ปีเท่านั้นจึงจะมีโอกาสให้กำเนิดบุตรได้ ดังนั้นการกล่าวของมัลธัสที่ว่า การเพิ่มประชากรจะเป็นอัตราวิเศษจึงไม่จริงสำหรับคนทุกกลุ่ม

3. มัลธัสไม่ได้นำข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้าในสหรัฐอเมริกามาพิจารณาทั้งๆ ที่การย้ายถิ่นเป็นองค์ประกอบในการเพิ่มประชากรที่สำคัญของประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อแรกเริ่ม

ดังนั้น Sadler จึงได้ตั้งกฎเกี่ยวกับประชากรของตนเองไว้ดังนี้ คือ 1) ภาวะเจริญพันธุ์จะผันแปรเป็นปฏิภาคกับความหนาแน่นของประชากร 2) อัตราการตายและอัตราการเกิดจะแปรผันตามกัน กล่าวคือ ถ้าพื้นที่ใดมีอัตราการตายสูงก็จะมีอัตราการเกิดสูงและถ้าพื้นที่ใดมีอัตราการตายต่ำก็จะมีอัตราการเกิดต่ำไปด้วย ในชีวิตความเป็นจริงพบว่ากฎของ Sadler ที่ได้ตั้งไว้นั้นไม่ถูกต้องไปทั้งหมด และดูประหนึ่งว่าขัดกันเอง ยกตัวอย่างเช่น ประเทศฮอนแลนด์ในสมัยนั้นมีอัตราการเกิดสูงทั้งๆ ที่ความหนาแน่นของประชากรสูง จึงขัดต่อกฎข้อที่ 1 ดังที่ Sadler ได้กล่าวไว้ และในขณะเดียวกันอัตราการตายของประเทศฮอนแลนด์นั้นก็มิอัตราสูงด้วย ปรากฏการณ์นี้จึงถูกต้องตามกฎข้อที่ 2 ของ Sadler

จากที่ Sadler ได้ตั้งกฎเกี่ยวกับประชากร ถึงแม้ว่าข้อแรกจะมีจุดอ่อนตรงที่ไม่ได้ระบุลงไปให้แน่นอนว่าความหนาแน่นของประชากรต่อหน่วยพื้นที่นั้น หมายถึง พื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์หรือพื้นที่ที่ไม่สามารถนำมาเป็นที่อยู่อาศัยหรือเพาะปลูกได้ อย่างไรก็ตามเขาก็ได้ถูกจัดว่าเป็นผู้นำแห่งกฎทางประชากร โดยอาศัยกระบวนการทางด้านชีววิทยาเป็นมูลฐานเข้าสู่วงการประชากร เพราะได้พิจารณาการเพิ่มประชากรกับพื้นที่

2. Thomas A. Doubleday เป็นนักเศรษฐศาสตร์และนักปรัชญาสังคมชาวอังกฤษ Doubleday ได้อธิบายเกี่ยวกับอัตราการเกิดของประชากรไว้ในปี พ.ศ. 2384 ซึ่งสรุปได้ว่า คนรวยมีบุตรน้อยเพราะมีความเป็นอยู่ที่สมบูรณ์มั่งคั่ง ส่วนคนจนมีบุตรมาก เพราะมีความเป็นอยู่ที่ขาดแคลน ต้องต่อสู้อยู่ตลอดเวลา Doubleday อ้างว่าได้แนวความคิดมาจากการทดลองกับพืช กล่าวคือ ถ้าใส่ปุ๋ยกับพืชมากถึงขนาดหนึ่ง (เป็นการเปรียบเทียบได้กับความร่ำรวย) พืชจะเฉาหรือตาย (เทียบได้กับการมีบุตรน้อย) ถ้าหากว่าสร้างสภาพขาดแคลนโดยการให้ปุ๋ยแก่พืชพอสมควรไม่ได้มากมายเหมือนครั้งก่อน (เป็นการเปรียบเทียบได้กับความอดอยากยากแค้นของคนจน) พืชจะออกผลดกและรวดเร็ว (เทียบได้กับการมีบุตรมาก)

3. Josue de Castro ได้สนับสนุนแนวความคิดของ Doubleday โดยทำการทดลองให้อาหารประเภทโปรตีนกับม้าและหมูที่อ้วนจนถึงขนาดและปรากฏว่าสัตว์เหล่านี้จะกลายเป็นหมันตรงกันข้ามถ้าลดอาหารโดยปล่อยให้สัตว์เหล่านี้อดอยากพอสมควรปรากฏว่าอัตราการแพร่พันธุ์ของสัตว์เหล่านี้จะสูงขึ้น

4. Herbert Spencer เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงมากได้พยายามอธิบายการพัฒนาทางด้านสังคมและชีววิทยา โดยใช้กฎธรรมชาติและได้ตั้งกฎเกี่ยวกับประชากร สรุปได้คือ อัตราการเพิ่มทวีของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามกฎแห่งการรักษาเผ่าพันธุ์ของตนซึ่งกระทำได้ด้วยการป้องกันตนเอง (Individuation) และการแพร่เผ่าพันธุ์ (Genesis) กล่าวคือสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ต้องดำรงเผ่าพันธุ์ของตนไว้จึงมีการแพร่พันธุ์ของตนเอง เมื่อจำนวนสมาชิกมากขึ้นจนเห็นว่าอาจเป็นอันตรายก็จะหันมาป้องกันตนเองด้วยการชะงักการแพร่พันธุ์

แนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์ (Mathematical Population Theories)

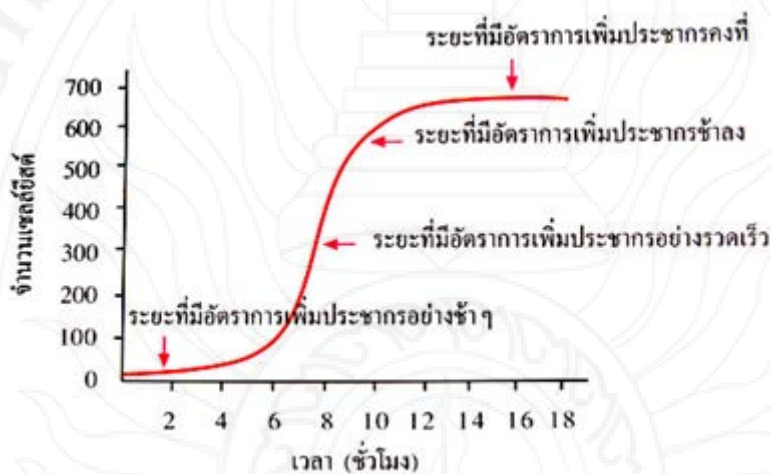
ได้มีผู้พยายามที่จะนำเอาวิธีการของทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Theories) มาประยุกต์ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางประชากร เมื่อปี ค.ศ. 1835

1. **อดอล์ฟ ควอเตเลต (Adolphe Quetelet: 1796-1874)** เป็นคนแรกที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ศึกษาปัญหาประชากร โดยสังเกตวิวัฒนาการของปัญหาการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วจนถึงจุดที่ลดช้าลง

2. **ปีแอร์ ฟรองซัว เวอร์ฮุลสต์ (Pierre Francois Verhulst: 1804-1849)** ได้นำแนวคิดข้างต้นมาประยุกต์และศึกษาลักษณะการเพิ่มประชากร พบว่า ปรากฏการณ์การเพิ่มประชากรอาจใช้แบบจำลองที่สร้างจากทฤษฎีโค้งสมมาตร (Symmetry Theoretical Curve) อธิบายได้ด้วยเส้นกราฟรูปโค้งซึ่งมีลักษณะคล้ายตัว S เหยียด หรือที่เรียกว่า เส้นโค้งลอจิสติก (Logistic Curve) โดยนำมาใช้ในการประมาณการเพิ่มประชากรได้ กล่าวคือ ในช่วงแรกประชากรจะเพิ่มอย่างช้าๆ โดยเส้นกราฟจะมีความโน้มเอียงคล้ายกับส่วนล่างของตัวอักษรเอส (S) หลังจากนั้นจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยตอนกลางเส้นกราฟจะมีความโน้มเอียงคล้ายกับส่วนกลางของตัวอักษรเอสที่ยืดออกมาจนกระทั่งไปถึงจุดหนึ่ง ซึ่งอัตราการเพิ่มของประชากรจะลดลงและคงที่แต่การใช้แนวคิดนี้ก็ยังไม่แพร่หลายนัก

3. **เรย์มอนด์ เพลิร์ล (Raymond Pearl: 1879-1940) และ โลเวลล์ เจคอบ รีด (Lowell Jacob Reed: 1886 -1966)** ได้นำทฤษฎีลอจิสติกมาศึกษาการเพิ่มประชากร โดยทดลองกับแมลงกินผลไม้ (Fruit Flies) มีชื่อว่า “Drosophila Melanogaster” ซึ่งมีลักษณะคล้ายแมลงวัน โดยให้แมลงเหล่านี้อยู่ในสภาพแวดล้อมและพื้นที่จำกัด แมลงจะเพิ่มจำนวนขึ้นช้าๆ ในระยะแรก และเพิ่มจำนวนมากขึ้นจนกระทั่งสูงสุดที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่จัดทำขึ้น หลังจากนั้นจึงลดจำนวนลงเมื่อเปลี่ยนสภาพแวดล้อมใหม่ แมลงนี้จะเพิ่มมากขึ้นอีก และลดจำนวนลงเมื่อสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลง จากผลการทดลองดังกล่าว เขาทั้งสองได้พยายามนำมาอธิบาย

ปรากฏการณ์การเพิ่มขึ้นและลดลงของประชากรด้วย ทั้งนี้เมื่อ เรย์มอนด์ เวิร์ล และ โลเวล เจคอบ ริต ได้ทำการทดลองกับปลา ผึ้ง ไก่ และเห็ดรา ก็ได้ผลการเพิ่มประชากรในลักษณะเดียวกับที่กล่าวมา จึงเกิดข้อสรุปว่า สมมติฐานทางคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวกับลอจิสติก สามารถนำมาใช้ศึกษาการเพิ่ม ประชากรมนุษย์ได้ โดยให้สภาพแวดล้อมในพื้นที่ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนระดับวิทยาการ เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ (ดุขฎิ อายุวัฒน์, 2558)

ภาพที่ 3.1 กราฟเส้นโค้งลอจิสติก ของปีแอร์ ฟรองซัว แฟร์ฮิลสต์
ที่มา: ภูภัทร แก้วยอดจันทร์ (ออนไลน์)

จากภาพการเพิ่มจำนวนของเซลล์ยีสต์แบบลอจิสติก มีรูปแบบการเพิ่มลักษณะเป็นรูปตัวเอส (S-shape) หรือกราฟแบบซิกมอยด์ (Sigmoid curve) ซึ่งแบ่งระยะต่างๆ ออกได้เป็น 4 ระยะด้วยกัน คือ

1. ระยะที่มีการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างช้าๆ เนื่องจากเป็นระยะเริ่มต้นจำนวนประชากรมีน้อย และมีอัตราการเกิดสูงกว่าอัตราการตายเพียงเล็กน้อย
2. ระยะที่มีการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว เนื่องจากประชากรมีจำนวนมากขึ้น และสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดี มีอัตราการเกิดสูงกว่าอัตราการตายมาก
3. ระยะที่มีการเพิ่มประชากรช้าลง เนื่องจากมีตัวต้านทานในสิ่งแวดล้อมเข้ามา มีบทบาทในการเพิ่มจำนวนประชากร เช่น แหล่งอาหารและแหล่งที่อยู่อาศัยค่อนข้างจำกัด มีของเสียจากเมแทบอลิซึมมากขึ้น มีการแก่งแย่งแข่งขันของประชากรมากขึ้น เป็นต้น
4. ระยะที่มีการเพิ่มจำนวนประชากรค่อนข้างคงที่ เป็นช่วงที่ประชากรอยู่ในภาวะสมดุล เนื่องจากประชากรสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับตัวต้านทานในสิ่งแวดล้อมได้ ทำให้มี

อัตราการเกิดใกล้เคียงกับอัตราการตาย จำนวนประชากรจึงค่อนข้างจะคงที่ อาจจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงบ้างเล็กน้อย (Fluctuation) แต่ก็ไม่ทำให้ขนาดประชากรเปลี่ยนแปลงไปมากนัก ถือได้ว่าระยะนี้เป็นระยะที่ขนาดประชากรมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมรอบด้าน โดยสภาพแวดล้อมที่สามารถเลี้ยงดูรองรับประชากรได้มากที่สุดนี้ เรียกว่า แครริง แคพาซิตี (Carrying capacity)

สรุปตามแนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่สัมพันธ์กับคณิตศาสตร์นี้ถูกโต้แย้งว่าไม่สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของประชากรของสังคมได้ เพราะสภาพความเป็นจริงของสังคมมนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี การใช้ทรัพยากร รสนิยมและแบบแผนการเจริญพันธุ์ของมนุษย์ ล้วนเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากความนึกคิดของมนุษย์ ที่ไม่สามารถควบคุมได้ นอกจากนี้ยังมีได้คำนึงถึงปัจจัยด้านการย้ายถิ่นของประชากร ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประชากรด้วย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรที่สำคัญในปัจจุบัน

1. ทฤษฎีประชากรที่เหมาะสม (Optimum Population Theory)

แนวความคิดเกี่ยวกับขนาดประชากรที่เหมาะสมต่อพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง มีมาตั้งแต่สมัยกรีก ที่กล่าวถึงขนาดประชากรที่เหมาะสมสำหรับรัฐ โดยพิจารณาในเชิงเศรษฐกิจและการจัดสวัสดิการทางสังคมเป็นสำคัญ

ต่อมาในยุคกลางมีการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับประชากรที่เหมาะสมไว้อย่างหลากหลาย อาทิ ในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์มองว่า ประชากรที่เหมาะสมคือ การใช้แรงงานของผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานได้อย่างเต็มที่ เพื่อก่อให้เกิดผลผลิตในแต่ละหน่วยได้ในราคาต่ำที่สุด ในขณะที่นักสังคมวิทยามองว่า ประชากรที่เหมาะสมคือ การมีขนาดและองค์ประกอบของประชากรที่พอเหมาะกับการนำเอาทรัพยากรมาใช้ได้อย่างเต็มที่ และพอเหมาะในการที่จะพัฒนาบุคคลและความสัมพันธ์ทางสังคม ในเรื่องเทคนิค อุดมการณ์ คุณค่า และรับวัฒนธรรมของสังคมนั้นได้สูงสุด นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการบางท่านเสนอแนวความคิดประชากรที่เหมาะสมไว้ว่า ประชากรที่เหมาะสมอาจหาได้จากความรู้สึกของประชาชนเอง กล่าวคือ หากประชาชนมีความรู้สึกต้องการพื้นที่เพื่อขยายพลเมืองแสดงว่าจำนวนประชากรได้ล้นเกินแล้ว

สำหรับในช่วงยุคแห่งเหตุผล หรือยุคเรืองปัญญา แนวคิดเรื่องขนาดประชากรที่เหมาะสมสามารถแบ่งได้ 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก เชื่อว่า ประชากรสามารถอยู่ในดุลยภาพได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องควบคุมใดๆ เพราะสภาพธรรมชาติจะเป็นกลไกให้เกิดดุลยภาพของประชากรภายในขอบเขตจำนวนสูงสุด แนวทางที่สอง เชื่อว่า หากปล่อยให้ประชากรเพิ่มจำนวนเรื่อยๆ ไปจนถึงระดับสูงสุดก็จะเกิดการควบคุมให้อยู่ในดุลยภาพเอง จะทำให้ประชากรที่มีความเดือดร้อน

และรับภาระจากการมีประชากรหนาแน่นขึ้น ความไม่เพียงพอในการบริโภคและอื่นๆ จะเกิดขึ้น (ดุษฎี อายุวัฒน์, 2558: 31)

ข้อโต้แย้งของทฤษฎีนี้ คือ สมมติฐานของทฤษฎีนี้ให้สภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมคงที่ เพราะในชีวิตจริงของคนเรานั้นพบว่า สภาวะดังกล่าวไม่เคยคงที่เลย ดังนั้นขนาดของประชากรที่เหมาะสมที่สุดก็จะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามไปด้วย ดังนั้นประเทศที่คิดว่ามีประชากรมากเกินไปในวันนี้ อาจกลายเป็นประเทศที่มีประชากรน้อยเกินไปในวันรุ่งขึ้นก็ได้ (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2539: 100)

จากทฤษฎีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าตามความเป็นจริงจำนวนประชากรสูงสุดในระบบเศรษฐกิจและสังคมหนึ่งๆ ไม่อาจจะกำหนดได้แน่ชัดว่าขนาดประชากรที่มีขนาดเหมาะสมในประเทศหนึ่งๆควรเป็นเท่าใด เพราะทั้งประชากรและเทคโนโลยีในการผลิตอยู่ในลักษณะเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต (Dynamic) แต่เราสามารถกำหนดว่าจำนวนประชากรที่เหมาะสมกับพื้นที่ควรเป็นอย่างไรตามสูตรคำนวณและเกณฑ์การพิจารณาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต้องสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้นๆ

2. ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านประชากร (The Theory of Demographic Transition)

ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านประชากร คือ ทฤษฎีที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในอัตราเกิดและอัตราราย จากยุคที่มีอัตราเกิดและอัตรารายสูง มาสู่ยุคที่มีอัตราเกิดและอัตรารายต่ำ โดย **วอร์เรน ซิมป์สัน ทอมป์สัน** (Warren Simpson Thompson: 1887-1973) ได้เผยแพร่ทฤษฎีนี้ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1929 โดยใช้ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกิด และการตาย ในช่วงระยะเวลาสามทศวรรษของประเทศในยุโรป ต่อมาในปี ค.ศ. 1945 **แฟรงค์ วอลเลซ โนตสไตน์** (Frank Wallace Notestein:1902-1983) ได้พัฒนาทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านประชากรดังกล่าว จนได้รับการยอมรับและรู้จักกันในนาม “Thompson-Notestein Transition Theory” หรือ “Transition Theory” หรือ “Transitional Theory” ซึ่งเป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงประชากร ตลอดจนพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงประชากร โดยใช้ภาวะเจริญพันธุ์และการตายมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวิเคราะห์ จนได้ข้อสรุปที่เกี่ยวข้องกับภาวะประชากร 2 อย่าง คือ 1) ความคงที่ของประชากร และ 2) ภาวะการเปลี่ยนแปลง ซึ่งหากพิจารณารูปแบบ (Model) การเปลี่ยนแปลงประชากรตามธรรมชาติ จะพบรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปได้ทั้งหมด 4 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

รูปแบบที่ 1 อัตราเกิดสูง อัตราตายสูง

รูปแบบที่ 2 อัตราเกิดสูง อัตราตายต่ำ

รูปแบบที่ 3 อัตราเกิดต่ำ อัตราตายต่ำ

รูปแบบที่ 4 อัตราเกิดต่ำ อัตราตายสูง

อย่างไรก็ตามรูปแบบที่ 4 นั้นเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นได้ยาก ปรากฏให้เห็นในกลุ่มประเทศที่ยึดวัฒนธรรมของยุโรปตอนต้น ซึ่งประเทศดังกล่าวนี้ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงอัตราเกิดและอัตรารายใหม่ หรือมีนโยบายการอพยพเข้าประเทศ ดังนั้น แฟรงค์ วอลเลซ โนตสไตน์ จึงสรุปว่า แบบแผนทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงประชากรตามทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านประชากรจะดำเนินเป็นวงจรโดยมีขั้นตอน 3 ขั้นตอน ตามลำดับดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นตอนแห่งสมรรถนะที่จะมีการเพิ่มอย่างรวดเร็วต่อไป หรือขั้นที่มีอัตราเกิดและอัตรารายสูง (Stage of High Potential Growth) หมายถึง อัตราเกิดและอัตรารายของประชากรอยู่ในระดับสูงระหว่างอัตราเกิดและอัตรารายอยู่ในระดับต่ำหรือสูงขึ้นเพียงเล็กน้อย

ขั้นที่ 2 ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงประชากร หรือขั้นที่มีอัตราเกิดสูง อัตรารายต่ำ (Stage of Transitional Growth) หมายถึง อัตรารายจะลดต่ำลงแต่อัตราเกิดยังคงสูงอยู่ ยังไม่ลดตามลงมาให้ทัน เป็นผลให้ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เรียกว่าการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วรุนแรงหรือการระเบิดทางประชากร (Population Explosion)

ขั้นที่ 3 ขั้นตอนแห่งการเริ่มลดลงของประชากร หรือขั้นที่อัตราเกิดและอัตรารายต่ำ (Stage of Incipient Decline) หมายถึง ทั้งอัตราเกิดและอัตรารายอยู่ในระดับต่ำพอกัน ทำให้เกิดอัตราเพิ่มตามธรรมชาติเพิ่มเพียงเล็กน้อยหรือเข้าสู่ภาวะสมดุล

แบบแผนการเปลี่ยนแปลงประชากรข้างต้น เป็นเพียงภาพหลายๆ ของกระบวนการที่เรียกว่า “การเปลี่ยนแปลงประชากร” หรือ “การเปลี่ยนผ่านประชากร” (Demographic Transition) แต่การเปลี่ยนแปลงประชากรที่เกิดในแต่ละประเทศอาจแตกต่างกันในรายละเอียดได้ ซึ่งขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรอาจมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ประกอบด้วย 4 ระยะ ดังนี้ (ดุซงกี อายุวัฒน์, 2558)

ระยะที่ 1 ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงประชากร (Pre-transition Phase or Pre-modern Society) เป็นช่วงที่มีอัตรารายอยู่ในระดับสูง แต่มีการแปรผันในบางช่วงเวลาตามการเกิดขึ้นของภาวะการตายเพื่อรักษาคุณภาพทางประชากร ทำให้มีอัตราเกิดสูงตามไปด้วย โดยสถานการณ์ดังกล่าวปรากฏในยุคก่อนอุตสาหกรรม (Pre-industrial) ของประเทศในยุโรป เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านการแพทย์และสาธารณสุขภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ภัยธรรมชาติ และสงคราม ส่งผลให้อัตรารายอยู่ในระดับสูง ซึ่งในช่วงเวลานั้นประชาชนมีอายุคาดเฉลี่ยเพียง 35 ปี ด้วยเหตุนี้จึงนิยมมีลูกมาก เพื่อเผื่อจำนวนที่ต้องตายไป ประกอบกับเป็นยุคที่มีค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมที่นิยมให้สตรีแต่งงานตั้งแต่วัยเด็ก ทำให้อัตราเกิดอยู่ในระดับค่อนข้างสูงเช่นกัน ทั้งนี้จากอัตราเกิดสูงและอัตรารายสูงตามเหตุผลข้างต้น ทำให้อัตราเพิ่มตามธรรมชาติต่ำ

ระยะที่ 2 ช่วงระยะต้นการเปลี่ยนแปลงประชากร (Early-transition Phase or Urbanization Industrializing) เป็นช่วงที่อัตรารายเริ่มลดลง เนื่องจากการพัฒนา

เศรษฐกิจละสังคมีมีการขยายตัวทางอุตสาหกรรมและความเป็นเมือง (Urbanization) ประกอบกับความทันสมัยส่งผลให้อัตราเพิ่มประชากรตามธรรมชาติสูงมาก นักประชากรศาสตร์เปรียบเทียบเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วรุนแรงเสมือนกับสายชนวนที่จุดระเบิดแล้ว จึงเรียกว่า “การระเบิดทางประชากร” (Population Explosion) ทั้งนี้เพราะยังไม่มีมีการควบคุมอัตราเกิดที่ยังคงอยู่ในระดับสูงให้ลดลงตามอัตรตายได้ทัน สถานการณ์ดังกล่าวปรากฏในยุคตะวันตกตอนต้น (Early Western) ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพราะภาวะเศรษฐกิจที่ดีกว่าเดิม ความรู้ทางการแพทย์และสาธารณสุขได้รับการพัฒนา ตัวอย่างประเทศที่ยังอยู่ในระยะนี้ ได้แก่ กลุ่มประเทศลาตินอเมริกาและเอเชียอาคเนย์ อาทิ ประเทศเม็กซิโก เอลซัลวาดอร์ ศรีลังกา เป็นต้น

ระยะที่ 3 ช่วงระยะการเปลี่ยนแปลงประชากร (Late-Transition Phase or Mature Industrial) เป็นช่วงที่อัตรตายลดลงได้สูงสุด เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมีมีการขยายตัว สังคมีความทันสมัยและความเป็นเมืองมากขึ้น ผู้หญิงมีบทบาทในสังคและมีระดับการศึกษาสูงขึ้น ทำให้คู่สมรสเห็นว่าการมีบุตรมากไม่สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจและสังคจึงทำให้ภาวะเจริญพันธุ์ลดลง และให้ความสำคัญกับคุณภาพของบุตรมากกว่าปริมาณของบุตร ส่งผลให้มีการควบคุมภาวะเจริญพันธุ์โดยการคุมกำเนิด และในที่สุดภาวะเจริญพันธุ์ก็ลดลงตามไปด้วย

ระยะที่ 4 ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงประชากร (Post-Transition Phase or Post Industrial) เป็นช่วงที่อัตราเกิดและอัตรตายลดลงจนอยู่ในระดับต่ำ และเข้าสู่ดุลยภาพเรียบร้อยแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ปรากฏในยุคตะวันตกสมัยใหม่ (Modern Western) โดยอัตราเกิดจะมีการแปรผันบ้าง ตามสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและสังค กล่าวคือ ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมขยายตัว ความเจริญเติบโตของเมือง และวิทยาการความรู้ทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ทันสมัย สิ่งต่างๆ เหล่านี้ เป็นส่วนช่วยให้เกิดการวางแผนครอบครัว และการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับการมีบุตรจำนวนน้อย และช่วยให้ประชาชนมีอายุคาดเฉลี่ยสูงขึ้น ตัวอย่างประเทศที่ได้เข้าสู่ระยะนี้เรียบร้อยแล้ว เช่น กลุ่มประเทศยุโรปตะวันตก อเมริกาเหนือ ออสเตรเลีย เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงประชากรจากระยะที่หนึ่งถึงระยะที่สี่ ถือว่าเป็นวิวัฒนาการทางสถิติชีพ (Vital Revolution) หมายถึง การวิวัฒนาการของอัตราเกิดและอัตรตาย ทำให้อัตราการเพิ่มประชากรมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ แทนที่จะมีการเกิดมากและการตายมากเช่นในสมัยก่อน เมื่อประชากรได้วิวัฒนาการไปแล้ว ท้ายที่สุดแม้การเกิดจะมีน้อยแต่การตายก็มีน้อยเช่นกัน การเพิ่มประชากรหรือการคงตัวของประชากรเช่นนี้ จึงถือว่ามีประสิทธิภาพดีกว่าสมัยก่อนที่ยังไม่มีการวิวัฒนาการ

แนวคิดหลักของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงผ่านประชากร คือ อัตราเกิดหรือภาวะเจริญพันธุ์ลดลงหลังจากอัตรตายลดลงแล้ว ซึ่งไม่สนับสนุนให้มีภาวะเจริญพันธุ์ในอัตราสูงได้สลายตัวไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่นำความทันสมัยนี้ ส่งเสริมการลดของภาวะเจริญพันธุ์ได้ถึงระดับที่

สมดุลกับภาวะการณตตาย กระบวนการสร้างควมทนสมยนี้ส่วใหญ่ถือว่าเป็นสิ่งเดียวกับความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) และความเป็นเมือง (Urbanization) ทำให้อัตราตตายลดลง

3. ทฤษฎีแห่งการตอบโต้ทางประชากร (Multiphasic Responses Theory)

ช่วงศตวรรษที่ 20 คิงสลีย์ เดวิส (Kingsley Davis: 1908 - 1997) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันเป็นผู้รวบรวมและตั้งขึ้นเป็นทฤษฎีเมื่อ ค.ศ. 1963 โดยมีสาระสำคัญคือ ผลจากกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เป็นรูปแบบอุตสาหกรรม ประกอบกับภาวะการณตตายที่ลดลง ส่งผลให้อัตราเกิดสูงขึ้นและคงอยู่ในระดับสูงเป็นเวลานาน หรือที่เรียกว่า การเพิ่มประชากรตามธรรมชาติที่คงที่ (Sustained Natural Increase) เป็นการกระตุ้นให้มนุษย์เริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพื่อที่จะตอบโต้ปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยประชากรมีการปรับพฤติกรรมในลักษณะต่างๆ กัน พฤติกรรมที่ปรับเปลี่ยนเหล่านั้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตในสังคมให้มั่นคงจากระบบเศรษฐกิจ คิงสลีย์ เดวิส ได้อธิบายว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงและตอบโต้ทางประชากรนั้น ไม่ใช่เพียงกระบวนการที่มีลักษณะต่อเนื่องไปเรื่อยๆ แต่เป็นกระบวนการที่มีการสะท้อนกลับ (Reflexive) กล่าวคือ เมื่อมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบหนึ่ง จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อองค์ประกอบอื่นๆ ต่อไป ทำยที่สุดผลของการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอื่นๆ ก็จะมีผลกลับทำให้องค์ประกอบแรกเปลี่ยนแปลงอีกครั้งเช่นกัน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบจะมีลักษณะเป็นไปในเชิงพฤติกรรม (Behavioral) ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของมนุษย์ เพื่อบรรลุเป้าหมายของตนเองด้วยวิธีการและเงื่อนไขที่ต่างกัน (Davis, 1963)

เมื่อโอกาสในทางเศรษฐกิจและสังคมมีมากขึ้น ประชากรซึ่งเคยได้รับความกดดันมาก่อนเนื่องจากการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว จึงมีการตื่นตัวและดัดแปลงพฤติกรรมบางประการของตนเองเพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับการตื่นตัวและการตอบโต้ทางประชากรของแต่ละสังคมอาจแตกต่างกันออกไป เช่น การย้ายถิ่นออก การเลื่อนอายุการแต่งงาน การครองโสด การวางแผนครอบครัว เป็นต้น สำหรับปัจจุบันนี้สังคมเริ่มมีการพัฒนามากขึ้น ประชากรจะตื่นตัว จะมีการโยกย้ายถิ่นที่อยู่ของตน แต่งงานช้าลง หรือบางทีก็ไม่แต่งงานเลย ประชากรเริ่มสนใจในการวางแผนครอบครัวมากขึ้น ในระยะหลังหลายๆ การพัฒนาเพิ่มมากขึ้นการบริการวางแผนครอบครัวแพร่หลายออกไป ประชากรที่มีครอบครัวแล้วมักจะเลือกเอาวิธีการวางแผนครอบครัวมากกว่าวิธีอื่นๆ เป็นการตอบโต้ สร้างควมตระหนักรู้ในตนเองมากขึ้น สนใจฝึกฝัคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น ส่วนกลุ่มอื่นใช้วิธีการเลื่อนอายุการแต่งงาน หรือการเลือกที่จะอยู่เป็นโสด หรือการอยู่เป็นครอบครัวสมัยใหม่ในลักษณะความเป็นรสนิยมทางเพศที่แตกต่างกันออกไปในหลายรูปแบบตามเพศสภาพ (Gender) ซึ่งปัจจุบันก็มีหลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการตอบโต้ทางประชากรอีกรูปแบบหนึ่ง และการย้ายถิ่นออกนั้นยังมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ควบคู่การพัฒนา

สำหรับเหตุผลที่ประชากรต้องตื่นตัวและแก้ไขพฤติกรรมของตนเป็นการตอบโต้การพัฒนาในสภาพสังคมที่มีความกดดันทางประชารณนั้น กล่าวได้ว่าแรกที่เดียวประชากรจะเริ่มมีการตื่นตัวสูงขึ้น เห็นโอกาสในการทำงานต่างๆ และมีความต้องการที่จะมีความก้าวหน้าในสังคมและหน้าที่การงาน และมองเห็นว่าการหยุดอยู่กับที่ในขณะที่สังคมกำลังก้าวหน้าไปเช่นนี้เท่ากับจะทำตนให้ล้าหลังเมื่อเปรียบเทียบกับผู้อื่น ซึ่งเมื่อฉวยโอกาสเหล่านี้ก็จะสามารถเหยียบฐานะของตนให้สูงขึ้นได้ ประชากรจึงตื่นตัวที่จะให้ทุกโอกาสทุกอย่างที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของตนดีขึ้น พฤติกรรมต่างๆ ของเขาก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยในขั้นแรกประชากรจะตื่นตัวโดยการทำงานมากขึ้นเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง ต่อมาก็เริ่มย้ายถิ่นที่อยู่เพื่อหาโอกาสในการทำงานที่ดีกว่า หรือการจำกัดขนาดครอบครัว โดยการแต่งงานช้าลงหรือตอบโต้ด้วยการคุมกำเนิดด้วยวิธีต่างๆ (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 331-332)

โดยสรุปแล้วทฤษฎีแห่งการตอบโต้ทางประชารณของคิงสลีย์ เดวิส สรุปได้ว่า การลดลงของประชารณโลกในรอบครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา เป็นผลมาจากปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะการคุมกำเนิด เนื่องจากมีวิธีคุมกำเนิดที่หลากหลายวิธีให้เลือกได้ตามความพอใจของแต่ละบุคคล ขณะที่การย้ายถิ่น การเลื่อนอายุสมรส การครองโสด เป็นสิ่งจูงใจที่ทำให้ประชารณลดขนาดครอบครัวลงนั้น ไม่ใช่อยู่ที่ความยากจนข้นแค้นโดยตรง หากแต่อยู่ที่ความรู้สึกตื่นตัวกับระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบใหม่ที่พัฒนาขึ้น ที่ประชารณเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อแสวงหาโอกาสแห่งการสร้างความมั่นคงทางสังคม จากกระบวนการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมของประเทศ

ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการเจริญพันธุ์

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับตัวแปรระหว่างกลาง

การศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์เป็นเรื่องที่มีผู้สนใจอย่างกว้างขวางมาก โดยเฉพาะในแง่ที่ภาวะเจริญพันธุ์เป็นตัวกำหนดการเพิ่มของประชารณที่สำคัญ ความสนใจนี้อาจแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทางคือ ในอดีตสมัยที่ยังมีประชารณน้อย อัตราการเพิ่มของประชารณเป็นไปอย่างช้าๆ เพราะอัตราการตายยังสูงอยู่ ก็มีผู้พยายามคิดค้นว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่จะมีผลทำให้คนมีบุตรมาก หรือทำให้คนมีอัตราเจริญพันธุ์สูง ดังเช่น ประเทศไทยเมื่อสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดประกวดแม่ลูกดกขึ้นเพื่อจูงใจให้คนมีลูกมากแม่ที่จะได้รับรางวัลจะต้องมีลูกตั้งแต่ 15 คนขึ้นไป และลูกทุกคนต้องมีสุขภาพสมบูรณ์ ต่อมาเมื่อเทคนิคทางวิทยาศาสตร์การแพทย์พัฒนาก้าวหน้าขึ้นมา มีผลทำให้อัตราตายในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศพัฒนาแล้วลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่อัตราเกิดยังคงเดิม ทำให้อัตราการเพิ่มของประชารณเป็นไปอย่างรวดเร็วด้วย จึงมีผู้พยายามคิดค้นว่าจะมีปัจจัยอะไรบ้าง ที่ทำให้คนต้องการมีบุตรน้อยลงหรือให้มีอัตราเจริญพันธุ์ต่ำ ความพยายามนี้มีมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ได้มีผู้สังเกตว่าคนในเมืองจะมีลูกน้อยกว่าคนในชนบท ผู้มีการศึกษาต่ำจะมีลูกมากกว่าผู้มีการศึกษาสูง คนจนมีลูกมากกว่าคนรวย เป็นต้น อันที่จริง

ความเป็นเมืองก็ดี ควรมีการศึกษาหรือไม่ก็ดี ความเป็นคนรวยหรือคนจนก็ดี เมื่อพิจารณากันอย่างถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมล้วนเป็นผลกระทบทางอ้อมต่อการเจริญพันธุ์ในสังคมนั้นๆ

นักประชากรศาสตร์ชาวตะวันตก ชื่อ คิงสลีย์ เดวิด (Kingsley Davis) และ จูดิธ เบลค (Judith Blake) จึงได้กล่าวถึงกลุ่มปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเจริญพันธุ์โดยตรงขึ้น โดยให้ชื่อกลุ่มปัจจัยเหล่านี้ว่าตัวแปรระหว่างกลาง (Intermed Variables) ซึ่งประกอบด้วยทั้งหมด 11 ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเจริญพันธุ์ดังนี้

1. กลุ่มปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการร่วมเพศ (ตัวแปรการร่วมเพศ - Intercourse Variables)

ก. ปัจจัยที่มีผลทำให้เกิดการอยู่รวมกันหรือการอยู่แยกกันของคู่สมรสที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์

1. อายุแรกสมรสหรืออายุที่เริ่มเข้าสู่การใช้ชีวิตคู่
2. การอยู่เป็นโสดอย่างถาวร : อัตราส่วนของผู้หญิงที่ไม่เคยแต่งงานเลย
3. ช่วงเวลาของการไร้คู่ครองหลังจากการแต่งงานสิ้นสุดลงหรือช่วงเวลาระหว่างการใช้ชีวิตคู่ (ครั้งก่อน) ที่สิ้นสุดลงกันที่จะเริ่มใหม่ (แต่งงานใหม่) คือ เมื่อการแต่งงานสิ้นสุดลงโดยการหย่า แยก หรือร้าง และเมื่อการแต่งงานสิ้นสุดลงเพราะสามีตาย

ข. ปัจจัยที่มีผลต่อการร่วมเพศของคู่สมรส

1. การงดเว้นการร่วมเพศด้วยความเต็มใจ (ได้แก่ การปฏิบัติตามประเพณีที่ห้ามการร่วมเพศในบางโอกาส)
2. การงดเว้นการร่วมเพศอย่างไม่เต็มใจ (ได้แก่ การหมดสมรรถภาพทางเพศ การเจ็บป่วย การอยู่แยกกันชั่วคราวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น สามีทำงานต่างจังหวัด)
3. ความบ่อยครั้งในการร่วมเพศ (ไม่รวมช่วงเวลาที่ยงดการร่วมเพศ)

2. กลุ่มปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิสนธิ (ตัวแปรการปฏิสนธิ - Conception Variables)

1. ความสามารถในการมีบุตรหรือความไม่สามารถจะมีบุตรได้ซึ่งมีผลมาจากสาเหตุที่ไม่ได้ตั้งใจ
2. การใช้หรือไม่ใช้วิธีการคุมกำเนิด วิธีคุมกำเนิดที่ใช้หมายถึงวิธีที่ใช้เครื่องมือหรือสารเคมี เช่นการกินยา การฉีดยา การใส่ห่วง การใช้ถุงยางอนามัย และวิธีทางธรรมชาติ เช่น การนับระยะปลอดภัย การหลั่งนอกช่องคลอด เป็นต้น
3. ความสามารถในการมีบุตรหรือความไม่สามารถจะมีบุตรได้ ซึ่งมีผลมาจากความเต็มใจที่จะไม่มีบุตร เช่น การทำหมัน หรือ วิธีการทางแพทย์ด้านอื่นๆ

3. กลุ่มปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการตั้งครรภ์และการคลอดของเด็ก (ตัวแปรการตั้งครรภ์ - Gestation Variables)

1. การตายของทารกในครรภ์หรือในขณะคลอดจากสาเหตุที่ไม่ตั้งใจ เช่น การแท้งตามธรรมชาติ

2. การตายของทารกในครรภ์หรือในขณะคลอดจากสาเหตุที่ตั้งใจ เช่น การทำแท้ง

สรุปเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับตัวแปรระหว่างกลาง 11 ตัวนั้นพิจารณาจากผู้หญิงเป็นหลักโดยปกติทั่วไปในการที่ผู้หญิงคนหนึ่งจะมีการเจริญพันธุ์หรือให้กำเนิดบุตรได้ อย่างน้อยผู้หญิงคนนั้นจะต้องผ่านขั้นตอนที่สำคัญ 3 ขั้นตอนคือ 1) ต้องมีการร่วมเพศ 2) ต้องตั้งครรภ์และ 3) ชีวิตใหม่ในครรภ์จะต้องพัฒนาเป็นทารกอย่างสมบูรณ์ และคลอดออกมาโดยมีชีพ จากขั้นตอนทั้งสามนี้ เมื่อพิจารณาตัวแปรระหว่างกลางแล้วก็คือ ตัวแปรการร่วมเพศ (Intercourse Variables) ซึ่งมี 6 ตัวแปร ตัวแปรการปฏิสนธิ (Conception Variables) ซึ่งมี 3 ตัวแปร และตัวแปรการครองครรภ์ (Gestation Variables) ซึ่งมี 2 ตัวแปร บางตัวแปรก็มีผลทางบวกต่อการเจริญพันธุ์ บางตัวแปรก็มีผลทางลบ ตัวอย่างเช่น ในสังคมที่มีการใช้วิธีคุมกำเนิดกันอย่างแพร่หลายย่อมมีผลทางลบ

2. แนวคิดเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์กับคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร

นักวิชาการในสาขาวิชาหลายสาขา เช่น นักประชากรศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักจิตวิทยา ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการณ์เจริญพันธุ์และการตัดสินใจในการมีบุตรในแง่ที่มองถึงคุณค่าและค่าใช้จ่ายอันสืบเนื่องจากการมีบุตร ที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงขอนำเสนอบุคคลที่กล่าวไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ (สำเร็จ จันทรสุวรรณ, 2550)

ฮอฟฟ์แมน (Lois Wladis Hoffman) นักจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยมิชิแกนได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าของการมีบุตรในแง่จิตวิทยา คือ 1) คุณค่าของการมีบุตรมีคุณค่าแก่บิดามารดา ได้แก่ (ก) มีสภาพความเป็นผู้ใหญ่ และบทบาทของความเป็นผู้ใหญ่ในสังคม (ข) มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น (ค) มีความรู้สึกว่าจะต้องปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ศาสนา สังคมมากขึ้น (ง) เกิดความรู้สึกผูกพันกับครอบครัวระหว่างบิดามารดาและบุตรขึ้น (จ) เกิดความตื่นเต้น สนุกสนานในครอบครัว (ฉ) รู้สึกประสบผลสำเร็จ เกิดการสร้างสรรค์ และการแข่งขัน (ช) รู้สึกมีอำนาจ อิทธิพลในตนเองขึ้น (ซ) เกิดการเปรียบเทียบระหว่างครอบครัวในสังคมขึ้น และ (ณ) เมื่อบุตรโตขึ้นบุตรจะเป็นอรรถประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ครอบครัวโดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรม 2) บิดามารดามีทางเลือกทางอื่นอย่างน้อยเพียงไรที่จะแสวงหาคูณค่าดังกล่าวในข้อ 1 นอกเหนือจากการมีบุตร 3) ค่าใช้จ่ายหมายถึง การที่บิดามารดาต้องสูญเสียหรือต้องเสียสละเนื่องจากการมีบุตรเพื่อที่จะได้มาซึ่งคุณค่าของบุตรอาจหมายถึงในแง่เศรษฐศาสตร์หรือการสูญเสียอิสระภาพที่เคยมีหรือมีความตึงเครียดทางอารมณ์เนื่องจากการมีบุตร 4) อุปสรรคและสิ่งอำนวยความสะดวกความสะดวกสบาย หมายถึง ปัจจัยต่างๆที่ทำให้บิดามารดาารู้สึกลำบากหรือสะดวกสบายขึ้นเนื่องจากการมีบุตร เช่น การที่ครอบครัวต้องยากจนลง การที่บ้านช่องคับแคบลงเนื่องจากมีสมาชิกเพิ่มสุขภาพของมารดาเสื่อมลงเนื่องจากมีบุตรมาก ในทางตรงกันข้ามบิดามารดาอาจได้รับสิ่งตอบแทนกลับมาก็ได้ เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น บุตรสามารถช่วยงานบิดามารดาได้

มุลเลอร์ (Eva Muller) เป็นนักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งได้กล่าวถึงคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรไว้ กล่าวคือ การมีบุตรย่อมเป็นทั้งคุณค่าและค่าใช้จ่ายแก่สังคมโดยส่วนรวมและต่อครอบครัวหรือบิดามารดาเป็นส่วนบุคคลอีกด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับคุณค่าและค่าใช้จ่ายที่บิดามารดาต้องแบกรับในฐานะเป็นบุคคลหนึ่งเป็นตัวกำหนดถึงขนาดของครอบครัว หรือขนาดของจำนวน

บุตรที่บิดามารดาต้องการจะมี คุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรที่เป็นตัวกำหนดขนาดของบุตร คือ 1) มารดาให้คุณค่าว่าบุตรเป็นเสมือนที่พึ่งทางเศรษฐกิจของตนมากน้อยเพียงไร 2) บิดามารดาให้คุณค่าบุตรเป็นอรรถประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและสามารถช่วยเหลืองานอาชีพของตนได้มากน้อยเพียงไร โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรม ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับขนาดของไร่นา และความมุ่งมั่นของบิดามารดาในการที่จะให้บุตรช่วยเหลืองานในไร่นาตน 3) ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตร บิดามารดาารู้สึกว่าการมีการเป็นภาระในการเลี้ยงดูมากน้อยเพียงไร 4) การสูญเสียโอกาสของบิดามารดา การมีบุตรทำให้บิดามารดาและการลงทุนมาตรฐานในการครองอาชีพ โดยเฉพาะในเรื่องของการมีข้าวของเครื่องใช้ทันสมัย และคุณภาพของบ้านที่อยู่อาศัย และสิ่งสุดท้ายก็คือ ลักษณะการทำงานของมารดาขัดกับการมีบุตรหรือไม่

จากแนวคิดข้างต้นเป็นแนวคิดเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์กับคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรที่ทำให้ผู้ที่คิดจะมีบุตรนำไปเป็นเหตุผลเพื่อประกอบการพิจารณาและตัดสินใจในการมีบุตรต่อไป

ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะการตาย

ทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับการตายและระบาดวิทยา A Theory of Epidemiological Transition of Mortality ของ Abdel Omran ที่กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงสาเหตุการตายและแบบแผนการเจ็บป่วยจากโรคติดเชื้อมาเป็นโรคที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุคคือ

1. ยุคแห่งโรคระบาด (The Age of Pestilence and Famine) ยุคนี้มีอัตราการตายสูงเนื่องมาจากการเกิดโรคระบาดและโรคติดเชื้อพยาธิ ทั้งนี้มีการตายมากในกลุ่มทารก เด็ก และสตรีวัยเจริญพันธุ์ ประชากรมีอายุเฉลี่ยประมาณ 20-40 ปี

2. ยุคโรคระบาดลดลง (The Age of Receding Pandemics) ยุคนี้มีอัตราการตายลดลงเนื่องมาจากการปรับปรุงระบบสุขภาพ การแพทย์และสาธารณสุขดีขึ้น สามารถควบคุมโรคติดเชื้อพยาธิได้ นำไปสู่มาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น ประชากรมีอายุเฉลี่ยประมาณ 30-50 ปี

3. ยุคเกี่ยวกับโรคที่มนุษย์สร้างขึ้น (The Age of Degenerative and Man-Made Diseases) ยุคนี้อัตราการตายยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง สืบเนื่องมาจาก วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการแพทย์ และสาธารณสุขเจริญก้าวหน้ามาก นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้การตายจึงเปลี่ยนจากโรคติดเชื้อมาเป็นโรคเรื้อรังและโรคที่เกี่ยวกับการเสื่อมของอวัยวะของร่างกาย เช่น โรคหัวใจ มะเร็ง เบาหวาน อุบัติเหตุ รวมถึงโรคที่เกิดจากการประกอบอาชีพ ประชากรมีอายุเฉลี่ยเกินกว่า 50 ปี (ชยานิศวร์ โคโนะ, 2561)

จะเห็นได้ว่าการตายและการระบาดวิทยา มี 3 ยุค ได้แก่ ยุคแห่งโรคระบาด คือ ยุคที่ยังไม่เจริญและทันสมัยด้วยวัคซีน ยารักษาโรค และวิทยาการทางการแพทย์ที่ทันสมัยทำให้ผู้คนเจ็บป่วยล้มตายเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงเป็นยุคโรคระบาดน้อยลงเนื่องจากความสำเร็จทางการแพทย์ทำให้การเสียชีวิตน้อยลง และปัจจุบันเป็นยุคที่ทันสมัยและก้าวหน้าทางการแพทย์เป็นอย่างมาก การเสียชีวิตส่วนใหญ่มาจากอุบัติเหตุ และการก่อโรคที่เป็นผลพวงมาจากพฤติกรรมการบริโภคเป็นสำคัญ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการย้ายถิ่น

ทฤษฎีการย้ายถิ่นนี้ได้เกิดขึ้นจากการศึกษาเรื่องราวของการย้ายถิ่นหลายๆครั้ง และในหลายพื้นที่ ข้อมูลที่ได้รับนั้นผู้ที่ศึกษามีการทดสอบหลายๆครั้งจนเกิดความมั่นใจว่าสิ่งที่ตนศึกษาไว้นั้นถูกต้อง จึงได้ตั้งเป็นทฤษฎีขึ้นมา อย่างไรก็ตามทฤษฎีสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ ถ้าหากว่ามีผู้อื่นศึกษาและทดสอบแล้วปรากฏว่าไม่ได้เป็นไปตามทฤษฎีนั้น และสามารถล้มล้างทฤษฎีเก่านั้นได้ ทฤษฎีในที่นี้คือข้อความหลายข้อความที่ระบุความสัมพันธ์ระหว่างข้อความคิดหรือตัวแปรหลายตัว ข้อความเหล่านี้สามารถทดสอบได้ และเกี่ยวข้องกันอย่างมีระบบ เพื่อแสดงถึงลักษณะของปรากฏการณ์ที่ศึกษาซึ่งใช้ในการอธิบายหรือคาดคะเนปรากฏการณ์นั้น สำหรับกฎการย้ายถิ่นนั้นก็สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้เช่นกัน ผู้ที่ศึกษาการย้ายถิ่นมากมายจนกระทั่งตนเองมีความมั่นใจเรื่องสิ่งที่ตนศึกษาอยู่นั้น มีความถูกต้องและตรงกันทุกครั้ง จึงเปลี่ยนจากทฤษฎีมาเป็นกฎ ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎีและกฎเกี่ยวกับการย้ายถิ่นอย่างหลากหลาย (สำเร็จ จันทรสุวรรณ, 2550)

ทฤษฎีและกฎการย้ายถิ่นที่เป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษามีดังนี้

1. กฎการย้ายถิ่นของราเวนสไตน์ (Ravenstein's Law Migration)

โธมัส โรเบิร์ต มัลธัส (Thmas Robert Malthus) และ เออร์เนสตัน ยอร์จ ราเวนสไตน์ (Ernest George Ravenstein) เป็นบุคคลที่ศึกษาเรื่องราวของประชากรในช่วงศตวรรษที่ 19 และมีชื่อเสียงที่สุด โดยพยายามวิเคราะห์ข้อมูลประชากรเพื่อตั้งเป็นทฤษฎีประชากร ทำให้สังคมและนักประชากรได้มีการตื่นตัวและศึกษาทางด้านนี้กันเพิ่มเติมอย่างกว้างขวาง ในช่วงศตวรรษที่ 20 ต่อมาราเวนสไตน์ ได้ศึกษาข้อมูลในประเทศอังกฤษในปี ค.ศ. 1871 และ 1881 เกี่ยวกับข้อมูลสถานที่เกิดและข้อมูลในประเทศแถบอเมริกาเหนือและในยุโรป และได้พบปัจจัยที่เป็นเหตุที่เกี่ยวข้องในการย้ายถิ่นในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทางคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่น กระแสการย้ายถิ่น จากผลงานการย้ายถิ่นที่ได้ศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก ทำให้เขาได้ตั้งเป็นกฎการย้ายถิ่น ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปกฎการย้ายถิ่นของ ราเวนสไตน์ (Thomas Robert Malthus) ที่ตั้งไว้มีสาระดังนี้

กฎข้อที่ 1 ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะย้ายถิ่นในระยะทางใกล้ๆ กล่าวคือจำนวนผู้ย้ายถิ่นจะแปรผกผันกับระยะทาง ถ้าระยะทางใกล้ผู้ย้ายถิ่นจะมีจำนวนมาก

กฎข้อที่ 2 การย้ายถิ่นมักจะเป็นการย้ายถิ่นตามขั้นตอน กล่าวคือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้ๆ เมืองจะย้ายเข้าสู่เขตเมือง และผู้ที่อยู่ในเขตชนบทใกล้เคียงจะย้ายเข้ามาอยู่แทนที่ และผู้อาศัยอยู่ในเขตชนบทไหลออกไปอีกจะย้ายเข้ามาอยู่แทนที่ผู้ที่ย้ายออกไปนั้น ตามลำดับเช่นนี้เรื่อยๆ จนทั่วราชอาณาจักร

กฎข้อที่ 3 ผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายในระยะทางไกลๆนั้นโดยทั่วไปจะมุ่งเข้าสู่ศูนย์กลางการค้าและอุตสาหกรรม

กฎข้อที่ 4 กระแสการย้ายถิ่นแต่ละรัฐเศรษฐกิจที่ย้ายไป จะมีกระแสการย้ายถิ่นกลับเข้ามาชดเชย

กฎข้อที่ 5 ผู้ที่ย้ายถิ่นโดยทั่วไปจะเป็นคนจากชนบทมากกว่าคนในเมือง

กฎข้อที่ 6 ในการย้ายถิ่นในระยะทางไกลๆเพศหญิงจะย้ายถิ่นมากกว่าเพศชาย ถ้าเป็นการย้ายถิ่นระหว่างประเทศจะเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง

กฎข้อที่ 7 ผู้ย้ายถิ่นโดยทั่วไปส่วนใหญ่หรือทั้งหมด จะเป็นคนหนุ่มสาวมากกว่าเป็นผู้ที่มีครอบครัวแล้ว

กฎข้อที่ 8 เมืองเติบโตเป็นเมืองใหญ่ได้ เนื่องจากการย้ายถิ่นเข้ามามากกว่าการเพิ่มประชากรตามธรรมชาติ

กฎข้อที่ 9 การย้ายถิ่นเพิ่มปริมาณมากขึ้นเมื่อมีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมการคมนาคม เพิ่มขึ้น

กฎข้อที่ 10 ทิศทางการการย้ายถิ่นส่วนใหญ่ จะเป็นการย้ายถิ่นจากเขตเกษตร เข้าสู่ศูนย์กลางอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม

กฎข้อที่ 11 การย้ายถิ่นส่วนใหญ่มาจากสาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ
สรุปกฎการย้ายถิ่นของ **ราเวนสไตน์** ที่ได้เสนอไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1885 นับเป็นระยะเวลา 100 กว่าปีมาแล้ว ซึ่งจะมีผู้คัดค้านและเห็นด้วยตลอดเวลา และมีผู้ศึกษาการย้ายถิ่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้ใช้แนวความคิดของ **ราเวนสไตน์** ในการศึกษาอยู่มาก ดังนั้นกฎการย้ายถิ่นของราเวนสไตน์จึงมีประโยชน์ในเชิงวิชาการเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นต่อไป

2. ทฤษฎีการย้ายถิ่นของลี (Lee's Theory of Migration)

อีเวเทอร์ทท์ เอส.ลี (Everett S. Lee) ค.ศ. 1966 ได้พิจารณาทบทวนกฎการย้ายถิ่นของราเวนสไตน์ และเห็นด้วยกับกฎการย้ายถิ่นของราเวนสไตน์หลายข้อ และได้มีข้อคิดเห็นเพิ่มเติมแนวคิดในการย้ายถิ่นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่น ณ ท้องที่ใด หรืออยู่ภายใต้สถานการณ์ใดก็ตาม ทฤษฎีการย้ายถิ่นนี้ได้กล่าวถึงคำจำกัดความหมายของการย้ายถิ่น ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นรวมทั้งคุณสมบัติของผู้ย้ายถิ่น ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. คำจำกัดความของการย้ายถิ่น การย้ายถิ่น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของคน ไม่ว่าจะเป็นการถาวรหรือชั่วคราว จะเป็นไปโดยสมัครใจหรือไม่สมัครใจก็ตาม จะเป็นระยะทางไกลหรือไกล หรือภายในประเทศหรือนอกประเทศก็ตาม ถือว่าเป็นการย้ายถิ่นทั้งสิ้น และการย้ายถิ่นต้นทางและท้องถิ่นปลายทาง

ข. ปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่น ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นต้นทาง 2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นปลายทาง 3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอุปสรรคระหว่างท้องถิ่นต้นทางกับท้องถิ่นปลายทาง และ 4) ปัจจัยส่วนบุคคล

ค. ปริมาณการย้ายถิ่น ปริมาณการย้ายถิ่นหรือจำนวนการย้ายถิ่นในเขตหนึ่ง จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับ ลักษณะหรือปัจจัยดังต่อไปนี้

1. ลักษณะหรือปัจจัยที่จะอำนวยความสะดวกให้ผู้ย้ายถิ่นฐานในเขตนั้น ปริมาณการย้ายถิ่นในลักษณะนี้ได้นำเอาปัจจัยการดึงดูดและผลักดันเข้ามาเกี่ยวข้องเช่น การย้ายถิ่นภายในประเทศสหรัฐอเมริกา มีการย้ายถิ่นจากรัฐต่างๆ เข้าสู่รัฐคาลิฟอร์เนีย เป็นจำนวนมากเมื่อมีการพบทองเกิดขึ้น

2. ลักษณะของประชากรที่ใกล้เคียงกับผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าไปในเขตนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเชื้อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์ และขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมภายใต้สิ่งแวดล้อมใหม่มีฉะนั้นแล้วสถานภาพทางสังคมจะเข้ามามีบทบาทนำไปสู่ปัญหาต่างๆ ที่ตามมา เช่น การย้ายถิ่นของชาวอเมริกัน-นิโกร

3. ความสัมพันธ์กับความยากง่ายของอุปสรรคระหว่างการที่แทรกอยู่ระหว่างท้องถิ่นต้นทางปลายทางว่า ผู้ย้ายถิ่นสามารถจะฝ่าฟันอุปสรรคนั้นเข้าไปในเขตนั้นได้มากน้อยเพียงใด ถ้าอุปสรรคนั้นง่ายปริมาณการย้ายถิ่นก็จะมีสูง

4. ความผันผวนทางเศรษฐกิจ ถ้าเศรษฐกิจในเขตนั้นดีปริมาณการย้ายถิ่นเข้าไปก็จะมีมากในทางตรงกันข้ามถ้าสภาพเศรษฐกิจตกต่ำผู้ย้ายถิ่นก็จะมีสูง

5. ปริมาณและอัตราการย้ายถิ่นมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นตามระยะเวลา เพราะความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในด้านต่างๆ ช่วยลดอุปสรรคที่แทรกอยู่ระหว่างกลางทั้ง 2 ท้องถิ่นอย่างมาก รวมทั้งปัจจัยต่างๆ ที่จะดึงดูดหรือผลักดันให้มีการย้ายถิ่นทวีความรุนแรงมากขึ้น เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากรความยากจนและปัญหาต่างๆ ทำให้มีโอกาสผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นมากขึ้น

6. ปริมาณและอัตราการย้ายถิ่น จะขึ้นอยู่กับระดับความก้าวหน้าของประเทศโดยเฉพาะระบบการศึกษา การพัฒนาอุตสาหกรรมรวมทั้งเทคโนโลยี เช่น ประเทศที่ก้าวหน้ามากที่สุดอย่างสหรัฐอเมริกาอัตราการย้ายถิ่นสูงมาก โดยบุคคลหนึ่งในจำนวนห้าคนจะเปลี่ยนที่อยู่อาศัย

ง. กระแสการย้ายถิ่นไปและกระแสการย้ายถิ่นกลับ มีลักษณะดังนี้

1. การย้ายถิ่นจะเกิดขึ้นเมื่อมีทิศทางการย้ายถิ่นที่แน่นอน เช่น ถ้ามีข่าวสารจากท้องถิ่นปลายทางแพร่มาทางท้องถิ่นต้นทาง จะเกิดการย้ายถิ่นตามไปในระยะแรกๆ จะมีการเลือกสรรหรือคัดเลือกผู้ย้ายถิ่นไปในเวลาต่อมาอุปสรรคที่แทรกอยู่ระหว่างกลางจะถูกทำลายลงทำให้การย้ายถิ่นเพิ่มมากขึ้น

2. ทิศทางการย้ายถิ่นทุกทิศทางจะเกิดกระแสการย้ายถิ่นกลับ ซึ่งเมื่อเกิดการย้ายถิ่นสักระยะหนึ่งก็อาจคิดย้ายถิ่นกลับมาถิ่นเดิม อันเนื่องมาจากความพอใจในการสร้างฐานะมั่นคงเพียงพอแล้ว หรือการจะกลับมาหาผลประโยชน์จากท้องถิ่นเดิม เช่น กลับมาทำธุรกิจหรือนำความรู้ความสามารถที่ตนมีมากขึ้นกลับมาพัฒนาท้องถิ่นเดิมของตนเอง เป็นต้น

3. ประสิทธิภาพของกระแสการย้ายถิ่น (ซึ่งเป็นอัตราส่วนกระแสการย้ายถิ่นไปต่อกระแสการย้ายถิ่นกลับ) จะสูงขึ้น ถ้าปัจจัยต่างๆ ในท้องถิ่นต้นทางมีลักษณะเป็นลบมากๆ เช่น ความยากจน ความรุนแรงในการแบ่งเชื้อชาติ จะทำให้ผู้ย้ายถิ่นปลายทางคิดที่จะย้ายกลับน้อยลง

4. ถ้าท้องถิ่นต้นทางและท้องถิ่นปลายทางมีลักษณะประชากรเศรษฐกิจและสังคมที่คล้ายคลึงกันมากๆ จะทำให้กระแสการย้ายถิ่นไปและกระแสการย้ายถิ่นกลับมีแนวโน้มต่ำลง

5. ประสิทธิภาพของกระแสการย้ายถิ่นจะผันแปรกับระบบเศรษฐกิจ เมื่อมีเศรษฐกิจดีกระแสการย้ายถิ่นจะสูง และจะต่ำลงมาเมื่อเศรษฐกิจตกต่ำ ในกรณีที่ท้องถิ่นปลายทางเป็นศูนย์กลางพาณิชย์ และอุตสาหกรรมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จะทำให้เกิดการย้ายถิ่น

จากที่ต่างๆ เข้ามา เมื่อถึงเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำจะมีผู้ย้ายถิ่นเป็นจำนวนมากที่ย้ายกลับท้องถิ่นเดิมของตนเอง

จ. คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่น มีลักษณะดังนี้

1. การย้ายถิ่นเป็นการเลือกสรรในตัวเอง ในแต่ละบุคคลจะมองเห็นความแตกต่างของปัจจัยต่างๆ ในท้องถิ่นต้นทางและท้องถิ่นปลายทางไม่เท่ากัน และมีความสามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยปัจจัยส่วนบุคคล ในบางครั้งการเลือกสรรจะน้อยลงอันเนื่องมาจากอุปสรรคต่างๆ ถูกทำลายลงทำให้คุณภาพของผู้ย้ายถิ่นลดลง

2. ผู้ย้ายที่ไม่ได้ย้ายเพราะถูกผลักดันด้วยปัจจัยใดๆ แต่ย้ายเพราะทราบถึงโอกาสต่างๆ ที่ตนจะได้รับดีกว่าท้องถิ่นเดิม กลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้มักจะเป็นบุคคลที่มีการศึกษาสูง มีความสามารถในวิชาชีพเฉพาะอย่างและมีความสามารถจะทำการย้ายถิ่นได้โดยง่าย

3. ผู้ย้ายถิ่นที่ไม่ต้องการจะย้ายแต่ถูกสภาวะต่างๆ เช่น การเมือง สงคราม หรือโรคระบาด บีบบังคับให้ย้ายออกไป ลักษณะผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้จะไม่ได้รับการเลือกสรรเลย

4. ผู้ย้ายถิ่นมักเกิดจากการเลือกสรร 2 ลักษณะ คือ เมื่อพิจารณาผู้ย้ายถิ่นจะท้องถิ่นต้นทาง จะพบว่าผู้ที่เป็นที่ต้องการของท้องถิ่นปลายทางมักจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยดึงดูดหรือปัจจัยบวก แต่ในท้องถิ่นปลายทางไม่ต้องการมักจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยผลักดันหรือปัจจัยลบ ซึ่งทั้ง 2 ลักษณะนี้ การเลือกสรรผู้ย้ายถิ่นในลักษณะ ลักษณะแรกจากสาเหตุดึงดูดจะมีลักษณะที่ดีกว่า

5. การเลือกสรรในทางบวกจะมีมากขึ้นตามความยากของอุปสรรคที่แทรกกระหว่างกลาง ถึงแม้ว่าจะเป็นความต้องการของท้องถิ่นปลายทางก็ตาม อุปสรรคนี้จะทำหน้าที่เลือกสรรหรือขจัดคนที่ไม่มีความสามารถหรืออ่อนแอออกไป เช่น ความยากลำบากในการเดินทาง ระยะทาง

6. การย้ายถิ่นมักจะเป็นไปตามขั้นตอนของชีวิต เช่น เด็กต้องอยู่กับครอบครัวเมื่อถึงวัยเรียนก็อาจต้องย้ายเพื่อการศึกษา เมื่อพ้นวัยการศึกษาต้องย้ายไปเพราะทำงาน การสมรส การหย่าร้าง เป็นต้น

7. คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่น จะอยู่ตรงกลางระหว่างคุณลักษณะของประชากรที่อยู่ปลายทางและต้นทาง เช่น ผู้ย้ายถิ่นจะมีระดับการศึกษาต่ำกว่าผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นปลายทางแต่สูงกว่าผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นต้นทางที่ไม่ได้มีการย้าย

สรุปทฤษฎีการย้ายถิ่นของสินันได้พยายามจำแนกให้เห็นถึงรายละเอียดปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ ปัจจัยดึงดูด และปัจจัยผลัก ตลอดจนลักษณะของกระแสการย้ายถิ่นไปและย้ายถิ่นกลับ และคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่น ทำให้เข้าใจประเด็นต่างๆ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3. แบบจำลองการย้ายถิ่นของโทดาร์ (Todaro's Model)

แฮริส และโทดาร์ (Haris and Todaro) เป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศประเภทที่มีการย้ายถิ่นแบบเขตชนบทเข้าสู่เมือง โดยพบว่าประเทศที่กำลังพัฒนามีกี่เขตเมืองที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วมาก เช่น ระหว่างปี พ.ศ. 2513 ประชากรในเขตเมืองของแอฟริกาเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 60 ในขณะที่ประชากรในเขตชนบทเพิ่มเพียงร้อยละ 16

เท่านั้น ทำให้เกิดการว่างงานและการทำงานที่ต่ำกว่าระดับ ซึ่งกลายเป็นปัญหาสำคัญในเขตเมือง และสาเหตุของปัญหาเหล่านี้ คือ การย้ายถิ่นจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมือง เขาจึงพยายามที่จะหาศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุ และตัวกำหนดที่ทำให้การย้ายถิ่นจากเขตชนบทสู่เขตเมือง รวมทั้งความสัมพันธ์ของการย้ายถิ่นกับโอกาสทางเศรษฐกิจในเขตชนบทและเขตเมือง ความคิดพื้นฐานในแบบจำลองของ โทดาโร ได้ใช้รายได้ที่คาดหวังเปรียบเทียบให้เกิดความสมดุล ทั้งรายได้ในเขตชนบทและเมือง โดยรายได้ที่คาดหวัง หมายถึง ค่าจ้างและโอกาสของการได้งานทำ และมีสมมติฐานว่าการย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจซึ่งผู้ย้ายถิ่นมีการตัดสินใจอย่างสมเหตุสมผล สรุปได้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจมีผลต่อการย้ายถิ่นดังนี้

1. การย้ายถิ่นถูกกระตุ้นโดยการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ยังมีเหตุผลเกี่ยวกับผลประโยชน์และค่าใช้จ่ายเปรียบเทียบ ส่วนใหญ่จะเป็นทางด้านการเงิน แต่มีทางด้านจิตวิทยาประกอบด้วย

2. การตัดสินใจย้ายถิ่น ขึ้นอยู่กับรายได้ที่คาดหวังไว้มากกว่าขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างค่าจ้างจริงๆ ในเขตเมืองและชนบท ความแตกต่างที่คาดหวังไว้จะถูกกำหนดโดยปฏิกริยาของตัวแปร 2 ตัวแปรคือ ความแตกต่างของรายได้จริง และโอกาสของการได้ทำงานทำในเขตเมือง

3. โอกาสของการได้งานทำในเมืองมีความสัมพันธ์ผกผันกับการว่างงานในเมือง

4. อัตราการย้ายถิ่นอาจมีมากกว่าโอกาสทางเศรษฐกิจในเมืองและมีขึ้นได้อย่างมีเหตุผล อัตราการว่างงานที่สูงในเขตเมืองเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นผลจากความไม่เท่าเทียม

สำหรับแบบจำลองของโทดาโรนอกจากจะกล่าวถึงสาเหตุหรือตัวกำหนดที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นแล้วยังได้เสนอแนะนโยบายในการแก้ไขปัญหาด้วย คือ

1. ความไม่สมดุลระหว่างโอกาสของการจ้างงานในเขตเมืองและเขตชนบท ดังที่ได้กล่าวมาแล้วการย้ายถิ่นเป็นการตอบโต้ความแตกต่างระหว่างรายได้ที่คาดหวัง ดังนั้น การลดความแตกต่างของโอกาสทางเศรษฐกิจในเขตชนบทและในเขตเมืองให้น้อยที่สุด จึงเป็นสิ่งสำคัญถ้าช่องว่างของค่าจ้างในเมืองและชนบทกว้างมาก อัตราการว่างงานในเมืองจะสูงขึ้น ถ้าให้ค่าจ้างในเมืองสูงจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการย้ายถิ่นมาก ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมในเมือง และเกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานในชนบท

2. การสร้างงานในเขตเมือง การสร้างงานในเขตเมืองเป็นการแก้ไขปัญหาการว่างงานในเมืองที่ไม่ดีนัก ยังมีการสร้างงานโดยไม่ปรับปรุงรายได้และโอกาสในการทำงานในเขตชนบท จะทำให้เกิดลักษณะที่ว่า การจ้างงานในเขตเมืองเพิ่มมากขึ้นเท่าไรก็จะนำไปสู่ระดับการว่างงานที่สูงขึ้นในเขตเมืองและชนบทมากขึ้นเท่านั้น กล่าวคือ เมื่ออัตราการย้ายถิ่นขึ้นอยู่กับค่าจ้างในเมืองและโอกาสในการทำงานในเมือง เมื่อรายได้การจ้างงานเพิ่มขึ้นจะทำให้อัตราการย้ายมาในเมือง เมื่อรายได้การจ้างงานเพิ่มขึ้นจะทำให้อัตราการย้ายถิ่นสูงด้วยทุกๆ งานใหม่ที่สร้างขึ้นผู้ย้ายถิ่น 2 หรือ 3 คน ซึ่งมีงานทำอยู่แล้วในชนบทจะย้ายมาในเมือง ถ้างานมาในเมือง ถ้างานใหม่ 100 งาน จะมีผู้ย้ายถิ่นประมาณ 300 คน และประมาณ 200 คน ในเมืองที่ว่างงานนโยบายการลดการว่างงานก็อาจนำไปสู่การว่างงานในอัตราที่สูงขึ้นและยังทำให้ผลผลิตและการจ้างงานในภาคเกษตรกรรมลดลงด้วย

3. การขยายการศึกษา การขยายการศึกษาจะนำไปสู่การย้ายถิ่นและการว่างงานแบบจำลองของการย้ายถิ่นมีนโยบายที่จะลดการลงทุนในการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาใน

ระดับสูง การที่มีผู้ย้ายจากชนบทเข้าสู่เมืองเมื่อมีโอกาสใหม่ๆ เช่น การจ้างงานจะทำให้มีการเลือกสรรตัวผู้ทำงานแม้แต่ในกลุ่มผู้ที่มีการศึกษาจะพบว่า ผู้จ้างมักจะใช้ระดับการศึกษาเป็นเครื่องมือในการคัดเลือกในอัตราค่าจ้างระดับเดียวกัน ผู้จ้างจะเลือกผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าแม้ว่าการได้ผู้มีการศึกษาสูงขึ้นจะไม่ทำให้งานนั้นดีขึ้น งานที่เคยใช้ผู้จบระดับประถมศึกษาก็มาใช้ผู้จบมัธยม งานที่เคยให้ผู้จบมัธยมมาใช้ผู้ที่มีความรู้ชั้นปริญญาผลที่ตามมาคือไม่ว่าค่าจ้างระดับใดที่มีการศึกษาสูงกว่ามีโอกาสที่จะได้ทำงานในเมืองมากขึ้น ความคาดหวังของเขาก็จะสูงขึ้นและพวกนี้ก็จะย้ายเข้ามาในเมืองในขณะที่โอกาสในการทำงานหายากมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนผู้หางานทำนักเรียนจะถูกกดดันให้เรียนสูงขึ้นเพื่อจะได้ทำงานในเมือง และเป็นแรงกดดันให้รัฐลงทุนในการศึกษาหลังจากชั้นประถมเมื่อเวลาผ่านไปจะมีผู้มีการศึกษาที่ว่างงานมากขึ้นการลงทุนในด้านการศึกษาหลังชั้นประถมก็จะเป็นการลงทุนที่ไร้ผล ซึ่งสามารถแก้โดยสร้างงานที่น่าสนใจในเขตชนบท

4. ค่าจ้าง การให้ค่าจ้างตอบแทนการทำงานนั้นในเขตเมือง มักจะให้สูงกว่าอัตราที่กำหนดไว้เพราะมีสถาบันต่างๆ ช่วยเหลือรวมทั้งมีกฎหมายกำหนดอัตราค่าจ้าง ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกิดจากการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองและเมื่อมีการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองก็จะทำให้เกิดการว่างงานในเขตเมืองเพิ่มมากขึ้น

5. การพัฒนาชนบท การพัฒนาชนบทควรดำเนินการในทุกๆ ด้าน การดำเนินงานที่สนองต่อความต้องการของการมีงานทำในเมืองเพียงอย่างเดียว เช่น การให้เงินตอบแทนการว่างงานของรัฐบาลนั้นอาจทำให้ไม่เกิดผลดี ในการแก้ปัญหาการว่างงานในระยะยาวการแก้ไขเรื่องการจัดสรรแรงงานให้เขตเมืองเช่น การลดจำนวนการย้ายถิ่น การทำให้รายได้ในชนบทและในเมืองสมดุลกับการขยายโอกาสในการทำงานโดยผ่านการลงทุนในอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะการเติบโตของอุตสาหกรรมในเมืองเป็นสิ่งที่ไม่หลีกเลี่ยงไม่ได้และในขณะเดียวกันก็มีการขยายรากฐานทางเศรษฐกิจของชนบทด้วย ความลดแรงจูงใจในทางด้านเศรษฐกิจในการย้ายถิ่นโดยการพัฒนาชนบทในทุกๆ ด้าน เช่น การกระจายรายได้การทำงานเกษตรกรรมและไม่ใช่เกษตรกรรม เพิ่มโอกาสการว่างงานแรงงาน อนามัย การศึกษา และสาธารณูปโภคอื่นๆ นอกจากนี้ ยังอาจทำได้โดยการกระจายอุตสาหกรรมขนาดเล็กไปตามชนบท เลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิตและลดภาวะเจริญพันธุ์ด้วยการให้โอกาสในการทำงานแก่สตรี

สรุปแนวคิดการย้ายถิ่น แบบจำลองการย้ายถิ่นของโทดาโร เป็นตัวแบบที่พิจารณาการย้ายถิ่นจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมือง โดยพยายามที่จะหาศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุ และตัวกำหนดที่ทำให้การย้ายถิ่นจากเขตชนบทสู่เขตเมือง รวมทั้งความสัมพันธ์ของการย้ายถิ่นกับโอกาสทางเศรษฐกิจในเขตชนบทและเขตเมือง จึงพบว่า การย้ายถิ่นถูกกระตุ้นโดยการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ขึ้นอยู่กับรายได้ที่คาดหวังไว้มากกว่าขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างค่าจ้างจริงๆ ในเขตเมืองและชนบท โอกาสของการได้งานทำในเมืองมีความสัมพันธ์ผกผันกับการว่างงานในเมือง อัตราการย้ายถิ่นอาจมีมากกว่าโอกาสทางเศรษฐกิจในเมืองเป็นเหตุผลจากความไม่เท่าเทียม อีกทั้งเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา คือ การลดความแตกต่างของโอกาสทางเศรษฐกิจในเขตชนบทและในเขตเมืองให้น้อยที่สุด การสร้างงานทั้งเขตเมืองและชนบท การขยายการศึกษาสู่ชนบทเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเข้าถึงโอกาส การพิจารณาค่าจ้างที่เป็นธรรม และการพัฒนาชนบทควบคู่กันไปในทุกด้าน ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบทอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

4. รูปแบบของความขัดแย้งในการตัดสินใจย้ายถิ่น (Conflict Model of Decision Making)

เจานิส และ มานน์ (Janis and Mann) ได้เสนอรูปแบบของความขัดแย้งในการตัดสินใจเพื่ออธิบายถึงการย้ายถิ่นในแง่ของการพิจารณาถึงปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัว เพราะเหตุว่าการย้ายถิ่นของบุคคลมักจะนำไปปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์และด้านเศรษฐกิจมาเป็นปัจจัยดึงดูดหรือผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่น แต่เมื่อมองถึงบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมแบบเดียวกัน มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้ย้ายถิ่นทั้งนี้ก็อาจจะเป็นเพราะปัจจัยด้านสังคมและจิตวิทยาที่มีผลต่อการตัดสินใจที่จะทำการย้ายหรือไม่ย้าย โดยที่ผู้มีความคิดจะย้ายถิ่นจะชั่งน้ำหนักและประเมินผลได้ผลเสียของการย้ายถิ่นเสียก่อน ซึ่งบางครั้ง ก็ตัดสินใจต่างๆ ที่ยังมองไม่เห็นผลของการย้ายถิ่นว่าจะคุ้มค่า

การตัดสินใจที่จะทำการย้ายถิ่นหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับสภาพของบุคคลในครอบครัว ความผูกพันที่มีผลต่อครอบครัวและสังคมที่อาศัยอยู่รวมทั้งนิสัยของแต่ละบุคคลที่จะกล้าเผชิญกับเหตุการณ์หรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ได้มากน้อยเพียงใดซึ่งเจานิส และมานน์ ได้เสนอขั้นตอนของกระบวนการตัดสินใจไว้ดังนี้ คือ

1) ความอยากลอง ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น เมื่อบุคคลได้รับข่าวสารบางอย่างของผู้ที่ย้ายถิ่นไปแล้ว หรือเผชิญกับเหตุการณ์ที่บีบบังคับให้มีความคิดอยากที่จะย้ายถิ่นไปสู่ท้องถิ่นใหม่ดีกว่าก็จะเกิดความคิดที่อยากลองย้ายถิ่น

2) การสำรวจทางเลือกหรือการหาทางเลือกที่ดีที่สุด หลังจากที่เกิดความคิดอยากลองย้ายถิ่นแล้ว บุคคลเหล่านั้นก็จะพยายามศึกษาสภาพต่างๆ รอบตัวเอง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ และทบทวนประสบการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมา ต่อจากนั้นก็หาข่าวสารต่างๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร

3) การเปรียบเทียบทางเลือก ผู้ที่กำลังจะตัดสินใจจะเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของทางเลือกต่างๆ อย่างระมัดระวัง โดยการตัดสินใจที่จะเลือกทางที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ต้องการมากที่สุด เช่น การเปรียบเทียบในเรื่องอาชีพ จะพิจารณาถึงลักษณะของงานและความมั่นคง เป็นต้น

4) การขอคำปรึกษาหารือ หลังจากที่ได้ตัดสินใจเลือกทางใดทางหนึ่งแล้วผู้ที่ตัดสินใจที่จะยอมมัก จะปรึกษาหารือ ขอคำแนะนำจากบุคคลอื่นๆ เช่น ญาติเพื่อนฝูง เพื่อประมวลความคิดเห็นในแง่ต่างๆ ประกอบการตัดสินใจของตัวเอง

5) การตัดสินใจ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการตัดสินใจเพราะเมื่อได้รับคำบอกเล่าหรือข่าวสารจากบุคคลอื่นเรียบร้อยแล้ว รวมทั้งความคิดของตนเอง จะเกิดการตัดสินใจทันที แม้ว่าจะมีผลตอบสนองกลับมาในทางลบก็ตาม เช่น ได้รับการขัดขวางจากญาติพี่น้องหรือมองเห็นปัญหาที่จะต้องเผชิญในที่จะย้ายเข้าไป ผู้ย้ายถิ่นบางคนก็อาจตัดสินใจตามที่ตนได้ตั้งใจไว้ต่อไป ดังภาพที่ 3.2

ภาพที่ 3.2 รูปแบบของความขัดแย้งในการตัดสินใจย้ายถิ่นของ जानิส และมานัน

สรุปรูปแบบของความขัดแย้งในการตัดสินใจย้ายถิ่นที่เป็นเพราะปัจจัยด้านสังคมและจิตวิทยาที่มีผลต่อการตัดสินใจที่จะทำการย้ายหรือไม่ย้าย โดยที่ผู้มีความคิดจะย้ายถิ่นจะชั่งน้ำหนักและประเมินผลได้ผลเสียของการย้ายถิ่นเสียก่อน ซึ่งบางครั้ง ก็ตัดสินใจต่างๆ ที่ยังมองไม่เห็นผลของการย้ายถิ่นว่าจะคุ้มค่า การตัดสินใจที่จะทำการย้ายถิ่นหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับสถานภาพของบุคคลในครอบครัว ความผูกพันที่มีผลต่อครอบครัวและสังคมที่อาศัยอยู่รวมทั้งนิสัยของแต่ละบุคคลที่จะกล้าเผชิญกับเหตุการณ์หรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งกระบวนการย้ายถิ่นตามแนวคิดดังกล่าว ประกอบด้วย 5 ประการ/ขั้นตอน คือ ความอยากลอง ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น การสำรวจทางเลือกหรือการหาทางเลือกที่ดีที่สุด การเปรียบเทียบทางเลือก การขอคำปรึกษาหารือ และการตัดสินใจ

บทสรุป

ทฤษฎีประชากรมีประโยชน์ในการศึกษาประชากรเป็นอย่างยิ่งเพราะแสดงให้เห็นถึงความพยายามของมนุษย์ที่จะอธิบายปรากฏการณ์ทางประชากร ทั้งในด้านการเกิด การตาย การย้ายถิ่น และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางประชากร โดยอาศัยความสนใจ ปรากฏการณ์ต่างๆ ข้อมูลทางประชากร สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งมีชีวิตที่สภาพใกล้เคียงกับมนุษย์ เช่น สัตว์ และการเจริญเติบโตของพืช มาเป็นตัวอย่างในการศึกษาเพื่ออธิบายถึงทฤษฎีต่างๆ ของประชากร การดำรงอยู่ของทฤษฎีต่างๆ ก็ต้องอาศัยการยอมรับและเหตุผลในการอธิบายให้สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน ทฤษฎีใดที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนภายใต้การเปลี่ยนแปลงตามบริบทใหม่และขาดความบกพร่อง ขาดเหตุผลอยู่มาก จึงมักจะมีความพยายามของนักทฤษฎีคิดค้นคว้าเพื่อหาคำตอบมาอธิบายใหม่เพื่อให้เกิดทันสมัยและชัดเจนมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม แต่ตราบใดที่ทฤษฎีประชากรที่เกี่ยวข้องยังสามารถอธิบายได้ก็จะได้นำมาใช้ในงานวิชาการและงานพัฒนาอยู่เสมอๆ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาบุคคล พัฒนาสังคม และประเทศชาติต่อไป

คำถามท้ายบท

จงอธิบายและแก้ปัญหาคำถามต่อไปนี้ให้ได้คำตอบที่สมบูรณ์

1. ทฤษฎีประชากรมีความสำคัญต่อการศึกษาประชากรอย่างไร
2. ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส ได้เสนอแนวทางในการลดจำนวนประชากรลงโดยวิธีใด
3. จุดอ่อนที่มีนักวิชาการได้ตอบโต้แนวความคิดของ ทอมัส รอเบิร์ต มัลทัส มีอะไรบ้าง อธิบาย
4. ทฤษฎีประชากรทางด้านวัฒนธรรม และทฤษฎีประชากรทางด้านชีววิทยามีความแตกต่างกันอย่างไร อธิบาย
5. ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านประชากร มีการเปลี่ยนแปลงที่รูปแบบ อะไรบ้าง อธิบาย
6. ประชากรมีการตอบโต้ทางประชากร อย่างไรบ้าง เพราะสาเหตุใด อธิบาย
7. จงยกตัวอย่างทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเจริญพันธุ์ มา 1 ทฤษฎี พร้อมอธิบาย
8. จงยกตัวอย่างทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการตาย มา 1 ทฤษฎี พร้อมอธิบาย
9. จงยกตัวอย่างทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการย้ายถิ่น มา 1 ทฤษฎี พร้อมอธิบาย
10. ทฤษฎีประชากรมีประโยชน์ต่อการพัฒนาประชากร และชุมชน สังคม ประเทศชาติอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- ชญาณิชวร โคโนะ. (2561). **เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของประชากรไทยในร้อยปี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดุษฐ์ อายูวัฒน์. (2558). **ประชากรและสังคม**. ขอนแก่น: สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิพนธ์ เทพวัลย์. (2519). **ประชากรศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2522). **ทฤษฎีที่น่าสนใจทางประชากรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิภาวี พิจิตบันดาล. (2544). **เอกสารการสอนชุดมนุษย์กับสังคม หน่วยที่ 8-15 เรื่อง ประชากรศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 10. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2539). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์.
- สำเร็จ จันทรสวรรณ. (2550). **ประชากร: ความรู้เกี่ยวกับประชากรและทฤษฎีทางประชากร**. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Davis, Kingley. (1963). **Theory of Change and and Response in Modern Demographic History**. Population Index. 29(4), October, pages: 345-366.
- Lee, Everett S. (1966). **A Theory of Migration**. Demography, 3(1), page: 47-57.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4

ภาวะเจริญพันธุ์
เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายภาวะเจริญพันธุ์
2. ความหมายความสามารถในการมีบุตรและการสืบแทนพันธุ์
3. วิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์
4. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์
5. แบบแผนภาวะเจริญพันธุ์และแนวโน้มประชากรในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายภาวะเจริญพันธุ์ ความหมายความสามารถในการมีบุตรและการสืบแทนพันธุ์
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์ และแบบแผนภาวะเจริญพันธุ์และแนวโน้มประชากรในประเทศไทย

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 4 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้

1. อธิบายความหมายภาวะเจริญพันธุ์ได้
2. อธิบายความหมายความสามารถในการมีบุตรและการสืบแทนพันธุ์ได้
3. บอกวิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์ได้
4. วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์ได้
5. วิเคราะห์แบบแผนภาวะเจริญพันธุ์และแนวโน้มประชากรในประเทศไทยได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 4 นำเสนอโดยใช้ Power Point
2. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละเท่ากัน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ภาวะเจริญพันธุ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 ประเทศเกาหลีใต้
 - กลุ่มที่ 2 ประเทศไทย
 - กลุ่มที่ 3 ประเทศฟิลิปปินส์
 - กลุ่มที่ 4 ประเทศเวียดนาม
3. ผู้ศึกษานำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมายหน้าชั้นเรียน
4. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
5. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
6. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 4
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วีดิทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. หนังสือ ตำรา บทความ ทัศนศึกษา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานราชการ
5. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำการบรรยาย
2. สังเกตความสนใจขณะทำงานกลุ่ม
3. สังเกตจากการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็น
4. สังเกตการณ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอผลงาน
5. สังเกตจากการตอบคำถาม
6. ตรวจสอบผลงานจากการการตอบคำถามท้ายบท

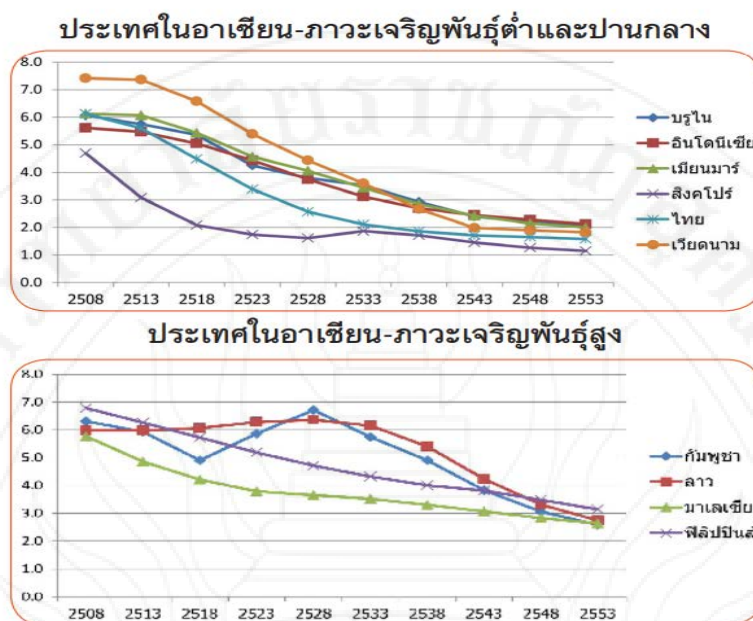
บทที่ 4 ภาวะเจริญพันธุ์

การศึกษาภาวะเจริญพันธุ์คือการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของการเกิดและข้อจำกัดเกี่ยวกับการให้กำเนิดบุตร การวัดภาวะเจริญพันธุ์ในปัจจุบันมีอยู่หลายวิธี คือ มีวิธีวัดตั้งแต่อย่างหยาบหรืออย่างคร่าวๆ ไปจนถึงวัดอย่างละเอียด เพื่อใช้วิเคราะห์แนวโน้มหรือเปรียบเทียบภาวะเจริญพันธุ์ตั้งแต่สองชุมชนขึ้นไป โดยปกติการวัดภาวะเจริญพันธุ์นิยมวัดจากเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะการเจริญพันธุ์มีทั้งปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรง ซึ่งได้แก่ “ตัวแปรระหว่างกลาง 11 ตัวแปร” ส่วนปัจจัยที่ผลกระทบทางอ้อมได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ และความแตกต่างด้านภาวะการเจริญพันธุ์นั้น ส่วนมากมีผลมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจต่างๆ และความแตกต่างด้านการเจริญพันธุ์ส่วนมากมีผลมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม สังคม และวัฒนธรรม เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา เป็นต้น ในอดีตอัตราการเจริญพันธุ์ของประเทศไทยอยู่ในระดับสูง อัตราการเจริญพันธุ์รวม ประมาณ 6.29 คน พ.ศ. 2508 หลังจากปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา จำนวนเกิดในประเทศไทยก็ลดลงเหลือเพียง 1 ล้านคนต่อปี และลดต่ำลงเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันในอัตราการเจริญพันธุ์รวมในปี พ.ศ. 2558 อยู่ที่ 1.5 คน ซึ่งแนวโน้มภาวะการเจริญพันธุ์ของไทยยังคงจะลดลงอย่างต่อเนื่อง

ความหมายภาวะการเจริญพันธุ์

ภาวะเจริญพันธุ์ หมายถึง จำนวนครั้งของการให้กำเนิดบุตรจากคนๆ หนึ่งหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งนิยมวัดกันอย่างง่าย ๆ โดยการนับจำนวนบุตรที่เกิดจริงของผู้หญิงคนใดคนหนึ่งหรือผู้หญิงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เหตุผลที่นิยมวัดจากผู้หญิงก็เพราะว่า ธรรมชาติกำหนดให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายมีครรภ์และให้กำเนิดบุตร เช่น ผู้หญิง คนหนึ่งมีบุตร 3 คนและไม่สามารถให้กำเนิดบุตรได้อีกแล้ว ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม จำนวนบุตร 3 คน ถือว่าเป็นภาวะเจริญพันธุ์ของผู้หญิงคนนั้น

สำหรับประชาคมอาเซียนประกอบด้วย 10 ประเทศ คือ บรูไน กัมพูชาอินโดนีเซีย ลาว มาเลเซีย เมียนมาร์ ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทยและเวียดนาม โดยประเทศไทยมีขนาดประชากรเป็นอันดับที่ 4 ในอาเซียน รองจาก อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และเวียดนาม ส่วนบรูไนมีประชากรน้อยที่สุดคือ ประมาณสี่แสนคน ปัจจุบันประเทศที่จัดว่ามีภาวะเจริญพันธุ์ต่ำคือ ประเทศสิงคโปร์ และไทย ภาวะเจริญพันธุ์ปานกลาง คือ ประเทศบรูไนมาเลเซีย อินโดนีเซีย เมียนมาร์และเวียดนาม ภาวะเจริญพันธุ์สูง คือ ประเทศกัมพูชา ลาว และฟิลิปปินส์ ซึ่งผลของการมีภาวะเจริญพันธุ์ต่ำ ส่งผลให้ขณะนี้ประเทศไทยมีสัดส่วนของผู้สูงอายุ ต่อประชากรทั้งหมดสูงพอกๆ กับสิงคโปร์

ภาพที่ 4.1 ภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศกลุ่มอาเซียน พ.ศ. 2508-2553
ที่มา: มนสิการ กาญจนะจิตรา (2555: 56)

จะเห็นได้ว่า การศึกษาภาวะเจริญพันธุ์ ก็คือ การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการเกิดนั่นเอง โดยทั่วไปการเกิดหมายถึง การที่ทารกคลอดออกมาจากครรภ์มารดา ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ การเกิดมีชีพ หรือการเกิดรอด (Live-birth) คือ การที่ทารกคลอดออกมาโดยมีชีวิตรอดอยู่ในขณะที่คลอด ทั้งนี้ไม่ได้คำนึงว่า ทารกจะอยู่ในครรภ์มารดามานานเท่าใด และคลอดโดยวิธีใดก็ตาม อีกแบบหนึ่งเรียกว่า การเกิดไร้ชีพหรือการ ตายคลอด (Still-birth) คือการที่ทารกคลอดออกมาโดยเสียชีวิต ในขณะที่คลอดหรือก่อนคลอด ทั้งนี้ต้องเป็นการ คลอดจากหญิงที่ตั้งครรภ์ 5 เดือนขึ้นไป

ความหมายความสามารถในการมีบุตรและการสืบแทนพันธุ์

คำว่า “ความสามารถในการมีบุตร” มีความหมายใกล้เคียงมากกับคำว่า “ภาวะเจริญพันธุ์” มักจะก่อให้เกิดความเข้าใจสับสนไขว่เขวอยู่เสมอ เพราะทั้งสองคำนี้ต่างก็มีความหมายเกี่ยวข้องถึงการเกิดเหมือนกัน

ความสามารถในการมีบุตรและการสืบแทนพันธุ์ (Fertility and Human Reproduction) หมายถึง จำนวน บุตรที่บุคคลสามารถจะมีได้ตามศักยภาพทางสรีรวิทยา นั่นคือการที่ใครสักคนหนึ่งจะมีลูกมากหรือลูกน้อย หรือไม่มีลูกเลย (เป็นหมัน) ก็ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายของคนๆ นั้นเป็นสำคัญว่าสภาพร่างกายของเขาสามารถที่จะผลิตทายาทออกมาเท่าไร อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปคนเราจะมีข้อจำกัดของความสามารถในการมีบุตรที่เหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ เพศและอายุ

ในเพศชายนั้น ความสามารถในการมีบุตรอาจเริ่มตั้งแต่อายุ 11 ปีขึ้นไป และตราบได้ที่ยังมีความสามารถ ในการร่วมเพศก็สามารถที่จะให้กำเนิดบุตรได้อยู่ตราบนั้น ดังนั้นผู้ชายจึงไม่มีขีดจำกัดสำหรับอายุสูงสุดที่สามารถ มีบุตรได้ ต่างจากผู้หญิงที่ความสามารถมีบุตรจะเริ่มตั้งแต่การมีประจำเดือนครั้งแรกและสิ้นสุดลงเมื่ออายุถึงวัย หมดประจำเดือน จากการสำรวจช่วงอายุที่สามารถมีบุตรหรือตั้งครภ์ได้ (Reproductive age) ของผู้หญิงทั่วโลก ประมาณได้ว่าจะอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 15 – 49 ปี

จะเห็นได้ว่าความสามารถในการมีบุตรเกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ตรงที่มีการสมรสและหรือการร่วม เพศเข้ามาเป็นตัวเชื่อม ในคนที่มีสุขภาพแข็งแรงสามารถมีบุตรจำนวนมากก็อาจไม่มีบุตรเลย ถ้าบุคคลนั้นไม่ทำการสมรสหรือไม่มีความสัมพันธ์ทางเพศ สำหรับผู้หญิงภาวะเจริญพันธุ์จะสูงหรือต่ำยังขึ้นอยู่กับอายุแรกสมรสด้วย ผู้หญิงที่แต่งงานช้าส่วนมากจะมีภาวะเจริญพันธุ์ต่ำ เพราะช่วงของภาวะเจริญพันธุ์จะสั้นและผ่านพ้นวัยที่ สามารถให้กำเนิดได้ดีไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม การสมรสก็มีได้เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการมีบุตรเสมอไป ในกรณีที่คุณสมรส ใช้วิธีคุมกำเนิดแบบไม่ถาวรวิธีใดวิธีหนึ่ง เช่น กินยาเม็ด ใส่ห่วง ฉีดยา รับประทานยาคุมกำเนิด ใช้ถุงยาง เป็นต้น หรือในกรณีที่คู่สมรสคนใดคนหนึ่งหรือทั้งสองคนเป็นหมัน (Sterility) ซึ่งแบ่งออกได้เป็นการเป็นหมันธรรมชาติ และการทำหมันซึ่งเป็นวิธีคุมกำเนิดแบบถาวร

U.S. Department of Health and Human Services
Centers for Disease Control and Prevention

ควรใช้ถุงยางอนามัยเสมอเพื่อลดโอกาสติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์

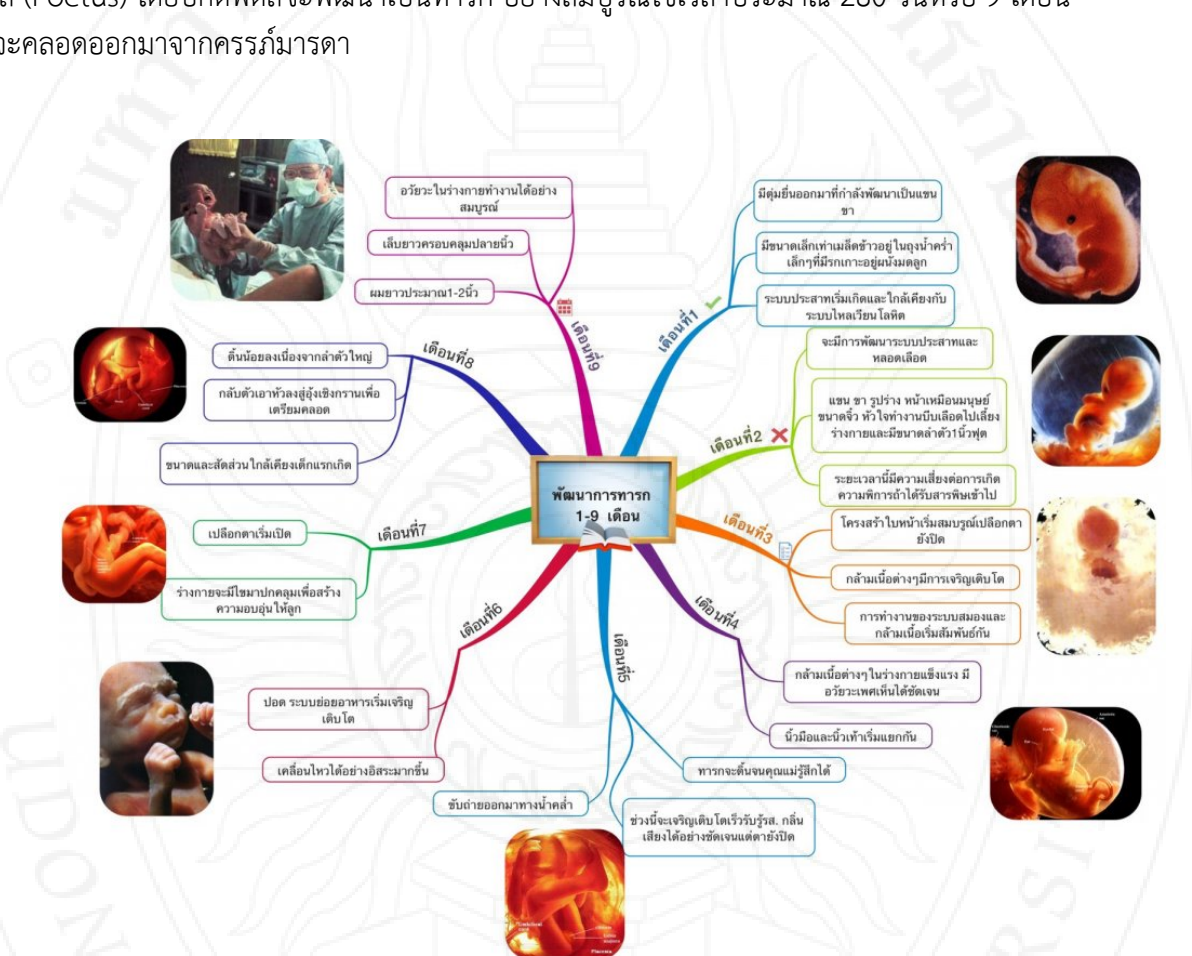
วิธีคุมกำเนิดแบบอื่น
การคุมกำเนิดโดยการให้หมูก (LAM): เป็น วิธีคุมกำเนิด แบบชั่วคราว ที่มีประสิทธิภาพสูง
การคุมกำเนิดฉุกเฉิน: การใช้ยามักคุมกำเนิดฉุกเฉินหรือฮอร์โมนฉุกเฉินชนิดอื่นของแผง
ยามีประสิทธิภาพที่ต่ำไม่ป้องกันโรคเอดส์การตั้งครรภ์อย่างมา

ข้อมูลคัดลอกมาจาก WHO's Family Planning: A Global Handbook for Providers (2001) and Trussell et al (2011)

CS 231856

ภาพที่ 4.2 ประสิทธิภาพของวิธีคุมกำเนิด
ที่มา: Center for Disease Control and Prevention (2560: ออนไลน์)

ปัจจัยที่สำคัญสำหรับการมีบุตร คือ การร่วมเพศ (Sexual Intercourse) ระหว่างคู่สมรส ซึ่งการเกิดของ ชีวิตใหม่จะเริ่มเมื่อเชื้ออสุจิ (Sperm) และไข่ (Ovum) ผสมกัน ส่วนมากเหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้นในระหว่างวันที่ 9-20 นับจากวันแรกของการมีประจำเดือน ซึ่งนับได้ว่าเป็นระยะไม่ปลอดภัย เมื่อเชื้อสืบพันธุ์ผสมกันแล้วทำให้เกิดการปฏิสนธิของชีวิตใหม่ขึ้นมา และชีวิตใหม่นี้จะเคลื่อนไปฝังตัวในผนังมดลูกเจริญเติบโตเป็นตัวอ่อน ซึ่งในทางประชากรศาสตร์จะเรียกตัวอ่อนนี้ว่า ฟีตัส (Foetus) โดยปกติฟีตัสจะพัฒนาเป็นทารก อย่างสมบูรณ์ใช้เวลาประมาณ 280 วันหรือ 9 เดือน จึงจะคลอดออกมาจากครรภ์มารดา

ภาพที่ 4.3 พัฒนาการของเด็กในครรภ์ 1-9 เดือน
ที่มา: ปกัสสร ลีลาน้อย (2560: ออนไลน์)

วิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์

วิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์มีหลายวิธี ในทางปฏิบัตินิยมวัดภาวะเจริญพันธุ์จากเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ทั้งนี้เพราะผู้หญิงสามารถมีบุตรได้เฉพาะในช่วงวัยที่ให้กำเนิดบุตรได้เท่านั้น ในที่นี้จะเสนอวิธีการวัดการเจริญพันธุ์ ซึ่งเป็นที่นิยมกันทั่วไปและไม่มีควมสลับซับซ้อนมากนัก ตลอดจนสามารถหาข้อมูลเพื่อใช้ในการคำนวณได้ไม่ยาก

1. อัตราเกิดอย่างหยาบ (Crude Birth Rate หรือ CBR) คือ จำนวนการเกิดมีชีพในปีหนึ่งต่อประชากร 100 หรือ 1,000 คน เป็นวิธีการวัดการเจริญพันธุ์ขั้นต้นอย่างง่ายที่สุดเพื่อประมาณอัตราเกิดมีชีพหรือเกิดรอด ตัวอย่างคร่าวๆ

	$CBR = \frac{B}{P} \times K$
เมื่อ	$CBR = \text{อัตราเกิดอย่างหยาบ}$ $B = \text{จำนวนบุตรเกิดมีชีพที่จดทะเบียนไว้ใน 1 ปี}$ $P = \text{จำนวนประชากรกลางปี (1 กรกฎาคม)}$ $K = \text{ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า } K = 1,000)$
หรือ	$\text{อัตราเกิดอย่างหยาบ} = \frac{\text{จำนวนบุตรเกิดมีชีพ}}{\text{จำนวนประชากรกลางปี}} \times 1,000$

ค่าของอัตราเกิดอย่างหยาบนี้มักจะต่ำกว่าความเป็นจริงเสมอ ทั้งนี้เพราะในปีหนึ่งๆ จะมีเด็กที่ตกการ แจนนับหรือไม่ได้ไปแจ้งเกิดอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะในประเทศด้อยพัฒนาที่ระบบทะเบียนราษฎรยังไม่รัดกุมพอ นอกจากนี้อัตราเกิดอย่างหยาบนี้ยังเป็นการวัดภาวะเจริญพันธุ์อย่างหยาบๆ หรือคร่าวๆ เท่านั้น เพราะจำนวน ประชากรกลางปีที่ใช้เป็นตัวหารนั้นรวมเอาคนทุกเพศทุกวัยเข้าไปด้วย ซึ่งที่จริงแล้วจะมีประชากรเพียงกลุ่มเดียว ที่สามารถให้กำเนิดบุตรได้ คือ ผู้หญิงในช่วงอายุ 15-49 ปีเท่านั้น

ดังนั้น การใช้อัตราเกิดอย่างหยาบจึงต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทางด้านอายุและเพศของประชากรกลุ่ม ที่ต้องการศึกษาเปรียบเทียบกับเสมอ

2. อัตราเจริญพันธุ์ทั่วไป (General Fertility Rate หรือ GFR) คือ จำนวนการเกิดมีชีพในปีหนึ่งต่อผู้หญิง ในวัยเจริญพันธุ์อายุ 15-49 ปี 1,000 คน เป็นวิธีการวัดการเจริญพันธุ์ที่ละเอียดมากกว่าวิธีแรกตรงที่ตัวหาร จะเป็นผู้หญิงที่มีอายุในวัยเจริญพันธุ์ ตัดจำนวนผู้ชายและผู้หญิงที่ไม่ได้อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ออกไป

	$GFR = \frac{B}{F_{15-49}} \times K$
เมื่อ	$GFR = \text{อัตราเจริญพันธุ์ทั่วไป}$
	$B = \text{จำนวนบุตรเกิดมีชีพ}$
	$F_{15-49} = \text{จำนวนสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่อายุ 15-49 ปี ในเวลานั้น}$
	$K = \text{ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า } K=1,000)$
หรือ	$\text{อัตราเจริญพันธุ์ทั่วไป} = \frac{\text{จำนวนบุตรเกิดมีชีพ}}{\text{จำนวนสตรีอายุ 15-49 ปี}} \times 1,000$

การวัดวิธีนี้ก็ยิ่งให้ค่าของอัตราเจริญพันธุ์ต่ำกว่าความเป็นจริงอยู่อีก เพราะตัวหารได้รวมเอาผู้หญิงที่ แต่งงานแล้วยังไม่มีลูกหรือยังไม่แต่งงานเข้าไปด้วย จึงเป็นวิธีที่ไม่สามารถให้รายละเอียดของแบบแผนภาวะ เจริญพันธุ์ได้ดีพอ

3. อัตราเกิดตามหมวดอายุของผู้หญิง (Age Specific Fertility Rate หรือ Age Specific Birth Rate เรียก โดยย่อว่า ASFR หรือ ASBR) คือ จำนวนการเกิดมีชีพในปีหนึ่งที่เกิดจากการดาในช่วงอายุใดอายุหนึ่งต่อผู้หญิงในช่วงอายุนั้น 1,000 คน เป็นวิธีการวัดภาวะเจริญพันธุ์ที่ละเอียดมากขึ้นจนสามารถแสดงอัตราเกิดมีชีพจาก ผู้หญิงในแต่ละหมวดอายุได้ว่า ผู้หญิงในแต่ละหมวดอายุ เช่น 20-24 ปี 30-34 ปี 40-44 ปี ให้กำเนิด บุตรมีอัตราเกิดโดยเฉลี่ยแตกต่างกันเท่าใด

$\text{สูตร อัตราเกิดตามหมวดอายุ} = \frac{n^B x}{n^F x} \times k$
$n^B x = \text{จำนวนการเกิดมีชีพที่เกิดจากผู้หญิงที่มีอายุ } x \text{ ถึง } x+n \text{ ในปีหนึ่ง}$
$n^F x = \text{จำนวนผู้หญิงที่มีอายุ } x \text{ ถึง } x+n \text{ ปีที่เจนนับหรือประมาณได้เมื่อวันกลางปี}$
$k = 1,000$

โดยทั่วไปผู้หญิงที่มีวัยแตกต่างกันจะมีความสามารถในการมีบุตรแตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้หญิงที่เพิ่งเริ่ม เข้าสู่ในวัยเจริญพันธุ์ (ประมาณ 14 ปี) และผู้หญิงที่กำลังจะพ้นวัยเจริญพันธุ์ (ประมาณ 50 ปี) ความสามารถในการมีบุตรจะต่ำ คือ สามารถจะมีบุตรได้ประมาณ 1% เท่านั้น และผู้หญิงจะมีความสามารถในการมีบุตรได้ สูงสุด คือประมาณ 93% เมื่ออายุ 22 ปี

4. อัตราเจริญพันธุ์รวมยอด (Total Fertility Rate หรือ TFR) คือ จำนวนบุตร เกิดรอดโดยเฉลี่ยที่ผู้หญิง ตลอดวัยเจริญพันธุ์ 1,000 คนจะให้กำเนิด เพื่อแสดงอัตราเจริญพันธุ์ของ ผู้หญิงที่อยู่ในช่วงอายุที่สามารถให้ บุตรได้ (15-49 ปี) ว่าจะมีจำนวนบุตรโดยเฉลี่ยเท่าใด โดยตั้งอยู่ บนสมมติฐานที่ว่าจะต้องไม่มีการตายเกิดขึ้น กับผู้หญิงกลุ่มนี้ตลอดวัยเจริญพันธุ์ การคำนวณค่าอัตรา เจริญพันธุ์รวมยอด คือ การบวกค่าของอัตราเกิดตามหมวดอายุของผู้หญิงแต่ละ หมวดอายุเข้าด้วยกัน และถ้าหมวดอายุเป็นช่วง 5 ปี จะต้องคูณค่าที่ได้ด้วย 5 จึงจะได้ค่าอัตราเจริญพันธุ์รวมยอด

$$TFR = n \sum_{i=1}^7 \frac{B_i}{P_{fi}} \times K$$

เมื่อ TFR = อัตราเจริญพันธุ์รวม

B_i = จำนวนบุตรเกิดรอดที่เกิดจากสตรีในกลุ่มอายุที่ทำการศึกษาในช่วงเวลาที่ศึกษาใน พื้นที่หนึ่งๆ

P_{fi} = จำนวนสตรี (กลางปี) ของกลุ่มอายุเดียวกันที่ให้กำเนิดบุตรเกิดรอดในช่วงเวลา และพื้นที่เดียวกัน

n = อันตรภาคชั้นของกลุ่มอายุ (นิยมใช้ค่า $n = 5$)

i = จำนวนกลุ่มอายุของสตรีในวัยเจริญพันธุ์ (นิยมใช้ค่า $i=7$ เพราะกลุ่มอายุวัยเจริญ พันธุ์มีอยู่ 7 กลุ่ม ได้แก่ 15-19 ปี, 20-24 ปี, 25-29 ปี, 30-34 ปี, 35-39 ปี, 40-44 ปี, 45-49 ปี หากมีการแบ่งกลุ่มอายุแตกต่างไปจากนี้ค่า i ก็ จะ เปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าอัตราเจริญพันธุ์รวมนี้ คิดจากจำนวน บุตรเกิดรอดทั้งเพศชายและเพศหญิง)

K = ค่าที่ (นิยมใช้ค่า $K=1$ หรือ $K=1,000$)

หรือ

$$TFR = 5 \sum_{i=1}^7 \frac{B_i}{P_{fi}} \times K$$

เมื่อเปรียบเทียบค่าของอัตราเจริญพันธุ์ทั่วไป (GFR) กับอัตราเจริญพันธุ์รวมยอด (TFR) จะเหมือนกัน ที่แสดงค่าของภาวะเจริญพันธุ์คล้ายๆ กัน แต่ต่างกันตรงที่อัตราเจริญพันธุ์รวมยอดเป็น การรวมอัตราของแต่ละหมวดอายุเข้าด้วยกัน ฉะนั้นจึงเป็นการให้ความสำคัญกับสตรีในหมวดอายุ ต่างๆ เท่ากัน ไม่ว่าจะอยู่ในวัยสาว หรือวัยกลางคน แต่ในอัตราเจริญพันธุ์ทั่วไปนับรวมสตรีในวัยเจริญ พันธุ์ทั้งหมดไว้เลยทีเดียว โดยไม่แบ่งเป็น หมวดอายุเสียก่อน ดังนั้นถ้ามีสตรีในวัยหนึ่งวัยใดมาก เกินไปก็จะทำให้อัตราบิดเบือนไปได้

5. อัตราเกิดทดแทนรวม (Gross Reproduction Rate หรือ GRR) คือ จำนวนบุตรเกิดรอดที่เป็นหญิง โดยเฉลี่ยที่ผู้หญิงตลอดด้วยเจริญพันธุ์หนึ่งคนจะให้กำเนิด โดยมีสมมติฐานในการคำนวณเหมือนกับอัตราเจริญพันธุ์ รวมยอดทุกประการ เว้นแต่นับเฉพาะบุตรหญิงเท่านั้น เพราะจะโตขึ้นเป็นแม่คนทดแทนการมีบุตรต่อไปได้อีก จึงเรียกว่าเป็น “อัตราทดแทน” และที่เรียกว่าเป็นอัตรารวมนั้นคือ มีข้อสมมติฐานอยู่ว่าจะไม่มีการตายเกิดขึ้น กับผู้หญิงกลุ่มนี้ตลอดด้วยเจริญพันธุ์

$$\text{สูตร อัตราเกิดทดแทนรวม} = \sum (\text{ASB}_r \times 5)$$

ASB_r คือ อัตราเกิดบุตรสาวตามหมวดอายุของผู้หญิง

3.6 อัตราส่วนเด็กต่อผู้หญิง (Child -Women Ratio หรือ CWR) คือ จำนวนเด็กในช่วงอายุหนึ่ง (เช่น 0-4 ปี) ต่อจำนวนผู้หญิงในวัยเจริญพันธุ์ 1,000 คน ใช้ในกรณีที่ไม่มีข้อมูลการเกิดของเด็กในแต่ละปี มีแต่ ข้อมูลประชากรทั้งหมดตามหมวดอายุและเพศ

$$\text{CWR} = \frac{P_{0-4}}{F_{15-49}} \times K$$

เมื่อ

CWR = อัตราส่วนเด็กต่อสตรี

P_{0-4} = จำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปีหรือเด็กที่อายุระหว่าง 0-4 ปี

F_{15-49} = จำนวนสตรีวัยเจริญพันธุ์

K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า K=1,000)

หรือ

$$\text{อัตราส่วนเด็กต่อ} = \frac{\text{จำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี}}{\text{จำนวนสตรีวัยเจริญพันธุ์}} \times 1,000$$

วิธีการคำนวณอัตราส่วนเด็กต่อผู้หญิงเป็นดัชนีที่ใช้วัดภาวะเจริญพันธุ์ได้ แต่จะเป็นวิธีที่หยาบและต่ำกว่าความเป็นจริงมาก เพราะจำนวนเด็กอายุ 0-4 ปีนั้นคือเด็กที่มีชีวิตอยู่ในบริเวณที่แจงนับเท่านั้น ซึ่ง เด็กบางส่วนอาจตายหรือย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว อย่างไรก็ตาม ดังที่กล่าวมาแล้วว่าในกรณีที่ไม่มีสถิติเกี่ยวกับการเกิด ที่เชื่อถือได้ อาจจำเป็นต้องใช้วิธีนี้แทนได้

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์

การศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์เป็นเรื่องที่มีผู้สนใจอย่างกว้างขวางมาก โดยเฉพาะในแง่ที่ภาวะเจริญพันธุ์เป็นตัวกำหนดการเพิ่มของประชากรที่สำคัญ ความสนใจนี้อาจแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทาง กล่าวคือ ในอดีตสมัยที่ยังมีประชากรน้อย อัตราการเพิ่มของประชากรเป็นไปได้ช้าๆ เพราะอัตราการตายยังสูงอยู่ ก็มีผู้พยายามคิดค้นว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่จะมีผลทำให้คนมีบุตรมาก หรือทำให้คนมีอัตราเจริญพันธุ์สูง ดังเช่น ประเทศไทยเมื่อสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดประกวดแม่ลูกดกขึ้นเพื่อจูงใจให้คนมีลูกมาก แม่ที่จะได้รับรางวัลจะต้องมีลูกตั้งแต่ 15 คนขึ้นไป และลูกทุกคนต้องมีสุขภาพสมบูรณ์ ต่อมาเมื่อเทคนิคทางวิทยาศาสตร์การแพทย์พัฒนาก้าวหน้าขึ้นมาก มีผลทำให้อัตราตายในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศพัฒนา แล้วลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่อัตราเกิดยังคงเดิม ทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรเป็นไปได้อย่างรวดเร็วด้วย และเริ่มมีผู้รู้สึกถึงผลกระทบอันเกิดจากการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็วนี้ว่าจะมีผลเสียมากกว่าผลดีและจะ ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย จึงมีผู้พยายามคิดค้นว่าจะมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้คนต้องการมีบุตรน้อยลงหรือ ให้มีอัตราเจริญพันธุ์ต่ำ ความพยายามนี้มีมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ได้มีผู้สังเกตว่าคนในเมืองจะมีลูกน้อยกว่า คนในชนบท ผู้มีการศึกษาต่ำจะมีลูกมากกว่าผู้มีการศึกษาสูง คนจนมีลูกมากกว่าคนรวย เป็นต้น อันที่จริงความเป็นเมืองก็ดี ความมีการศึกษาหรือไม่ก็ดี ความเป็นคนรวยหรือคนจนก็ดี เมื่อพิจารณากันอย่างถ่องแท้แล้ว จะเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมล้วนเป็นผลกระทบทางอ้อมต่อการเจริญพันธุ์ในสังคมนั้นๆ

นักประชากรศาสตร์ชาวตะวันตก ชื่อ คิงสลี เดวิส (Kingsley Davis) และจูดิธ เบลค (Judith Blake) จึง ได้กล่าวถึงกลุ่มปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเจริญพันธุ์โดยตรงขึ้น โดยให้ชื่อกลุ่มปัจจัยเหล่านี้ว่าตัวแปรระหว่างกลาง (Intermediate Variables) ซึ่งประกอบด้วยทั้งหมด 11 ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเจริญพันธุ์ดังนี้ (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 339-346)

ตารางที่ 4.1 ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเจริญพันธุ์

กลุ่มปัจจัย	ปัจจัย
1. กลุ่มปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการร่วมเพศ (ตัวแปรการร่วมเพศ (Intercourse variables))	<p>ก. ปัจจัยที่มีผลทำให้เกิดการอยู่รวมกันหรือการอยู่แยกกันของคู่สมรสที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. อายุแรกสมรสหรืออายุที่เริ่มเข้าสู่การใช้ชีวิตคู่ 2. การอยู่เป็นโสดอย่างถาวร: อัตราส่วนของผู้หญิงที่ไม่เคยแต่งงานเลย 3. ช่วงเวลาของการไว้คู่ครองหลังจากการแต่งงานสิ้นสุดลงหรือช่วงเวลาระหว่างการใช้ชีวิตคู่ (ครั้งก่อน) ที่สิ้นสุดลงกันที่จะเริ่มใหม่ (แต่งงานใหม่) คือ เมื่อการแต่งงานสิ้นสุดลงโดยการหย่า แยก หรือร้าง และเมื่อการแต่งงานสิ้นสุดลงเพราะสามีตาย

ตารางที่ 4.1 ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเจริญพันธุ์ (ต่อ)

กลุ่มปัจจัย	ปัจจัย
	<p>ข. ปัจจัยที่มีผลต่อการร่วมเพศของคู่สมรส</p> <p>4. การงดเว้นการร่วมเพศด้วยความเต็มใจ (ได้แก่ การปฏิบัติตามประเพณีที่ห้ามการร่วมเพศในบางโอกาส)</p> <p>5. การงดเว้นการร่วมเพศอย่างไม่เต็มใจ (ได้แก่ การหมดสมรรถภาพทางเพศ การเจ็บป่วย การอยู่แยกกันชั่วคราวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น สามีทำงานต่างจังหวัด)</p> <p>6. ความบ่อยครั้งในการร่วมเพศ (ไม่รวมช่วงเวลาซึ่งงดการร่วมเพศ)</p>
<p>2. กลุ่มปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิสนธิ (ตัวแปรการปฏิสนธิ - Conception variables)</p>	<p>7. ความสามารถในการมีบุตรหรือความไม่สามารถจะมีบุตรได้ซึ่งมีผลมาจากสาเหตุที่ไม่ได้ตั้งใจ</p> <p>8. การใช้หรือไม่ใช้วิธีการคุมกำเนิด วิธีคุมกำเนิดที่ใช้หมายถึงวิธีที่ใช้เครื่องมือหรือสารเคมี เช่นการกินยา การฉีดยา การใส่ห่วง การใช้ถุงยางอนามัย และวิธีทางธรรมชาติ เช่น การนับระยะปลอดภัย การหลั่งนอกช่องคลอด เป็นต้น</p> <p>9. ความสามารถในการมีบุตรหรือความไม่สามารถจะมีบุตรได้ ซึ่งมีผลมาจากความเต็มใจที่จะไม่มีบุตร เช่น การทำหมัน หรือ วิธีการทางแพทยศาสตร์อื่นๆ</p>
<p>3. กลุ่มปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการครองครรภ์และการคลอดของเด็ก (ตัวแปรการครองครรภ์ (gestation variables)</p>	<p>10. การตายของทารกในครรภ์หรือในขณะคลอดจากสาเหตุที่ไม่ตั้งใจ เช่น การแท้งตามธรรมชาติ</p> <p>11. การตายของทารกในครรภ์หรือในขณะคลอดจากสาเหตุที่ตั้งใจ เช่น การทำแท้ง</p>

จากตารางที่ 4.1 ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเจริญพันธุ์สามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1. ตัวแปรการร่วมเพศ (ตัวแปรที่ 1-6)

ก. การอยู่ร่วมกันทางเพศ (Sexual Unions) ตัวแปรที่ 1-3 การที่ชายหญิงคู่หนึ่งมีความสัมพันธ์ ทางเพศกันและตกลงที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน เรียกว่าการอยู่ร่วมกันทางเพศ ซึ่งช่วงระยะเวลาของการอยู่ร่วมกัน ทางเพศนี้จะมีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์รวมของผู้หญิง ในสังคมที่การใช้วิธีคุมกำเนิดยังไม่เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ชีวิตคู่ที่ถาวรคือรักกันยาวอยู่กันยืดยาวจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดต่อภาวะเจริญพันธุ์ ดังเช่นในสังคม แอฟริกา ผู้หญิงทุกคนต้องแต่งงาน มีเปอร์เซ็นต์ของการอยู่เป็นโสดต่ำมาก โดยส่วนมากจะแต่งงานตั้งแต่อายุน้อยๆ และพยายามที่จะตั้งครรรภ์ให้เร็วที่สุด เพื่อพิสูจน์ความสามารถในการมีบุตร สำหรับชีวิตคู่ที่ไม่ถาวรคือ อยู่กันชั่วคราวแล้วชีวิตคู่ก็สิ้นสุดลง ไม่ว่าจะโดยการหย่า การแยก หรือการร้างก็ดี จะมีอิทธิพลต่อระดับการเจริญพันธุ์มากขึ้นแต่ไหน ย่อมขึ้นอยู่กับจำนวนบุตรของการแต่งงานครั้งก่อน ความเร็วหรือช้าของการแต่งงานใหม่ และการเจริญพันธุ์สำหรับการแต่งงานใหม่ ส่วนใหญ่ผู้หญิงที่เคยหย่าหรือแยกกับสามีมักจะมีบุตร น้อยกว่าผู้หญิงที่ไม่เคยหย่าหรือแยกกับสามี

ข. การร่วมเพศของคู่สมรส (ตัวแปรที่ 4-6) ถ้าไม่มีการร่วมเพศเกิดขึ้นก็ย่อมไม่มีการเจริญพันธุ์ การงดเว้นการร่วมเพศมี 2 แบบ คือ โดยความสมัครใจหรือเต็มใจ (Voluntary Abstinence) ตัวอย่างเช่น หลังการ คลอดบุตรใหม่ๆ เป็นเรื่องยอมรับกันทั่วไปในทุกสังคมว่าช่วงเวลาหลังการคลอดบุตรประมาณ 3-4 อาทิตย์ ควรงดเว้นการร่วมเพศ เพื่อสุขภาพของมารดาและทารก ในบางสังคมจะมีข้อห้ามทางสังคมที่กำหนดไว้ในโอกาสใดบ้างที่ห้ามการ ร่วมเพศ เช่น มีคนเจ็บหรือคนตายในบ้าน หรือมีญาติผู้ใหญ่มาเยี่ยมบ้าน หรือเป็นวันพระหรือวัน สำคัญทางศาสนาต่างๆ เป็นต้น การคุมกำเนิดแบบนั้นระยะปลอดภ้ย คือ การงดเว้นการร่วมเพศในช่วงเวลาที่ มีโอกาสจะตั้งครรรภ์สูง นอกจากนี้การงดเว้นการร่วมเพศด้วยความสมัครใจยังรวมถึงการงดใน ช่วงระยะเวลาที่ฝ่ายหญิง ตั้งครรรภ์หรือมีประจำเดือนด้วย

การงดเว้นการร่วมเพศโดยไม่สมัครใจหรือไม่เต็มใจ (Involuntary Abstinence) ได้แก่ การหมดสมรรถภาพ ทางเพศ การเจ็บป่วย หรือการแยกกันอยู่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มาหางานทำในเมือง หรือไปทำงานต่างประเทศ ตัวอย่าง เช่น การไปทำงานต่างประเทศของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงที่มีครอบครัวแล้ว โดยบุคคลที่มีสถานภาพสมรสแล้วย่อมต้องงดเว้นการร่วมเพศไปโดยปริยายตามระยะเวลาที่แยกกันอยู่นั้น

สำหรับตัวแปรที่ 6 คือ ความบ่อยครั้งของการร่วมเพศ (Coital Frequency) นั้นยังเป็น ปัญหาอยู่ว่าจะมี อิทธิพลต่อจำนวนบุตรเพียงไร จากการศึกษาหลายครั้งได้ผลสอดคล้องกันว่า ความถี่ของการร่วมเพศไม่ใช่ปัจจัย สำคัญที่จะกำหนดภาวะเจริญพันธุ์ได้ แต่ทั้งนี้ผลการสำรวจจากประเทศ ต่างๆ แสดงอย่างชัดเจนว่า ความถี่ของการร่วมเพศจะค่อยๆ ลดลงเมื่ออายุเพิ่มขึ้น เช่น ในออสเตรเลียและสหรัฐอเมริกา พบว่า ชายที่มีภรรยาอายุ 20-24 ปี จะมีพฤติกรรมการร่วมเพศ เฉลี่ยอาทิตย์ละ 3 ครั้ง และจะลดลงเหลือ 1.7 ครั้งต่ออาทิตย์ เมื่อภรรยาอายุ 45-49 ปี ส่วน

เยอรมัน พบมากในกลุ่มคนหนุ่ม-สาวอายุระหว่าง 25-29 ปี แต่ถึงกระนั้น เมื่อเฉลี่ยเป็นจำนวนครั้ง กลับพบว่าสถิติยังต่ำ คือ 60 ครั้งต่อปี ผู้หญิง 47 ครั้ง ผู้ชายวัย 50-59 ปีมีเพศสัมพันธ์ 34 ครั้งต่อปี ส่วนผู้หญิงในช่วงวัยเดียวกันมีเพศสัมพันธ์ 22 ครั้งต่อปีเท่านั้น และพบว่าช่วงวันระหว่างสัปดาห์จะไม่ คึกคักเท่าช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ และตั้งแต่เวลา 4 ทุ่มเป็นต้นไปชาวเยอรมันส่วนใหญ่ก็เริ่มรู้สึกร่วง และเหนื่อยล้าเกินกว่าที่จะมีเพศสัมพันธ์กัน (บุญโชค พานิชศิลป์, 2560: ออนไลน์)

2. ตัวแปรการปฏิสนธิ (ตัวแปรที่ 7 - 9)

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรการปฏิสนธิแบ่งออกได้เป็น 2 ตัวแปรคือ การเป็นหมันและการคุมกำเนิด

ก. การเป็นหมัน (Sterility) คือ การที่สภาพร่างกายขาดความสามารถในการมีบุตรซึ่ง เป็นได้ทั้งในผู้ชาย และผู้หญิง ในแง่สถิติและทางการแพทย์เป็นเรื่องยากที่จะชี้ชัดลงไปว่าใครสักคน เป็นหมัน แม้แต่บุคคลที่ แพทย์ยืนยันว่าเป็นหมันก็ยังมี “โอกาส” ที่จะมีการมีบุตรประมาณ 7% การเป็น หมันสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ การเป็นหมันโดยไม่ตั้งใจ อายุเป็นตัวแปรสำคัญในการ กำหนดการเป็นหมันโดยไม่ตั้งใจ โดยเฉพาะในผู้หญิง ดังที่กล่าวแล้วว่า ผู้หญิงในช่วงอายุต้นและปลาย วัยเจริญพันธุ์ (14 ปี และ 50 ปี) จะมีความสามารถในการมีบุตรต่ำ คือ ประมาณ 1% เท่านั้น และ เมื่อถึงระยะที่หมดประจำเดือนก็จะไม่สามารถมีบุตรได้เลย

การเป็นหมันอีกแบบหนึ่ง คือ การเป็นหมันโดยตั้งใจ หรือ การทำหมัน ซึ่งเป็นวิธีการ คุมกำเนิดแบบถาวร สามารถทำได้ทั้งในผู้ชายและผู้หญิง

ข. การคุมกำเนิด (Contraception) คือ วิธีการป้องกันไม่ให้ตั้งครรภ์เป็นที่รู้จักกันมา ตั้งแต่เมื่อ 3,000 ปีที่แล้ว โดยชาวอียิปต์ใช้น้ำผึ้งผสมชนิดหนึ่งในการฆ่าเชื้ออสุจิ ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เริ่มมีการใช้ถุงยาง (Condom) อย่างแพร่หลายในยุโรป ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 : วิธีการนับระยะ ปลอดภัยเริ่มเป็นที่รู้จักกัน วิธีการ คุมกำเนิดแบบอื่นๆ เช่น ห่วงอนามัย เพิ่งเริ่มมีการพัฒนาอย่าง จริงจังเมื่อ พ.ศ. 2498 และหลังจากนี้ไม่นานก็มีการนำวิธีอื่นๆ มาใช้ ได้แก่ หมวกยางครอบปาก มดลูก ยาฆ่าเชื้ออสุจิแบบต่างๆ ยาเม็ดและยาฉีด เป็นต้น ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับวิธีการคุมกำเนิด นอกจากเรื่องการแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับแล้วก็คือ ประสิทธิภาพ ของการใช้ในแต่ละวิธีดังที่ได้ นำเสนอแล้วในภาพที่ 6.2 ประสิทธิภาพของวิธีคุมกำเนิด

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ปัจจุบันการคุมกำเนิดเป็นตัวแปรระหว่าง กลางที่มีผลทำให้ อัตราเจริญพันธุ์ลดลงอย่างเห็นได้ชัดในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศทาง ตะวันตก สำหรับประเทศไทย นโยบายส่งเสริมการคุมกำเนิดและควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากร

มีขึ้นจริงจังในปี 2513 หลังจากปี 2513 การเกิดมีแนวโน้มลดลง จากที่จำนวนเกิดมีมากกว่าปีละ 1 ล้านคน ได้ลดลงเหลือต่ำกว่าปีละ 1 ล้านคน ในปี 2527 (กองสถิติสาธารณสุข, 2527) และในช่วงปี 2533-2542 เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญด้านภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยที่เรียกว่า “การปฏิวัติภาวะเจริญพันธุ์” (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ, 2554) เนื่องจากเป็นช่วงที่ภาวะเจริญพันธุ์ลดลงอย่างรวดเร็ว อัตราเจริญพันธุ์รวมได้ลดลงจาก 3.9 ในปี 2534 เหลือเพียง 2.0 ในปี 2539 ซึ่งต่ำกว่าภาวะเจริญพันธุ์ระดับทดแทนแล้ว (ปราโมทย์ และปัทมา, 2548) ภาวะเจริญพันธุ์ของคนไทยมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ จนนำไปสู่การมีนโยบายการมีลูกเพื่อชาติ ในปัจจุบันมีการกล่าวถึงการส่งเสริมการเกิดและการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ ดังปรากฏในนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาอนามัยการเจริญพันธุ์แห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2569) (กรมอนามัย, ม.ป.ป.)

3. ตัวแปรการตั้งครรภ์และการคลอด

การที่ทารกตายระหว่างการตั้งครรภ์ เรียกว่า การแท้ง (Abortion) แบ่งเป็น 2 แบบ คือ

ก. การแท้งตามธรรมชาติหรือโดยไม่เจตนา (Spontaneous Abortion or Involuntary Foetal Mortality) ประมาณกันว่า 25% ของการตั้งครรภ์ตามปกติจะเกิดการแท้งตามธรรมชาติ และ 1 ใน 3 ของการปฏิสนธิมัก จะเกิดการล้มเหลวในช่วงสองสัปดาห์แรก โดยผู้เป็นแม่ส่วนมากจะยังไม่ทันรู้ว่าตัวเองตั้งครรภ์

ข. การทำแท้งหรือการแท้งโดยเจตนา (Induced Abortion or Voluntary Foetal Mortality) ซึ่งอาจเกิดจาก การที่มารดามีปัญหาทางเศรษฐกิจหรือทางสังคม ทำให้ยังไม่ต้องการบุตรในขณะนั้น จึงไปทำแท้ง โดยทั่วไปประเทศต่างๆ จะมีกฎหมายควบคุมการทำแท้งและอาจอนุญาตให้ทำแท้งได้ด้วยเหตุผลต่างๆ ได้แก่ ในกรณีที่มีการข่มขืน หรือการตั้งครรภ์ที่เกิดจากการถูกข่มขืน หรือด้วยเหตุผลทางการแพทย์ เช่น หากปล่อยให้ตั้งครรภ์ ต่อไปจะเป็นอันตรายต่อชีวิตหรือสุขภาพของมารดา การทำแท้งด้วยเหตุผลทางการแพทย์เรียกว่า Therapeutic abortion แต่ก็ยังมีบางประเทศที่ไม่ยอมให้มีการทำแท้งเด็ดขาดไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม ประเทศที่อนุญาตให้มีการทำแท้งอย่างเสรี ได้แก่ ประเทศในกลุ่มสแกนดิเนเวีย ญี่ปุ่น จีน แคมเปีย ฯลฯ

นอกจากตัวแปรระหว่างกลางที่เป็นปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรงต่อภาวะเจริญพันธุ์แล้ว ทักษะคิดและบรรทัดฐานทางสังคมมีส่วนในการกำหนดภาวะเจริญพันธุ์ด้วย ซึ่งได้แก่ ทักษะคิดและบรรทัดฐานทางสังคมในเรื่องต่อไปนี้

1. ขนาดของครอบครัวในอุดมคติ ขนาดของครอบครัวไทยมีขนาดลดลงเนื่องจากอัตราเกิดที่ลดลง หญิงไทยเคยมีจำนวนบุตรเฉลี่ย 6.3 คนในปี 2507 แต่ปัจจุบันลดลงเหลือเพียง 1.6 คน ครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลงจากเฉลี่ย 5.3 คนในปี พ.ศ. 2523 เหลือเพียงเฉลี่ย 2.7 คนในปี พ.ศ. 2557 (พิมลพรรณ อิศรภักดี, 2560: 1)

2. ความต้องการบุตรเพศใดเพศหนึ่ง คือการที่พ่อแม่ให้คุณค่าของบุตรชายและบุตรหญิงแตกต่างกัน ทำให้นิยมที่จะมีบุตรเพศใดเพศหนึ่งมากกว่าอีกเพศหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในประเทศทางตะวันออกหลายประเทศ นิยมที่จะมีบุตรชายมากกว่าบุตรหญิง ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ ศาสนา

และค่านิยมของสังคม ดังนั้นถ้ามีแต่บุตร หญิงก็มักจะรอจนกว่าจะได้บุตรชายตามต้องการจึงจะคุมกำเนิด ซึ่งทำให้มีการตั้งสมมติฐานว่า การนิยมมีบุตรชาย จะมีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์ แต่จากการสำรวจในประเทศอินเดีย ปากีสถาน และมอริอ็อกโก พบว่า จำนวนบุตรชายที่เกิดรอดไม่มีความสัมพันธ์กับระดับภาวะเจริญพันธุ์ กล่าวคือ เมื่อมีบุตรชายมากแล้วก็ไม่ทำให้ภาวะเจริญพันธุ์ต่ำแต่ประการใด อย่างไรก็ตาม การสำรวจในเกาหลีใต้และอีกหลายประเทศเมื่อ พบผลตรงกันว่า คู่สมรสจะไม่ยอมใช้วิธีคุมกำเนิดจนกว่าจะมีบุตรชายมากกว่าบุตรหญิง ส่วนประเทศไทยและ ฟิลิปปินส์ (ยกเว้นในหมู่ชาวจีนและชาวมุสลิม) คนส่วนใหญ่ไม่มีความต้องการอย่างรุนแรงที่จะมีบุตรชาย คือ ความต้องการที่จะมีบุตรชายและบุตรหญิงไม่แตกต่างกันมากนัก แม้จะมีแนวโน้มว่าความต้องการบุตรชายจะมีมากกว่าบ้าง

3. ความรู้เกี่ยวกับการคุมกำเนิดและการวางแผนครอบครัว การที่คนมีความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องคุมกำเนิด และการวางแผนครอบครัวย่อมทำให้รู้จักที่จะเลือกใช้วิธีการคุมกำเนิดที่เหมาะสมกับตน ในการสำรวจเรื่อง ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัว จะมีคำถามเกี่ยวกับเรื่อง “การรู้” หรือเคยได้ยิน “ความพอใจหรือการเห็นด้วย” และ “การใช้” วิธีคุมกำเนิดแบบต่างๆ ซึ่งผลจากการสำรวจการศึกษาการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดของประชากรภาคใต้โดยได้ทำการศึกษาเรื่องความรู้ ทัศนคติ และการคุมกำเนิดของประชากรภาคใต้อายุ 15-49 ปี โดยทำการสำรวจเรื่องความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการคุมกำเนิดจากประชากรอายุ 15-19 ปี ทั้งชายและหญิง ส่วนเรื่องการคุมกำเนิดนั้นทำการสำรวจเฉพาะสตรีอายุ 15-49 ปีที่สมรสแล้ว การศึกษาความรู้เกี่ยวกับวิธีคุมกำเนิดของประชากรชายหญิงอายุ 15 - 49 ปีนั้น เพื่อให้ทราบถึงระดับความรู้เกี่ยวกับวิธีคุมกำเนิดอย่างถูกต้อง ในการสำรวจเจ้าหน้าที่ผู้สัมภาษณ์จะถามวิธีคุมกำเนิดที่รู้จักโดยไม่มีการซักถามก่อน หลังจากนั้นคาดวิธีใดไม่ได้ถูกกล่าวถึง เจ้าหน้าที่ผู้สัมภาษณ์ก็จะเอ่ยชื่อแต่ละวิธีให้ผู้ตอบสัมภาษณ์ฟัง แล้วถามว่ารู้จักวิธีนั้นๆ หรือไม่ โดยวิธีการเช่นนี้ทำให้สามารถแยกระดับความรู้เกี่ยวกับวิธีคุมกำเนิดได้ (และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องยิ่งขึ้นข้อมูลในส่วนนี้จะถามเฉพาะผู้ตอบสัมภาษณ์ด้วยตนเองเท่านั้น) วิธีการคุมกำเนิดโดยไม่ต้องซักถามนั้นถือว่ามีสำคัญต่อผู้ตอบสัมภาษณ์มากกว่า และมีโอกาสที่จะถูกนำมาใช้เป็นตัวเลือกในการปฏิบัติสูงกว่าวิธีคุมกำเนิดที่ตอบโดยต้องซักถาม

ผลการสำรวจ พบว่า ประชากรภาคใต้ที่มีอายุ 15 - 49 ปี เคยได้ยินหรือรู้จักวิธีคุมกำเนิดวิธีใดวิธีหนึ่งถึงร้อยละ 99.2 ส่วนที่ไม่เคยได้ยินหรือไม่เคยรู้จักวิธีคุมกำเนิดวิธีใดๆ เลยมีเพียงร้อยละ 0.8 เมื่อเปรียบเทียบความไม่รู้จักรู้วิธีการคุมกำเนิดระหว่างประชากรไทยพุทธ และประชากรไทยมุสลิม พบว่าประชากรไทยมุสลิมทั้งชายและหญิงไม่เคยได้ยินหรือรู้จักวิธีคุมกำเนิดสูงกว่าประชากรไทยพุทธ (สำนักงานสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2547: 13)

4. ความแตกต่างด้านการเจริญพันธุ์ เดวิส และ เบลค ผู้เสนอความคิดเรื่องกลุ่ม “ตัวแปรระหว่างกลาง” กล่าวว่า ปัจจัยทางด้านชีววิทยา สังคม เศรษฐกิจ จิตวิทยา และวัฒนธรรมใดๆ ที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์จะไม่กระทบโดยตรง แต่กระทบโดยอ้อม คือ ผ่าน “ตัวแปรระหว่างกลาง” อีกชั้นหนึ่งก่อน กล่าวคือ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคมที่มีอิทธิพลต่อระดับการเจริญพันธุ์ เช่น การที่ผู้หญิงได้รับการศึกษาสูงขึ้น มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมสูงขึ้นจะนำไปสู่การ เปลี่ยนแปลงในแนวความคิดเกี่ยวกับขนาดของครอบครัว และแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อ ภาวะเจริญพันธุ์ เช่น อายุแรกสมรส ความรู้ ความเข้าใจ และการใช้

หรือไม่ใช้วิธีคุมกำเนิดแบบต่างๆ นั่นคือปัจจัยทางชีววิทยา สังคม เศรษฐกิจ จิตวิทยา และวัฒนธรรม เป็นตัวแปรอธิบาย (Explanatory Variables) พฤติกรรมการเจริญพันธุ์ได้โดยอธิบายผ่านตัวแปร ระหว่างกลาง มีดังต่อไปนี้

4.1 ฐานะทางเศรษฐกิจ การวัดฐานะทางเศรษฐกิจนิยมใช้วิธีวัดระดับรายได้ซึ่งพบว่ามีความสัมพันธ์ กับอัตราเกิด กล่าวคือ คนมีรายได้ต่ำมักมีบุตรมากกว่าคนมีรายได้สูง หรือคนจนมีลูกมากกว่าคนรวย ประชากรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและอาศัยอยู่ในชนบทมีจำนวน บุตรมากกว่าประชากรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีอย่างเห็นได้ชัด สะท้อนให้เห็นปัญหาว่า ในประเทศที่ประชากร ส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ คนส่วนน้อยมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ช่องว่างระหว่างความจน-ความรวยจะยิ่ง กว้างออกไป เมื่อกลุ่มผู้ที่ยากจนมีบุตรมาก โอกาสที่จะเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้นก็ยิ่งตีบตันลงและมีแต่ ยากจนลงไปอีก ในขณะที่คนรวยซึ่งมีลูกน้อยก็มีโอกาสที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจให้รวยขึ้นไปอีกโดยง่าย ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจสังคมมากยิ่งขึ้น

สำหรับในประเทศที่พัฒนาแล้ว แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจ กับอัตราเจริญพันธุ์ จะไม่ค่อยแน่นอน

4.2 การศึกษา โดยทั่วไปความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับอัตราเจริญพันธุ์เป็นส่วนกลับกัน กล่าวคือ กลุ่มประชากรที่มีการศึกษาระดับสูงขึ้นไปจะมีจำนวนบุตรน้อยลง ทั้งนี้ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ ประการ แรก ผู้มีการศึกษาสูงมักจะมีอายุแรกสมรสสูง คือแต่งงานช้าเพราะได้ใช้เวลาไปในการศึกษามาก เป็นผลให้มี ช่วงอายุของการเจริญพันธุ์สั้นกว่าคนที่แต่งงานเร็ว ประการที่สอง ผู้มีการศึกษาสูงจะมีความรู้และเลือกใช้ชีวิต การคุมกำเนิดแบบทันสมัย ซึ่งผลจากการสำรวจการใช้วิธีคุมกำเนิดในหลายประเทศชี้ชัดว่า ประชากรในเขต เมืองซึ่งเป็นประชากรที่มีการศึกษาและระดับรายได้สูงจะคุมกำเนิดมากกว่าประชากรในเขตชนบท นอกจากนี้การ ศึกษาที่สูงขึ้นยังส่งผลต่อทัศนคติเกี่ยวกับขนาดของครอบครัวในอนาคต และการคาดคะเนค่าใช้จ่ายในการ เลี้ยงดูบุตร คือนิยมที่จะมีขนาดของครอบครัวเล็ก มีบุตรน้อย ทั้งนี้เพื่อสามารถส่งเสียเลี้ยงดูบุตรให้ได้รับการศึกษาดี

4.3 ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ระดับภาวะเจริญพันธุ์ของประชากร ในเขตชนบทจะสูงกว่าในเขตเมือง ดังจะเห็นได้จาก ในรอบศตวรรษที่ผ่านมา ประชากรและสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เมื่อร้อยปีก่อน ประชากรส่วนใหญ่หรือมากกว่าร้อยละ 90 อาศัยอยู่ในเขตชนบท คนไทยในสมัยนั้นเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีครอบครัวใหญ่ และมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายธรรมดาตามแบบประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณประชากรไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก จาก 8 ล้านคน เมื่อปี พ.ศ. 2453 เพิ่มขึ้นเป็น 26 ล้านคน ในอีก 50 ปี ต่อมา คือ พ.ศ. 2503 และเพิ่มเป็นเกือบ 64 ล้านคนในปี พ.ศ. 2553 หรือคิดเป็น 8 เท่าตัวของขนาดประชากรเมื่อ 100 ปีก่อน (ปราโมทย์ ประสาทกุล, สุรีย์พร พันพิง และปัทมาว่าพัฒนางศ์, 2550)

4.3 ศาสนา ข้อบัญญัติของศาสนาส่วนมากจะไม่มีข้อห้ามโดยตรงต่อการจำกัดการเกิดหรือคัดค้านการ มีบุตรน้อย ยกเว้นเฉพาะศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเท่านั้นที่มีข้อห้ามอย่างเข้มงวดต่อการคุมกำเนิดที่ใช้ เครื่องมือหรือสารเคมีอันเป็นวิธีคุมกำเนิดแบบทันสมัย อนุญาตให้คุมกำเนิดเฉพาะวิธีการหลั่งนอกช่องคลอด และการนับระยะปลอดภัยเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อ

พ.ศ. 2555 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ “ความรับผิดชอบของความเป็น พ่อ-แม่ และอนามัยเจริญพันธุ์” ของประเทศฟิลิปปินส์ อาจจะลดบทบาทของศาสนจักรที่มีอิทธิพลต่อนโยบาย และการคุมกำเนิดของศาสนิกชนคาทอลิกได้บ้าง ส่วนศาสนาอิสลามห้ามทำหมันและทำแท้งหลังจากตั้งครรภ์ 4 เดือนไปแล้ว สังคมมุสลิมบางแห่งจะห้ามทำแท้งไม่ว่าในกรณีใดๆ ทั้งสิ้นทำให้มีบุตรได้มากๆ ซึ่งทั้งสองศาสนานี้เท่ากับมี แนวโน้มในการส่งเสริมการเกิด ในขณะที่ศาสนาพุทธไม่ได้มีข้อจำกัดใดๆ เกี่ยวกับการคุมกำเนิดเลย แต่ใน สังคมพุทธ เช่น ประเทศไทย ผู้ที่เคร่งศาสนาส่วนมากจะคัดค้านการทำแท้งว่าเป็นเรื่องบาปและผิดศีลธรรม

กล่าวโดยสรุป ตัวแปรระหว่างกลางที่เป็นปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรงต่อภาวะเจริญพันธุ์แล้วทัศนคติและบรรทัดฐานทางสังคมมีส่วนในการกำหนดภาวะเจริญพันธุ์ด้วย อย่างไรก็ตามกระแสการตื่นตัวทางประชากรในปัจจุบันอันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จึงทำให้เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อภาวะการเจริญพันธุ์ด้วย

แบบแผนภาวะเจริญพันธุ์และแนวโน้มประชากรในประเทศไทย

ในการศึกษาแบบแผนการเจริญพันธุ์ในประเทศไทย สามารถศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่สำคัญๆ ดังนี้ ได้แก่ 1) จากการจดทะเบียน 2) จากการสำมะโนประชากรซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2453 3) จากการสำรวจการเปลี่ยนแปลงประชากรโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (Social Population Survey) 4) จากการสำรวจภาวะการเจริญพันธุ์ของสตรีไทย (The Survey of Fertility of Thailand หรือ SOFT) ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งของการสำรวจภาวะเจริญพันธุ์โลก (World Fertility Survey) และ 5) การสำรวจและวิจัยอื่นๆ เช่น การสำรวจการคุมกำเนิด (Contraceptive Prevalence Survey หรือ SPS) การสำรวจประชากรและสาธารณสุข (The Demographic and Health Survey หรือ TDHS) ฯลฯ

ตารางที่ 4.2 อัตราเจริญพันธุ์รวม (TRF) ประเทศไทย

พ.ศ.	สถิติ สาธารณสุข	การสำรวจการเปลี่ยนแปลง ประชากร	การสำรวจ สถานการณ์เด็กและ สตรีในประเทศไทย	การสำรวจ สถานการณ์การ คุมกำเนิดในประเทศไทย
2508		6.29		
2518		4.89		
2521				3.7
2524				3.7
2527				3.5
2528		2.7		
2532		2.4		

2534		2.2		
2535	1.8			
2536	1.8			
2537	1.8			
2538	1.8	2.02		
2539	1.7			
2540	1.6			
2541	1.6			
2542	1.4			

ตารางที่ 4.2 อัตราเจริญพันธุ์รวม (TRF) ประเทศไทย (ต่อ)

พ.ศ.	สถิติ สาธารณสุข	การสำรวจการ เปลี่ยนแปลง ประชากร	การสำรวจ สถานการณ์เด็กและ สตรีในประเทศไทย	การสำรวจ สถานการณ์การ คุมกำเนิดในประเทศไทย
2543	1.4			
2544	1.4			
2545	1.4			
2546	1.3			
2547	1.5			
2548	1.5	1.47		
2549	1.5			
2550	1.5			
2551	1.5			
2552	1.5			
2553	1.5			
2554	1.6			
2555	1.6		1.8	
2556	1.5			
2557	1.5			
2558	1.6	1.6	1.5	

ที่มา: สำนักอนามัยเจริญพันธุ์ กรมอนามัย (2560)

ประเทศไทยเคยมีนโยบายส่งเสริมการเพิ่มประชากรในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือระหว่างปี พ.ศ. 2481-2487 เมื่อการเกิดและการตายยังมีสูง แต่อัตราเพิ่มประชากรไม่ได้สูงตามไปด้วย ประชากรไทยในสมัยนั้นมีอยู่ประมาณ 18 ล้านคนเท่านั้น การเกิดอยู่ที่ประมาณสองแสนถึงสามแสนคนต่อปี (กองสถิติพยากรณ์ชีพ, ม.ป.ป.) รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีนโยบายหลายอย่างที่จะส่งเสริมให้ประชากรของประเทศไทยเพิ่มขึ้น เช่น มีการส่งเสริมการแต่งงาน ส่งเสริมให้แม่มีลูกมาก เพื่อช่วยประเทศชาติเพิ่มจำนวนประชากร มีองค์การส่งเสริมการสมรสขึ้นในกระทรวงสาธารณสุข เพื่อเร่งเพิ่มจำนวนประชากรสร้างความมั่นคงของชาติ ในปี 2485 มีการจัดงานวันแม่ และประกวดแม่ลูกดกเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2486 รวมทั้งประกาศใช้พระราชบัญญัติสงเคราะห์ผู้มีบุตรมาก พ.ศ. 2499 (ปราโมทย์, 2557)

อย่างไรก็ตาม นโยบายส่งเสริมการคุมกำเนิดและควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากรมีขึ้นจริงจังในปี 2513 หลังจากปี 2513 การเกิดมีแนวโน้มลดลง จากที่จำนวนเกิดมีมากกว่าปีละ 1 ล้านคน ได้ลดลงเหลือต่ำกว่าปีละ 1 ล้านคน ในปี 2527 (กองสถิติสาธารณสุข, 2527) และในช่วงปี พ.ศ. 2533-2542 เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญด้านภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยที่เรียกว่า “การปฏิวัติภาวะเจริญพันธุ์” (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ, 2554) เนื่องจากเป็นช่วงที่ภาวะเจริญพันธุ์ลดลงอย่างรวดเร็ว อัตราเจริญพันธุ์รวมได้ลดลงจาก 3.9 ในปี 2534 เหลือเพียง 2.0 ในปี 2539 ซึ่งต่ำกว่าภาวะเจริญพันธุ์ระดับทดแทนแล้ว (ปราโมทย์ และปัทมา, 2548)

ถึงแม้ว่าการเกิดของประเทศไทยจะมีแนวโน้มลดลงแล้ว แต่ก็ไม่ได้ลดลงอย่างรวดเร็วนัก อันเป็นผลมาจากปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “แรงเหวี่ยงทางประชากร” (Population Momentum) กล่าวคือ แม้ว่าระดับภาวะเจริญพันธุ์จะลดลงอย่างรวดเร็ว แต่เนื่องจากประเทศไทยยังมีประชากรในวัยเจริญพันธุ์อยู่ในสัดส่วนที่สูงมากจึงทำให้จำนวนเกิดไม่ลดลงมากนัก แต่หลังจากปี 2526 เป็นต้นมา จำนวนเกิดในประเทศไทยก็ลดลงเหลือเพียง 1 ล้านคนต่อปี และลดต่ำลงเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันในปี 2559 การเกิดของประเทศไทยอยู่ที่ประมาณ 704,000 คนต่อปี และอัตราเพิ่มประชากรลดต่ำลงเหลือเพียงร้อยละ 0.3 เท่านั้น

ในขณะที่การเกิดมีแนวโน้มลดต่ำลงและเป็นไปได้ยากที่จะเพิ่มจำนวนเกิด รัฐบาลได้มานำเรื่องคุณภาพของการเกิดมากกว่าดูเรื่องปริมาณ ในปี 2553 รัฐบาลด้วยการริเริ่มของกระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศ “นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนางานอนามัยการเจริญพันธุ์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2553-2557)” (ปราโมทย์ และปัทมา, 2548) โดยมีนโยบายส่งเสริมคุณภาพการเกิดทุกรายในประเทศไทย ด้วยการทำให้ประชากรทุกเพศทุกวัย มีอนามัยการเจริญพันธุ์ที่ดี

สรุปแบบแผนและแนวโน้มการเจริญพันธุ์ของไทยนับตั้งแต่มีนโยบายส่งเสริมการคุมกำเนิดและควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากรมีขึ้นจริงจังในปี พ.ศ. 2513 ลดลงอย่างต่อเนื่องทำให้การเกิดลดลง และเจริญพันธุ์รวมลดลง ยากที่จะเพิ่มจำนวนการเกิดได้ในระยะเวลาอย่างจำกัด อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายปัจจัยทั้งทางด้านนโยบาย เศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม ฯลฯ ดังนั้นการที่จะทำได้ในขณะนี้คือการส่งเสริมประชากรทุกเพศทุกวัยให้มีคุณภาพจำไม่ให้เป็นในลักษณะที่ว่า “เด็กเกิดน้อย ด้อยคุณภาพ” ต้องเร่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพที่มีความสามารถพึ่งตนเองและช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ต่อไป

บทสรุป

ภาวะการเจริญพันธุ์ (การเกิด) มีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อจำนวนข้อมูลประชากรในสังคมและประเทศชาติอื่นๆ ซึ่งสามารถเป็นภาพสะท้อนของการพัฒนาทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม สาธารณสุข อนามัย สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ของประเทศนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไรและมีนโยบายการพัฒนาทางด้านประชากรจากอดีตเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อเป็นโครงสร้างทางประชากรในลักษณะที่เห็นดังปัจจุบันนี้ของในแต่ละประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป และสามารถนำเป็นข้อมูลเพื่อจัดอยู่ในลักษณะของประเทศที่พัฒนาแล้ว กำลังพัฒนา หรือด้อยพัฒนา เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาร่วมกันและเปรียบเทียบการพัฒนาให้เห็นถึงการยกระดับที่ดีขึ้นสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ร่วมกันต่อไป

ภาวะการเจริญพันธุ์ในอดีตมีอัตราการเกิดสูงมีแต่หลังจากปี 2526 เป็นต้นมา จำนวนเกิดในประเทศไทยก็ลดลงเหลือเพียง 1 ล้านคนต่อปี และลดต่ำลงเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันในปี 2559 การเกิดของประเทศไทยอยู่ที่ประมาณ 704,000 คนต่อปี และอัตราเพิ่มประชากรลดต่ำลงเหลือเพียงร้อยละ 0.3 เท่านั้น และอัตราการเจริญพันธุ์รวมในปี พ.ศ. 2558 อยู่ที่ 1.5 คน แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าประชากรเกิดน้อยลงมากและมีแนวโน้มที่จะลดลงอีกตามลำดับ ซึ่งรัฐบาลก็ได้มียุทธศาสตร์และนโยบายที่จะส่งเสริมให้คนตัดสินใจที่จะมีบุตรเพื่อไม่ให้ต่ำกว่าอัตราทดแทนอย่างเหมาะสมและหลายรูปแบบ แต่ปัจจัยที่สำคัญไม่ได้ขึ้นอยู่กับนโยบายเพียงอย่างเดียวหากอยู่ที่สภาพความพร้อม การตัดสินใจโดยครอบครัวเองเป็นสำคัญซึ่งจะเกี่ยวข้องกับสภาพส่วนบุคคล ข้อมูลทางด้านสภาพเศรษฐกิจ และสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจึงทำให้กระแสการตื่นตัวทางประชากรมีหลายอย่างให้เลือก และการพัฒนาประชากรทุกกลุ่มวัยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามหลักการพัฒนาของมาตรฐานสากล

คำถามท้ายบท

จงอธิบายและแก้ปัญหาคำถามต่อไปนี้ให้ได้คำตอบที่สมบูรณ์

1. ภาวะเจริญพันธุ์ และความสามารถในการมีบุตร หมายถึงอะไร มีความแตกต่างกันอย่างไร
2. จงอธิบายความหมาย ดังนี้ อัตราเกิดอย่างหยาบ อัตราเจริญพันธุ์ทั่วไป และอัตราเจริญพันธุ์รวมยอด
3. จงบอกสถิติข้อมูลการเจริญพันธุ์รวมของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร
4. ตัวแปรระหว่างกลาง หมายถึงอะไร มีองค์ประกอบกี่ตัว อะไรบ้าง
5. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความแตกต่างด้านการเจริญพันธุ์ มีปัจจัยใดบ้าง อธิบาย
6. ปัจจัยที่ทำให้ภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว ได้แก่ปัจจัยใดบ้าง อธิบาย
7. คำกล่าวที่ว่า “เกิดน้อย แต่ด้อยคุณภาพ” นักศึกษามองอย่างไรและลองวิเคราะห์พร้อมอธิบาย
8. นักศึกษาจะนำความรู้เกี่ยวกับภาวะประชากรไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมอย่างไร จงอธิบายทุกภาวะ

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ. (2554). **ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ.
- กองสถิติสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข. (2527). **สถิติสาธารณสุข 2527**. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- บุญโชค พานิชศิลป์. (2560). ผลสำรวจ 'เซ็กซ์' ล่าสุดของชาวเยอรมัน บ่อยแค่ไหน? ชื่อสัตย์แค่ไหน? กับใครบ้าง?. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <https://themomentum.co/german-sexuality>
- ปภัสสร ลีลาน้อย. (2560). **พัฒนาการของเด็กในครรภ์1-9เดือน**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <https://wbscport.dusit.ac.th/artefact/artefact>.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒนางศ์. (2548). **สถานการณ์ประชากรของประเทศไทย พ.ศ.2548. ใน กฤตยา อาชวนิจกุล และปราโมทย์ ประสาทกุล (บรรณาธิการ). ประชากรและสังคม 2548: ประชากรของประเทศไทย ณ พ.ศ. 2548 (หน้า 14-31)**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล, สุรีย์พร พันพิ่ง และปัทมา ว่าพัฒนางศ์. (2550). **"ระเบิดคนเมือง" ในประเทศไทย. ในประชากรและสังคม 2550: นคราภิวัตน์และวิถีชีวิตเมือง**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2557). **เกิดอย่างไรประเทศไทยจึงจะมั่นคง**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิมลพรรณ อิศรภักดี. (2560). **ลักษณะครอบครัวเปลี่ยนไปอย่างไรในกว่า 20 ปีที่ผ่านมา ในประชากรและพัฒนา**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มนสิการ กาญจนะจิตรา. (2556). **การปรับตัวของธุรกิจญี่ปุ่น ในยุคสังคมผู้สูงอายุ**. จดหมายข่าวประชากรและสังคม
- วิภาวี พิจิตบันดาล. (2544). **ประชากรศาสตร์ เอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 10. สำนักพิมพ์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักงานสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2547). **คุมกำเนิด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักอนามัยเจริญพันธุ์ กรมอนามัย. (2560). **อัตราเจริญพันธุ์รวม (TRF) ประเทศไทย**. ระบบฐานข้อมูลอนามัยเจริญพันธุ์. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <http://rhdata.anamai.moph.go.th/index.php/population/population10>
- สำนักอนามัยเจริญพันธุ์ กรมอนามัย. (ม.ป.ป). **อัตราเจริญพันธุ์รวม (TRF) ประเทศไทย**. ระบบฐานข้อมูลอนามัยเจริญพันธุ์. สืบค้นวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <http://rhdata.anamai.moph.go.th/index.php/population/population10>.

Center for Disease Control and Prevention. (2560). **ประสิทธิภาพของวิธีคุมกำเนิด**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <https://www.cdc.gov/php?artefact=87433&view>.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5

ภาวะเจริญพันธุ์
เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการตาย
2. วิธีการวัดอัตราการตาย
3. สาเหตุของการตาย
4. ความแตกต่างในเรื่องการตาย
5. แบบแผนและการเปลี่ยนแปลงภาวะการตายในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจความหมายของศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการตาย วิธีการวัดอัตราการตาย สาเหตุของการตาย ความแตกต่างในเรื่องการตาย
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจแบบแผนและการเปลี่ยนแปลงภาวะการตายในประเทศไทย

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 5 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้

1. อธิบายความหมายของศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการตายได้
2. บอกวิธีการวัดอัตราการตายได้
3. บอกสาเหตุของการตายได้
4. วิเคราะห์ความแตกต่างในเรื่องการตายได้
5. อธิบายแบบแผนและการเปลี่ยนแปลงภาวะการตายในประเทศไทยได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 5 นำเสนอโดยใช้ Power Point
2. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 3 กลุ่มๆ ละเท่ากัน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ ดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 สาเหตุการจากอดีตจนถึงปัจจุบันของไทย
 - กลุ่มที่ 2 เป้าหมายการลดอัตราการตายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
 - กลุ่มที่ 3 ธรรมชาติระดับจิตใจเตือนตนไว้ ขณะตายจะไม่ห่วง
3. ผู้ศึกษานำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมายหน้าชั้นเรียน
4. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
5. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
6. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 5
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วีดิทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. หนังสือ ตำรา บทความ ทัศนศึกษา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานราชการ
5. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำการบรรยาย
2. สังเกตความสนใจขณะทำงานกลุ่ม
3. สังเกตจากการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็น
4. สังเกตการณ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอผลงาน
5. สังเกตจากการตอบคำถาม
6. ตรวจสอบผลงานจากการการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 5

ภาวะการตาย

ในทางพุทธศาสนาเชื่อว่า ชีวิตมีอยู่ เป็นอยู่ เพราะมีปัจจัยต่างๆ มาประกอบกันอย่างเหมาะสมและปัจจัยสำคัญก็คือ ชันธ์ 5 ความตายก็เป็นอะไรอื่นไปไม่ได้นอกจากคือความสิ้นไปแห่งปัจจัยเหล่านั้น อันเกิดจากความไม่เที่ยงและความไม่มีตัวตน ของปัจจัยเหล่านั้น นี่เป็นหลักกว้างๆ ที่อิงอยู่กับหลักธรรมเรื่องไตรลักษณ์ สำหรับภาวะการตายของประชากร คือ การตายของกลุ่มรวมของบุคคลจำนวนมาก และสาเหตุของการตายส่วนใหญ่มาจากภาวะการเจ็บป่วยด้วยโรคภัยต่างๆ ซึ่งได้แก่ อุบัติเหตุ การเป็นพิษ และความรุนแรง อัตราการตายสามารถใช้เป็นดัชนีในการวัดสุขภาพอนามัยและการบริการทางสาธารณสุขในแต่ละชุมชนได้ กลุ่มประชากรในแต่ละกลุ่มย่อมมีภาวะการตายที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง ได้แก่ เพศ อายุ เชื้อชาติ รายได้ การศึกษา สถานภาพสมรส และถิ่นที่อยู่อาศัย อัตราการตายของประเทศไทยเริ่มลงจำนวนลงตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเพราะได้รับวิทยาการใหม่ทางสาธารณสุขมาใช้ โดยทั่วไปในทุกสังคมอัตราการตายของทารกและเด็กมีส่วนสำคัญในการทำให้อัตราการตายส่วนรวมลดลง แต่อย่างไรการตายที่มีสาเหตุมาจากโรคเรื้อรังและภาวะการเจ็บป่วยทางกายและใจก็มีมากขึ้นอันมาจากพฤติกรรมในการดูแลตนเองของประชากร

ความหมายของศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการตาย

การตายเป็นสิ่งที่คู่กับการเกิด เมื่อมีชีวิตใหม่เกิดขึ้นการสิ้นสุดของชีวิตใหม่ก็คือการตาย ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่มีการหลีกเลี่ยงได้ มนุษย์ย่อมปรารถนาให้ตนเองมีความสุขพ้นจากทุกข์มีสุขภาพทางกายและทางจิตที่ดี ดังคำบาลีที่ว่า “อโรคยา ปรมา ลาภา” การไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ ซึ่งเป็นอมตะธรรมที่ทุกคนปรารถนาอยากจะเป็นเช่นนั้น แต่ด้วยสภาพการเปลี่ยนแปลงของสรีระร่างกายที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นไม่สามารถหนีและหลีกเลี่ยงได้เลย ดังนั้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่จะทำอะไรจึงจะมีชีวิตคุณภาพชีวิตโดยรวมที่ดี เพราะมนุษย์ทุกคนเกิดมามีกฎแห่งความต้องการภายใต้ทฤษฎีความต้องการที่อาจแตกต่างกัน ดังนั้นการที่จะให้ตนเองมีความสุขที่ดีชีวิตยืนยาวได้นั้นต้องมีการปฏิบัติตนเองตามหลักสุขวิทยา และในขณะเดียวกันก็มีความพยายามพัฒนาเทคนิคทางการแพทย์และการสาธารณสุข การวิจัยเพื่อศึกษาข้อเสนอแนะปรับปรุงคุณภาพชีวิตในรูปแบบต่างๆ การปรับปรุงสภาพแวดล้อมและสวัสดิการสังคม รวมถึงการ พัฒนาเศรษฐกิจสังคมทุกด้านด้วย

องค์การสหประชาชาติและองค์การอนามัยโลกได้ให้คำนิยามของคำว่า การตาย ไว้ว่า “การสิ้นสูญอย่างถาวรของหลักฐานทั้งหมดเกี่ยวกับการมีชีวิตขึ้นในขณะใดขณะหนึ่ง ทั้งนี้การ สิ้นสูญจะต้องเกิดขึ้นภายหลังการเกิดมีชีพหรือการเกิดรอดแล้วเท่านั้น”

“พฤษภกาสกร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เส่นคง สำคัญหลายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา”

ความหมาย ของ ศัพท์ แต่ละบรรทัด
พฤษภ (ว้าว) กาสกร (ควาย) กุญชร (ช้าง) ปลดปลง (ตาย)
โท (สอง) ทนต์ (ฟัน) เส่น (เขา)
นรชาติ (มนุษย์) วางวาย (ตาย) มลาย (นี้ไป) อินทรีย์ (ร่างกาย)
สถิต (คงอยู่) ประดับ (ตกแต่ง) โลก (โลก)

แปลความเป็นร้อยแก้ว ก็คือ ว้าว ควาย แลช้าง เมื่อตายลงแล้วมีฟัน เขาหรืองาทั้งสองข้าง
เหลืออยู่ให้หวนรำลึกถึง ส่วนมนุษย์เมื่อตายทุกสิ่งในร่างกายหมดสิ้นไป คงเหลือไว้แต่ความชั่วหรือ
ความดีที่ยังคงอยู่ในโลกนี้

ที่มา: สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส: กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

สำหรับศัพท์ที่เกี่ยวกับการตายของประชากรที่ควรทราบคือ การตายของทารก และการ
ตายของมารดา สำหรับศัพท์ที่เกี่ยวกับการตายของทารกนั้นถูกกำหนดความหมายขึ้นโดยระยะเวลา
นับตั้งแต่เกิดชีวิตใหม่ขึ้นในครรภ์ จนถึงระยะเวลา 1 ปีหลังจากวันคลอด ซึ่งแบ่งศัพท์การตายของ
ทารกไว้ อย่างละเอียด นอกจากนี้ยังมีศัพท์เกี่ยวกับอัตราการตายแบบต่างๆ ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ได้จาก
การสุตรคำนวณเรื่องการตาย เช่น อัตรา การตายอย่างหยาบ อัตราการตายตามหมวดอายุ อัตราตาย
ตามสาเหตุ เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 355-357)

1. การตายของทารกในครรภ์ (Foetal death) คือการตายของทารกนับ
ระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นครรภ์ จนถึงวันคลอด หรืออีกนัยหนึ่งคือ การตายก่อนคลอดหรือในขณะที่
คลอด แบ่งออกได้เป็น การตายของทารก ในระยะต้นของการตั้งครรภ์ (Early foetal death) ก็ได้
การตายของทารกในระยะกลางของการตั้งครรภ์ (Intermediate foetal death) โดยที่ครรภ์นั้นต้อง
มีอายุระหว่าง 20 – 28 สัปดาห์ และการตายของทารกในระยะปลาย ของการตั้งครรภ์ (Late foetal
death) โดยที่ครรภ์นั้นมีอายุระหว่าง 28 – 40 สัปดาห์หรือจนถึงวันคลอด ดังนั้น การตายของทารก
ในระยะนี้ก็คือ การตายคลอด (Stil birth) นั่นเอง

2. การตายของทารกในระยะคลอด (Perinatal death) ความหมายที่นิยมใช้
คือ การตายของทารก ในครรภ์ที่มีอายุตั้งแต่ 28 สัปดาห์ขึ้นไปจนถึง 1 สัปดาห์หลังคลอด การกำหนด
ระยะเวลาของการตายของ ทารกในระยะคลอดนี้ไม่แน่นอน บางครั้งก็กำหนดว่าเป็นระยะ 2 สัปดาห์
ก่อนคลอด ถึง 4 สัปดาห์หลังคลอด

3. การตายของทารก (Infant death) คือ การตายของทารกหลังจากการเกิดมีชีวิตจนถึงอายุ 1 ปี บริบูรณ์ หรือการตายของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 1 ปี แบ่งออกได้เป็น Neonatal death การตายของทารกภายใน 1 เดือน นับจากวันคลอด และ Post-neonatal death การตายของทารกที่มีอายุตั้งแต่ 1 เดือนขึ้นไปจนถึง 1 ปี

4. การตายของมารดา (Maternal death) คือ การตายของผู้หญิงที่มีสาเหตุจากเกิดโรคแทรกในระยะ ตั้งครรภ์ หรือขณะคลอดบุตร หรือหลังจากคลอดบุตรภายใน 6 สัปดาห์ ซึ่งเป็นระยะอยู่ไฟ บางครั้งเรียกว่า Puerperal Mortality

ในทางประชากรศาสตร์ การศึกษาเกี่ยวกับการตายจะเป็นเรื่อง “การตายของประชากร” หรือการตาย ของกลุ่มรวมของบุคคลจำนวนมาก มิใช่เรื่องการตายของคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ จากประวัติศาสตร์ของวิชา ประชากรศาสตร์กล่าวได้ว่า การตายเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้มีการวิเคราะห์ทางสถิติเกี่ยวกับประชากร เพราะได้มี ผู้เริ่มวิเคราะห์สถิติของการตายไว้ตั้งแต่เมื่อ 3 ศตวรรษที่แล้วมา ซึ่งกลายเป็นที่มาของวิชาประชากรศาสตร์ ในที่สุด การศึกษาวิเคราะห์การตายในระยะต้นมักจะเน้นหนักไปที่สาเหตุของการตาย ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยโรคต่างๆ ดังนั้น การศึกษาถึงภาวะการตายจึงต้องศึกษาคู่กันกับภาวะการเจ็บป่วย (Morbidity) ด้วย

วิธีการวัดอัตราการตาย

การวัดอัตราการตายก็เช่นเดียวกับการวัดภาวะเจริญพันธุ์ คือ สามารถคำนวณได้หลายวิธีโดยอาศัยข้อมูล สถิติการตายที่เกิดขึ้น การวัดอัตราการตายแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่คือ ค่าการวัดที่คำนวณจากข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงโดยตรงและคำนวณเพียงครั้งเดียว เรียกว่า Observed Rates และค่าการวัดที่สลับซับซ้อนทั้งในแง่การ คำนวณและการแปลความหมาย ต้องมีการปรับข้อมูลโดยวิธีการทำมาตรฐาน (Standardization) เพื่อที่ให้ค่าที่ได้ เป็นตัวแทนสมมติของระดับการตายของประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า Adjusted Rates อย่างไรก็ตาม เฉพาะ ในระดับนี้การวัดการตายที่ควรทราบก็คือ การวัดแบบง่ายไม่ซับซ้อนและคำนวณเพียงครั้งเดียว ดังต่อไปนี้

1. อัตราตายอย่างหยาบ (Crude Death Rate – CDR) คือจำนวนการตายของคนทั้งหมดในหนึ่งปีต่อ ประชากร 1,000 คน เพื่อที่จะทราบอัตราการตายอย่างคร่าวๆ เช่นเดียวกับอัตราเกิดอย่างหยาบ เป็นวิธีการ วัดที่ง่ายที่สุดและใช้กันมาก

$$CDR = \frac{D}{P} \times K$$

เมื่อ CDR = อัตราตายอย่างหยาบ
 D = จำนวนคนตายในปีนั้นๆ (ตั้งแต่ 1 ม.ค. - 31 ธ.ค.)
 P = จำนวนประชากรกลางปี
 K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=1,000$)

หรือ อัตราตายอย่างหยาบ = $\frac{\text{จำนวนคนตาย}}{\text{จำนวนประชากรกลางปี}} \times 1,000$

การจดทะเบียนการตายในปัจจุบันแม้ในประเทศที่พัฒนาแล้วก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่ ดังนั้นตัวเลขของ อัตราตายอย่างหยาบจึงเป็นค่าโดยประมาณ และเป็นการแสดงภาวะการตายอย่างคร่าวๆ และไม่นิยมนำไปใช้ เปรียบเทียบระดับการตายระหว่างประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างอย่างมากในด้านโครงสร้างของอายุและเพศของ ประชากร เช่น จากสถิติอัตราการตายอย่างหยาบเมื่อ พ.ศ. 2513 ของสวีเดนเท่ากับ 11 ต่อ 1,000 ในขณะที่ ศรีลังกาเท่ากับ 8 ต่อ 1,000 ซึ่งเป็นเรื่องผิดปกติที่ประเทศกำลังพัฒนาจะมีอัตราตายต่ำกว่าประเทศพัฒนาแล้ว แท้จริงแล้วเป็นเพราะความแตกต่างของโครงสร้างอายุประชากรของทั้งสองประเทศ กล่าวคือศรีลังกาเป็นประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มคนสาวมากกว่าสวีเดน

2. อัตราตายตามหมวดอายุ (Age-Specific Death Rate: ASDR) คือ จำนวนการตายของคนในช่วงอายุใด อายุหนึ่งต่อจำนวนประชากรกลางปีในช่วงอายุนั้นในปีหนึ่ง

$$ASDR = \frac{D_i}{P_i} \times K$$

เมื่อ $ASDR$ = อัตราตายตามกลุ่มอายุ
 D_i = จำนวนคนตายของประชากรในกลุ่มอายุที่ i
 P_i = จำนวนประชากรกลางปีในกลุ่มอายุที่ i
 K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=1,000$)

หรือ อัตราตายตามกลุ่มอายุ = $\frac{\text{จำนวนคนตายในกลุ่มอายุ } i}{\text{จำนวนประชากรกลางปีในกลุ่มอายุ } i} \times 1,000$

อัตราตายตามหมวดอายุต่างๆ เช่น 0-4 ปี 20-24 ปี และ 60-64 ปี ทำให้ทราบถึงแบบแผนการ ตายของคนในหมวดอายุต่างกัน และใช้เปรียบเทียบอัตราตายในหมวดอายุเดียวกันของ

ประชากรตั้งแต่สองชุมชน ขึ้นไปได้ โดยทั่วไปในทุกสังคมจะพบว่าทารกและคนชรามีโอกาสตายมากกว่าคนที่อยู่ในวัยฉกรรจ์

3. อัตราตายของทารก (Infant Death Rate: IDR) คือ จำนวนทารกอายุต่ำกว่า 1 ขวบที่ตายในปีหนึ่งต่อ จำนวนการเกิดที่จดทะเบียนในปีนั้น

$$IDR = \frac{D}{B} \times K$$

เมื่อ

IDR = อัตราตายทารก

D = จำนวนทารกที่ตายในปีนั้นๆ (ตั้งแต่ 1 ม.ค. - 31 ธ.ค.)

B = จำนวนเด็กเกิดมีชีพในพื้นที่และเวลาช่วงเดียวกัน

K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=1,000$)

หรือ

$$\text{อัตราตายทารก} = \frac{\text{จำนวนทารกตาย}}{\text{จำนวนเด็กเกิดมีชีพ}} \times 1,000$$

อัตราตายของทารกในแต่ละสังคมสามารถเป็นดัชนีวัดระดับการพัฒนาของสังคมนั้นได้ ในสังคมที่มีความล้ำหลังทางเทคนิคการแพทย์และการสาธารณสุข และมีการบริการสาธารณสุขที่ไม่ทั่วถึง รวมถึงระดับการครองชีพของประชาชนต่ำ มักมีอัตราตายของทารกสูง สังคมที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมดีก็จะมีอัตราตายของทารกต่ำ ประเทศที่ยากจนในทวีปแอฟริกาและเอเชียมีอัตราตายของทารกสูงถึง 100 ต่อ 1,000 ต่างจากประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลายที่อัตราตายของทารกต่ำเพียง 20 ต่อ 1,000

4. อัตราตายของมารดา (Maternal Death Rate: MDR) คือ จำนวนการตายของมารดาที่มีสาเหตุมาจากมีโรคแทรกขณะตั้งครรภ์ หรือขณะคลอดบุตร หรือตอนอยู่ไฟในปีหนึ่งต่อจำนวนการเกิดมีชีพในปีนั้น

$$MDR = \frac{D_f}{B} \times K$$

เมื่อ MDR = อัตราส่วนการตายมารดา
 D_f = จำนวนสตรีที่ตายเนื่องจากการตั้งครรภ์หรือคลอด
 B = จำนวนเด็กเกิดมีชีวิต
 K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=100,000$)

หรือ
 อัตราส่วนการตายมารดา = $\frac{\text{จำนวนสตรีที่ตายเนื่องจากการตั้งครรภ์หรือคลอดบุตร}}{\text{จำนวนเด็กเกิดมีชีวิต}} \times 100,000$

อัตราการตายของมารดานี้ใช้เป็นดัชนีวัดระดับการพัฒนาของสังคมได้ โดยเฉพาะการพัฒนาทางการแพทย์ และการสาธารณสุข เช่นเดียวกับอัตราการตายของทารก เพราะการตายทั้งของทารกและของมารดาเป็นการตายที่สามารถป้องกันได้ด้วยวิธีการทางแพทย์สมัยใหม่ เช่น การตายด้วยโรคติดเชื้อของทารกและของมารดาขณะ คลอดหรือระยะอยู่ไฟ

5. อัตราตายตามสาเหตุ (Cause-Specific Death Rate : CSDR) คือ จำนวนการตายอันเนื่องมาจากสาเหตุใด สาเหตุหนึ่งในหนึ่งปีต่อจำนวนประชากรทั้งหมดในปีนั้น

$$\text{สูตร อัตราตายตามสาเหตุ} = \frac{D_i}{P} \times K$$

D_i คือ จำนวนการตายอันเนื่องมาจากสาเหตุ เช่น โรคท้องร่วง หรือโรคมาเร็ง
 P คือ จำนวนประชากรทั้งหมดเมื่อวันกลางปี
 K คือ 100,000 (นิยมใช้เป็นอัตราต่อแสน)

การทราบถึงอัตราตายตามสาเหตุทำให้สามารถเปรียบเทียบได้ว่าสาเหตุของการตายอะไรบ้างที่เป็นสาเหตุ สำคัญของสังคมหรือชุมชนนั้น ซึ่งในแต่ละสังคมจะมีสาเหตุการตายของสมาชิกที่สำคัญๆ แตกต่างกันไป เช่น ในประเทศกำลังพัฒนา โรคระบาด โรคติดต่อร้ายแรง และโรคพยาธิ เป็นสาเหตุที่ทำให้คนตายมาก ในขณะที่ ประเทศพัฒนาแล้วโรคเหล่านี้ได้ถูกกำจัดไปจนเกือบหมดสิ้น สาเหตุการตายที่นำหน้าในประเทศพัฒนา คือ โรค หัวใจ โรคเนื้องอกร้ายแรง และอุบัติเหตุ

สาเหตุของการตาย

สาเหตุการตาย (Causes of Death) ของสมาชิกในสังคมแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม เราสามารถแบ่งสาเหตุการตายโดยทั่วไปออกได้เป็นสองสาเหตุใหญ่ๆ คือ การตายเพราะภาวะการเจ็บป่วย บางที ก็เรียกว่าเป็นการตายตามสาเหตุธรรมชาติ ซึ่งเป็นการตายที่มีสาเหตุมาจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ หรือตายเพราะถึง อายุขัยสมควรตาย คือ เป็นโรคราหรือแก่ตาย อีกสาเหตุหนึ่ง คือ การตายเพราะพลเหตุ ซึ่งได้แก่ อุบัติเหตุ การเป็นพิษ และเหตุรุนแรงต่างๆ บางทีเรียกว่า เป็นการตายที่ไม่ได้มาจากสาเหตุทางธรรมชาติ กล่าวคือ มี ปรากฏการณ์ภายนอกที่เข้ามานั้น ทอนชีวิต ได้แก่ การตายเพราะสภาพสงคราม การฆ่าตัวตาย การตายเพราะ มลพิษ (Pollution) การตายเพราะอุบัติเหตุต่างๆ รวมถึงการตายเพราะไม่มีกิน คือ อดตาย

สำหรับใน พ.ศ. 2505 องค์การสหประชาชาติได้จำแนกสาเหตุการตายออกเป็น 5 กลุ่มใหญ่ๆ เพื่อเป็นการ ง่ายในการเปรียบเทียบและการรายงานสาเหตุของการตายในประเทศต่างๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นการตายจากโรคติดต่อ โรคติดเชื้อ โรคพยาธิต่างๆ

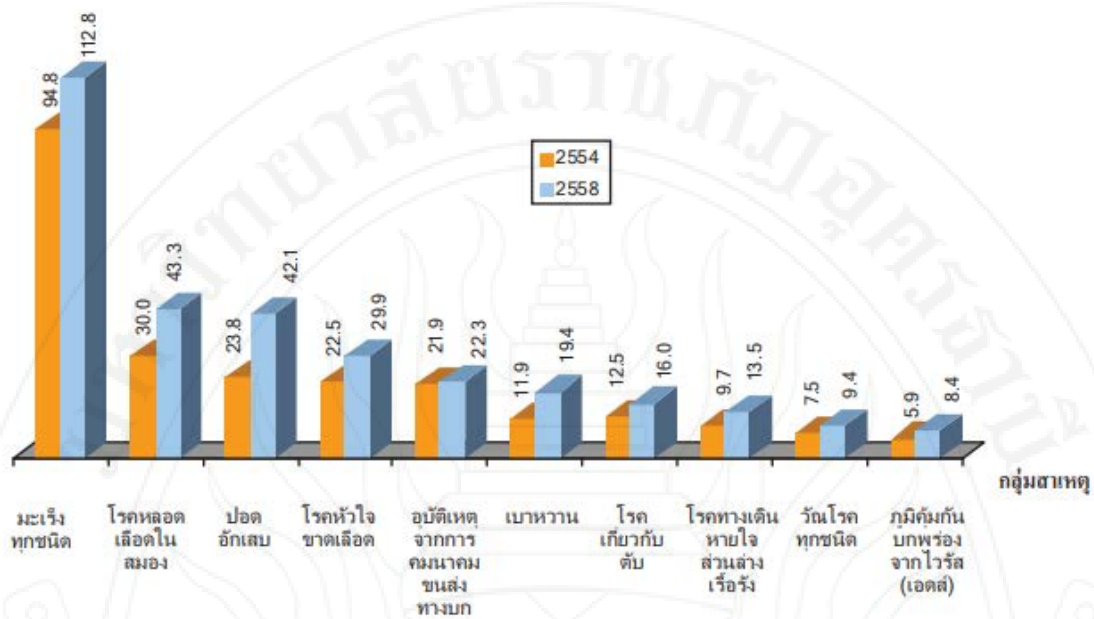
กลุ่มที่ 2 เป็นการตายจากโรคมะเร็ง

กลุ่มที่ 3 เป็นการตายจากระบบหมุนเวียนของโลหิต เช่น โรคหัวใจ

กลุ่มที่ 4 เป็นการตายด้วยพลเหตุ เช่น อุบัติเหตุ ฆ่าตัวตาย การสู้รบในสงคราม

กลุ่มที่ 5 เป็นการตายจากสาเหตุอื่นๆ นอกเหนือจากสาเหตุ 4 กลุ่มข้างต้น เช่น โรคเบาหวาน โรคโลหิตจาง โรคกระเพาะอาหาร โรคตับแข็ง โรคไต โรคไส้ติ่งอักเสบ ฯลฯ และรวมถึงการตายที่ไม่ทราบสาเหตุหรือ ไม่สามารถระบุสาเหตุแน่ชัดได้ (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 360)

สำหรับประเทศไทยจากข้อมูลจากสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข รายงานอัตราการตายของประชากรไทยในปี 2558 จำแนกตามสาเหตุที่สำคัญต่อประชากร 100,000 คน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1) มะเร็งทุกชนิด 112.8 คน ต่อประชากร 100,000 คน 2) โรคหลอดเลือดในสมอง 43.3 คน ต่อประชากร 100,000 คน 3) ปอดอักเสบ 42.1 คน ต่อประชากร 100,000 คน 4) โรคหัวใจขาดเลือด 29.9 คน ต่อประชากร 100,000 คน 5) อุบัติเหตุจากการคมนาคมขนส่งทางบก 22.3 คน ต่อประชากร 100,000 คน 6) เบาหวาน 19.4 คน ต่อประชากร 100,000 คน 7) โรคเกี่ยวกับตับ 16.0 คน ต่อประชากร 100,000 คน 8) โรคทางเดินหายใจส่วนล่างเรื้อรัง 13.5 คน ต่อประชากร 100,000 คน 9) วัณโรคทุกชนิด 9.4 คน ต่อประชากร 100,000 คน และ 10) ภูมิคุ้มกันบกพร่องจากไวรัส (เอดส์) 8.4 คน ต่อประชากร 100,000 คน

ภาพที่ 5.1 อัตราการตายจำแนกตามสาเหตุที่สำคัญต่อประชากร 100,000 คน ประเทศไทย พ.ศ. 2554 และ พ.ศ. 2558

ที่มา: สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2558)

ภาพที่ 5.2 สาเหตุการณเสียชีวิตคนไทย 5 ลำดับ

ที่มา: สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2558)

เมื่อพิจารณาอายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของมนุษย์ทั้งโลกตั้งแต่อดีตนับเป็นพันปีจนถึงปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีว่ามนุษย์ในปัจจุบันนี้มีอายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดสูงชันกว่าแต่ก่อนมาก จากหลักฐานในอดีตเท่าที่หาได้มีการประมาณว่ามนุษย์เมื่อสองพันปีที่แล้วมีอายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดเพียง 18 ปี เท่านั้น จนกระทั่ง ค.ศ. 1992 อายุขัยเฉลี่ยของชาวญี่ปุ่นสูงสุดทั้งเพศหญิงและเพศชายสูงถึง 82 ปี และ 76 ปี ตามลำดับ ดังตารางที่ 5.1

รายงานฉบับใหม่ของสำนักสำรวจสำมะโนประชากรสหรัฐอเมริกาพบว่า ปัจจุบันอายุเฉลี่ยของประชากรโลกสูงขึ้นในอัตราที่รวดเร็วที่สุดกว่าที่เคยเป็นมา และในอีกราว 10 ปี ประชากรโลกที่อายุเกิน 65 ปีจะมีจำนวนมากกว่าเด็กเล็กอายุน้อยกว่า 5 ปีเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์มนุษย์

รายงานการสำรวจของสำนักสำมะโนประชากรสหรัฐฉบับล่าสุดระบุว่าภายในปี ค.ศ. 2040 ประชากรโลกที่อายุเกิน 65 ปีจะเพิ่มจาก 7% เป็น 14% คิดเป็นจำนวนจาก 506 ล้านคน เป็น 1,300 ล้านคน โดยประชากรอายุเกิน 65 ปีในประเทศกำลังพัฒนาจะเพิ่มขึ้นถึงจาก 313 ล้านคนในปัจจุบันเป็นมากกว่า 1 พันล้านคนในปี 2040 โดยเฉพาะในจีนและอินเดีย ซึ่งประชากรอายุเกิน 65 ปีจะเพิ่มขึ้นจาก 166 ล้านคน เป็น 551 ล้านคนในอีก 31 ปีข้างหน้า

ประชากรโลกอายุ 80 ปีหรือมากกว่าคือกลุ่มที่เติบโตเร็วที่สุดในหลายๆ ประเทศ และคาดว่าจำนวนประชากรในกลุ่มนี้จะเพิ่มขึ้นมากกว่า 200% ก่อนปี ค.ศ. 2050 ในขณะที่จำนวนประชากรโลกที่อายุมากกว่า 100 ปีก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน ปัจจุบันมีผู้ที่อายุเกินกว่า 100 ปี ประมาณ 340,000 คนทั่วโลกเพิ่มขึ้นจากจำนวนไม่กี่พันคนเมื่อประมาณ 60 ปีที่แล้ว ส่วนใหญ่อยู่ในอเมริกาและญี่ปุ่นอย่างไรก็ตาม ยุโรปจะยังคงเป็นแถบที่ประชากรมีอายุเฉลี่ยสูงที่สุดต่อไป จนถึงช่วงกลางศตวรรษนี้ ในขณะที่ประเทศแถบทางใต้ของทะเลทรายซาฮารา คือ แถบที่มีประชากรมีอายุเฉลี่ยน้อยที่สุด

บรรดาผู้เชี่ยวชาญให้เหตุผลว่า มี 2 ปัจจัยที่ทำให้อายุเฉลี่ยของประชากรโลกสูงขึ้น คือ ผู้คนอายุยืนยาวขึ้นเนื่องจากการพัฒนาการรักษาพยาบาล และอัตราการเกิดของประชากรลดลง ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในเอเชียและยุโรปหลายประเทศ หนุ่มสาวจำนวนมากที่แต่งงานมีลูกไม่ถึง 2 คนซึ่งเป็นจำนวนที่เหมาะสมในการทดแทนจำนวนประชากร โดยผู้หญิงในแถบเอเชียตะวันออกและยุโรปตะวันตก มีบุตรเฉลี่ย 1.6 คน ในขณะที่คู่แต่งงานในยุโรปตะวันออกมีบุตรเฉลี่ยเพียง 1.4 คน

สำหรับหลายๆ ประเทศโดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรม การมีประชากรสูงอายุจำนวนมากถือเป็นปัญหาท้าทายประการหนึ่ง เนื่องจากประชากรวัยแรงงานจะมีจำนวนลดลง ในขณะที่ผู้เกษียณอายุมีมากขึ้น รายได้จากภาษีของรัฐบาลจะลดลง ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ และอาจเกิดเป็นปัญหาสังคมได้ ปัจจุบันรัฐบาลหลายประเทศ จึงกำลังกระตุ้นให้ประชากรทำงานนานขึ้น และสนับสนุนให้เกษียณอายุตอน 70 ปี ซึ่งจะช่วยให้มีประชากรในวัยแรงงานที่ช่วยจ่ายภาษีมากขึ้น และชะลอการจ่ายเงินบำนาญไว้ได้อีกหลายปี (VOA, ออนไลน์)

ตารางที่ 5.1 อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของมนุษย์จากอดีตถึงปัจจุบัน

ช่วงเวลา	สถานที่	อายุขัยเฉลี่ย (ปี)
(1) ยุคบронซ์ : ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 1	กรีซ	18
	โรม	22
(2) ยุคกลาง ค.ศ. 1687-1691 ก่อน ค.ศ. 1789	อังกฤษ	33
	เบอร์สโล เยอรมนี	33.5
	แมสซาชูเซตและนิวแฮมเชียร์	35.5
(3) ค.ศ. 1838-1854 ค.ศ. 1900-1902 ค.ศ. 1966 ค.ศ. 1966 ค.ศ. 1974	อังกฤษและเวลส์	40.9
	สหรัฐอเมริกา	49.2
	สหรัฐอเมริกา	70.1
	ผู้หญิงสวีเดน	76.49
	ผู้หญิงฝรั่งเศส	76.9
(4) ค.ศ. 1992	กินีบิสเซา	ผู้หญิง 39
		ผู้ชาย 38
	ไทย	ผู้หญิง 72
		ผู้ชาย 67
	กรีซ	ผู้หญิง 80
		ผู้ชาย 75
	สหรัฐอเมริกา	ผู้หญิง 80
		ผู้ชาย 73
	ฝรั่งเศส	ผู้หญิง 81
		ผู้ชาย 73
	ญี่ปุ่น	ผู้หญิง 82
		ผู้ชาย 76

ที่มา : 1. William Petersen (1969: Table 7-7) 1

2. Haupt and Kane, Population Handbook. (1978) p. 41.

ทั้งนี้เมื่อวิเคราะห์อายุเฉลี่ยของคนไทย พ.ศ. 2556 พบว่าคนไทยมีอายุยืนขึ้นเล็กน้อยเมื่อเทียบกับปี 2552 โดยเพศชายจะมีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 71 ปี เพิ่มขึ้น 0.9 ปี และเพศหญิงอยู่ที่ 77 ปี เพิ่มขึ้น 0.2 ปี อย่างไรก็ตาม แม้ผู้หญิงจะมีอายุยืนยาวกว่าผู้ชาย แต่มีช่วงเวลาที่สุขภาพไม่สมบูรณ์หรือมีความบกพร่อง/พิการมากกว่าผู้ชาย เฉลี่ยประมาณ 2 ปี โดยอายุเฉลี่ยที่ประชากรมีสุขภาพดีของเพศชายอยู่ที่ 68 ปี และของเพศหญิงอยู่ที่ 72 ปี สำหรับสาเหตุหลักของการสูญเสียจำนวนปีแห่งการมีสุขภาพที่ดีในเพศชาย 3 อันดับแรก คือ 1) อุบัติเหตุทางถนน 2) การดื่มแอลกอฮอล์ และ 3) โรคหลอดเลือดสมอง ส่วนเพศหญิง 3 อันดับแรก คือ 1) โรคหลอดเลือดสมอง 2) โรคเบาหวาน และ 3) โรคซึมเศร้า (กนิษฐา บุญธรรมเจริญ, 2559: มติชนออนไลน์)

หลักฐานทางชีววิทยา ข้อจำกัดของชีวภาพมนุษย์เป็นหลักการที่ยอมรับกันทั่วไป และมีอิทธิพลต่อการแสวงหาความรู้ในสาขาต่างๆ รวมทั้งสาขาประชากรศาสตร์ บนสมมติฐานด้านข้อจำกัดทางชีววิทยานี้เอง จึงมีการคาดประมาณ ว่ามนุษย์จะมีอายุขัยเฉลี่ยสูงสุดอยู่ที่ 85 ปี หรือมีช่วงอายุของชีวิตที่ 100 ปีเท่านั้น (Olshansky et al. 1990; Olshansky et al. 2001) แต่ในปัจจุบันเส้นสูงสุดของชีวิตได้ขยับขึ้นไปที่ 100 หรือ 110 ปี (Riley 2001) โดยมีการฟันธงว่ามนุษย์น่าจะมีความได้ไม่เกิน 150 ปี (Olshansky et al. 1990) การตายเป็นสัจธรรมของโลกหรือธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตที่ทุกชีวิตจะต้องถึงจุดจบโดยปราศจากข้อยกเว้น ข้อจำกัดด้านชีวภาพที่ยืนยันกันมาโดยตลอดของนักชีววิทยาว่ามนุษย์และสัตว์อื่นๆ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสรีระภาพ ร่างกายและการทำหน้าที่ของระบบในร่างกายตามอายุ และ มีความเสื่อมถอยเป็นลำดับ โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่ความชราภาพ ทำให้การทำหน้าที่ของอวัยวะของร่างกายด้อยลงไปเรื่อยๆ Carnes และคณะ (2003: 39) ได้ศึกษาความสามารถในการทำหน้าที่ของระบบที่สำคัญต่อชีวิตมนุษย์ไว้ 8 ระบบ พบว่าเมื่อมนุษย์ย่างเข้า 80 ปีความสามารถในการทำหน้าที่ของร่างกายลดลงเหลือเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น เช่น ความสามารถในการรับออกซิเจนของร่างกายลดลง (Astrand 1960) ความดันเลือดเพิ่มขึ้น (Lakatta 1979) ปริมาณเลือดที่สูบน้ำออกจากหัวใจลดลงจากการสูญเสียน้ำในร่างกาย (Goldman 1970) เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้เชื่อกันว่าอายุขัยของมนุษย์มีขีดจำกัดแน่นอน (อารีย์ พรหมไม้, มปป: ออนไลน์)

อย่างไรก็ตามการที่มนุษย์อายุยืนขึ้นเรื่อยๆ แสดงว่าอัตราการตายโดยส่วนรวมของมนุษย์ลดต่ำลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่ผ่านมา อัตราตายได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ความก้าวหน้าของวิทยาการทางการแพทย์ การสาธารณสุขและการสุขภาพเป็นสำคัญมนุษย์ในปัจจุบันสามารถควบคุมโรคระบาดร้ายแรงที่คร่าชีวิตมนุษย์ครั้งละมากๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและทำให้โรคระบาดบางอย่าง เช่น ฝีดาษ สูญไปจากโลกนี้

การควบคุมอัตราการตายที่มีผลมาจากภาวะความเจ็บป่วยต่างๆ ให้ลดลงได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นนี้ ทำให้อัตราตายของทารกและมารดาลดต่ำลงมากในปัจจุบัน กล่าวได้ว่า สาเหตุการตายของคนในยุคนี้ ส่วนมากจะแปรผันไปตามอายุและแบบแผนการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลในประเทศพัฒนาแล้วนั้น คนที่มีอายุ 65 ปี ขึ้นไปส่วนมากตายด้วยโรคหัวใจและคนวัยหนุ่มสาวอายุ 15-24 ปี กว่า 80% ตายด้วยสาเหตุจากอุบัติเหตุหรือเหตุการณ์รุนแรงต่างๆ

ในแง่ของแบบแผนการดำเนินชีวิตในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลที่มีผลกระทบต่อ การตาย โดยที่ ใครจะตายเร็ว ตายช้า หรือสมควรตายก็อยู่ที่ว่าบุคคลนั้นมีพฤติกรรมของการใช้ชีวิตที่

บั้นทอนหรือยี่ตอายุ ตนเองแค่นั้น พหุติกรรมที่บั้นทอนชีวิตตนเอง ได้แก่ การสูบบุหรี่ การดื่มสุรา การติดยาเสพติด การมีอาชีพที่เสี่ยงตาย ฯลฯ พหุติกรรมที่ช่วยยี่ตอายุก็ได้แก่ การออกกำลังกาย การบริโภคอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ การพักผ่อนที่เพียงพอ ฯลฯ

อย่างไรก็ตามในทางพุทธศาสนาเชื่อว่า ชีวิตมีอยู่ เป็นอยู่ เพราะมีปัจจัยต่างๆ มาประกอบกันอย่างเหมาะสม และปัจจัยสำคัญก็คือ ชั้นธ 5¹ ตามความเชื่อนี้ ความตายก็เป็นอะไรอื่นไปไม่ได้ นอกจากคือความสิ้นไปแห่งปัจจัยเหล่านั้น หรือมิฉะนั้นก็เป็นการประกอบส่วนที่ผิดเพี้ยนไป อันเกิดจากความไม่เที่ยงและความไม่มีตัวตน ของปัจจัยเหล่านั้น นี่เป็นหลักกว้างๆ ที่อิงอยู่กับหลักกรรมเรื่องไตรลักษณ์ และหลักกรรมเรื่อง ปฏิจสุมุปาบาท หรือ อิทัปปปัจจัยตา ที่ว่าด้วยความเป็นเหตุเป็นผลแบบ อิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลาย ทำนองว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงดับไป

ความสิ้นไปแห่งเหตุปัจจัยนั้น อาจมองว่าเป็นเพียงมิติหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แม้ในขณะที่ชีวิตยังมีอยู่ การเปลี่ยนแปลงนี้ คือกระบวนการที่ทั้งความเกิดและความดับ เกิดต่อเนื่องสลับกันไป มองในแง่นี้ ในชีวิตก็มีทั้งการเกิดการดับอยู่ตลอดเวลา การเกิดและการดับ ในลักษณะเช่นนี้ไม่ได้ทำให้ชีวิตหมดไป คือ ไม่ตาย ในความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป แต่ก็แน่นอนว่าย่อมทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปได้ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ดังจะเห็นได้จากการที่หน้าตาและร่างกายของเราเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ถ้าถือว่าเป็นการตาย นี่ก็คือการตายจากสภาวะหนึ่งแล้วไปเกิดในอีกสภาวะหนึ่ง เช่น จากเด็กเล็กเป็นวัยรุ่น เป็นผู้ใหญ่ และเป็นคนชรา เป็นต้น ในความตายแบบนี้เหตุปัจจัยแห่งชีวิตไม่ได้หมด และชีวิตก็ได้สิ้นไปจริงๆ เพียงแต่เปลี่ยนแปลงสภาวะไปเท่านั้น

แต่ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ทำให้สิ่งที่เป็นเหตุปัจจัยของชีวิตหมดไป ก็ถือว่าเป็นความตาย ตามหลักความเชื่อในพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัยที่ทำให้ชีวิตหมดไป (คือตาย) อาจเกิดได้ในกรณีต่อไปนี้ (พระมหาบุญมี มาลาวชิโร, 2547 และ พระดุษฎี เมธังกูโร, 2544)

1. สิ้นอายุขัย (อายุขยมรณะ) คือ ตายเพราะสิ้นอายุ ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดมา กล่าวคือ ทุกสิ่งตกอยู่ในกฎแห่งการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป ชีวิตของมนุษย์ที่เกิดมานั้น แม้จะไม่มีโรคภัยหรือเหตุอื่นให้เสียชีวิตไปก่อนวัยอันควร ก็ดำรงอยู่ได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ถ้าจะเปรียบก็คงจะเหมือนชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ชิ้นหนึ่ง ซึ่งมีอายุการใช้งานจำกัดอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อพ้นจากนั้นไป ชิ้นส่วนนั้นก็หมดสภาพ คือไม่สามารถทำหน้าที่ของมันได้ต่อไป ชีวิตของคนเราก็คคล้ายกัน นั่นคือมีอายุขัยที่จำกัด นอกจากนี้ อายุขัยของคนเรายังไม่เท่ากัน และเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่สนับสนุนและเอื้ออำนวยหลายด้าน เช่น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการแพทย์ สภาพแวดล้อมในการทำงาน และรูปแบบตลอดจนพฤติกรรมดำรงชีวิต เป็นต้น

การตายเพราะสิ้นอายุขัยนั้น อาจเปรียบได้กับตะเกียงที่ไส้หมด แม้น้ำมันจะยังเหลืออยู่ แต่ก็ไม่สามารถจะให้เปลวไฟที่มีแสงสว่างต่อไปได้

¹ ในทัศนะของพุทธศาสนา สิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต” มีองค์ประกอบใหญ่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม กับส่วนที่เป็นนามธรรม อยางที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเรื่องของกายกับเรื่องของจิต องค์ประกอบใหญ่ทั้งสองส่วนนี้ รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ชั้นธ 5 (The Five Aggregates) ซึ่งประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ

2. สิ้นกรรม (กัมมกขยมรณะ) คือ ตายเพราะสิ้นกรรม กรรมนั้นคือการกระทำซึ่งมีผลสืบเนื่องตามมา (consequences) อาจเป็นกรรมที่ทำในอดีต ซึ่งอาจไกลออกไปจนถึงในอดีตชาติ หรืออาจเป็นกรรมที่ทำในปัจจุบัน เช่น การดูแลอนามัยเป็นต้น และอาจเป็น กุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าการกระทำที่ได้ทำลงไปนั้นเป็นฝ่ายดีหรือไม่ดี กรรมที่ทำไว้นั้นมีหน้าที่ช่วยสนับสนุนรูปและนาม (ชีวิต) ในภพที่เราเกิดมา เมื่อผลกรรมสิ้นไป ชีวิตก็สิ้นไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่น้ำมันหมด แม้ไส้ตะเกียงจะยังเหลืออยู่ เปลวไฟและแสงสว่างก็หมดไป

3. สิ้นทั้งอายุและกรรม (อุภยักขยมรณะ) คือ ทั้งอายุขัยและกรรม สิ้นไปในเวลาเดียวกัน การตายในกรณีเช่นนี้ จะเห็นได้เช่น การตายของผู้สูงอายุที่แก่หง่อม รูปและนาม (ร่างกายและจิตใจ) หมดสภาพ อีกทั้งกรรม คือ การกระทำที่จะเป็นแรงสนับสนุนให้รูปและนามทำหน้าที่ของมัน ก็หมดไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่ทั้งน้ำมันและไส้หมดไปด้วยกัน

4. มีเหตุหรือกรรมอย่างอื่นมาตัดรอน (อุปจเฉทมรณะ) ทำให้ชีวิตสิ้นไปกะทันหัน ทั้งที่น่าจะอยู่ต่อไปได้ ในกรณีนี้ ทั้งอายุและกรรมยังไม่หมด แต่เกิดเหตุทำให้เสียชีวิตกะทันหัน เช่น การตายด้วยอุบัติเหตุ หรือโรคระบาดเฉียบพลันร้ายแรง ท่านเปรียบเทียบการตายในกรณีเช่นนี้เหมือนกับตะเกียงที่ทั้งน้ำมันและไส้ยังคงมีอยู่ แต่ไฟดับไปเพราะเหตุอื่น เช่น มีลมพัดมาแรง (เหตุภายนอก) จนทำให้เปลวไฟดับไป เป็นต้น

ไม่ว่าความตายจะเกิดขึ้นในกรณีใด สิ่งที่เหมาะสมกันก็คือ ในทุกกรณีล้วนมีเหตุปัจจัยที่สามารถอธิบายได้ และความตายในทุกกรณีเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลง ถ้าเข้าใจชีวิตในทัศนะของพุทธศาสนาดังที่กล่าวมาข้างต้น เรื่องความตายก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยาก โดยเฉพาะความตายในความหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิต แต่ก็มี ความหมายอื่นของความตายที่ควรทราบด้วยเหมือนกัน ดังนั้น ในที่นี้จะพูดถึงความตาย 2 ประเภท คือ ความตายของชีวิต หรือตายทางร่างกาย กับความตายโดยที่ยังไม่สิ้นลมหายใจ อาจเรียกว่าเป็นความตายทางจิตใจ ท่านพุทธทาสภิกขุ เรียกว่าเป็น “การตายก่อนตาย”

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสถามแก่ภิกษุสาวกเช่นนี้ทีละอย่างๆ จนถึงชั้น ๕ ข้อสุดท้าย คือ วิญญาณ แล้วทรงสรุปว่า เป็นการสรุปข้อความจากพระไตรปิฎกแปลถอดความ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ 17 ข้อ 127-129 หน้า 82-84)

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล รูป... เวทนา... สัญญา... สังขาร... วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งภายในและภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่มันเป็นว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา” (พระธรรมปิฎก, 2544: 62)

สรุปการตายและอายุขัยของมนุษย์จะหยุดอยู่ที่ขีดจำกัดสูงสุด บนข้อโต้แย้งทางชีววิทยา และประเด็นของการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของสาเหตุการตายที่เกิดขึ้น จากเดิมที่สาเหตุการตายส่วนใหญ่เป็นสาเหตุจากปัจจัยภายนอก เช่น เกิดจากการติดเชื้อและพยาธิ แต่ในปัจจุบันสาเหตุการตายส่วนใหญ่เป็นสาเหตุจากปัจจัยภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคหัวใจ หลอดเลือด มะเร็ง และเบาหวาน จึงเป็นไปได้ยากที่แนวโน้มการตายในอนาคตจะมีแบบแผนดังที่ปรากฏในอดีต อีกประการหนึ่งการ

เพิ่มขึ้นของอายุขัยเฉลี่ยที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องในศตวรรษที่ผ่านมา นั้น เกิดจากการลดลงของการตายในเด็กเป็นส่วนใหญ่ คงเป็นการยากมากที่จะเกิดปรากฏการณ์ซ้ํารอยในอนาคตในประชากรวัยสูงอายุที่มีอัตราการตายต่ำอยู่แล้ว (Carnes และคณะ, 2003)

ความแตกต่างในเรื่องการตาย

การศึกษาถึงความแตกต่างในเรื่องการตาย (Mortality Differentials) คือ การพิจารณาว่าในแต่ละกลุ่มของ ประชากรจะมีภาวะการตายแตกต่างกันอย่างไร ในเบื้องต้นเราสามารถแบ่งกลุ่มย่อยของประชากรออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีความแตกต่างกันตามลักษณะประชากร ได้แก่ เพศ อายุ และสถานภาพสมรส กลุ่มที่มีความแตกต่างกันตามปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ รัดับรายได้ รัดับการศึกษา อาชีพ และกลุ่มชนชาติ กลุ่มที่มีความแตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์ ได้แก่ ถิ่นที่อยู่ซึ่งเป็นเขตเมืองหรือเขตชนบท ประโยชน์ของการ ศึกษาความแตกต่างของการตายจากคนต่างกลุ่มกันนี้ทำให้เราสามารถอธิบายได้ว่ามีสาเหตุอะไรเป็นปัจจัยกำหนด ความแตกต่างของการตายต่อไป (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 362 – 365)

1. ความแตกต่างของการตายตามลักษณะประชากร

1.1 ความแตกต่างของการตายระหว่างเพศ จากสถิติตัวเลขการตายที่เชื่อถือได้ในทุกส่วนของโลก ไม่ว่าจะเป็นในประเทศพัฒนาแล้วหรือประเทศด้อยพัฒนาก็ตาม ต่างรายงานตรงกันว่า ผู้หญิงมีช่วงอายุยืนยาวกว่าผู้ชาย และแม้แต่จากการศึกษาช่วงชีวิตของสัตว์ก็ได้ผลสอดคล้องกันคือ สัตว์เพศเมียจะมีอายุยืนกว่าสัตว์เพศผู้ การที่ผู้หญิงมีอายุยืนกว่าผู้ชายนี้ จากการศึกษาวิจัยหลายแห่งทั้งจากคนและสัตว์ดังกล่าว สามารถสรุป ได้ว่าเป็นผลมาจากปัจจัยทางชีววิทยา กล่าวคือ แม้ในสภาพแวดล้อมเดียวกันและมีกิจกรรมในชีวิตทุกอย่างเหมือนๆ กัน ประชากรชายก็มีอายุสั้นกว่าประชากรหญิง และยังมีการปรับปรุงการแพทย์และการสาธารณสุขให้ดียิ่งขึ้นประชากรหญิงก็ยิ่งได้ประโยชน์มากขึ้นกว่าประชากรชาย คือทำให้ช่องว่างระหว่างการตายของหญิงและชายห่างกันออกไปอีกในประเทศต่างๆ

1.2 ความแตกต่างของการตายระหว่างกลุ่มอายุ รายละเอียดของการตายที่แตกต่างกันตามหมวด อายุได้แสดงไว้ชัดเจนแล้วในหัวข้อการคำนวณอัตราการตายตามหมวดอายุ ในที่นี้จะกล่าวเพิ่มเติมถึงความแตกต่าง ของการตายตามหมวดอายุในประเทศพัฒนาแล้วกับในประเทศด้อยพัฒนา จะเห็นได้ชัดว่าในประเทศด้อยพัฒนา ที่มีอัตราการตายอยู่ในระดับสูง เส้นกราฟของอัตราการตายตามหมวดอายุจะเป็นรูปตัวยู (U-curve) คือ แสดงอัตราการตาย ที่สูงในหมู่ทารกและหมู่คนชรา สำหรับในประเทศพัฒนาแล้ว กราฟดังกล่าวจะเป็นรูปตัวยู (J-curve) นั่นคือ มีอัตราการตายของทารกในระดับต่ำ และอัตราการตายของคนชราในระดับสูง ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาทั่วไปในทุกสังคม คือคนเรายิ่งมีอายุมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งเดินทางเข้าใกล้ความตายเท่านั้น

1.3 ความแตกต่างของการตายตามสถานภาพสมรส ในการศึกษาความสัมพันธ์ของอัตราการตายกับ สถานภาพสมรสในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ สวีเดน พบผล

ตรงกันว่า ในกลุ่มคนที่ แต่งงานแล้วจะมีอัตราการตายต่ำกว่ากลุ่มคนที่อยู่เป็นโสด และกลุ่มคนที่เป็นหม้ายหรือหย่าร้างมีอัตราการตายสูงสุดคนที่อยู่เป็นโสดมีอัตราการตายสูงกว่าคนที่แต่งงานแล้วนั้น เป็นผลมาจากกฎของการเลือกและการถูกเลือก กล่าวคือ การแต่งงานนั้นต้องมีขั้นตอนของการเลือกคู่เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอและบุคคลที่มีสุขภาพ สมบูรณ์ย่อมได้รับการเลือกให้เป็นคู่สมรสมากกว่าคนที่มีความสุขภาพอ่อนแอหรือโรค หรือมีลักษณะผิดปกติไปจากบุคคลอื่น เช่น พิการ หรือปัญญาอ่อน เป็นต้น ดังนั้นในกลุ่มคนที่อยู่เป็นโสดจึงมีส่วนของคนที่มีสุขภาพไม่ดีอยู่มาก ทำให้มีอัตราการตายสูงกว่าคนที่แต่งงาน เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ในกลุ่มคนที่แต่งงานย่อมมีสภาพแวดล้อม ของชีวิตที่ดี คือมีหน้าที่รับผิดชอบซึ่งกันและกัน มีการเอาอกเอาใจ ดูแลทุกข์สุขกันยามเจ็บป่วย มากกว่าในกลุ่ม คนโสดที่ขาดคนดูแลใกล้ชิด

สำหรับในกลุ่มคนที่เป็นหม้ายหรือหย่าร้างซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอัตราการตายสูงสุด กล่าวได้ว่าสภาพของการเป็น หม้ายหรือการหย่าร้างทำให้ประชากรกลุ่มนี้ขาดความมั่นคงทางจิตใจ สุขภาพกายและจิตจะอ่อนแอขาดความระมัดระวังในการดูแลตนเอง เป็นสาเหตุให้เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย มีรายงานว่าในกลุ่มคนพวกนี้มักมีอัตราการฆ่าตัวตายสูง อย่างไม่รู้สาเหตุ ยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดนัก เนื่องจากการศึกษาในเรื่องนี้ยังมีน้อยอยู่ จึงควรมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไป

2. ความแตกต่างของการตายตามปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม

2.1 ความแตกต่างของการตายระหว่างกลุ่มอาชีพ รายได้ และการศึกษา ในกลุ่มคนที่มีสถานภาพ ทางเศรษฐกิจสังคมสูง ซึ่งวัดได้จาก อาชีพ ระดับรายได้ และระดับการศึกษานั้น โดยทั่วไปมีอัตราการตายต่ำกว่า กลุ่มคนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ ทั้งนี้เพราะผู้มีอาชีพที่ดี มีรายได้และมีระดับการศึกษาสูง ย่อมมีโอกาสที่จะใช้ชีวิตอย่างสะดวกสบาย มีโอกาสที่จะมีสุขภาพพลานามัยดี ซึ่งทำให้มีโอกาสที่จะมีชีวิตยืนยาวกว่าคนที่มีความสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต่ำกว่า ในแง่ของอาชีพนั้นผู้ที่มีการศึกษาสูง เช่น กรรมกรที่ต้องทำงานกับเครื่องจักร หรือที่ต้องทำงานใช้แรงมากๆ มีอัตราการตายสูงที่สุดในเรื่องของระดับรายได้ก็เช่นกัน กล่าวได้ว่า ผู้ที่ยังมีระดับรายได้สูงก็ยังมีอัตราการตายต่ำ ส่วนคนจน มีอัตราการตายสูงกว่าคนรายนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อัตราตายของทารกในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยจะสูงมากในเกือบทุกสังคม สำหรับเรื่องระดับการศึกษาเกี่ยวกับอัตราการตายนั้น มีประเด็นที่น่าสนใจว่าระดับการศึกษาของมารดามีความ สัมพันธ์กับอัตราการตายของทารกมาก กล่าวคือ ทารกที่เกิดจากมารดาที่ไม่รู้หนังสือจะมีอัตราการตายสูงมากและอัตราการตายของทารกจะต่ำลงเรื่อยๆ เมื่อมารดามีระดับการศึกษาสูงขึ้น จากการสำรวจในสหรัฐอเมริกา ฮังการี ยูโกสลาเวีย ฝรั่งเศส และไทย ได้ผลในเรื่องนี้ตรงกัน

2.2 ความแตกต่างของการตายระหว่างกลุ่มชนชาติ ในประเทศที่ประกอบด้วยกลุ่มหลายชนชาติ เท่าที่มีการศึกษามาพบว่า กลุ่มชนชาติต่างก็มีอัตราการตายแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ในสหรัฐอเมริกา คนขาวส่วนมากมีอายุยืนมากกว่าคนดำในทุกกลุ่มอายุ แม้ว่าจะมีอาชีพเดียวกันก็ตาม ในสหภาพโซเวียต อายุขัยเฉลี่ย ของชาวเชเชน (Chechen) เท่ากับ 50 ปี ในขณะที่ชาวลัตเวีย (Latvian) มีอายุขัยเฉลี่ยสูงถึง 73.1 ปี ในแอฟริกาใต้ ซึ่งเป็นประเทศที่ชาวผิวขาวเป็นกลุ่มน้อย แต่เป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองสูง อัตราตายของทารกในกลุ่มคนผิวขาวมีเพียง

26.6 ต่อ 1,000 แต่อัตราการตายของทารกในกลุ่มคนพื้นเมืองสูงถึง 104.8 ต่อ 1,000 ในมาเลเซีย อัตราตายของชาวมลายูสูงกว่าชาวจีนและชาวอินเดียมาก (20 : 13) เช่นเดียวกันในพม่าอัตราการตายของทารกและเด็กในกลุ่มชาวพม่าสูงกว่าชาวอินเดียและปากีสถาน 28% และเมื่อเทียบกับชาวจีนจะสูงกว่าถึง 59% ในหมู่เกาะบอร์เนียวเหนือ อัตราตายของชาวพื้นเมืองสูงกว่าชาวจีนมากทั้งๆ ที่อยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมเหมือนๆ กัน

ในแง่มานุษยวิทยาแล้ว อัตราตายของกลุ่มต่างชนชาติที่แตกต่างกันนี้ มิได้มีสาเหตุมาจากความแตกต่าง ที่มีมาแต่กำเนิดของแต่ละชนชาติ สาเหตุที่ทำให้ในแต่ละกลุ่มชนชาติซึ่งอยู่ภายใต้สังคมเดียวกันนี้มีอัตราการตายแตกต่างกันมี 2 ประการคือ 1) กลุ่มชนชาติที่มีอัตราการตายสูงมักมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ ดังเช่น กลุ่มคนผิวดำในอเมริกา หรือกลุ่มชาวพื้นเมืองในแอฟริกาใต้ 2) เกิดจากความแตกต่างกันในด้านวัฒนธรรม ที่เห็นได้ชัดคือในหมู่ชาวจีนซึ่งเป็นกลุ่มที่รักความสะอาดและระมัดระวังสุขภาพของตนเองมาก จึงมีอัตราการตายต่ำ เมื่อเทียบกับกลุ่มชนชาติอื่นๆ

3. ความแตกต่างของการตายตามสภาพภูมิศาสตร์

ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ประเทศทางยุโรปและอเมริกาเหนือ ประชากรในเขตเมืองมีอัตราการตาย สูงกว่าประชากรในเขตชนบท ด้วยสาเหตุจากสภาพแวดล้อมในเขตเมืองเต็มไปด้วยพิษต่างๆ มากมาย มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น และมีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากที่ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำ การสุขาภิบาล และการคุ้มครองภัยจากรัฐอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถพึ่งพาได้ ในสมัยนั้น ชั่วโมงการทำงานของประชาชนก็ยาวกว่า 8 ชั่วโมงและมี อัตราการเสี่ยงภัยสูง แต่ภายหลังจากที่ประเทศเหล่านี้ได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม การแพทย์ การสาธารณสุข และสภาพแวดล้อมต่างๆ ทำให้ความแตกต่างของการตายในเขตเมืองและเขตชนบทค่อยๆ ลดลง จนกล่าวได้ว่าในปัจจุบันความแตกต่างดังกล่าวนี้มีอยู่น้อยมาก แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะอัตราการตายของทารก ปรากฏว่าในเขตชนบทมีอัตราการตายของทารกสูงกว่าในเขตเมืองเล็กน้อย

สำหรับในประเทศด้อยพัฒนา เขตเมืองของประเทศเหล่านี้มักจะเป็นศูนย์กลางของความเจริญทุกด้าน ซึ่งรวมถึงด้านการแพทย์และการสาธารณสุขด้วย ประชากรในเขตเมืองส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีการศึกษาดี มีความ รายได้ค่อนข้างสูง และเอาใจใส่ต่อสุขภาพของตนและครอบครัว แต่สิ่งซึ่งเป็นข้อด้อยของเขตเมืองก็คือ สภาพแวดล้อมที่เลวประกอบด้วยมลพิษต่างๆ เหมือนกับเขตเมืองในประเทศพัฒนาแล้ว อย่างไรก็ตาม จากสถิติตัวเลข ของประเทศด้อยพัฒนาหลายแห่ง เมื่อก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 แสดงแนวโน้มที่ชัดเจนว่า โดยทั่วไปในเขตเมือง มีอัตราการตายต่ำกว่าในเขตชนบท ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นในหลายประเทศ ได้แก่ คองโก สาธารณรัฐแอฟริกากลาง สาธารณรัฐอาหรับตุรกี อินเดีย มาเลเซีย ไต้หวัน อินโดนีเซีย และไทย

4. แบบแผนและการเปลี่ยนแปลงภาวะการตายในประเทศไทย

ก่อน พ.ศ. 2490 ภาวะการตายของไทยอยู่ในระดับสูง กล่าวคือ อัตราตายอย่างหยาบอยู่ในระดับประมาณ 30 ต่อ 1,000 เมื่อมาถึง พ.ศ. 2490 นี้เองที่อัตราการตายได้เริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว กล่าวคือลดลงจาก 27 ต่อ 1,000 ลงมาเป็น 18 ต่อ 1,000 ระยะเวลาเองเรียกว่าระยะเริ่มการ

เปลี่ยนแปลงทางภาวะการตายของประเทศไทย หลักฐานได้แสดงให้เห็นว่ามีการตายเริ่มลดลงหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 คือหลัง พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา

การที่อัตราการตายของไทยเริ่มลดลงครั้งแรกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ตรงกับประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ในเอเชียด้วยเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะช่วงเวลาดังกล่าวประเทศต่างๆ ในเอเชียรวมทั้งประเทศไทยได้รับเอาวิทยาการทางสาธารณสุขใหม่ๆ มาใช้ที่สำคัญ ได้แก่ ดีดตีที่ ซึ่งได้รับผลสำเร็จอย่างดี อัตราตายด้วยโรคมะเร็งได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้อัตราตายโดยรวมลดลงมามาก อัตราตายอย่างหยาบใน พ.ศ. 2513 ลดลงเหลือ 10-11 ต่อ 1,000 ปัจจุบันมีค่าต่ำกว่า 8-9 ต่อ 1,000 อัตราตายของทารก ลดลงจาก ในทศวรรษก่อน มาอยู่ในระดับประมาณ 8 ต่อ 1,000 ใน พ.ศ. 2534 และจำนวนตาย อัตราการตายต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2554 เท่ากับ 6.5 พ.ศ. 2555 เท่ากับ 6.5 พ.ศ. 2556 เท่ากับ 6.6 พ.ศ. 2557 เท่ากับ 6.7 พ.ศ. 2558 เท่ากับ 6.9 ซึ่งทำให้เห็นภาพรวมของอดีตจนถึงปัจจุบันที่อัตราการตายของประเทศไทยได้ลดลงอย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามผู้เชี่ยวชาญมีข้อสังเกตว่าระหว่าง พ.ศ. 2554-พ.ศ. 2558 จุดทศนิยมของอัตราการตายมีแนวโน้มของตัวเลขที่สูงขึ้น ซึ่งต้องติดตามปรากฏการณ์และทิศทางการเปลี่ยนแปลงเรื่องภาวะการตายต่อไป (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2558)

การลดอัตราการตายของประเทศไทยนั้น นอกจากการนำเอาวิทยาการใหม่ๆ ทางด้านสาธารณสุข เช่น การใช้ที่ตีที่แล้ว การป้องกันโรคระบาด เช่น การฉีดวัคซีน การป้องกันและรักษาโรคติดต่อโดยตัวยา เช่น เพนนิซิลิน ก็ได้มีส่วนลดอัตราการตายอย่างมาก โดยเฉพาะการตายของทารกและเด็กซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ อัตราตายโดยรวมของไทยลดลง

ถ้าพิจารณาจำนวนตาย อัตราการตายต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามภาคและเพศ พ.ศ. 2544-2558 จะพบว่าอัตราการตายภาพรวมทั้งราชอาณาจักร เท่ากับ 6.9 เมื่อจำแนกตามเพศพบว่าเพศชายมีอัตราการตายที่สูงกว่าเพศหญิง คือ 7.9 และ 5.9 ตามลำดับ สำหรับภาคที่มีอัตราการตายสูงสุดได้แก่ ภาคเหนือ เท่ากับ 7.8 รองลงมาตามลำดับ คือ กรุงเทพมหานคร เท่ากับ 7.2 ภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพฯ) เท่ากับ 7.0 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เท่ากับ 6.6 และอัตราการตายน้อยที่สุด คือ ภาคใต้ เท่ากับ 5.9 และทุกภาครวมกรุงเทพมหานคร อัตราการตายของผู้ชายจะมากกว่าผู้หญิง

และในขณะเดียวกันแผนงานการพัฒนาดัชนีภาวะทางสุขภาพเพื่อการพัฒนา นโยบายสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จัดเสวนาวิชาการ “เปิดเผยผลสำรวจสถานการณ์ภาวะโรคและการบาดเจ็บของประชากรไทย” โดย ทพญ.กนิษฐา บุญธรรมเจริญ หัวหน้าแผนงานการพัฒนาดัชนีภาวะทางสุขภาพเพื่อการพัฒนา นโยบาย สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศหรือ IHPP (ไอเอชพีพี) กล่าวว่า จากการประเมินภาวะโรคซึ่งเป็นตัววัดการสูญเสียด้านสุขภาพหรือ “ปีสุขภาวะที่สูญเสีย” อันเป็นดัชนีชี้วัดสถานะสุขภาพที่เป็นมาตรฐานของประชากร ประกอบด้วยการวัดความสูญเสียจากการตายก่อนวัยอันควร และ ความสูญเสียจากการมีชีวิตอยู่ด้วยความพิการหรือความบกพร่องทางสุขภาพ

จากการศึกษา ความสูญเสียปีสุขภาวะของประชากรไทย ล่าสุดที่สำรวจในปี พ.ศ. 2556 และทำการวิเคราะห์รวบรวมเพื่อแปลผลในปี พ.ศ. 2559 พบว่า ประชากรไทยมีการสูญเสียปีสุขภาวะดี ร่วมกัน 15.3 ล้านปี โดยเป็นความสูญเสียด้วยการตายก่อนวัยอันควร 10 ล้านปี และต้องอยู่อย่าง

เจ็บป่วยหรือพิการ 5.3 ล้านปี หากคำนวณเป็นมูลค่าความสูญเสียทางเศรษฐกิจจะสูงถึง 930,053 ล้านบาท หรือ คิดเป็นร้อยละ 7.2 ของจีดีพีประเทศ โดยมีกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง หรือ NCDs เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดภาระโรคที่สูงเพิ่มขึ้น เป็นผลจากพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพของคนไทย โดยมีปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญ คือ เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การสูบบุหรี่ และภาวะน้ำหนักเกินที่เกิดจากการบริโภคไม่เหมาะสม ขาดการออกกำลังกายที่เพียงพอ (กนิษฐา บุญธรรมเจริญ, 2559: มติชนออนไลน์)

ตารางที่ 5.2 จำนวนเกิดมีชีพ อัตราเกิดแบบมีชีพ และจำนวนตาย อัตราการตายต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2544-2558

ปี	เกิดมีชีพ			อัตรา การ เกิด	ตาย			อัตรา การ ตาย
	รวม	ชาย	หญิง		รวม	ชาย	หญิง	
2544(2001)	790,425	407,400	383,025	12.7	369,493	213,298	156,195	6.0
2545(2002)	782,911	403,397	379,514	12.5	380,364	219,480	160,884	6.1
2546(2003)	742,183	382,621	359,562	11.8	384,131	221,962	162,169	6.1
2547(2004)	813,069	418,361	394,708	13.0	393,592	225,027	168,565	6.3
2548(2005)	809,485	416,474	393,011	13.0	395,374	225,622	169,752	6.4
2549(2006)	793,623	409,231	384,392	12.7	391,126	222,811	168,315	6.2
2550(2007)	797,588	410,921	386,667	12.7	393,255	222,170	171,085	6.3
2551(2008)	784,256	404,043	380,213	12.4	397,327	224,090	173,237	6.3
2552(2009)	765,047	394,555	370,492	12.1	393,916	222,815	171,101	6.2
2553(2010)	761,689	392,098	369,591	12.0	411,331	232,791	178,540	6.5
2554(2011)	782,198	403,046	379,152	12.2	414,670	235,189	179,481	6.5
2555(2012)	780,975	402,328	378,647	12.2	415,141	235,735	179,406	6.5
2556(2013)	748,081	385,522	362,559	11.6	426,065	241,819	184,246	6.6
2557(2014)	711,805	366,649	345,156	11.0	435,624	245,902	189,722	6.7
2558(2015)	679,502	348,913	330,589	10.4	445,964	252,302	193,662	6.9

ที่มา: กลุ่มภารกิจด้านข้อมูลข่าวสารสุขภาพ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2558)

ตารางที่ 5.3 จำนวนการตาย ร้อยละ และอัตราตายตามกลุ่มอายุ ต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2554-2558

อายุ	เพศ	2554 (2011)			2555 (2012)			2556 (2013)			2557 (2014)			2558 (2015)		
		จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ
0-4	รวม	7,182	9.0	1.7	7,247	9.0	1.8	6,495	8.7	1.5	6,277	8.8	1.4	5,841	8.6	1.3
	ชาย	4,102	10.0	1.0	4,069	9.8	1.0	3,664	9.5	0.8	3,535	9.6	0.8	3,338	9.6	0.7
	หญิง	3,080	8.0	0.7	3,178	8.2	0.8	2,831	7.8	0.7	2,742	7.9	0.6	2,503	7.6	0.6
5-9	รวม	1,616	0.4	0.4	1,476	0.4	0.4	1,441	0.4	0.3	1,311	0.3	0.3	1,166	0.3	0.3
	ชาย	978	0.5	0.2	874	0.4	0.2	879	0.4	0.2	776	0.4	0.2	697	0.3	0.2
	หญิง	638	0.3	0.2	602	0.3	0.2	562	0.3	0.1	535	0.3	0.1	469	0.2	0.1
10-11	รวม	2,060	0.5	0.5	1,947	0.5	0.5	1,768	0.4	0.4	1,755	0.4	0.4	1,716	0.4	0.3
	ชาย	1,317	0.6	0.3	1,216	0.5	0.3	1,114	0.5	0.3	1,114	0.5	0.3	1,087	0.5	0.2
	หญิง	743	0.3	0.2	731	0.3	0.2	654	0.3	0.1	641	0.3	0.1	629	0.3	0.1
15-19	รวม	5,140	1.0	1.2	5,211	1.1	1.3	4,906	1.0	1.2	4,741	1.0	1.1	4,836	1.0	1.1
	ชาย	3,896	1.5	0.9	3,958	1.6	1.0	3,675	1.5	0.9	3,589	1.5	0.8	3,693	1.5	0.8
	หญิง	1,244	0.5	0.3	1,253	0.5	0.3	1,231	0.5	0.3	1,152	0.5	0.3	1,143	0.5	0.3
20-24	รวม	5,659	1.2	1.3	5,454	1.2	1.3	5,453	1.1	1.3	5,425	1.1	1.2	5,614	1.2	1.3
	ชาย	4,383	1.8	1.0	4,187	1.7	1.0	4,137	1.7	1.0	4,177	1.7	0.9	4,347	1.8	1.0
	หญิง	1,276	0.6	0.3	1,267	0.5	0.3	1,316	0.6	0.3	1,248	0.5	0.3	1,267	0.5	0.3
25-29	รวม	7,307	1.5	1.8	6,923	1.4	1.7	6,586	1.4	1.5	6,392	1.4	1.5	6,206	1.3	1.4
	ชาย	5,531	2.2	1.3	5,176	2.1	1.3	4,921	2.0	1.1	4,854	2.1	1.1	4,694	2.0	1.1
	หญิง	1,776	0.7	0.4	1,747	0.7	0.4	1,665	0.7	0.4	1,538	0.7	0.4	1,512	0.7	0.3
30-34	รวม	10,659	2.0	2.6	10,014	1.9	2.4	9,699	1.9	2.3	9,408	1.8	2.2	8,805	1.7	2.0
	ชาย	7,862	2.9	1.9	7,411	2.8	1.8	7,224	2.7	1.7	6,969	2.7	1.6	6,522	2.6	1.5
	หญิง	2,797	1.0	0.7	2,603	1.0	0.6	2,475	1.0	0.6	2,439	0.9	0.6	2,283	0.9	0.5

ที่มา: กลุ่มภารกิจด้านข้อมูลข่าวสารสุขภาพ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2558)

ตารางที่ 5.3 จำนวนการตาย ร้อยละ และอัตราตายตามกลุ่มอายุ ต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2554 - 2558 (ต่อ)

อายุ	เพศ	2554 (2011)			2555 (2012)			2556 (2013)			2557 (2014)			2558 (2015)		
		จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา		จำนวน	อัตรา		จำนวน	อัตรา	อัตรา
35-39	รวม	13,981	2.6	3.4	14,027	2.6	3.4	13,594	2.5	3.2	13,564	2.5	3.1	13,349	2.5	3.0
	ชาย	10,135	3.8	2.4	10,305	3.9	2.5	10,022	3.8	2.4	10,000	3.8	2.3	9,854	3.7	2.2
	หญิง	3,846	1.4	0.9	3,722	1.4	0.9	3,572	1.3	0.8	3,564	1.3	0.8	3,495	1.3	0.8
40-44	รวม	18,346	3.3	4.4	18,442	3.4	4.5	18,349	3.4	4.3	18,196	3.4	4.2	18,203	3.4	4.0
	ชาย	12,894	4.8	3.1	13,082	4.9	3.2	13,126	4.9	3.1	12,922	4.9	3.0	13,093	5.0	2.9
	หญิง	5,452	1.9	1.3	5,360	1.9	1.3	5,223	1.9	1.2	5,274	1.9	1.2	5,110	1.9	1.1
45-49	รวม	23,390	4.6	5.6	23,174	4.5	5.6	23,310	4.5	5.5	23,750	4.5	5.4	23,584	4.5	5.3
	ชาย	16,016	6.5	3.9	15,868	6.4	3.8	16,115	6.4	3.8	16,330	6.4	3.7	16,271	6.4	3.7
	หญิง	7,374	2.8	1.8	7,306	2.7	1.8	7,195	2.7	1.7	7,420	2.7	1.7	7,313	2.7	1.6
50-54	รวม	27,255	6.3	6.6	27,874	6.3	6.7	28,135	6.2	6.6	28,791	6.1	6.6	29,466	6.1	6.6
	ชาย	18,201	8.8	4.4	18,609	8.8	4.5	18,890	8.6	4.4	19,353	8.6	4.4	19,853	8.6	4.4
	หญิง	9,054	4.0	2.2	9,265	4.0	2.2	9,245	3.9	2.2	9,438	3.8	2.2	9,613	3.8	2.2
55-59	รวม	29,801	8.6	7.2	30,265	8.4	7.2	30,777	8.5	7.2	32,078	8.6	7.4	32,867	8.4	7.4
	ชาย	19,075	11.7	4.6	19,263	11.4	4.6	19,734	11.5	4.6	20,738	11.8	4.8	21,650	11.8	4.9
	หญิง	10,726	5.9	2.6	11,002	5.8	2.6	11,043	5.8	2.6	11,340	5.8	2.6	11,217	5.5	2.5
60-64	รวม	33,121	13.0	8.0	33,903	12.6	8.1	35,195	12.4	8.3	36,080	12.1	8.3	37,454	12.2	8.4
	ชาย	20,047	16.9	4.8	20,537	16.4	4.9	21,336	16.2	5.0	22,018	15.9	5.1	22,977	16.1	5.2
	หญิง	13,074	9.6	3.2	13,366	9.3	3.2	13,859	9.1	3.3	14,062	8.8	3.2	14,477	8.8	3.2
65-69	รวม	34,744	19.6	8.4	34,695	19.0	8.3	36,115	18.5	8.5	37,994	18.1	8.7	40,069	17.7	9.0
	ชาย	20,202	24.9	4.9	20,181	24.2	4.8	20,954	23.6	4.9	21,983	22.9	5.0	23,238	22.5	5.2
	หญิง	14,542	15.2	3.5	14,514	14.7	3.5	15,161	14.3	3.6	16,011	14.1	3.7	16,831	13.7	3.8

ที่มา: กลุ่มภารกิจด้านข้อมูลข่าวสารสุขภาพ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2558)

ตารางที่ 5.3 จำนวนการตาย ร้อยละ และอัตราตายตามกลุ่มอายุ ต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2554-2558 (ต่อ)

อายุ	เพศ	2554 (2011)			2555 (2012)			2556 (2013)			2557 (2014)			2558 (2015)		
		จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ	จำนวน	อัตรา	ร้อยละ
70 ขึ้นไป	รวม	194,277	55.8	46.9	194,429	53.9	46.8	204,202	52.3	47.9	209,842	52.8	48.2	216,773	52.2	48.6
	ชาย	90,495	61.6	21.8	90,980	59.7	21.9	96,007	59.8	22.5	97,536	58.1	22.4	100,980	57.3	22.6
	หญิง	103,782	51.6	25.0	103,449	49.6	24.9	108,195	47.1	25.4	112,306	48.9	25.8	115,793	48.5	26.0
ไม่ทราบ	รวม	132	...	0.0	60	...	-	40	...	0.0	20	...	0.0	15	...	0.0
	ชาย	55	...	0.0	19	...	-	21	...	0.0	8	...	0.0	8	...	0.0
	หญิง	77	...	0.0	41	...	-	19	...	0.0	12	...	0.0	7	...	0.0

ที่มา: กลุ่มภารกิจด้านข้อมูลข่าวสารสุขภาพ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2558)

บทสรุป

ภาวะการตาย มีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อจำนวนข้อมูลประชากรในสังคมและประเทศชาตินั้นๆ ซึ่งสามารถเป็นภาพสะท้อนของการพัฒนาทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม สาธารณสุข อนามัย สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ของประเทศนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไรและมีนโยบายการพัฒนาทางด้านประชากรจากอดีตเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อให้เป็นโครงสร้างทางประชากรในลักษณะที่เห็นดังปัจจุบันนี้ของในแต่ละประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป และสามารถนำเป็นข้อมูลเพื่อจัดอยู่ในลักษณะของประเทศที่พัฒนาแล้ว กำลังพัฒนา หรือด้อยพัฒนา เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาร่วมกันและเปรียบเทียบการพัฒนาให้เห็นถึงการยกระดับที่ดีขึ้นสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ร่วมกันต่อไป

สำหรับภาวะการตายในประเทศไทยถ้าพิจารณาจำนวนตาย อัตราการตายต่อประชากร 1,000 คน จำแนกตามภาคและเพศ พ.ศ. 2544- 2558 จะพบว่าอัตราการตายภาพรวมทั้งราชอาณาจักร พบว่าเพศชายมีอัตราการตายที่สูงกว่าเพศหญิง ภาคที่มีอัตราการตายสูงสุดได้แก่ภาคเหนือ รองลงมาตามลำดับ คือ กรุงเทพมหานคร ภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพฯ) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอัตราการตายน้อยที่สุด คือ ภาคใต้ และทุกภาครวมกรุงเทพมหานคร อัตราการตายของผู้ชายจะมากกว่าผู้หญิง อย่างไรก็ตามต้องยอมรับว่าเทคโนโลยีทางการแพทย์ก้าวหน้าเป็นอย่างมากทำให้ประชากรเข้าถึงทางการตรวจสุขภาพ การรักษาโรคที่เป็นไปอย่างเหมาะสมหลากหลายมากกว่าอดีต จึงทำให้ประชากรมีอายุขัยเฉลี่ยที่สูงขึ้น แต่อย่างไรก็ตามสาเหตุการตายที่สำคัญสำหรับคนไทยยังได้แก่ 1) มะเร็งทุกชนิด 2) โรคหลอดเลือดในสมอง 3) ปอดอักเสบ 4) โรคหัวใจขาดเลือด 5) อุบัติเหตุจากการคมนาคมขนส่งทางบก และที่สำคัญแนวโน้มของการเสียชีวิตอันเกิดจากกลุ่มโรคเรื้อรังนั้นมีสูงมากขึ้น การที่บุคคลจะมีอายุยืนได้นั้นอย่างแรกต้องเชื่อมั่นในการตั้งเป้าหมายแห่งชีวิตโดยเฉพาะอายุที่ยืนยาวสามารถมีความเป็นไปได้หากมีการดูแลสุขภาพกายใจและปรับพฤติกรรมการใช้ชีวิตให้เหมาะสมกับตนเอง

คำถามท้ายบท

จงอธิบายและแก้ปัญหาคำถามต่อไปนี้ให้ได้คำตอบที่สมบูรณ์

1. การตาย หรือ ความตาย มีความหมายเหมือนหรือต่างกันอย่างไร อธิบาย
2. สาเหตุการตายแบ่งเป็นกี่ประเภทอะไรบ้าง
3. ความเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัยที่ทำให้ชีวิตหมดไป (คือตาย) ตามหลักพระพุทธศาสนา มีอะไรบ้าง
4. จะวิเคราะห์สาเหตุการเสียชีวิตของคนไทยใน 10 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2550-พ.ศ. 2560) ว่ามาจากสาเหตุใดบ้าง พร้อมอธิบายข้อมูล
5. ภาวะการตายของประชากรของแต่ละกลุ่มย่อมแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยใด
6. นักศึกษาจะนำความรู้เกี่ยวกับภาวะการตายไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา บุญธรรมเจริญ. (2559). **วิเคราะห์อายุเฉลี่ยของคนไทย พ.ศ. 2556**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก https://www.matichon.co.th/local/news_202773.
- พระคุณฐิติ เมธังกูโร. (2544). **“ปาฐกถาเรื่อง ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ,” ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ**. เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย (รวบรวม). กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.
- พระมหาบุญมี มาลาวชิโร. (2547). **พระพุทธศาสนากับความตาย**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้าวิชาการ จำกัด.
- วิภาวี พิจิตบันดาล. (2544). **ประชากรศาสตร์ เอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 10. สำนักพิมพ์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข. (2558). **สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2554, 2555, 2557 และ 2558**. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 2560, จาก http://bps.moph.go.th/new_bps/สถิติสาธารณสุข.
- อารีย์ พรหมไม้. (2560). **ข้อจำกัดของชีวภาพมนุษย์**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/IPSR/AnnualConference/Conferencell/Article/Article18.htm>.
- Carnes และคณะ. (2003). **Biological evidence for limits to the duration of life. Biogerontology.**

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6

ภาวะการย้ายถิ่น เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของการย้ายถิ่นฐาน
2. ประเภทของการย้ายถิ่น
3. วิธีวัดภาวะการย้ายถิ่น
4. การตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น
5. การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ
6. การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย
7. แนวโน้มและนโยบายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจความหมายของการย้ายถิ่นฐาน ประเภทของการย้ายถิ่น วิธีวัดภาวะการย้ายถิ่น การตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวโน้มและนโยบายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศไทย

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 6 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้

1. อธิบายความหมายของการย้ายถิ่นฐาน
2. จำแนกประเภทของการย้ายถิ่น
3. บอกวิธีวัดภาวะการย้ายถิ่น
4. บอกสาเหตุการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น
5. วิเคราะห์การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ
6. วิเคราะห์การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย
7. วิเคราะห์แนวโน้มและนโยบายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศไทย

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 6 นำเสนอโดยใช้ Power Point
2. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละเท่ากัน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ ดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของคนไทย
 - กลุ่มที่ 2 การย้ายถิ่นภายในประเทศ
 - กลุ่มที่ 3 การย้ายถิ่นของแรงงานต่างชาติเข้ามาในประเทศไทย
 - กลุ่มที่ 4 กรณีศึกษารูปแบบการตัดสินใจย้ายถิ่นของประชากรในจังหวัดอุดรธานี
3. เรียนเชิญวิทยากรบรรยายพิเศษเกี่ยวกับการการย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออกของแรงงานในจังหวัดอุดรธานี จากสำนักงานแรงงานจังหวัดอุดรธานี
4. ผู้ศึกษานำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมายหน้าชั้นเรียน
5. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
6. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
7. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 6
2. วิทยากรบรรยายพิเศษ
3. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วิดีทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. หนังสือ ตำรา บทความ กรณีศึกษา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
5. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานราชการ
6. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำการบรรยาย
2. ประเมินความรู้ก่อนและหลังการอบรมโดยวิทยากร
3. สังเกตความสนใจขณะทำงานกลุ่ม
4. สังเกตจากการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็น
5. สังเกตการณ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอผลงาน
6. สังเกตจากการตอบคำถาม
7. ตรวจสอบผลงานจากการการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 6 ภาวะการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความต่อเนื่อง มีลักษณะเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานาน และการย้ายถิ่นยังขึ้นอยู่กับเวลา สถานที่ ตลอดจนกิจกรรมของผู้ย้ายถิ่น การแบ่งประเภทของการย้ายถิ่นแบ่งโดย ระยะเวลา แบ่งโดยสถานที่ แบ่งโดยสาเหตุการย้ายถิ่น และแบ่งโดยลักษณะการย้าย ในการตัดสินใจย้ายถิ่นบางครั้งผู้ย้ายจะพิจารณาอย่างรอบคอบ แต่ในบางครั้งก็อาจไม่ได้พิจารณาเอง หากแต่ทำการตัดสินใจไปตามค่านิยมของคนไทยและละแวกบ้านเดียวกันก็ได้ในกระบวนการย้ายถิ่นต้องคำนึงถึงข้อได้เปรียบเสียเปรียบในถิ่นที่อยู่เดิมและถิ่นที่อยู่ใหม่ และการย้ายถิ่นยังเป็นจังหวะหนึ่งของชีวิตด้วย การย้ายถิ่นระหว่างประเทศนั้นสำหรับประเทศไทยไปทำงานในแถบตะวันออกกลางมากโดยเฉพาะประชากรในภาคอีสานของประเทศไทยจะไปทำงานต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงมีแนวโน้มไปทำงานในแถบเอเชียมากขึ้นและปัจจุบันนี้ก็มีแรงงานไทยนิยมเดินทางไปทำงานต่างประเทศมากที่สุดคือ จีน ไต้หวัน รองลงมาตามลำดับคือ เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น สิงคโปร์ และอิสราเอล ส่วนการย้ายถิ่นภายในประเทศของคนไทยก็พบว่ามี การย้ายถิ่นมีอยู่ตลอดเวลาทั้งนี้เพราะสาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนเหตุผลประการต่างๆ トラบไต้ที่ ความเจริญของภูมิภาคและท้องถิ่นยังไม่เจริญอย่างทั่วถึงประชากรก็ต้องปรับตัวตามสภาพเศรษฐกิจสังคมต่อไป

ความหมายของการย้ายถิ่นฐาน

การย้ายถิ่น (Migration) เป็นองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงประชากรที่ให้ความหมายและวัดจำนวน ได้ยากที่สุด การย้ายถิ่นมิได้เป็นสิ่งตายตัวเหมือนกับการเกิดและการตายซึ่งเกิดขึ้นครั้งเดียวในชีวิตคนและเห็นได้ชัด การย้ายถิ่นเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความต่อเนื่อง มีลักษณะเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานาน ไม่ใช่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและสมบูรณ์ในตัวของมันเองได้ในเวลาอันสั้นเมื่อใดเราจึงจะเรียกพฤติกรรมหนึ่งๆ ว่าเป็นการย้ายถิ่นและเมื่อใดเราจะไม่ถือว่าเป็นการย้ายถิ่นนั้นอย่างน้อยเราจะต้องคำนึงถึงสิ่งสามประการ ได้แก่ เวลา สถานที่ และกิจกรรมทั้งสามประการนี้เราจะต้องนำมาพิจารณาประกอบกัน กล่าวคือ ปกติการย้ายถิ่นต้อง เป็นการเปลี่ยนแปลงสถานที่ที่ไกลออกไปจากเดิมพอสมควร และจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นเวลานานพอสมควร แต่เป็นการยากที่จะตอบได้ว่าไกลแค่ไหนและนานเท่าไรจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการย้ายถิ่น ฉะนั้น จึงต้องอาศัยหลัก ที่ว่าไกลและนานพอที่จะทำให้ผู้ย้ายถิ่นไม่มีกิจกรรมในสังคมเดิมอีกต่อไป และมีกิจกรรมในสังคมใหม่ขึ้นแทนอย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะให้คำจำกัดความไว้ดังกล่าว ในบางครั้งก็ยังคงเป็นปัญหาถกเถียงกันในกรณีที่มีความคลุมเครือว่าเราจะถือเป็นการย้ายถิ่นหรือไม่ ทั้งนี้เพราะการย้ายถิ่นเป็นกระบวนการต่อเนื่องและกินเวลา ดังนั้น การที่เรามุ่งหมายที่จะหาความหมายของการย้ายถิ่นที่ตายตัวนั้นย่อมทำได้ดีที่สุดไม่ได้ ความรู้และความเข้าใจ เกี่ยวกับการย้ายถิ่นประเภทต่างๆ ต่างหากที่จะช่วยให้เราเข้าใจการย้ายถิ่นได้ดียิ่งขึ้น และการย้ายถิ่นประเภทต่างๆ นั้นย่อมจะมีความหมายชัดเจนอยู่ในตัว

ประเภทของการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นมีมากมายหลายประเภท แม้แต่วิธีการแบ่งประเภทการย้ายถิ่นก็มีอยู่หลายวิธีด้วยกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความสนใจที่จะศึกษาในแง่ใด เราสามารถแบ่งประเภทการย้ายถิ่นได้ 4 วิธีด้วยกัน คือ (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 372-376)

1. การแบ่งโดยระยะเวลา

1.1 การย้ายถิ่นตามฤดูกาล (Seasonal migration) หมายถึง การย้ายถิ่นของผู้ประกอบการทาง การเกษตรที่ย้ายไปทำงานที่อื่นชั่วคราวในช่วงที่ฤดูว่างงาน ซึ่งรวมถึงการย้ายถิ่นเข้าเมืองหรือการย้ายถิ่นไปรับจ้าง ทำงานเกษตรกรรมในภาคอื่นๆ ซึ่งมีงานทำในฤดูหนึ่งๆ และกลับมาพักที่ถิ่นเดิมของตนในปีเดียวกัน เมื่อฤดูการทำงานเกษตรกรรมของตนมาถึง

1.2 การย้ายถิ่นชั่วคราว (Temporary migration) และการย้ายถิ่นถาวร (Permanent migration) คือ การย้ายถิ่นที่ผู้ย้ายเองมีความตั้งใจจะอยู่อย่างถาวรหรือชั่วคราวในที่อยู่ใหม่ การย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวชนิดหนึ่ง แต่การย้ายถิ่นชั่วคราวมิได้จำกัดฤดูกาลและเวลาที่เหมาะสมในการย้ายถิ่นออกและย้ายถิ่นกลับ การย้ายถิ่นชั่วคราวอาจนานกว่า 1 ปี หรือ 2 ปีก็ได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การย้ายถิ่นเป็นพฤติกรรมที่มีกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง โดยปกติแล้วเราจึงพบว่า การย้ายถิ่นชั่วคราวส่วนหนึ่งจะกลายเป็นการย้ายถิ่นถาวรไปในที่สุด กล่าวคือ ผู้ย้ายถิ่น เมื่อย้ายเข้ามาครั้งแรกไม่ได้ตั้งใจจะอยู่อย่างถาวร แต่มาเปลี่ยนใจในภายหลังได้ และในกรณีตรงข้ามการย้ายถิ่นถาวรบางส่วนก็อาจกลายเป็นเพียงการย้ายชั่วคราวได้ ถ้าผู้ย้ายถิ่นย้ายกลับสู่ถิ่นเดิมในเวลาอันสั้น

1.3 การย้ายถิ่นในระยะเริ่มต้น เราเรียกผู้ย้ายถิ่นนี้ว่า “ผู้ย้ายถิ่นใหม่” (Recent migrant) ผู้ย้ายถิ่นใหม่นี้อาจจะเป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวหรือแม้แต่ผู้ย้ายถิ่นถาวรก็ได้ แต่ทั้งนี้จะต้อง เป็นผู้ย้ายถิ่นซึ่งย้ายเข้ามาได้ไม่นานนัก เช่น เพิ่งย้ายมาได้ไม่เกิน 1 ปี หรือ 2 ปี และในบางกรณีอนุโลมให้ถึง 5 ปีได้ เรียกว่าการย้ายถิ่นภายใน 5 ปี ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์โดยเฉพาะที่จะศึกษาปัญหาในการปรับตัวและการผสมกลมกลืนระหว่างผู้ย้ายถิ่นและผู้ที่อยู่ ในสังคมใหม่ มาแต่เดิม ตลอดจนเพื่อศึกษาการย้ายถิ่นกลับสู่ถิ่นเดิมของผู้ย้ายถิ่นเหล่านั้นด้วย การย้ายถิ่นในระยะเริ่มต้นนี้มีความคล้ายคลึงกับการย้ายถิ่นตามฤดูกาลและการย้ายถิ่นชั่วคราวมาก แต่ดังที่กล่าวมาแล้ว การย้ายถิ่นประเภทนี้ รวมถึงการย้ายถิ่นในระยะเริ่มต้นของการย้ายถิ่นถาวรด้วย เพราะการย้ายถิ่นถาวรเองในระยะเริ่มต้นก็มีปัญหาในการปรับตัวด้วยเหมือนกัน

2. การแบ่งโดยสถานที่

2.1 การใช้เขตการปกครองในการแบ่ง ได้แก่ การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (International Migration) และการย้ายถิ่นภายในประเทศ (Internal Migration) ซึ่งแบ่งต่อไปได้อีกคือ การย้ายถิ่นระหว่างภาค (Interregional Migration) ยังแบ่งต่อไปอีกครั้งหนึ่งได้เป็น การย้ายถิ่นระหว่างจังหวัด (Inter-provincial Migration) และการย้ายถิ่นภายในจังหวัด (Internal-provincial Migration) ซึ่งต่อจากเขตจังหวัดแล้วตามปกติจะไม่แบ่งย่อยออกเป็น อำเภอ ตำบล หรือ

หมู่บ้านลงไปอีก เพราะถือว่าถ้าเขตการปกครองเล็กลงมากๆ แล้ว โดยทั่วไปเราจะไม่เรียกว่า การย้ายถิ่น แต่จะเรียกว่าการย้ายที่อยู่แทน ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ย้ายบ้านแต่ยังอยู่ในหมู่บ้าน หรือตำบล หรือแม้กระทั่งอำเภอเดียวกัน เราจะเรียกว่าผู้ย้ายที่อยู่ไม่ใช่ผู้ย้ายถิ่นทั้งนี้มิใช่ข้อยกเว้น เช่น ผู้ย้ายถิ่นภายในอำเภอใหญ่ๆ ซึ่งระยะทางจากที่อยู่เดิมกับที่อยู่ใหม่ห่างกันมากและผู้ย้ายถิ่นทั้งกิจกรรมใหม่อย่างสมบูรณ์ เราก็อาจอนุโลมเป็นการย้ายถิ่นได้เหมือนกัน

2.2 การใช้ลักษณะของความเป็นเขตเมืองในการแบ่ง ได้แก่ การย้ายถิ่นจากชนบทเข้าเมือง การย้ายถิ่นจากชนบทไปยังชนบท การย้ายถิ่นระหว่างเมืองและการย้ายถิ่นจากเมืองสู่ชนบท สำหรับการย้ายถิ่น ทั้ง 4 ประเภทนี้ การย้ายถิ่นจากชนบทเข้าเมืองจะได้รับการสนใจศึกษากันมากที่สุด ทั้งนี้เพราะเป็นปัญหาสำคัญอันสืบเนื่องมาจากการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในชนบท และการขาดแคลนที่ทำกิน ประจวบกับการที่กรุงเทพมหานครมีความเจริญรุดหน้าไปมาก มีลักษณะเป็นเอกนคร (Primate city) คือเป็นเมืองใหญ่อยู่เมืองเดียวไม่มีเมืองรองอื่นๆ ซึ่งเป็นเด่นเมืองรองหรือพื้นที่การพัฒนาพิเศษที่รัฐบาลกำหนดเป็นนโยบายก็เพื่อกระตุ้นและกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่างๆ นั่นเอง

ส่วนการย้ายถิ่นประเภทอื่นๆ ที่แบ่งตามความเป็นเขตเมืองนี้ก็มีความสำคัญแตกต่างกันไป การย้ายถิ่นระหว่างชนบทด้วยกัน เป็นการย้ายถิ่นที่มีมากที่สุดในประเทศมีความสำคัญที่เป็นกลไกทางเศรษฐกิจที่ช่วยทำให้แรงงานมีความสมดุลกับทรัพยากรได้ดียิ่งขึ้น ส่วนการย้ายถิ่นระหว่างเมืองนั้นถือว่าเป็นสัญญาณของความพัฒนา เพราะประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีการย้ายถิ่นระหว่างเมืองกันมาก ทั้งนี้เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางธุรกิจและกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมีการพัฒนาความเจริญเฉพาะทางมากขึ้น สำหรับการย้ายถิ่นจากเมืองสู่ชนบทนั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นการย้ายถิ่นกลับของชาวชนบทที่ย้ายเข้ามาอยู่ในเมือง และเป็นส่วนน้อยที่เป็นชาวเมืองย้ายออกไปสู่ชนบทโดยตรง การย้ายถิ่นประเภทนี้มีสิ่งที่น่าสนใจคือ เมื่อย้ายถิ่นกลับไปแล้ว ผู้ย้ายถิ่นจะนำเอาความเจริญต่างๆ ที่ตนได้รับจากเมืองไปถ่ายทอดให้แก่คนในชนบทได้หรือไม่อย่างไร ถ้าเป็นเช่นนั้นได้ การย้ายถิ่นก็จะยังเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อประเทศมากกว่าโทษเสียอีก

2.3 การย้ายถิ่นเกิด (Life-Time Migration) หมายถึง การที่คนใดคนหนึ่งอยู่ประจำในท้องถิ่นที่ไม่ใช่เป็นถิ่นเกิดของตน การย้ายถิ่นเกิดนี้เป็นการแบ่งประเภทการย้ายถิ่นโดยอาศัยสถานที่ คือ ถิ่นเกิดและที่อยู่ปัจจุบันถ้าถิ่นเกิดที่อยู่ปัจจุบันไม่ตรงกันเราจะถือเป็นผู้ย้ายถิ่นเกิดทันที ส่วนผู้ที่มีถิ่นเกิดและที่อยู่ปัจจุบัน เป็นที่เดียวกันเราจะไม่ถือว่าเป็นอยู่ย้ายถิ่นเกิดแม้ว่าจริงๆ แล้ว บางคนอาจจะเคยย้ายไปอยู่ที่อื่นนานๆ แล้ว กลับมาถิ่นเกิดใหม่ภายหลังก็ได้แต่ในที่นี้ก็ได้ไม่นับเข้าเป็นผู้ย้ายถิ่นเกิด การย้ายถิ่นเกิดนี้ไม่ได้เป็นการแบ่งประเภทการย้ายถิ่นโดยอาศัยเวลา เพราะเราไม่อาจทราบได้ว่าผู้ย้ายถิ่นเกิดย้ายเข้ามาเมื่อไรนานหรือไม่ อย่างไรก็ตามเราอนุโลมได้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นการย้ายที่เข้ามานานพอสมควรแล้วและโดยมากจะถือว่านานกว่าพวกผู้ย้ายถิ่นใหม่ถึงแม้ว่าการย้ายถิ่นเกิดประเภทนี้จะมีข้อเสียอยู่บ้างที่คลุมเครือดังกล่าว แต่ก็ก็เป็นความสะดวกในการนับจำนวนจึงมีแสดงไว้ในสำมะโนประชากรในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย ทั้งนี้เพราะตามสถานที่ที่เกิดเปรียบเทียบกับสถานที่อยู่ปัจจุบันนั้นก็ทราบได้ว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเกิดหรือไม่

3. การแบ่งโดยสาเหตุการย้าย

3.1 การย้ายถิ่นเพราะสาเหตุทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ การย้ายถิ่นเพราะ ขาดที่ดินทำกินหรือที่ดินทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล ฯลฯ การย้ายถิ่นส่วนใหญ่ประเทศไทยจะเป็นการย้ายถิ่น เพราะสาเหตุทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจดังกล่าวนี้ การย้ายถิ่นตามฤดูกาลก็รวมอยู่ในการย้ายถิ่นประเภทนี้ การย้ายถิ่นประเภทนี้ต้องแยกออกมาเป็นประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะเพราะมีลักษณะและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องแตกต่างจากการย้ายถิ่นอื่นๆ เช่น การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษา การย้ายถิ่นตามหน้าที่การงาน การย้ายถิ่นตามครอบครัว การย้ายถิ่นเมื่อแต่งงาน การย้ายถิ่นเพราะการเมือง การย้ายถิ่นกลับบ้านเกิดเมืองนอน เป็นต้น ซึ่งมีน้อยกว่า การย้ายถิ่นเพราะสาเหตุทางเศรษฐกิจ

3.2 การแบ่งประเภทการย้ายถิ่นจากสาเหตุที่เกิดจากถิ่นเดิมหรือถิ่นที่อยู่ใหม่ ได้แก่ การย้ายถิ่น เพราะปัจจัยผลักดัน (Push factor) และการย้ายถิ่นเพราะปัจจัยดึงดูด (Pull factor) การย้ายถิ่นเพราะปัจจัยผลักดัน คือ การย้ายถิ่นเพราะมีสิ่งผลักดันต่างๆ ที่อยู่ในถิ่นเดิม ซึ่งอาจเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น การไม่มีงานทำ ไม่มีที่ดิน หรือปัจจัยทางสังคม เช่น ไม่มีโอกาสในการศึกษา โอกาสในการติดต่อคมนาคม และการเข้าถึงสื่อมวลชนต่างๆ หรือปัจจัยทางการเมือง เช่น การกดขี่ทางลัทธิการเมือง การกดขี่ในฐานะชนกลุ่มน้อย ฯลฯ สำหรับ การย้ายถิ่นประเภทนี้ถ้าปัจจัยผลักดันมีลักษณะรุนแรงมากเราจะเรียกย้ายถิ่นนี้ว่า “การย้ายถิ่นโดยเหตุบังคับ” (Forced Migration) เช่น การอพยพลี้ภัยการเมือง สงคราม โรคระบาด น้ำท่วม ฯลฯ การย้ายถิ่นประเภทนี้จะมี ลักษณะย้ายกันมาเป็นกลุ่ม ยิ่งปัจจัยผลักดันมีอิทธิพลรุนแรงเท่าไร การย้ายถิ่นก็จะมีลักษณะเป็นกลุ่มใหญ่ยิ่งขึ้น และผู้ย้ายถิ่นมาเป็นกลุ่มเหล่านั้นก็มักจะไม่มีความเลือกพิเศษ (Selectivity)

4. การแบ่งโดยลักษณะของการย้าย

นอกจากการย้ายถิ่นจะแบ่งได้ตามระยะเวลา สถานที่ และสาเหตุ การย้ายแล้ว การย้ายถิ่นบางชนิดจะมีชื่อเรียกเฉพาะตามลักษณะของการย้ายถิ่นด้วย ที่สำคัญ ได้แก่

4.1 การย้ายถิ่นตามขั้นตอนและการย้ายถิ่นตัดขั้นตอน การย้ายถิ่นตามขั้นตอน ได้แก่ การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองโดยค่อยๆ ย้ายเข้าสู่เขตที่มีความเจริญเป็นขั้นๆ ไป ตัวอย่างเช่น การย้ายจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเทศบาลก่อน เมื่อทำงานหรืออยู่ได้สักระยะหนึ่งจึงย้ายเข้าหัวเมืองใหญ่อีกชั้นหนึ่ง และต่อมาก็ย้ายเข้าทำงานในกรุงเทพมหานคร การย้ายถิ่นแบบนี้ถือว่ามีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไปทำให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่แบบคนในเมืองได้ง่ายขึ้น ส่วนการย้ายถิ่นตัดขั้นตอนนั้น ได้แก่ การย้ายถิ่น จากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมืองใหญ่เลยทันที โดยไม่ย้ายเข้าสู่หัวเมืองหรือเมืองเล็กๆ ก่อน การย้ายถิ่นจากหมู่บ้าน ที่ห่างไกลความเจริญเข้าสู่กรุงเทพมหานครทันทีเช่นนี้ ปัจจุบันมีเพิ่มขึ้นมาก ทั้งนี้เพราะการคมนาคมสะดวกขึ้น สำนักงานจัดงานและญาติพี่น้องที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานครก่อนได้ชักชวนชาวชนบทให้ย้ายเข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานครโดยตรงเพิ่มมากขึ้น ในบางครั้งผู้ย้ายถิ่นจะประสบปัญหาในการปรับตัวมาก และมักจะมีอัตราการย้ายถิ่นกลับสู่ถิ่นเดิมสูง เนื่องจากไม่ประสบผลสำเร็จในการทำงานหรือความเป็นอยู่

4.2 การย้ายถิ่นโดยลำพังและการย้ายถิ่นทั้งครอบครัว การย้ายถิ่นโดยลำพัง หมายถึง การย้ายถิ่น ที่ผู้ย้ายย้ายแต่เพียงผู้เดียว โดยมีได้นำครอบครัวไปด้วย หรือมิได้ย้ายกับพ่อแม่ การย้ายถิ่นแบบนี้ อาจจะเป็นการย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาวที่ส่วนใหญ่ยังเป็นโสด และส่วนใหญ่มักจะย้ายไปกับเพื่อนหรือคนรุ่นเดียวกัน และส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ตามสมควร ส่วนคนที่แต่งงานแล้วก็ อาจย้ายโดยลำพังเพียงชั่วคราวหรือตามฤดูกาล แล้วจึงกลับมาหาครอบครัวหรือส่งเงินมาให้ อีกส่วนหนึ่งซึ่งมักจะเป็นฝ่ายสามีที่ย้ายถิ่นโดยลำพัง ส่วนภรรยาและบุตรยังอยู่ในถิ่นเดิม เมื่อย้ายเข้ามาทำงานและปรับตัวได้ระยะหนึ่งแล้วจึงให้บุตรภรรยาย้ายตามเป็นการย้ายถิ่นถาวรต่อไป โดยทั่วไป แล้วการย้ายถิ่นมักจะทำให้ครอบครัวต้องแยกกันอยู่ระยะหนึ่งดังกล่าว จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นจำเป็นจะต้องมีบุตรน้อยกว่าคนทั่วไป ส่วนการย้ายถิ่นทั้งครอบครัวนั้นมักจะเป็นการย้ายถิ่นของผู้ที่มีฐานะมั่นคงพอสมควรและมีผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลในถิ่นที่อยู่ใหม่ด้วย เพราะการย้ายทั้งครอบครัว จะต้องเดินทางมาเตรียมไว้ก่อน และต้องเสียค่าใช้จ่ายในการย้ายสูง การย้ายถิ่นทั้งครอบครัวนี้จะมีอัตราการอยู่คงที่สูงกว่า การย้ายถิ่นโดยลำพังคือจะไม่ย้ายต่อไปอีก

สรุปแล้วจะเห็นได้ว่าประเภทของการย้ายของการย้ายถิ่นนั้นสามารถแยกออกได้มากมายด้วยกัน แต่ละชนิดจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประชากรได้ต่างกัน ทั้งในแง่ของจำนวนประชากรและโครงสร้างทางอายุ เพศ และลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้นว่า การย้ายถิ่นชั่วคราวจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นๆ ลงๆ ไม่สม่ำเสมอ ไม่เหมือนกับองค์ประกอบทางด้านการเกิดและการตายซึ่งเกิดขึ้นได้ครั้งเดียว การย้ายถิ่น ตามฤดูกาลจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประชากรในฤดูใดฤดูหนึ่งเท่านั้น การย้ายถิ่นเพราะปัจจัยผลักดัน หรือปัจจัยดึงดูดก็ทำให้โครงสร้างทางลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป เพราะการย้ายถิ่นหรือเพราะปัจจัยดึงดูดผู้ย้ายจะมีลักษณะเด่นพิเศษมากทำให้ถิ่นเดิมสูญเสียคนดีๆ ไปหรือเรียกว่า Brain drain และถิ่นที่อยู่ใหม่จะได้ คนที่มีลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจที่ดีมา โดยเฉพาะลักษณะเด่นของผู้ย้ายถิ่นออกนี้ ในการย้ายถิ่นระหว่าง ประเทศจะทำให้ประเทศถิ่นเดิมสูญเสียทรัพยากรคนที่มีคุณภาพไป ดังเช่นปัจจุบันบุคคลบางกลุ่มมีโอกาสเลือกตัดสินใจในการประกอบอาชีพในสถานที่ตนเองคิดว่ามี ความเหมาะสมกับตนมากกว่าและหน่วยงานปลายทางยินดีต้อนรับ เช่น บุคลากรทางการแพทย์ บุคลากรทางการพยาบาล อาจารย์ที่มีชื่อเสียงด้านต่างๆ ตลอดจนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่โดดเด่นทุกแขนงล้วนแต่เป็นที่ต้องการขององค์กรคุณภาพเพื่อไปร่วมสร้างคุณภาพขององค์กร ชุมชน สังคมเหล่านั้นให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งกลับตรงกันข้ามกับการย้ายถิ่นที่เกิดจากปัจจัยผลักดันนั้น ที่จะได้รับ คนที่ไม่มีคุณภาพพิเศษอะไร แล้วยังสร้างภาระปัญหาให้แก่สังคมที่ย้ายถิ่นเข้านั้นด้วย และเป็นการเปลี่ยนแปลงไปทั้งขนาดและลักษณะต่างๆ ในขณะเดียวกัน

วิธีวัดภาวะการย้ายถิ่น

1. อัตราการย้ายถิ่น (In-migration Rate: IR)

อัตราการย้ายถิ่นเข้า หรืออัตราการย้ายถิ่นเข้าอย่างหยาบ (Crude Immigration Rate: CIR) หมายถึง จำนวนผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดที่เข้ามาในท้องถิ่นหนึ่ง ภายในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งต่อประชากรกลางปีของปีเดียวกันในท้องถิ่นนั้น คำนวณได้ดังนี้

$$IR = \frac{I}{P} \times K$$

เมื่อ IR or CIR = อัตราการย้ายถิ่นเข้า
 I = จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่ท้องถิ่นนั้น
 P = จำนวนประชากรกลางปี
 K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=1,000$)

หรือ
 อัตราการย้ายถิ่นเข้า = $\frac{\text{จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า}}{\text{จำนวนประชากรกลางปี}} \times 1,000$

2. อัตราการย้ายถิ่นออก (Out-migration Rate: OR)

อัตราการย้ายถิ่นออก หรืออัตราการย้ายถิ่นออกอย่างหยาบ (Crude Emigration Rate: CER) หมายถึง จำนวนผู้ย้ายถิ่นออกจากถิ่นหนึ่งทั้งหมดในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งต่อประชากรกลางปีของปีเดียวกันในท้องถิ่น คำนวณได้ดังนี้

$$OR = \frac{O}{P} \times K$$

เมื่อ OR or CER = อัตราการย้ายถิ่นออก
 O = จำนวนผู้ย้ายถิ่นออก
 P = จำนวนประชากรกลางปี
 K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=1,000$)

หรือ
 อัตราการย้ายถิ่นออก = $\frac{\text{จำนวนผู้ย้ายถิ่นออก}}{\text{จำนวนประชากรกลางปี}} \times 1,000$

3. อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ (Net-Migration Rate: NMR)

อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ หรืออัตราการย้ายถิ่นสุทธิอย่างหยาบ (Crude Net-Emigration Rate: CNMR) หมายถึง จำนวนประชากรสุทธิที่คำนวณได้จากจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกต่อประชากรทั้งหมด หากคำนวณได้ค่าบวก แสดงว่า มีผู้ย้ายเข้ามามากกว่าย้ายออก ถ้าได้ค่าลบ แสดงว่ามีผู้ย้ายถิ่นออกมากกว่าผู้ย้ายถิ่นเข้า คำนวณได้ดังนี้

$$NMR = \frac{I-O}{P} \times K$$

เมื่อ NMR or $CNMR$ = อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ

I = จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า

O = จำนวนผู้ย้ายถิ่นออก

P = จำนวนประชากรกลางปี

K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=1,000$)

$$\text{หรือ อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ} = \frac{\text{จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า-ผู้ย้ายถิ่นออก}}{\text{จำนวนประชากรกลางปี}} \times 1,000$$

4. อัตราการย้ายถิ่นรวม (Gross-migration Rate: GMR)

อัตราการย้ายถิ่นรวม หรืออัตราการย้ายถิ่นรวมอย่างหยาบ (Crude Gross-Emigration Rate: CGMR) หมายถึง ผลรวมของผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออก ภายในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งต่อประชากรทั้งหมดในท้องถิ่นนั้น คำนวณได้ดังนี้

$$NMR = \frac{I+O}{P} \times K$$

เมื่อ NMR or $CNMR$ = อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ

I = จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า

O = จำนวนผู้ย้ายถิ่นออก

P = จำนวนประชากรกลางปี

K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า $K=1,000$)

$$\text{หรือ อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ} = \frac{\text{จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า+ผู้ย้ายถิ่นออก}}{\text{จำนวนประชากรกลางปี}} \times 1,000$$

การตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น

ในการศึกษาการย้ายถิ่นนั้น ผู้ย้ายถิ่นจะต้องคำนึงถึงปัจจัย 4 ประการด้วยกัน คือ เอเวอเรต เรต ลี (Everet Lee) (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 377-378)

1. ข้อได้เปรียบและเสียเปรียบในถิ่นที่อยู่เดิม
2. ข้อได้เปรียบและเสียเปรียบในถิ่นที่อยู่ใหม่
3. อุปสรรคในการย้ายถิ่น
4. คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นเอง

ในกระบวนการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นจะนำเอาข้อได้เปรียบและข้อเสียเปรียบในถิ่นที่อยู่ใหม่เท่าที่จะทราบได้มาพิจารณาพร้อมๆ กัน ถ้าข้อได้เปรียบในถิ่นที่อยู่ใหม่มีมากกว่าและมากกว่าพอสมควรก็อาจคิดที่จะย้าย แต่ทั้งนี้ยังต้องขึ้นกับการย้ายถิ่นดังกล่าวนั้นจะมีอุปสรรคมากน้อยเพียงไร เช่น ระยะทางไกลใกล้เพียงไร ค่าใช้จ่ายในการเดินทางมีมากน้อยแค่ไหน เป็นต้น นอกจากนี้การตัดสินใจที่จะย้ายถิ่นหรือไม่ดังกล่าวนี้ ยังขึ้นอยู่กับคุณลักษณะต่างๆ ของผู้ย้ายถิ่นด้วย ถ้าผู้ย้ายถิ่นเป็นคนมีนิสัยกล้า ชอบเสี่ยงโชค ผจญภัย ชอบบุกเบิก ยังเป็นโสดไม่มีภาระผูกพันมากนัก อยู่วัยหนุ่มสาวมีทุนรอนพอสมควรก็อาจจะย้ายโดยไม่คำนึงถึงอุปสรรคใดๆ มากนักก็ได้

การตัดสินใจในการย้ายถิ่นของบุคคลมักจะทำตามค่านิยมหรือทำตามพวกพ้องมากกว่า การตัดสินใจเพียงคนเดียว ส่วนใหญ่แล้วผู้ย้ายถิ่นมักจะย้ายตามเพื่อน ญาติพี่น้อง หรือคนรู้จัก ซึ่งไปตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อน เพราะการย้ายถิ่นต้องอาศัยผู้ที่อยู่ในถิ่นใหม่ช่วยเหลือผู้ย้ายถิ่นในการหางานทำ หาที่อยู่อาศัย และการคมนาคมติดต่อต่างๆ ฉะนั้นแม้ว่าการย้ายถิ่นจะเป็นเรื่องของเศรษฐกิจส่วนใหญ่ ย้ายเพื่อหางานทำ เพื่อเปลี่ยนงานให้มีรายได้ดีขึ้น ฯลฯ การย้ายถิ่นก็ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับค่านิยมและเรื่องของสังคมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าค่านิยมในการรักถิ่นฐานเดิมไม่มั่นคงพอแล้วก็จะยิ่งทำให้คนหนุ่มสาวซึ่งไม่ค่อยมีความผูกพันกับบ้านเกิดเมืองนอนของตนเท่ากับคนสูงอายุย้ายถิ่นมากยิ่งขึ้น ความสะดวกสบายในรูปแบบต่างๆ ในเมืองหลวง และการดำเนินชีวิตแบบคนเมืองก็มีส่วนทำให้หนุ่มสาวชาวชนบทบางส่วนย้ายถิ่นเข้ามาในเมืองได้ การย้ายออกจากครอบครัวของตนยังทำให้หนุ่มสาวเหล่านี้รู้สึกเป็นอิสระไม่ต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณีบางประการที่ตนไม่ชอบด้วยการย้ายถิ่นจึงเป็นเรื่องสลับซับซ้อนทางสังคมนอกเหนือไปจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้การย้ายถิ่นยังเป็นเรื่องของจังหวะชีวิต เราจะพบว่า การย้ายถิ่นจะอยู่ในระดับสูงในกลุ่มคนหนุ่มสาวที่ส่วนใหญ่ยังเป็นโสดอยู่ ผู้ชายอายุประมาณ 20-25 ปี และผู้หญิงจะมีอายุประมาณ 15-20 ปี ซึ่งในกลุ่มอายุนี้นี้เป็นวัยที่หางานทำและยังเป็นอิสระ ขณะเดียวกันก็โตพอที่จะออกจากบ้านจากครอบครัวของตนได้ เมื่อถึงวัยกลางคนการย้ายถิ่นจะน้อยลงเพราะได้ตั้งหลักแหล่งมีครอบครัวและมีงานทำที่ค่อนข้างจะมั่นคงดีแล้ว เราจะพบอีกเหมือนกันว่าในช่วงที่มีการแต่งงานโดยเฉพาะฝ่ายหญิงจะมีการย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ทั้งนี้เพราะมีอยู่บ้างเหมือนกันที่แต่งงานกับฝ่ายชายที่ต่างถิ่น สำหรับผู้ที่แต่งงานแล้วยังอยู่กับบิดามารดาของตนในตอนแรก ก็จะค่อยๆ แยก

ครอบครัวไปอยู่ต่างหากหลังจากมีบุตรเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากครอบครัวขยายใหญ่ขึ้นจึงต้องย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนของตนใหม่และในท้ายที่สุดการย้ายถิ่นจะอยู่ในระดับต่ำสุดในกลุ่มคนอายุสูง เพราะคนกลุ่มนี้มีความผูกพันกับท้องถิ่นเดิมของตนอย่างแน่นแฟ้นทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคมถ้าย้ายถิ่นก็จะเสียประโยชน์ซึ่งได้สะสมมานานในถิ่นเดิมมากกว่าผลได้ในถิ่นใหม่ซึ่งอาจจะต้องไปตั้งถิ่นฐานใหม่

สรุปแล้วเราจะเห็นได้ว่า การย้ายถิ่นนั้นเป็นเรื่องของพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมอย่างแท้จริง ที่เป็นพฤติกรรมเพราะมนุษย์ย่อมชวนขวายที่จะมีชีวิตอยู่และดิ้นรนในทางที่ดีขึ้นหรือที่ตนต้องการ โดยการเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียและทางเลือกต่างๆ ซึ่งการย้ายถิ่นไม่ว่าชั่วคราวหรือถาวรก็เป็นพฤติกรรมตอบโต้ความยากจนขั้นแค้น และเป็นผลสะท้อนของการหิวฉวยโอกาสที่จะพัฒนาตนเองด้านต่างๆ ที่มนุษย์จะต้องตัดสินใจ ไม่ว่าจะตัดสินใจทันทีหรือตัดสินใจแบบค่อยเป็นค่อยไปหรือทดลองดูก่อนก็ตาม ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ยังอยู่ในสังคมมีส่วนร่วมสนับสนุนและมีส่วนที่ทดแทนการย้ายถิ่นเหล่านี้ได้ จึงเห็นได้ว่าการย้ายถิ่นนั้นมีความเกี่ยวข้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนจังหวะชีวิตของคนเราอย่างมาก ผู้ย้ายถิ่นอาจจะพิจารณาใคร่ครวญผลดีผลเสียทางเศรษฐกิจประการหนึ่งอาจจะตัดสินใจตามบรรทัดฐานของสังคมที่กำหนดไว้เช่นค่านิยมต่างๆ ข้อ คัดค้านหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่สังคมจัดไว้ให้ประการหนึ่งและอาจจะมีความจำเป็นตามจังหวะชีวิตของตนเองด้วยเป็นประการสุดท้าย

การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ

การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ ในที่นี้จะศึกษาทั้งกรณีที่แรงงานไทยย้ายถิ่นไปต่างประเทศ และการย้ายถิ่นของแรงงานต่างชาติที่มาทำงานในประเทศไทย เมื่อเกิดวิกฤตการณ์น้ำมันใน พ.ศ. 2518 ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อระบบเศรษฐกิจของ หลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย แต่ประเทศในตะวันออกกลางหลายประเทศกลับมีความต้องการแรงงานชาวเอเชียอย่างมากเพื่อไปพัฒนาประเทศของตน เช่น ซาอุดีอาระเบีย คูเวต อิรัก แรงงานไทยจำนวน 293 คนซึ่งเป็นรุ่นแรกได้เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลาง ผู้ที่จัดส่งไปคือบริษัทต่างชาติซึ่งส่วนใหญ่เป็นบริษัทของชาว ยุโรปและอเมริกันที่เปิดสำนักงานในประเทศไทย เมื่อบริษัทเหล่านี้ไปประกอบธุรกิจ ในตะวันออกกลาง ก็ว่าจ้างแรงงานไทยให้ไปทำงานในประเทศเหล่านี้ จนกระทั่ง พ.ศ. 2520 บริษัทของคนไทยจึงเริ่มส่งแรงงานไทยไปต่างประเทศ (วิภาวี พิจิตบันดาล, 2544: 378 – 379)

ใน พ.ศ. 2518 จำนวนแรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศมีไม่ถึง 1,000 คน แต่ใน พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2526 จำนวนแรงงานไทยเพิ่มขึ้นถึง 108,519 คน และ 118,957 คน ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม จำนวน แรงงานดังกล่าวได้ลดลงเหลือ 68,482 คน และ 69,655 คน ใน พ.ศ. 2526 และ 2528 ตามลำดับ สาเหตุเนื่อง มาจากราคาน้ำมันลดลงเพราะมีการผลิตมากเกินไป อย่างไรก็ตาม จำนวนแรงงานได้เพิ่มขึ้นเป็น 112,443 คน ใน พ.ศ. 2529 ประเทศที่แรงงานไทยย้ายไปส่วนใหญ่เป็นประเทศในตะวันออกกลาง แอฟริกา และอาเซียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศ

ชาอูดีอาระเบีย ประมาณกันว่าใน พ.ศ. 2531 แรงงานไทยจำนวน 78,518 คน หรือ ร้อยละ 66.01 ทำงานในตะวันออกกลาง รองลงมาร้อยละ 18.15 ทำงานในแถบเอเชีย ที่เหลือทำงานในแอฟริกา ยุโรป และสหรัฐอเมริกา ตามลำดับ และประชากรไทยจำนวนไม่น้อยยังนิยมเดินทางไปทำงานยังต่างประเทศ

ตารางที่ 6.1 จำนวนแรงงานของประเทศต่างๆ ที่ทำงานในตะวันออกกลางในช่วง พ.ศ. 2520-2530

พ.ศ.	บังกลาเทศ	อินเดีย	ปากีสถาน	อินโดนีเซีย	ฟิลิปปินส์	เกาหลี	ไทย
2520	15,932	22,900	74,589	-	25,724	52,247	3,870
2521	22,739	69,000	75,966	-	34,441	81,987	14,215
2522	24,209	171,800	82,195	7,651	37,210	99,141	8,282
2523	32,514	268,200	117,187	11,501	132,044	120,535	20,761
2524	53,839	272,000	151,549	11,484	182,582	138,310	24,638
2525	62,186	224,257	141,416	9,595	211,033	151,582	105,163
2526	58,229	217,971	127,616	17,899	323,414	130,776	64,405
2527	55,921	198,520	97,654	28,702	311,517	100,765	67,430
2529	68,004	109,234	62,390	42,142	262,758	44,735	73,046
2530	54,500	121,812	69,340	N.A.	306,757	N.A.	74,921

ที่มา: ILO-Asia Regional Team for Employment Promotion

หมายเหตุ ข้อมูล พ.ศ. 2528 ไม่มี

จากการสำรวจของกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน ของแรงงานไทยที่ลงทะเบียนแจ้งความประสงค์เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกตามเพศและภูมิภาค ปี พ.ศ. 2552-พ.ศ. 2558 โดยเฉพาะตัวเลขที่สามารถนำเสนอได้ คือ พ.ศ. 2558 โดยภาพรวม 118,987 คน เพศชายมากที่สุด คือ 91,204 คน เพศหญิง 27,783 คน ส่วนภูมิภาคที่ลงทะเบียนแจ้งความประสงค์ไปทำงานต่างประเทศมากที่สุด คือ แรงงานไทยที่อาศัยอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 77,932 คน รองลงมาตามลำดับ คือ ภาคเหนือ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ภาคตะวันออก ภาคกลาง ภาคใต้ และน้อยที่สุดคือ ภาคตะวันตก และยังพบว่าสัดส่วนเพศของแรงงานไทยที่ลงทะเบียนแจ้งความประสงค์ไปทำงานต่างประเทศ เพศชายจะมากกว่าเพศหญิงในทุกภูมิภาค

สำหรับระดับการศึกษาของแรงงานไทยส่วนใหญ่ที่ประสงค์เดินทางไปทำงานต่างประเทศ พบว่ามากที่สุด คือ ระดับมัธยมศึกษา จำนวน 61,330 คน รองลงมาตามลำดับ คือ ประถมศึกษา ปริญญาตรี ปวส. และ ปวช.

โดยแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ พบว่า วิธีในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศที่มากที่สุดคือ Re-Entry รองลงมาตามลำดับ คือ บริษัทจัดหางาน กรรมการจัดหางาน นายจ้างพาลูกจ้างไปทำงาน แจ้งเดินทางด้วยตนเอง และน้อยที่สุดคือ วิธีนายจ้างพาลูกจ้างไปฝึกงาน

สำหรับประเทศที่แรงงานไทยเดินทางไปทำงานมากที่สุด 5 ลำดับ ได้แก่ จีนใต้หวัน (ร้อยละ 29.62) เกาหลีใต้ (ร้อยละ 9.70) ญี่ปุ่น (ร้อยละ 6.57) สิงคโปร์ (ร้อยละ 6.19) และอิสราเอล (ร้อยละ 6.09) (กรมการจัดหางาน, 2558)

จากสถิติแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ พบว่า จำนวนแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตจากกรมการจัดหางานให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศประจำปี 2560 ตั้งแต่ มกราคม - กันยายน มีจำนวนทั้งสิ้น 90,277 คน จำแนกตามวิธีการเดินทางที่ถูกต้องตามกฎหมายทั้งหมด 5 วิธี ได้แก่ 1) ไปทำงานผ่านบริษัทจัดหางานที่จดทะเบียนเป็นผู้รับอนุญาตจัดหางานกับกรมการจัดหางาน จำนวน 22,148 คน 2) ไปทำงานโดยการจัดส่งของกรมการจัดหางาน เป็นบริการของรัฐที่ส่งคนหางานไปทำงานต่างประเทศโดยไม่ต้องเสียค่าบริการ นอกจากค่าใช้จ่ายที่จำเป็น เช่น ค่าตัว เครื่องบิน ค่าวีซ่า ค่าสมาชิกกองทุนเพื่อช่วยเหลือคนหางานไปทำงานต่างประเทศ เป็นต้น จำนวน 9,260 คน 3) การแจ้งเดินทางไปทำงานด้วยตนเอง จำนวน 6,922 คน 4) นายจ้างในประเทศไทยพา ลูกจ้างไปทำงานในต่างประเทศ จำนวน 7,344 คน 5) นายจ้างในประเทศไทยส่งลูกจ้างไปฝึกงานใน ต่างประเทศ จำนวน 3,246 คน ทั้งนี้ มีผู้เดินทางกลับไปทำงานในต่างประเทศ (Re-entry) จำนวน 41,357 คน โดยเดินทางไปประเทศใต้หวันมากที่สุด จำนวน 26,839 คน รองลงมาเป็นสาธารณรัฐ เกาหลี จำนวน 9,989 คน ญี่ปุ่นจำนวน 6,863 คน อิสราเอล จำนวน 6,017 คน และ มาเลเซีย จำนวน 5,159 คน โดยสามารถสร้างรายได้ส่งเงินกลับประเทศไทยโดยผ่านระบบธนาคารแห่งประเทศไทย ประจำปี 2560 เป็นเงิน 94,174 ล้านบาท (วารานนท์ ปีติวรรณ, 2560: เอ็มจีอาร์ออนไลน์)

ภาพที่ 6.1 แรงงานไทยส่งเงินกลับประเทศ
ที่มา: เนชั่นทีวี ออกอากาศวันที่ 23 เมษายน 2560

ตารางที่ 6.2 จำนวนแรงงานไทยที่ลงทะเบียนแจ้งความประสงค์เดินทางไปทำงานต่างประเทศ
จำแนกตามเพศและภูมิภาคปี พ.ศ. 2552-2558

ภูมิภาค	ลงทะเบียน		
	รวม	ชาย	หญิง
พ.ศ. 2558	118,987	91,204	27,783
กรุงเทพและปริมณฑล	5,846	3,019	2,827
ภาคกลางส่วนกลาง	1,812	1,184	628
ภาคตะวันออก	3,541	2,458	1,083
ภาคตะวันตก	918	519	327
ภาคเหนือ	27,174	21,230	5,944
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	77,932	61,644	16,288
ภาคใต้	1,764	1,078	686
ข้อมูลย้อนหลัง	-	-	-
2557	118,590	90,852	27,738
2556	128,342	101,647	26,695
2555	132,444	102,584	29,860
2554	162,740	129,736	33,004
2553	121,189	97,915	23,274
2552	127,035	101,327	23,708

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

ตารางที่ 6.3 จำนวนแรงงานไทยที่ลงทะเบียนแจ้งความประสงค์เดินทางไปทำงานต่างประเทศ
จำแนกตามวุฒิการศึกษาปี พ.ศ. 2558

ภูมิภาค	จำนวน		
	รวม	ชาย	หญิง
ประถมศึกษา	33,866	28,879	4,987
มัธยมศึกษา	61,330	46,820	14,510
ปวช.	6,008	4,242	1,766
ปวส.	8,856	6,643	2,213
อนุปริญญา	0	0	0
ปริญญาตรี	8,897	4,597	4,298
ปริญญาโท	0	0	0
ปริญญาเอก	0	0	0
อื่นๆ	32	23	9
รวม	118,987	91,204	27,783

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

ตารางที่ 6.4 จำนวนแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกตามวิธีการเดินทางไปทำงานและเพศปี พ.ศ. 2552-2558

ปี	วิธีการในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ												รวม		
	แจ้งเดินทาง ด้วยตนเอง		Re-Entry		กรมการจัดหางาน		นายจ้างพา ลูกจ้างไปทำงาน		นายจ้างพา ลูกจ้างไป ฝึกงาน		บริษัทจัดหางาน จัดส่ง		ชาย	หญิง	รวม
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง			
2558	7,964	3,810	38,245	9,382	9,576	1,294	7,462	957	2,922	2,053	28,263	5,372	94,432	22,859	117,219
2557	7,315	3,810	41,147	9,580	8,918	1,246	6,086	752	3,091	1,824	29,942	5,818	96,499	23,030	119,529
2556	9,253	3,722	42,765	9,641	13,209	1,441	11,195	1,419	2,711	1,638	28,051	5,466	107,184	23,327	130,511
2555	9,164	3,752	44,287	10,185	8,234	1,474	10,441	2,658	3,181	1,897	33,585	5,243	108,892	25,209	134,101
2454	8,074	3,539	47,039	10,346	4,156	831	9,339	3,381	2,436	1,390	50,350	6,742	121,394	26,229	147,623
2553	6,789	3,554	53,162	10,380	2,780	672	8,109	1,106	2,782	1,490	47,543	5,428	121,165	22,630	143,795
2552	6,752	3,730	57,761	11,192	2,500	548	11,145	1,421	2,186	1,756	43,849	4,3849	124,193	23,518	147,711

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

ตารางที่ 6.5 จำนวนแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกประเทศ วิธีการเดินทางไปทำงานและเพศปี พ.ศ. 2558

ประเทศ	วิธีการในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ												รวม			ร้อยละ	
	แจ้งเดินทางด้วยตนเอง		Re-Entry		กรมการจัดหางาน		นายจ้างพา ลูกจ้างไปทำงาน		นายจ้างพา ลูกจ้างไปฝึกงาน		บริษัทจัดหางาน จัดส่ง						
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	รวม		
กลุ่มประเทศ ตะวันออกกลาง																	
ซาอุดีอาระเบีย	0	0	308	24	0	0	0	0	0	0	0	0	308	24	332	0.28	
อิสราเอล	82	3	1,962	126	4,856	115	0	0	0	0	0	0	6,900	244	7,144	6.09	
กาตาร์	125	63	1,298	129	0	0	130	14	1	0	513	0	2,067	206	2,273	1.94	
บาห์เรน	43	66	286	457	0	0	1	0	0	0	0	0	330	523	853	0.73	
คูเวต	396	215	2,189	772	0	0	12	0	6	0	1,033	0	3,636	987	4,623	3.94	
คูเวต	59	54	969	140	0	0	27	0	0	0	1,198	1	2,253	195	2,448	2.09	
ประเทศอื่นๆ	58	265	349	118	0	0	6	0	0	0	14	0	427	383	810	0.69	
รวม	763	666	7,361	1,766	4,856	115	176	14	7	0	2,758	1	15,921	2,562	18,483	15.76	

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

ตารางที่ 6.5 จำนวนแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกประเทศ วิธีการเดินทางไปทำงานและเพศปี พ.ศ. 2558 (ต่อ)

ประเทศ	วิธีการในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ												รวม			ร้อยละ	
	แจ้งเดินทางด้วยตนเอง		Re-Entry		กรมการจัดหางาน		นายจ้างพา ลูกจ้างไปทำงาน		นายจ้างพา ลูกจ้างไปฝึกงาน		บริษัทจัดหางานจัดส่ง						
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	รวม		
กลุ่มประเทศในเอเชีย																	
มาเลเซีย	463	113	1,317	502	3	14	437	124	52	18	275	0	2,547	771	3,318	2.83	
สิงคโปร์	388	13	6,225	303	0	72	74	6	70	7	107	0	6,864	401	7,265	6.19	
บรูไน	271	64	1,123	270	1	0	47	1	0	0	69	0	1,511	335	1,846	1.57	
ฮ่องกง	24	502	94	1,471	0	0	0	0	0	0	63	31	181	2,004	2,185	1.86	
ญี่ปุ่น	151	97	926	319	243	33	311	101	2,151	1,178	1,170	1,025	4,952	2,753	7,705	6.57	
ไต้หวัน	82	90	6,530	1,020	270	144	13	1	6	0	22,568	4,014	29,469	5,269	34,738	29.62	
เกาหลีใต้	70	22	5,163	670	4,203	913	70	71	56	17	127	0	9,689	1,693	11,382	9.70	
ประเทศอื่นๆในเอเชีย	977	133	5,085	657	0	3	1,143	138	463	751	432	18	8,100	1,700	9,800	8.36	
รวมประเทศในเอเชีย	2,426	1,034	26,463	5,212	4,720	1,179	2,095	445	2,798	1,971	24,811	5,088	63,313	14,926	78,239	66.71	

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

ตารางที่ 6.5 จำนวนแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จำแนกประเทศ วิธีการเดินทางไปทำงานและเพศปี พ.ศ. 2558 (ต่อ)

ประเทศ	วิธีการในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ												รวม			ร้อยละ
	แจ้งเดินทางด้วยตนเอง		Re-Entry		กรมการจัดหางาน		นายจ้างพาลูกจ้างไปทำงาน		นายจ้างไปฝึกงาน		บริษัทจัดหางานจัดส่ง					
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	รวม	
กลุ่มประเทศอื่นๆในโลก																
ลิเบีย	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0.00
กลุ่มประเทศอื่นๆในแอฟริกา	144	14	1,654	167	0	0	342	4	4	0	448	1	2,592	186	2,778	
สหรัฐอเมริกา	64	26	869	686	0	0	31	18	40	15	61	176	1,065	921	1,986	1.69
อังกฤษ	8	10	274	190	0	0	4	2	27	35	22	37	335	274	609	0.52
เยอรมันนี	51	9	69	17	0	0	0	0	5	21	0	0	125	47	172	0.15
อิตาลี	2	5	136	82	0	0	0	9	6	0	0	0	144	96	240	0.20
ออสเตรเลีย	21	2	63	20	0	0	17	0	1	0	0	0	102	22	124	0.11
ประเทศอื่นๆ	4,485	2,035	1,355	1,242	0	0	4,797	468	34	11	163	69	10,834	3,825	14,659	12.50
รวมประเทศอื่นๆ	4,631	2,087	2,766	2,237	0	0	4,849	497	113	82	246	282	12,605	5,185	17,790	15.17

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย

การย้ายถิ่นในประเทศไทยในทศวรรษนี้มี 2 ลักษณะ ได้แก่ เป็นการย้ายถิ่นของคนภายในประเทศ และเป็นย้ายการย้ายของต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย หากเป็นการย้ายถิ่นของคนไทยภายในประเทศซึ่งไม่มีข้อมูลที่ยืนยันได้ชัดเจนว่าย้ายจากไหนไปไหน แต่พอมีข้อมูลของเหตุผลการย้ายถิ่นที่สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำการสำรวจการย้ายถิ่นจำแนกตามเหตุผลที่ย้ายถิ่น พ.ศ. 2550-2555 พบว่าสาเหตุจะประกอบกันระหว่างปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และทางด้านสังคม ทั้งนี้เหตุผลการย้ายถิ่นในแต่ละช่วงเวลาอาจมีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับสภาพของเศรษฐกิจและสังคมของสังคมโดยรวมด้วย ยกตัวอย่างเช่นในปี พ.ศ. 2555 พบว่า เหตุผลในการย้ายถิ่นที่มากที่สุดลำดับแรก ได้แก่ ย้ายติดตามบุคคลในครอบครัว รองลงมาตามลำดับคือ ย้ายกลับภูมิลำเนา ย้ายเพื่อหางานทำสอดคล้องกับจำนวนผู้ลงทะเบียนสมัครงานตามช่วงอายุ พ.ศ. 2558 มีผู้ลงทะเบียนสมัครงานทำซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ จำนวนสูงถึง 523,499 คน โดยกลุ่มอายุที่มีการลงทะเบียนสมัครงานที่มากที่สุดอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 18-39 ปี แต่ที่มากที่สุดคือช่วงอายุ 30-39 ปี เหตุผลต่อมาคือย้ายเพราะตำแหน่งหน้าที่การงาน ย้ายเพราะการศึกษา ย้ายเพราะขาดคนดูแล และต้องไปดูแลญาติ ย้ายเพราะเหตุผลอื่นๆ และน้อยที่สุดคือย้ายเพราะต้องการรายได้เพิ่มขึ้น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการย้ายเพื่อกลับภูมิลำเนามีแนวโน้มที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ชัดใน พ.ศ. 2554-พ.ศ.2555 อาจเป็นไปได้ว่ากลุ่มที่ย้ายด้วยเหตุผลนี้ต้องการที่จะไปพัฒนาอาชีพและสร้างหลักปักฐานในภูมิลำเนาของตนต่อไปหลังจากที่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างถิ่นในระยะเวลาพอสมควร อีกประการหนึ่งคือการย้ายเพราะขาดคนดูแล และดูแลญาติมีแนวโน้มที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผลกระทบด้านสภาพภาพการสมรส ความเจ็บไข้ได้ป่วย และการเผชิญต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมผู้สูงอายุ

ตารางที่ 6.6 จำนวนผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามเหตุผลที่ย้ายถิ่นปี พ.ศ. 2550-2555

เหตุผลการย้ายถิ่น	2550	2551	2552	2554	2555
หางานทำ	229,059	196,903	166,915	188,625	172,923
ต้องการเปลี่ยนงาน	79,684	93,572	61,265	-	-
ต้องการรายได้เพิ่มขึ้น	42,081	32,802	27,476	26,292	38,868
หน้าที่การงาน	89,469	75,616	80,855	108,106	169,265
การศึกษา	87,895	81,120	72,155	51,123	89,873
ย้ายที่อยู่อาศัย	222,224	177,588	189,509	118,300	140,616
กลับภูมิลำเนา	507,022	482,127	670,015	284,319	354,355
ติดตามบุคคลในครอบครัว	515,268	476,291	478,311	314,095	374,441
ช่วยธุรกิจส่วนตัว	49,434	52,278	31,899	-	-
อื่นๆ	272,301	179,074	219,332	78,047	42,164
ขาดคนดูแล ดูแลญาติ				79,389	79,543
จำนวนผู้ย้ายถิ่นรวม	2,094,437	1,847,371	1,997,732	1,248,297	1,462,048

ที่มา: การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

หมายเหตุ: ข้อมูล พ.ศ. 2553 ไม่มี

ตารางที่ 6.7 จำนวนผู้ลงทะเบียนสมัครงาน ตำแหน่งงานว่าง และการบรรจุนาน จำแนกตามช่วงอายุ ปี พ.ศ. 2552-2558

อายุ	สถานะ		
	ผู้ลงทะเบียนสมัครงาน	ตำแหน่งงานว่าง	และการบรรจุนาน
15 - 17	3,199	4,079	1,933
18 - 24	142,392	172,456	88,729
25 - 29	112,161	124,849	101,103
30 - 39	144,109	96,529	167,170
40 - 49	91,202	57,771	53,438
50 - 59	30,010	18,780	11,176
60 ปีขึ้นไป	426	2308	263
เฉพาะ พ.ศ. 2558	523,499	476,772	423,812

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

ตารางที่ 6.8 จำนวนแรงงานต่างด้าวที่ขอจดทะเบียน ณ ศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (OSS) ตามมติ คณะรัฐมนตรี 3 มีนาคม พ.ศ. 2558 จำแนกตามสัญชาติปี พ.ศ. 2558

ภูมิภาค	สัญชาติ			รวม
	เมียนมาร์	ลาว	กัมพูชา*	
กรุงเทพและปริมณฑล	185,409	69,953	208,858	464,200
ภาคกลางส่วนกลาง	10,119	4,132	17,933	32,148
ภาคตะวันออก	27,134	20,771	171,112	219,017
ภาคตะวันตก	40,365	3,937	10,725	55,027
ภาคเหนือ	77,812	5,162	3,333	86,307
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	3,099	17,130	14,523	34,752
ภาคใต้	92,216	14,065	12,603	118,844
รวม	436,154	135,150	439,087	1,010,391

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

จากตารางที่ 6.8 จำนวนแรงงานต่างด้าวที่ขอจดทะเบียน ณ ศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (OSS) ตามมติคณะรัฐมนตรี 3 มีนาคม 2558 จำแนกตามสัญชาติปี พ.ศ. 2558 พบว่าแรงงานต่างด้าวสัญชาติเมียนมาร์กับสัญชาติกัมพูชามีมากที่สุดแบบแตกต่างกันมีนัยสำคัญ รองลงมาคือแรงงานต่างด้าวสัญชาติลาว แรงงานต่างด้าวทั้ง 3 ชาติดังกล่าวจะทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑลมากที่สุด ส่วนแรงงานเมียนมาร์อีกจำนวนหนึ่งทำงานในเขตพื้นที่ภาคใต้มากที่สุด รองลงมา คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันตก ภาคตะวันออก ภาคกลางส่วนกลาง และน้อยที่สุดคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนแรงงานกัมพูชาอีกจำนวนหนึ่งทำงานในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกมากที่สุด รองลงมา คือ ภาคกลางส่วนกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันตก และน้อยที่สุดคือภาคเหนือ และแรงงานลาวอีกจำนวนหนึ่งทำงานในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกมากที่สุด รองลงมา คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคกลางส่วนกลาง ภาคตะวันตก และน้อยที่สุดคือภาคตะวันตก

ตารางที่ 6.9 จำนวนต่างด้าวคงเหลือทำงานในประเทศไทย ประเภททั่วไป (มาตรา 9) จำแนกตามสัญชาติปี พ.ศ. 2553-พ.ศ. 2558

สัญชาติ	ปี พ.ศ. (คศ.)					
	2553	2554	2555	2556	2557	2558
ญี่ปุ่น	10,782	11,428	13,032	14,962	14,855	15,256
จีน	7,903	8,328	8,977	11,059	12,061	13,347
ฟิลิปปินส์	6,446	7,192	8,500	10,970	11,314	12,422
อังกฤษ	7,096	7,168	8,744	9,997	9,723	9,564
อินเดีย	6,549	6,786	7,331	8,161	8,455	9,264
อเมริกัน	6,269	6,598	7,335	8,271	7,607	7,576
ฝรั่งเศส	2,622	2,622	2,710	3,233	3,385	3,692
จีนไต้หวัน	2,692	2,484	2,771	3,062	3,106	3,313
ออสเตรเลีย	2,394	2,437	2,497	3,049	2,840	2,731
เกาหลีใต้	2,877	2,324	2,724	2,952	4,552	4,728
สัญชาติ อื่นๆ	22,215	23,624	26,585	32,286	31,955	32,469
รวม	77,479	80,985	91,206	108,002	109,956	114,362

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

ตารางที่ 6.10 จำนวนต่างด้าวคงเหลือทำงานอยู่ในประเทศไทย ประเภทส่งเสริมการลงทุน (มาตรา 12) จำแนกตามสัญชาติ ปี พ.ศ. 2553–2558

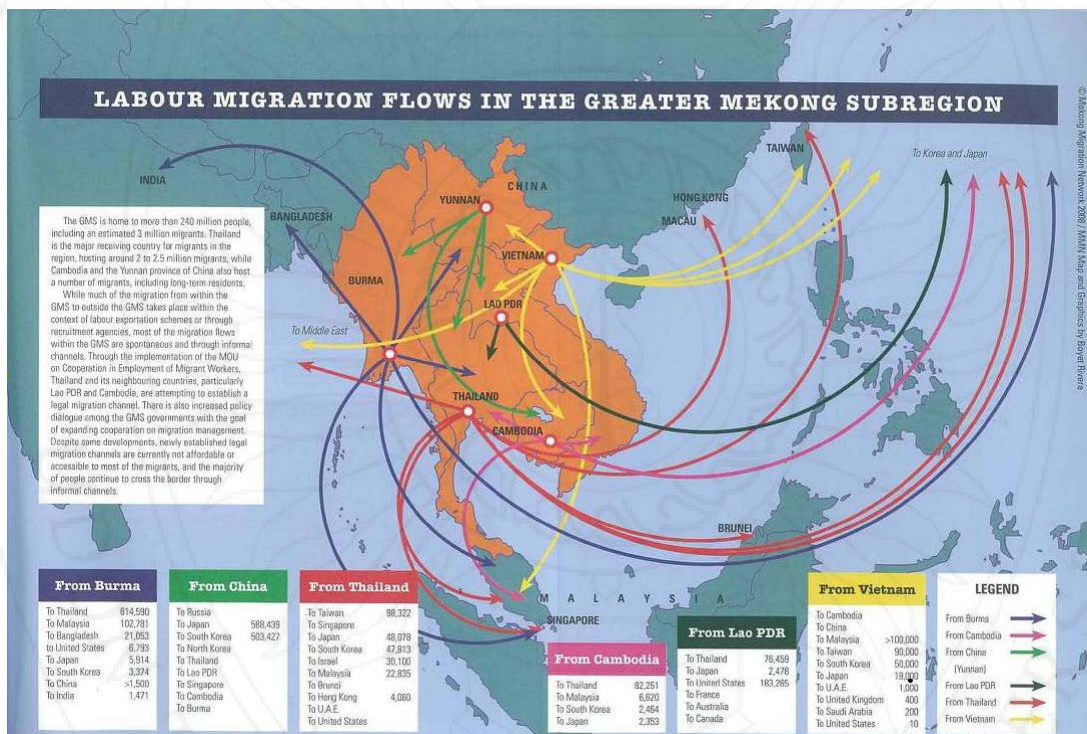
สัญชาติ	ปี พ.ศ.					
	2553	2554	2555	2556	2557	2558
อเมริกัน	987	1,021	865	833	760	1,220
อังกฤษ	947	959	838	733	703	1,199
ฟิลิปปินส์	882	894	709	645	561	994
ฝรั่งเศส	867	838	695	624	652	993
มาเลเซีย	764	790	695	564	495	839
ญี่ปุ่น	13,212	922	16,738	20,577	20,601	21,410
จีน	1,925	1,681	3,266	4,187	4,898	5,465
อินเดีย	1,603	1,760	1,953	2,606	2,554	2,700
จีนไต้หวัน	1,656	2,450	1,691	1,898	1,817	1,958
เกาหลีใต้	803	14,466	1,005	1,239	1,215	1,337
สัญชาติ อื่นๆ	5,336	5,332	4,327	3,873	3,462	6,472
รวม	25,833	28,482	32,782	40,329	40,861	44,587

ที่มา: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน (2558)

จากตารางที่ 6.10 จำนวนต่างด้าวคงเหลือทำงานอยู่ในประเทศไทย ประเภททั่วไป (มาตรา 9) จำแนกตามสัญชาติ ปี พ.ศ. 2558 พบต่างด้าว 5 ประเทศคงเหลือทำงานอยู่ในประเทศไทยมากที่สุด 5 ลำดับ คือ ญี่ปุ่น จีน ฟิลิปปินส์ อังกฤษ และอินเดีย และจากตารางที่ 8.10 จำนวนต่างด้าวคงเหลือทำงานอยู่ในประเทศไทย ประเภทส่งเสริมการลงทุน (มาตรา 12) จำแนกตามสัญชาติ พ.ศ.2553–2558 พบต่างด้าว 5 ประเทศคงเหลือทำงานอยู่ในประเทศไทยมากที่สุด 5 ลำดับคือญี่ปุ่น จีน อินเดีย จีนไต้หวัน และเกาหลีใต้

แนวโน้มและนโยบายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศไทย

จะเห็นได้ว่าการย้ายถิ่นในประเทศไทยในอดีตการย้ายถิ่นรวมมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นเรื่อยๆ เพื่อต้องการหาโอกาสการพัฒนาตนเอง และยกฐานะทางเศรษฐกิจและรายได้ ไม่ว่าจะชายหรือหญิง พยายามที่จะเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นผู้ย้ายถิ่นถาวรอยู่ในเมืองหลวง ส่วนผู้ที่ยังไม่มีทุนรอนเพียงพอ หรือยังต้องมีภาระช่วยงานด้านเกษตรในครอบครัวของตนในท้องถิ่น - จึงไม่สามารถจะมาอยู่ถาวรได้ ก็เข้ามาหางานทำชั่วคราวหรือเข้ามาสัมผัสเมืองหลวงในฤดูกาลที่ตนว่างงานในท้องถิ่น เนื่องจากการคมนาคมระหว่างเมืองและชนบทสะดวกสบายขึ้น การหางานทำในเมืองหลวงก็ง่ายขึ้น ทั้งนี้เพราะแหล่งงานต่างๆ ทั้งงานบริการและงานในโรงงานอุตสาหกรรมรวมกันอยู่มากมาย บรรดาญาติพี่น้องคนรู้จักที่ เข้ามาก่อนก็ให้ความช่วยเหลือได้มาก การย้ายถิ่นเข้าสู่ส่วนกลางที่มีความเข้มข้นของการพัฒนาจึงมีแต่จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ภาพที่ 6.2 แนวโน้มการโยกย้ายถิ่นฐานในอาเซียน
ที่มา: <http://th.aectourismthai.com/content1/3437>

แต่อย่างไรก็ตามจากสถิติการย้ายถิ่นรวมของประชากรในประเทศไทยย้อนหลัง 20 ปี (พ.ศ. 2540-2560) พบว่ามีแนวโน้มที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด โดยปี พ.ศ. 2540 มีการย้ายถิ่นของประชากรมีจำนวนค่อนข้างสูงอาจเป็นเพราะวิกฤติเศรษฐกิจภายในประเทศ (วิกฤติต้มยำกุ้ง) ทำให้ประชากรย้ายถิ่นฐานกลับภูมิลำเนาเดิมเป็นจำนวนมาก และหลังจากนั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2545-2547-2548-2549-2550-2551-2554 เป็นต้นมา กระแสการย้ายถิ่นรวมนั้นลดลงอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งล่าสุด สำนักงานสถิติแห่งชาติ เปิดเผยผลการสำรวจ การย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2559 จากครัวเรือนตัวอย่าง 83,880 ครัวเรือน พบว่า ผู้ย้ายถิ่นมีจำนวนทั้งสิ้น 7.73 แสนคนหรือคิดเป็นอัตราการย้ายถิ่น ร้อยละ 1.1 จากประชากรทั้งประเทศ (67.51 ล้านคน) เมื่อพิจารณาตามจำนวนและอัตราการย้ายถิ่น พบว่า ภาคกลาง มีผู้ย้ายถิ่นและที่อยู่อาศัยสูงสุดจำนวน 2.94 แสนคน (ร้อยละ 1.5) ส่วนกรุงเทพฯ มีอัตราการย้ายถิ่นน้อยที่สุดจำนวน 2.5 หมื่นคน (ร้อยละ 0.3) เมื่อพิจารณาตามกลุ่มอายุที่มีการย้ายถิ่นมากที่สุดคือกลุ่มวัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี) ซึ่งเป็นวัยทำงานมีจำนวน 4.21 แสนคน (ร้อยละ 54.5) ของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด รองลงมาคือ กลุ่มเยาวชน (15-24 ปี มีจำนวน 2.33 แสนคน (ร้อยละ 30.1) วัยเด็ก (0-14 ปี) มีจำนวน 9.09 หมื่นคน (ร้อยละ 11.8) และสุดท้ายกลุ่มผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)มีจำนวน 2.80 หมื่นคน (ร้อยละ 3.6) นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ย้ายถิ่นภาคเดียวกันมีจำนวนมากกว่าผู้ย้ายถิ่นระหว่างภาค ซึ่งสาเหตุของการย้ายถิ่นมาจาก หน้าที่การงาน (ร้อยละ 34.7) ด้านครอบครัว (ร้อยละ 33.2 ด้านที่อยู่อาศัย (ร้อยละ 17.4) ด้านการศึกษา (ร้อยละ 6.4) และด้านสุขภาพ (ร้อยละ 3.7) ที่เหลือเป็นสาเหตุอื่นๆ โดยได้สรุปว่า ปี พ.ศ. 2559 แนวโน้มการย้ายถิ่นของประชากรลดลง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559: ออนไลน์)

ทั้งนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) มี 10 ยุทธศาสตร์เพื่อรองรับการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ประกอบด้วย 1) การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ 2) การสร้างความเป็นธรรมลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม 3) การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน 4) การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 5) ความมั่นคง 6) การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการโดยภาครัฐและธรรมาภิบาลในสังคมไทย 7) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ 8) วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย นวัตกรรม 9) การพัฒนาภูมิภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ และ 10) การต่างประเทศ ประเทศเพื่อนบ้าน และภูมิภาค ประกอบกับรัฐบาลมีโครงการที่จะส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนตามภูมิภาคและจังหวัดต่างๆ อย่างหลากหลายรูปแบบและกิจกรรมต่างๆ เช่น การพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจฝั่งตะวันออกของประเทศเป็นฐานการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ และมีการก่อสร้างและพัฒนาการคมนาคมที่สะดวกสบายทั้งการคมนาคมทางบก รถยนต์ รถโดยสารประจำทาง การขนส่งระบบรางโดยการพัฒนารถไฟความเร็วปานกลาง ก่อสร้างรถไฟความเร็วสูงที่เชื่อมต่อถึงกันทุกภูมิภาค และการเดินทางอากาศยานที่มีการพัฒนาด้านความปลอดภัยมีมาตรฐานตามหลักสากลซึ่งเป็นทิศทางการพัฒนาที่ต้องการให้เกิดการเคลื่อนย้ายผู้คน สิ่งของ การค้าการขาย เป็นต้น

บทสรุป

ภาวะการย้ายถิ่นมีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อจำนวนข้อมูลประชากรในสังคมและประชาชาตินั้นๆ ซึ่งสามารถเป็นภาพสะท้อนของการพัฒนาทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม สาธารณสุข อนามัย สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ของประเทศนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไรและมีนโยบายการพัฒนาทางด้านประชากรจากอดีตเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อเป็นโครงสร้างทางประชากรในลักษณะที่เห็นดังปัจจุบันนี้ของแต่ละประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป และสามารถนำเป็นข้อมูลเพื่อจัดอยู่ในลักษณะของประเทศที่พัฒนาแล้ว กำลังพัฒนา หรือด้อยพัฒนา เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนา ร่วมกันและเปรียบเทียบการพัฒนาให้เห็นถึงการยกระดับที่ดีขึ้นสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ร่วมกันต่อไป

สำหรับภาวะการย้ายถิ่นในประเทศไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2545-2559 แนวโน้มการย้ายถิ่นลดลงอันเนื่องจากส่วนหนึ่งมาจากวิกฤติทางเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง พ.ศ. 2540 ที่ทำให้คนกลับไปตั้งหลักในถิ่นฐานเดิมของตนและรัฐบาลมีนโยบายพัฒนากระจายความเจริญสู่ภูมิภาคท้องถิ่น ทั้งทางด้านการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ การลงทุนต่างๆ ที่เป็นทางเลือกที่จะทำให้คนตัดสินใจที่จะทำงานในท้องถิ่นตนได้มากกว่าในอดีต แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีกรย้ายถิ่นอยู่ตลอดเวลาตามความเหมาะสมของฐานะแห่งตนทั้งนี้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า การจะสร้างความมั่นคงให้กับประชากรในด้านอาชีพ และการรักษากิจฐานนั้นรัฐจะต้องกระจายความเจริญทางด้านการเมืองการปกครอง องค์ความรู้และการศึกษา การคมนาคม ระบบชลประทาน เงินภาษีของประชาชนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจในสังคม ตลอดจนปัจจัยต่างๆ ที่จะสนับสนุนต่อการพัฒนาของภูมิภาคและท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น มียุทธศาสตร์การพัฒนาที่ชัดเจนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนและจะต้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ ประชากรส่วนใหญ่ถ้าเลือกได้คงไม่มีใครต้องการที่จะย้ายถิ่นห่างไกลครอบครัวและญาติพี่น้องอันเป็นที่รัก แนวทางการพัฒนาตามศาสตร์พระราชานันได้แก่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการดำรงชีวิตตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ จะเป็นหนทางสู่การพึ่งตนเอง พึ่งพากันและกันของคนในชุมชน เกิดเป็นวิสาหกิจชุมชน พัฒนาครอบครัว ชุมชน สังคม ให้มีความมั่นคง เข้มแข็งยั่งยืนได้ต่อไป

คำถามท้ายบท

จงอธิบายและแก้ปัญหาคำถามต่อไปนี้ให้ได้คำตอบที่สมบูรณ์

1. จงอธิบายความหมายของการย้ายถิ่น
2. การย้ายถิ่นแบ่งเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง
3. ในการย้ายถิ่นที่ที่ตัดสนใจย้ายถิ่นต้องคำนึงถึงปัจจัยใดบ้าง
4. กระบวนการในการย้ายถิ่นมีอะไรบ้าง
5. สาเหตุใดบ้างที่ทำให้คนตัดสินใจย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ
6. จงระบุข้อดีข้อเสียของการย้ายถิ่นภายในประเทศ
7. ต่างด้าวเข้ามาทำงานในประเทศไทยส่งผลกระทบต่ออย่างไรกับคนไทยบ้าง (ให้วิเคราะห์ต่างด้าวทุกประเภท)
8. นักศึกษาจะนำความรู้เกี่ยวกับภาวะการย้ายถิ่นไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างไร จงอธิบาย

เอกสารอ้างอิง

- กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน. (2558). สถิติแรงงานประจำปี 2558. กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน.
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2545). เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เอกอัครราชทูตเพื่อการบริหารราชการ ในต่างประเทศที่เป็นเอกภาพ เอกอัครราชทูต CEO. (เอกสารอัดสำเนา).
- เนชั่นทีวี. (2560). แรงงานไทยส่งเงินกลับบ้าน. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2560, จาก <http://www.nationtv.tv/main/content/378544205/>
- วิภาวี พิจิตบันดาล. (2544). ประชากรศาสตร์ เอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 10. สำนักพิมพ์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2553). โครงการศึกษากรอบความร่วมมือการพัฒนา ศักยภาพกำลังแรงงานไทยใน 32 ตำแหน่งงานภายใต้ข้อตกลงอาเซียน. กองยุทธศาสตร์และเครือข่ายพัฒนาฝีมือแรงงาน, กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน: กระทรวงแรงงาน.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2559). แนวโน้มการย้ายถิ่นของประชากรลดลง. สืบค้นวันที่ 12 กรกฎาคม 2560, จาก <https://gnews.apps.go.th/news?news=2816>.
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. (2555). สถิติแรงงานต่างด้าว. กรมการจัดหางาน: กระทรวงแรงงาน.
- Lee, Everett S. (1966). A Theory of Migration. Demography, 3(1), page: 47-57.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 7
องค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงประชากร
เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ขนาดของประชากร (Population Size)
2. การกระจายตัวของประชากร (Population Distribution)
3. ความหนาแน่นของประชากร (Population Density)
4. องค์ประกอบของประชากร (Population Composition)

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายขนาดของประชากร (Population Size) การกระจายตัวของประชากร (Population Distribution) ความหนาแน่นของประชากร (Population Density)
2. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบของประชากร (Population Composition)

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 7 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้

1. วิเคราะห์ขนาดของประชากร (Population Size) ได้
2. อธิบายลักษณะการกระจายตัวของประชากร (Population Distribution) ได้
3. วิเคราะห์ความหนาแน่นของประชากร (Population Density) ได้
4. บอกองค์ประกอบของประชากร (Population Composition) และสามารถเปรียบเทียบองค์ประกอบของประชากรที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสม

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 7 นำเสนอโดยใช้ Power Point
2. จัดการจัดการเรียนรู้แบบการศึกษานอกห้องเรียน (Outdoor Education)
3. ประสานงานพื้นที่ศึกษาดูงาน คือ เทศบาลนครอุดรธานี และเทศบาลเมือง 1 แห่ง
4. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละเท่ากัน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์และเปรียบเทียบ ดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 ขนาดของประชากร
 - กลุ่มที่ 2 การกระจายตัวของประชากร
 - กลุ่มที่ 3 ความหนาแน่นของประชากร
 - กลุ่มที่ 4 องค์ประกอบของประชากร
5. ผู้ศึกษานำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมายโดยจัดเป็นนิทรรศการหน้าห้องสาขาวิชา
6. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ซักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
7. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
8. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 7
2. เทศบาลนครอุดรธานี และเทศบาลเมือง 1 แห่ง
3. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วิดีทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. หนังสือ ตำรา บทความ ทัศนศึกษา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
5. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานราชการ
6. คำถามท้ายบท

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำการบรรยาย
2. สังเกตความสนใจขณะทำงานกลุ่ม
3. สังเกตจากการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็นและความคิดสร้างสรรค์ในการจัดนิทรรศการที่ได้รับมอบหมาย
4. สังเกตการณ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอผลงาน
5. สังเกตจากการตอบคำถาม
6. ตรวจผลงานจากการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 7

องค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงประชากร

องค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงประชากร (Population Dynamics of Population Change) จากการศึกษาโดยทั่วไป พบว่า สิ่งที่จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประชากรคือภาวะประชากรทั้ง 3 ภาวะ ได้แก่ ภาวะการเกิด ภาวะการตาย และ ภาวะการย้ายถิ่น นอกจากนี้การศึกษาวิจัยของนักประชากรศาสตร์หลายท่าน พบว่ามีปัจจัยต่างๆ มากมายที่มีอิทธิพลต่อการเกิด การตาย การย้ายถิ่นของประชากร แต่ทั้งนี้ในส่วนรายละเอียดปัจจัยต่างๆ ของทั้งสามภาวะนั้นผู้เขียนได้นำเสนอรายละเอียดในบทที่ 8 เรื่องภาวะประชากรไปแล้วนั้น แต่อย่างไรก็ตามยังมีปัจจัยที่สำคัญที่สามารถวิเคราะห์เพิ่มเติมจากตัวเลขและสถิติที่เกี่ยวข้องที่ชี้ได้ว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประชากร ได้แก่ ขนาดของประชากร การกระจายตัวของประชากร ความหนาแน่นของประชากร โครงสร้างประชากรหรือองค์ประกอบประชากร (นิศารัตน์ ศิลปเดช, 2540: 16) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงประชากรจะทำให้เกิดภาวะใหม่ของประชากร และอาจทำให้เกิดผลสืบเนื่องในทางที่ดีและไม่ดีตามมาได้ ผู้เขียนขอแนะนำเสนอข้อมูลสาระสำคัญต่อไป

ขนาดของประชากร (Population Size)

ปราโมทย์ ประสาทกุล (2522: 44) ได้ให้ความหมาย ขนาดของประชากร (Population Size) คือ จำนวนรวมของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง โดย ทศนีย์ ทองสว่าง (2544: 40) ได้ให้ความหมายว่าการมีขนาดประชากรที่เหมาะสมจะทำให้มีระดับ การครองชีพที่ดีที่สุด โดยพิจารณาด้านประชากรที่เหมาะสมให้สัมพันธ์กับกิจกรรมทางเกษตรเป็น สำคัญ กล่าวคือ ขนาดประชากรที่เหมาะสมนั้นควรเป็นอัตราส่วนที่เหมาะสมที่สุดระหว่างจำนวน ประชากรกับจำนวนพื้นที่ซึ่งใช้ในการเพาะปลูก ซึ่งจะทำให้เกิดผลผลิตสูงสุด ขนาดประชากรที่ เหมาะสมของแต่ละประเทศนั้นย่อมผันแปรไปตามกาลเวลา สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ และ การเมืองของประเทศนั้นๆ ขณะที่ ดุษฎี आयวัฒน์ (2558: 46) ได้กล่าวย้ำว่าองค์ประกอบของ ประชากรจะเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับขนาดประชากร การทราบขนาดประชากรจะมี ประโยชน์สำหรับการวางแผนและการบริหารงานทั้งของรัฐและเอกชน เช่น การวางแผนจัดบริการ ด้านการศึกษา การสาธารณสุข การสาธารณสุขเป็นต้น ขนาดประชากรมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลา เพราะประชากรมีลักษณะไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเช่นกันหรือที่เรียกว่า มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamics) ทั้งนี้ ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543: 23) ได้กล่าวถึงการนับจำนวน ประชากรว่าสามารถดำเนินการได้ง่ายถ้าอาณาบริเวณหรือพื้นที่ทำการศึกษานั้นครอบคลุมพื้นที่ขนาดเล็ก และประชากรอาศัยอยู่จำนวนไม่มากนัก ถ้าพื้นที่ทำการศึกษาคြပ်ပတ်พื้นที่ขนาดใหญ่ กว้างขวางและมีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมาก อาจใช้วิธีการที่มีกระบวนการที่แตกต่างกันออกไป เช่น การทำสำมะโนประชากร การจดทะเบียน และการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง เป็นต้น

สรุปได้ว่าขนาดของประชากรหมายถึง จำนวนโดยรวมของประชากรในสังคมหนึ่งๆ ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง ขนาดประชากรมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะประชากรมีลักษณะไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ และการเมืองของประเทศนั้นๆ

สำหรับวันที่ 11 กรกฎาคม ของทุกปีเป็น “วันประชากรโลก (World Population Day)” จุดมุ่งหมายของวันสำคัญวันนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักในประเด็นปัญหาของประชากรโลก โดยวันประชากรโลกกำหนดขึ้นโดยคณะมนตรีประศาสน์การของสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนา เมื่อ พ.ศ. 2532 เกิดจากแรงดลใจของสาธารณชนที่ให้ความสนใจใน “วันห้าพันล้าน” ซึ่งเป็นวันที่คาดการณ์ว่าประชากรของโลกจะมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 5,000,000,000 (ห้าพันล้าน) คนในวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2530 ในวันฉลองครบรอบวันประชากรโลกห้าพันล้านคนครบปีที่ 20 เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 ประมาณจำนวนประชากรของโลกได้เพิ่มขึ้นเป็น 6,727,551,263 คน และในปลายปี พ.ศ. 2554 ทั่วโลก เฉลิมฉลองที่โลกมีประชากรครบ 7,000 ล้านคน โดยการฉลองดังกล่าวเริ่มขึ้นในฟิลิปปินส์ ให้กับทารกเพศหญิงชื่อดานิกา เมย์ คามาโซ (ที่เคปาร์คอุทยานแห่งการเรียนรู้, 2560: ออนไลน์)

และจากการรายงานของแผนกเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ ระบุว่า ประชากรอินเดียที่ปัจจุบันอยู่ที่ 1,300 ล้านคนมากเป็นอันดับสองของโลกจะแซงหน้าจีน ที่มีประชากร 1,400 ล้านคน ภายในปี 2567 แต่ประชากรไนจีเรียเพิ่มเร็วที่สุดจะแซงหน้าสหรัฐขึ้นมาเป็นประเทศที่มีประชากรมากเป็นอันดับสามของโลกภายในปี 2593 แต่ละปีจำนวนประชากรโลกเพิ่มขึ้นราว 83 ล้านคน แนวโน้มนี้จะเป็นอยู่ต่อไปแม้คาดว่าระดับภาวะเจริญพันธุ์ลดลงต่อเนื่อง แอฟริกา 26 ประเทศมีแนวโน้มจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 2 เท่าภายในปี 2593 นอกจากนี้สหประชาชาติยังคาดการณ์ว่า จำนวนประชากรที่มีอายุเกินกว่า 60 ปี จะเพิ่มขึ้นกว่าสองเท่าในปีดังกล่าวเช่นกัน และจะเพิ่มขึ้นกว่าสามเท่าภายในปี 2643 คาดว่าประชากรสูงอายจะเพิ่มจาก 962 ล้านคนทั่วโลกในปีนี้เป็น 2,100 ล้านคนในปี 2593 และ 3,100 ล้านคนในปี 2643 (กรุงเทพฯธุรกิจ, 2560: ออนไลน์)

ปัจจุบันในปี พ.ศ 2560 โลกมีประชากรประมาณ 7,244 ล้านคน (Worldometers) ขนาดประชากรไทยเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆทั่วโลกแล้วมีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 20 ของโลก มีจำนวนประชากรทั้งหมด 66.4 ล้านคน ในประเทศจีนมีประชากรมากที่สุดในโลก ประมาณ 1,396 ล้านคน รองลงมาคือ อินเดียที่มีประจําจำนวนประมาณ 1,335 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 18.6 และ 17.8 ของประชากรโลก ทั้งนี้ ประเทศในกลุ่มอาเซียน จำนวน 4 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม และไทย มีจำนวนประชากรในประเทศติดอันดับ 20 ประเทศแรกที่มีประชากรมากที่สุดในโลก ดังตารางที่ 7.1

ตารางที่ 7.1 จำนวนประชากรของโลกที่มากที่สุด 20 ประเทศแรกปี พ.ศ. 2560

อันดับ	ประเทศ	จำนวนประชากร (คน)	ร้อยละของ ประชากรโลก	อัตราเพิ่มร้อยละ/ปี
1	จีน	1,393,360,000	18.6	0.39
2	อินเดีย	1,335,330,000	17.8	1.11
3	สหรัฐอเมริกา	327,612,000	4.37	0.71
4	อินโดนีเซีย*	265,015,300	3.54	1.06
5	ปากีสถาน	212,500,000	2.84	1.93
6	บราซิล	209,416,000	2.8	0.75
7	ไนจีเรีย	193,392,517	2.58	2.61
8	บังกลาเทศ	164,974,000	2.2	1.03
9	รัสเซีย	146,877,088	1.96	-0.02
10	ญี่ปุ่น	126,490,000	1.69	-0.23
11	เม็กซิโก	124,286,623	1.66	1.24
12	เอธิโอเปีย	107,534,882	1.44	2.46
13	ฟิลิปปินส์*	106,279,000	1.42	1.52
14	อียิปต์	97,422,600	1.3	1.87
15	เวียดนาม*	94,660,000	1.26	0.99
16	คองโก	84,004,989	1.12	3.28
17	เยอรมนี	82,740,900	1.1	0.22
18	อิหร่าน	81,683,200	1.09	1.05
19	ตุรกี	80,810,525	1.08	1.45
20	ไทย*	69,183,173	0.92	0.21

* ประเทศในกลุ่มอาเซียน

ที่มา: Worldometers (ออนไลน์)

จากตารางที่ 7.1 จะเห็นได้ว่าข้อมูลจำนวนประชากรโลก มีพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาหาที่สิ้นสุดไม่ได้ ดังนั้นจึงเป็นข้อมูลที่ต้องมีการติดตามการรายงานผลอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้หน่วยงานที่ทำการรวบรวมหลักสำหรับประเทศไทยคือกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ที่เก็บข้อมูลด้านทะเบียนราษฎร ได้แก่ ทะเบียนคนเกิด ทะเบียนคนตาย ทะเบียนคนย้ายถิ่น เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามกฎหมายที่ประชาชนทุกคนต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัดจะต้องไปดำเนินการบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ และในส่วนของการทำงานสำมะโนประชากรที่มีหน่วยงานหลักคือสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำการเก็บสำรวจข้อมูล 10 ปี สำรวจครั้ง อันจะเป็นข้อมูลที่สำคัญที่ทำให้ทราบว่าประชากรในประเทศไทยมีจำนวนประมาณกี่คน และรายละเอียดต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาสังคมต่อไป

ตารางที่ 7.2 จำนวนประชากรในกลุ่มประเทศอาเซียนปี พ.ศ. 2558

อันดับ	ประเทศ	จำนวนประชากร (ล้าน)	ร้อยละของ ประชากรโลก	อัตราเพิ่มร้อยละ/ปี
1	กัมพูชา	15.4	0.21	1.50
2	ไทย	65.1	0.92	0.21
3	บรูไน	0.4	0.0056	1.25
4	ฟิลิปปินส์	103.0	1.42	1.52
5	มาเลเซีย	30.8	0.43	1.32
6	ลาว	6.9	0.09	1.50
7	เวียดนาม	91.7	1.26	0.99
8	สหภาพพม่า	52.1	0.72	0.91
9	สิงคโปร์	5.5	0.07	1.45
10	อินโดนีเซีย	255.7	3.54	1.06

ที่มา: 2015 Population Reference (ออนไลน์)

ตารางที่ 7.3 จำนวนประชากรในประเทศไทยจำแนกตามการสำมะโนประชากร

ครั้งที่สำรวจ	ปี พ.ศ (ค.ศ.)	จำนวนประชากร (คน)	อัตราเพิ่ม (ร้อยละ / ต่อรอบสำมะโน)
1	2453 (1910)	8,131,247	-
2	2462 (1919)	9,207,355	+13.2
3	2472 (1929)	11,506,207	+25.0
4	2480 (1937)	14,464,105	+25.7
5	2490 (1970)	17,442,689	+20.6
6	2503 (1960)	26,257,916	+50.5
7	2513 (1970)	34,397,371	+31.0
8	2523 (1980)	44,824,540	+30.3
9	2533 (1990)	54,548,530	+21.7
10	2543 (2000)	60,916,441	+11.7
11	2553 (2010)	65,926,261	+8.2

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2554)

นักประชากรศาสตร์ ได้แบ่งขนาดประชากรของประเทศต่างๆเป็น 3 ประเภท คือ ขนาดประชากรที่เหมาะสมหรือขนาดประชากรพอดี (Optimum Population) ขนาดประชากรน้อยเกินไป (Lowered Population) และประชากรมากเกินไป (Overed Population)

1. ขนาดประชากรพอดี (Optimum Population)

ประชากรขนาดที่เหมาะสมหรือพอดีนั้นต้องพิจารณาถึงในแง่การสัมฤทธิ์ผลและการบำรุงรักษามาตรฐานบางอย่างซึ่งเป็นที่ยอมรับ ซึ่งมีมาตรฐานหลายอย่างที่เราอาจใช้ในการคำนวณประชากรที่มีขนาดเหมาะสมที่สุด ได้แก่ ความหนาแน่นของประชากรต่อ 1 หน่วยพื้นที่ ความเข้มแข็งทางทหาร ความต้องการกำลังคนในการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นต้น แต่มาตรฐานที่ใช้กันมากที่สุดคือ ระดับการครองชีพของประชาชน ประชากรขนาดที่เหมาะสมที่สุดคือ ขณะที่ช่วยให้ทุกคน ได้มีการครองชีพในระดับสูงสุด

นักประชากรศาสตร์หลายท่าน ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับขนาดประชากรที่เหมาะสมได้ว่า เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละประเทศผันแปรไปตามเหตุการณ์ระหว่างประเทศตลอดเวลา ฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะกำหนดสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมคงที่ เพื่อคาดคะเนจำนวนประชากรที่เหมาะสมในช่วงที่เหมาะสม ที่สุดภายใต้สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ด้วยเหตุนี้การกำหนดขนาดประชากรว่ามีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่หรือไม่นั้นต้องคำนึงถึงทรัพยากรที่มีอยู่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ตลอดจนโครงสร้างทางประชากรด้วย

2. ขนาดประชากรน้อยเกินไป (Lowered Population)

ขนาดประชากรน้อยเกินไป คือ ประเทศที่มีจำนวนประชากรไม่เพียงพอต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ อันเป็นผลสืบเนื่องจากอัตราเพิ่มประชากรต่ำเกินไป (คือต่ำกว่าร้อยละ 1 ต่อปี) ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาการขาดแคลนประชากรในวัยแรงงานหรือการขยายแรงงานของประเทศจะไม่สมดุลกับการสะสมทุนที่มีอยู่ในอนาคต

3. ประชากรมากเกินไป (Overed Population)

ขนาดประชากรมากเกินไป คือ ภาวะที่มีประชากรไม่สมดุลกับจำนวนทรัพยากรธรรมชาติ อันสืบเนื่องมาจากการมีอัตราเพิ่มประชากรสูงเกินไป (มากกว่าร้อยละ 3 ต่อปี) ได้แก่ประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย คือประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา ทำให้เกิดการขาดแคลนอาหารและที่อยู่อาศัย การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเป็นไปอย่างช้าๆ ไม่พัฒนาเท่าที่ควร

ภาวะประชากรน้อยเกินไปหรือภาวะประชากรมากเกินไปนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนหรือความหนาแน่นของประชากร แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเลี้ยงดูประชากรหรือลักษณะทางเศรษฐกิจของประชากรในเขตนั้นๆ ให้มีความเป็นอยู่ที่ได้มาตรฐาน ไม่เกิดความขาดแคลนปัจจัย 4 (อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค) และสิ่งอำนวยความสะดวกสบายให้ประชากรโดยทั่วถึงกัน เช่น ประเทศสหราชอาณาจักร มีความหนาแน่นเป็นประชากรเท่ากับ 595 คนต่อ 1 ตารางไมล์ หรือ 230 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร จัดว่าไม่มีภาวะประชากรมากเกินไป เพราะประชากรมีมาตรฐานการครองชีพสูง ส่วนในประเทศอินเดียประชากรมีความหนาแน่นเพียง 485 คนต่อ 1 ตารางไมล์ หรือ 187 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร แต่จัดว่าเป็นประเทศที่มีภาวะประชากร

มากเกินไป เพราะประชากรมีมาตรฐานการครองชีพต่ำ กล่าวคือ ประชากรมีความอดอยากและมีการย้ายถิ่นอยู่เสมอ ในเขตทุนดราที่มีพวกเอสกิโมอาศัยอยู่เพียงเบาบางน้อยกว่า 1 คนต่อ 1 ตารางไมล์ ถ้าไม่มีสัตว์ให้ล่า ประชากรที่มีอยู่น้อยเหล่านี้ก็จะตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่ได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเกิดภาวะประชากรมากเกินไปได้เช่นเดียวกัน

การกระจายตัวของประชากร (Population Distribution)

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการกระจายตัวของประชากร (Population Distribution) ว่า “การกระจายตัวของประชากร คือ ภาระส่วนหรือแบบของการกระจายตัวในการตั้งถิ่นฐานของประชากรในส่วนต่างๆ ของพื้นที่ของประเทศหนึ่งๆ” วินทนา กลิ่นงาม (2528: 67) ส่วนดุซฎิ อายูวัฒน์ (2558: 47) ได้ให้ความหมาย คือ จำนวนประชากรที่กระจายตัวกันอยู่ในเขตพื้นที่ใด ณ เวลาที่กล่าวถึง ซึ่งนอกจากทราบขนาด (จำนวน) ของพื้นที่ที่ศึกษา ณ เวลาที่กำหนดแล้วยังจำเป็นต้องทราบว่า ประชากรของเขตพื้นที่นั้นกระจายตัวอย่างไร (อาศัยอยู่ที่ใด จำนวนเท่าใด หรือระบุนเวลา) นอกจากนี้ยังกล่าวต่อว่าแบบแผนการกระจายตัวประชากร คือ 1) มีการกระจุกตัวของประชากรในเมืองใหญ่ๆ 2) มีการกระจายตัวของประชากรเป็นกลุ่มเล็กๆ อยู่ในชนบท และ 3) ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบ ที่ราบลุ่ม หรือบริเวณชายฝั่งทะเล ซึ่งเอื้อต่อการทำมาหากินและการคมนาคมขนส่ง แต่เมื่อการคมนาคมขนส่งทางบกพัฒนาขึ้นจะเกิดการกระจายตัวของประชากรไปตามเส้นทางการคมนาคมหลัก ทั้งนี้ นิศารัตน์ ศิลปเดช (2540: 18) ได้ให้ความหมายว่า ลักษณะที่ประชากรแยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเพื่อที่อยู่อาศัย หรือประกอบอาชีพในพื้นที่หนึ่งๆ มากน้อยไม่เท่ากัน เป็นผลทำให้เกิดการกระจุกและกระจายตัวของประชากรในพื้นที่ต่างๆ การที่ประชากรมีการกระจายตัวในพื้นที่แต่ละแห่งไม่สม่ำเสมอ เนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร

จากความหมายดังกล่าวอธิบายได้ว่า การกระจายตัวของประชากรเป็นการกระจายตามที่อยู่อาศัยในภูมิภาคต่างๆ และนำมาพิจารณาในลักษณะจำนวนประชากรต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่ด้วย เพราะโดยปกติประชากรจะไม่ได้ตั้งถิ่นฐานโดยกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะกระจายไปทั่วพื้นที่ทั้งหมด รายการกระจายตัวก็จะเป็นไปอย่างสม่ำเสมอเท่าเทียมกันในทุกๆ ส่วนของพื้นที่ยังคงมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอย่างหนาแน่น มากบ้าง น้อยบ้าง ในแต่ละส่วนของพื้นที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้ประชากรดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง อันจะทำให้ไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้

สำหรับการกระจายตัวของประชากรไทยในปี พ.ศ. 2558 ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลางมากที่สุด (จำนวน 22,182,544 คน) รองลงมาตามลำดับคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) (จำนวน 21,861,423 คน) ภาคเหนือ (จำนวน 11,758,421 คน) และภาคใต้น้อยที่สุด (จำนวน 9,225,013 คน) (ตารางร่างที่ 7.4) โดยพื้นที่ที่กระจุกตัวอยู่ตามเมืองใหญ่ๆ ที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและมีบริการของรัฐที่เอื้อประโยชน์ในด้านต่างๆ และเป็นพื้นที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของการพัฒนาด้านการลงทุนและอุตสาหกรรม โดยจังหวัดที่มีประชากรกระจายตัวมากที่สุด 10 จังหวัด ได้แก่

ตารางที่ 7.4 จำนวนประชากรของประเทศไทย จำนวนตามภูมิภาคปี พ.ศ. 2558

อันดับ	ภูมิภาค	จำนวนประชากร (คน)
1	ภาคกลาง	22,182,544
2	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	21,861,423
3	ภาคเหนือ	11,758,421
4	ภาคใต้	9,225,013
รวม		65,027,401

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2558)

ตารางที่ 7.5 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัดภาคกลาง

อันดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
1	กรุงเทพมหานคร	5,648,978
2	ชลบุรี	1,431,104
3	สมุทรปราการ	1,263,904
4	นนทบุรี	1,180,178
5	ปทุมธานี	1,081,026
6	นครปฐม	891,912
7	ราชบุรี	848,773
8	สุพรรณบุรี	848,401
9	กาญจนบุรี	827,932
10	พระนครศรีอยุธยา	805,124
11	ลพบุรี	758,046
12	ฉะเชิงเทรา	696,837
13	ระยอง	679,397
14	สระบุรี	632,558
15	สระแก้ว	553,126
16	จันทบุรี	528,034
17	สมุทรสาคร	527,726
18	ประจวบคีรีขันธ์	524,620
19	ปราจีนบุรี	480,455
20	เพชรบุรี	474,676
21	ชัยนาท	331,816
22	อ่างทอง	283,205
23	นครนายก	257,611
24	ตราด	221,824
25	สิงห์บุรี	211,667
26	สมุทรสงคราม	193,614
รวม		22,182,544

ตารางที่ 7.6 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อันดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
1	นครราชสีมา	2,623,008
2	อุบลราชธานี	1,847,319
3	ขอนแก่น	1,792,717
4	บุรีรัมย์	1,581,198
5	อุดรธานี	1,570,352
6	ศรีสะเกษ	1,466,496
7	สุรินทร์	1,392,834
8	ร้อยเอ็ด	1,307,826
9	สกลนคร	1,140,272
10	ชัยภูมิ	1,137,238
11	กาฬสินธุ์	984,750
12	มหาสารคาม	962,357
13	นครพนม	713,546
14	เลย	634,675
15	ยโสธร	540,071
16	หนองคาย	516,374
17	หนองบัวลำภู	509,283
18	บึงกาฬ	419,328
19	อำนาจเจริญ	375,500
20	มุกดาหาร	346,279
รวม		21,861,423

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2558)

ตารางที่ 7.7 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัด ภาคเหนือ

อันดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
1	เชียงใหม่	1,638,981
2	เชียงราย	1,183,878
3	นครสวรรค์	1,071,467
4	เพชรบูรณ์	995,383
5	พิษณุโลก	860,559
6	ลำปาง	751,371
7	กำแพงเพชร	729,296
8	สุโขทัย	601,791
9	พิจิตร	546,486
10	ตาก	531,549

ตารางที่ 7.7 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัด ภาคเหนือ (ต่อ)

อันดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
11	พะเยา	482,574
12	น่าน	478,003
13	อุตรดิตถ์	459,582
14	แพร่	452,958
15	ลำพูน	404,933
16	อุทัยธานี	330,311
17	แม่ฮ่องสอน	239,299
รวม		11,758,421

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2558)

ตารางที่ 7.8 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 จำแนกรายจังหวัด ภาคใต้

อันดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
1	นครศรีธรรมราช	1,549,163
2	สงขลา	1,402,158
3	สุราษฎร์ธานี	1,041,388
4	นราธิวาส	778,319
5	ปัตตานี	689,414
6	ตรัง	639,221
7	พัทลุง	521,420
8	ยะลา	514,348
9	ชุมพร	501,376
10	กระบี่	458,768
11	ภูเก็ต	378,353
12	สตูล	314,099
13	พังงา	261,267
14	ระนอง	175,719
รวม		9,225,013

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2558)

ตารางที่ 7.9 จำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2558 ทั้งประเทศ

ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
1	กรุงเทพมหานคร*	5,648,978	31	นราธิวาส	778,319	61	แพร่*	452,958
2	นครราชสีมา	2,623,008	32	ลพบุรี*	758,046	62	บึงกาฬ	419,328
3	อุบลราชธานี	1,847,319	33	ลำปาง*	751,371	63	ลำพูน*	404,933
4	ขอนแก่น	1,792,717	34	กำแพงเพชร*	729,296	64	ภูเก็ต*	378,353
5	เชียงใหม่	1,638,981	35	นครพนม	713,546	65	อำนาจเจริญ	375,500
6	บุรีรัมย์	1,581,198	36	ฉะเชิงเทรา	696,837	66	มุกดาหาร	346,279
7	อุดรธานี	1,570,352	37	ปัตตานี	689,414	67	ชัยนาท*	331,816
8	นครศรีธรรมราช	1,549,163	38	ระยอง	679,397	68	อุทัยธานี	330,311
9	ศรีสะเกษ	1,466,496	39	ตรัง	639,221	69	สตูล	314,099
10	ชลบุรี	1,431,104	40	เลย	634,675	70	อ่างทอง*	283,205
11	สงขลา	1,402,158	41	สระบุรี*	632,558	71	พังงา*	261,267
12	สุรินทร์	1,392,834	42	สุโขทัย*	601,791	72	นครนายก	257,611
13	ร้อยเอ็ด*	1,307,826	43	สระแก้ว	553,126	73	แม่ฮ่องสอน*	239,299
14	สมุทรปราการ	1,263,904	44	พิจิตร*	546,486	74	ตราด*	221,824
15	เชียงราย*	1,183,878	45	ยโสธร*	540,071	75	สิงห์บุรี*	211,667
16	นนทบุรี	1,180,178	46	ตาก*	531,549	76	สมุทรสงคราม*	193,614
17	สกลนคร	1,140,272	47	จันทบุรี	528,034	77	ระนอง*	175,719
18	ชัยภูมิ	1,137,238	48	สมุทรสาคร*	527,726	รวม		65,027,401
19	ปทุมธานี	1,081,026	49	ประจวบคีรีขันธ์*	524,620	หมายเหตุ : * คือจังหวัดที่มีจำนวนประชากรลดลง (รวมจำนวน 31 จังหวัด) เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรกลางปี พ.ศ. 2557		
20	นครสวรรค์	1,071,467	50	พัทลุง	521,420			
21	สุราษฎร์ธานี	1,041,388	51	หนองคาย	516,374			
22	เพชรบูรณ์*	995,383	52	ยะลา	514,348			
23	กาฬสินธุ์*	984,750	53	หนองบัวลำภู	509,283			
24	มหาสารคาม	962,357	54	ชุมพร	501,376			
25	นครปฐม	891,912	55	พะเยา*	482,574			
26	พิษณุโลก	860,559	56	ปราจีนบุรี	480,455			
27	ราชบุรี	848,773	57	น่าน*	478,003			
28	สุพรรณบุรี*	848,401	58	เพชรบุรี	474,676			
29	กาญจนบุรี*	827,932	59	อุดรดิตต์*	459,582			
30	พระนครศรีอยุธยา	805,124	60	กระบี่	458,768			

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2558)

ตารางที่ 7.10 จังหวัดที่มีประชากรเกินล้าน เรียงจากมากไปหาน้อย จำนวน 21 จังหวัด พ.ศ. 2558

ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
1	กรุงเทพมหานคร	5,648,978
2	นครราชสีมา	2,623,008
3	อุบลราชธานี	1,847,319
4	ขอนแก่น	1,792,717
5	เชียงใหม่	1,638,981
6	บุรีรัมย์	1,581,198
7	อุดรธานี	1,570,352
8	นครศรีธรรมราช	1,549,163
9	ศรีสะเกษ	1,466,496
10	ชลบุรี	1,431,104
11	สงขลา	1,402,158
12	สุรินทร์	1,392,834
13	ร้อยเอ็ด	1,307,826
14	สมุทรปราการ	1,263,904
15	เชียงราย	1,183,878
16	นนทบุรี	1,180,178
17	สกลนคร	1,140,272
18	ชัยภูมิ	1,137,238
19	ปทุมธานี	1,081,026
20	นครสวรรค์	1,071,467
21	สุราษฎร์ธานี	1,041,388

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2558)

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของประชากรในแต่ละภูมิภาคของประเทศย่อมมีความแตกต่างกันไปซึ่งเกิดจากสาเหตุที่สำคัญหลายประการ คือ

1. ปัจจัยทางด้านภูมิภาค โดยปกติมนุษย์ต้องการแสวงหาแหล่งที่อยู่อาศัยหรือการตั้งถิ่นฐานที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมที่ดีมีคุณภาพ ฉะนั้นสภาพภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัยยังชีพจึงเป็นแรงดึงดูดให้ประชากรกระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานในสัดส่วนแตกต่างกัน เช่น พื้นที่ราบ ดินอุดมสมบูรณ์ ภูมิอากาศอบอุ่น ฯลฯ ประชากรจะเข้าไปตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่น เพราะสภาพภูมิศาสตร์เพื่ออำนวยต่อการดำเนินกิจกรรมได้ดี ในทางตรงกันข้ามถ้าสภาพภูมิศาสตร์ไม่เหมาะสม เช่น มีภูเขาสลับซับซ้อน ภูมิอากาศแห้งแล้งขาดแคลนแหล่งน้ำ ฯลฯ ประชากรก็จะไปตั้งถิ่นฐานเบาบางหรือแทบจะไม่มีเลย เป็นต้น

2. ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ และเป็นแรงดึงดูดให้ประชากรเข้าไปตั้งถิ่นฐานได้มากน้อยแตกต่างกัน เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์หรือสนองตอบต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะปัจจัยขั้นพื้นฐาน อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค จากตัวอย่างที่พบในอดีตประชากรจะตั้งถิ่นฐานตามบริเวณปากแม่น้ำและพื้นที่ราบที่มีความอุดมสมบูรณ์และยังให้ประโยชน์ต่อกิจกรรมอื่นอีกมากมาย เช่น ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม เป็นแหล่งเกิดวัฒนธรรม และเป็นศูนย์กลางการค้าขายอีกด้วย ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของประชากรด้วยเช่นกัน

3. ปัจจัยทางด้านประชากร ปัจจุบันจะพบว่า อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในทุกส่วนของโลกเป็นผลทำให้ประชากรต้องการที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น และปัจจัยพื้นที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น แต่ปัจจัยดังกล่าวที่มีอยู่ในพื้นที่เดิมมีจำนวนจำกัดหรือกำลังจะหมดไปจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้ประชากรต้องดิ้นรน และแสวงหาถิ่นที่อยู่อาศัย แหล่งประกอบอาชีพที่ดีกว่าเดิม ซึ่งเป็นผลทำให้ประชากรกระจายตัวไปสู่พื้นที่ใหม่ดังปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดในแต่ละภูมิภาคของโลกและแต่ละสังคม เช่น ชุมชนชนบทมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อใช้เป็นที่ทำกินและตั้งถิ่นฐาน ชุมชนเมืองมีการขยายตัวเมืองและการใช้ประโยชน์จากที่ดินผิวดินประเภทจนกลายเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ยิ่งกว่านั้นบางประเทศถึงกับมีการกำหนดนโยบายระยะยาวประชากรของตนออกไปสู่ประเทศหนึ่งเพื่อลดปัญหาประชากรภายในประเทศ เป็นต้น

4. ปัจจัยทางด้านความปลอดภัย ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชากรถือได้ว่าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง และยังมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความปลอดภัยที่เกิดขึ้นต่อชีวิตและทรัพย์สินอาจจะเกิดจากภัยสงคราม การโจรกรรม แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด ทุพภิกขภัย ฯลฯ เพราะฉะนั้นก่อนที่จะประชากรจะตัดสินใจเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานเพื่อประกอบอาชีพ จึงพิจารณาสภาพการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและยาว ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเป็นปัจจัยสำคัญ จึงกล่าวได้ว่า ความปลอดภัยนะว่ามีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของประชากรไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว

5. ปัจจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของประชากรแต่ละสังคมจะมีการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อสนองตอบความต้องการและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้สมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น การจัดตั้งสถาบันทางสังคม สมาคม กลุ่มผลประโยชน์และรวมไปถึงกลุ่มเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมเดียวกันจะมีอิทธิพลผลักดันให้ประชากรกระจายตัวไปอยู่รวมกันหนาแน่นหรือบางเบาแตกต่างกันไป เนื่องจากปัจจัยดังกล่าวนับได้ว่ามีผลต่อความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันและทัศนคติในเชิงจิตวิทยาสังคมอีกด้วย

6. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและระบบการผลิต ปัจจุบันจะพบว่า พื้นที่หรือภูมิภาคใดที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและระบบการผลิตที่ดีซึ่งอาจรวมไปถึงการพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตร อุตสาหกรรม รายการบริการทางท่องเที่ยวที่เอื้ออำนวยกับการสร้างงานทำให้เกิดรายได้มั่นคงและสูงขึ้น จะเป็นแรงดึงดูดให้ประชากรเข้าไปตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ซึ่งจะแตกต่างกับพื้นที่ที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและระบบการผลิตที่ด้อยกว่า ตัวอย่างเช่น ประเทศพัฒนาและสังคมเมืองจะมีการกระจายตัวทางประชากรหนาแน่นกว่าประเทศกำลังพัฒนาและสังคมชนบท เป็นต้น

7. ปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครอง นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของประชากรที่แตกต่างกัน ถึงแม้จะไม่สามารถเป็นเครื่องชี้วัดได้ทั้งหมดแต่ก็พอจะอธิบายเหตุผลและข้อเท็จจริงได้ว่าธรรมชาติของมนุษย์ต้องการอิสระกับการตัดสินใจเลือกทางดำเนินชีวิตและมีความเป็นตัวของตัวเอง ดังนั้น จึงพบว่าประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประชากรจะกระจายตัวไปยังพื้นที่ที่ตนเองและกลุ่มเห็นว่าเหมาะสมที่สุดมากกว่าประเทศที่ปกครองโดยระบอบคอมมิวนิสต์ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ความหนาแน่นของประชากร (Population Density)

ความหนาแน่นของประชากร (Population Density) หมายถึง จำนวนประชากรทั้งหมดที่มีอยู่ภายใน 1 หน่วยพื้นที่ (หน่วยเป็นตารางกิโลเมตร) พื้นที่ที่นำมาใช้เป็นฐานมักจะนำมาพิจารณาที่เป็นพื้นดินโดยไม่รวมพื้นน้ำที่เป็นมหาสมุทร ความหนาแน่นของประชากรจะไม่มี ความหมายมากนักสำหรับประเทศอุตสาหกรรมแต่จะมีความหมายมากสำหรับประเทศเกษตรกรรม (นิศารัตน์ ศิลปะเดช, 2540: 22)

$$\text{ความหนาแน่นของประชากร} = \frac{\text{จำนวนประชากรทั้งหมด}}{\text{จำนวนพื้นที่ (ตารางกิโลเมตร)}}$$

จึงกล่าวได้ว่าตัวเลขที่แสดงความหนาแน่นจะมีความหมายยิ่งขึ้นถ้าเป็นจำนวนประชากรต่อหน่วยพื้นที่ที่เพาะปลูก ตัวอย่างเช่น ในปี ค.ศ. 1977 อียิปต์มีความหนาแน่นของประชากรเท่ากับ 39 คนต่อตารางกิโลเมตร ถ้าคิดจากพื้นที่ดินทั้งหมด แต่ถ้าคิดเฉพาะพื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกความหนาแน่นจะกลายเป็น 1,276 คนต่อตารางกิโลเมตร ถ้าคิดจากพื้นที่ดินทั้งหมดและประเทศบังกลาเทศมีความหนาแน่นของประชากรเท่ากับ 559 คนต่อตารางกิโลเมตร ในปีเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางการเกษตรในปริมาณที่จำกัดอันจะนำไปสู่ผลผลิตและรายได้ที่ต่ำลง ซึ่งจะนำไปสู่ระดับคุณภาพชีวิตที่ต่ำตามไปด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศฮ่องกงที่เป็นประเทศอุตสาหกรรมในปี ค.ศ. 1977 ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากร 4,320 คนต่อตารางกิโลเมตร จะไม่มีผลกระทบต่อกิจกรรมและรายได้มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเกษตรกรรมดังกล่าว (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2543: 32)

นับวันความหนาแน่นของประชากรสูงขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ๆ ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และการศึกษา ตลอดจนมีความสะดวกสบายด้านการคมนาคมและสาธารณูปโภค ดังจะเห็นได้จากความหนาแน่นของประชากรไทยในปี พ.ศ. 2462 เท่ากับ 17.9 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร พ.ศ. 2500 เท่ากับ 44 คน ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร พ.ศ. 2533 เท่ากับ 106 คน ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร พ.ศ. 2539 เท่ากับ 116 คน

สำหรับประเทศไทยปัจจุบัน (สำรวจสำมะโนประชากร พ.ศ. 2553) ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร พบว่ามีจำนวนประชากรโดยเฉลี่ยประมาณ 127.6 คน ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตรซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี 2543 ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ย 118.7 คน ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร เมื่อเปรียบเทียบเป็นรายภาคพบว่า ปี 2553 ในพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร กรุงเทพมหานครมีความหนาแน่นของประชากรสูงที่สุดคือ 5,258.6 คน รองลงมาคือภาคกลาง 177.3 คน ภาคใต้ 125.0 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 111.4 คน และภาคเหนือมีความหนาแน่นของประชากรต่ำสุดคือ 67.4 คน

ในระดับจังหวัดพบว่า ปี 2553 จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตรโดยเฉลี่ยสูงที่สุด 10 อันดับแรก คือกรุงเทพมหานคร (5,258.6) รองลงมา คือ นนทบุรี (2,143.1) สมุทรปราการ (1,820.6) สมุทรสาคร (1,015.2) ภูเก็ต (966.9) ปทุมธานี (869.4) สมุทรสงคราม (442.2) นครปฐม (434.7) ชลบุรี (356.3) และพระนครศรีอยุธยา (340.1) ดังตารางที่ 7.11

ตารางที่ 7.11 ความหนาแน่นประชากร จำแนกตามการสำรวจสำมะโนประชากร ระหว่างปี พ.ศ. 2453-2553

ครั้งที่	ปีสำมะโนประชากร พ.ศ (ค.ศ)	ความหนาแน่น	จำนวนเพิ่ม /ตาราง กิโลเมตร
1	2453 (1910)	16.0	-
2	2462 (1919)	17.9	1.9
3	2472 (1929)	22.4	4.5
4	2480 (1937)	28.1	5.7
5	2490 (1970)	33.9	5.8
6	2503 (1960)	51.1	17.2
7	2513 (1970)	67.0	15.9
8	2523 (1980)	86.1	19.1
9	2533 (1990)	106.3	20.2
10	2543 (2000)	118.7	12.4*
11	2553 (2010)	127.6	8.9*

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2558)

ตารางที่ 7.12 เปรียบเทียบความหนาแน่นประชากร จำแนกตามภูมิภาคจากการสำรวจสำมะโนประชากรระหว่างปี พ.ศ. 2543-2553

ภูมิภาค	ความหนาแน่นประชากร (คนต่อตารางกิโลเมตร)		จำนวนเพิ่ม-ลด / ตารางกิโลเมตร	แปลความ
	พ.ศ.2543	พ.ศ.2553		
กรุงเทพมหานคร	4,051.2	5,258.6	-1,207.4	หนาแน่นมากขึ้น
ภาคกลาง	138.9	177.3	-38.4	หนาแน่นมากขึ้น
ภาคเหนือ	67.4	67.4	คงที่	คงที่
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	123.3	111.4	11.9	หนาแน่นลดลง
ภาคใต้	114.4	125.0	-10.6	หนาแน่นมากขึ้น
รวม	118.7	127.6	-8.9	หนาแน่นมากขึ้น

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรื (2554)

ตารางที่ 7.13 ความหนาแน่นประชากร จำแนกตามจังหวัดปี พ.ศ. 2553

ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
	กรุงเทพฯและ ปริมณฑล	5,648,978						
1	กรุงเทพฯ	3,634.38	31	อุดรธานี	131.70	61	มุกดาหาร	78.25
2	นนทบุรี	1,770.43	32	หนองบัวลำภู	130.31	62	พิษณุโลก	78.56
3	สมุทรปราการ	1,180.35	33	ยโสธร	129.68	63	เพชรบูรณ์	78.62
4	ปทุมธานี	645.96	34	ตรัง	126.62	64	พะเยา	76.76
5	ภูเก็ต	635.44	35	นครพนม	127.60	65	สระแก้ว	75.62
6	สมุทรสาคร	563.87	36	ฉะเชิงเทรา	125.96	66	เพชรบุรี	74.54
7	สมุทรสงคราม	465.69	37	นครราชสีมา	126.00	67	แพร่	70.47
8	นครปฐม	396.73	38	สตูล	119.87	68	พังงา	60.69
9	ปัตตานี	337.70	39	ลพบุรี	121.92	69	ลำปาง	60.79
10	ชลบุรี	285.42	40	พิจิตร	121.98	70	อุดรดิตถ์	59.02
11	อยุธยา	305.91	41	นครนายก	119.10	71	ระนอง	55.51
12	อ่างทอง	249.28	42	อำนาจเจริญ	117.72	72	เลย	54.62
13	สิงห์บุรี	260.00	43	สกลนคร	116.90	73	อุทัยธานี	48.73
14	สงขลา	183.53	44	อุบลราชธานี	115.16	74	กาญจนบุรี	43.10
15	ระยอง	176.35	45	นครสวรรค์	111.85	75	น่าน	41.52
16	มหาสารคาม	177.81	46	ยะลา	107.80	76	ตาก	32.04
17	สระบุรี	172.62	47	เชียงราย	102.61	77	แม่ฮ่องสอน	19.14

ตารางที่ 7.13 ความหนาแน่นประชากร จำแนกตามจังหวัดปี พ.ศ. 2553 (ต่อ)

ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
18	สุรินทร์	170.10	48	ปราจีนบุรี	97.97	รวม		127.6
19	หนองคาย	168.27	49	บึงกาฬ	93.74			
20	นราธิวาส	164.71	50	กระบี่	91.90			
21	ศรีสะเกษ	164.31	51	สุโขทัย	92.30			
22	ขอนแก่น	162.37	52	ลำพูน	89.78			
23	ราชบุรี	161.47	53	ชัยภูมิ	88.23			
24	สุพรรณบุรี	157.87	54	กำแพงเพชร	84.47			
25	ร้อยเอ็ด	157.81	55	ชุมพร	81.51			
26	นครศรีธรรมราช	153.14	56	เชียงใหม่	81.59			
27	บุรีรัมย์	150.37	57	จันทบุรี	81.20			
28	พัทลุง	148.80	58	ประจวบคีรีขันธ์	79.96			
29	กาฬสินธุ์	141.44	59	สุราษฎร์ธานี	77.60			
30	ชัยนาท	135.61	60	ตราด	78.37			

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2554)

องค์ประกอบของประชากร (Population Composition)

องค์ประกอบของประชากร (Population Composition) หมายถึงคุณลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ในประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสามารถนำไปเปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ แรงงาน รายได้ การศึกษา สถานภาพสมรส เขตที่อยู่อาศัยในเมืองและชนบท ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้น ล้วนมีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านขนาดหรือจำนวนประชากรขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงขนาดประชากร ก็มีผลสะท้อนกลับต่อองค์ประกอบของประชากรเช่นกัน และในบรรดาองค์ประกอบหรือคุณลักษณะสำคัญๆ ที่กล่าวมานั้นมีบางลักษณะที่ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดในการศึกษาทางประชากร เพราะทำให้เราสามารถมองเห็นและเข้าใจสภาพการณ์ทางประชากรได้อย่างชัดเจนทั้งในอดีตปัจจุบันและอนาคต ดังนั้นเราจึงเรียกองค์ประกอบที่สำคัญเหล่านี้ว่า “องค์ประกอบที่เป็นโครงสร้าง (Structure Component) องค์ประกอบที่สำคัญๆ ย่อมเป็นเครื่องชี้ภาวะการเปลี่ยนแปลง และแนวโน้มของประชากรได้เป็นอย่างดี

1. องค์ประกอบด้านเพศ (Sex Component) ลักษณะทางเพศเป็นลักษณะทางประชากรที่บุคคลได้รับมาแต่กำเนิด ในประชากรกลุ่มใดใดก็ตามจะประกอบด้วยประชากรเพศชาย (Male) และประชากรเพศหญิง (Female) ซึ่งโดยปกติแล้วจะมีจำนวนที่ใกล้เคียงกัน โดยทั่วไปแล้วอัตราส่วนเพศ

ของทุกสังคมจะมีค่าเท่ากับ 100 แต่ถ้าได้ค่าระหว่าง 95-105 ก็ยังถือว่าปกติ อัตราส่วนเพศเมื่อแรกเกิดมีค่าเท่ากับ 105 แต่เมื่อวัยสูงขึ้นจะมีค่าลดลง จนถึงวัยชราจะมีค่าต่ำกว่า 100 ซึ่งอธิบายได้ว่าประชากรชายเกิดและตายมากกว่าประชากรเพศหญิงในทุกกลุ่มอายุ เพราะธรรมชาติได้สร้างความสมดุลทางเพศมาให้กับประชากรมนุษย์ทุกกลุ่ม ยกเว้นในภาวะที่สังคมเกิดเหตุการณ์ผิดปกติเท่านั้น จึงจะทำให้สมดุลทางเพศเสียไปได้ ตัวอย่างเช่น ภาวะสงครามจะทำให้จำนวนเพศชายลดลง หรือการฆ่าทารกเพศหญิงจะทำให้สัดส่วนเพศชายเพิ่มมากขึ้น

การวัดโครงสร้างเพศนิยมวัดจากอัตราส่วนเพศ (Sex Ratio) หมายถึงอัตราส่วนของประชากรเพศชายต่อจำนวนประชากรเพศหญิง 100 คน สามารถคำนวณได้จากสูตร

$$\text{Sex Ratio} = \frac{M}{F} \times K$$

เมื่อ $\text{Sex Ratio} =$ อัตราส่วนเพศ

$M =$ จำนวนรวมประชากรเพศชาย

$F =$ จำนวนรวมประชากรเพศหญิง

$K =$ ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า 100 คน)

หรือ

$$\text{อัตราส่วนเพศ} = \frac{\text{จำนวนประชากรเพศชาย}}{\text{จำนวนประชากรเพศหญิง}} \times 100$$

- 1) ถ้าจำนวนประชากรเพศชายและจำนวนประชากรเพศหญิงเท่ากัน อัตราส่วนจะเท่ากับ 100.0
- 2) ถ้าจำนวนประชากรเพศชายมากกว่าจำนวนประชากรเพศหญิง อัตราส่วนเพศจะมากกว่า 100.0
- 3) ถ้าจำนวนประชากรเพศชายน้อยกว่าจำนวนประชากรเพศหญิง อัตราส่วนเพศจะน้อยกว่า 100.0

2. องค์ประกอบด้านอายุ (Age Component) เป็นคุณลักษณะทางประชากรอีกลักษณะหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาของการมีชีวิตอยู่ หรือตามวัยของบุคคล ประชากรที่มีอายุน้อยจะอยู่ในช่วงของวัยทารกและวัยเด็ก ต่อมาก็เติบโตขึ้นไปวัยรุ่น วัยกลางคน วัยผู้ใหญ่ และในช่วงท้ายของชีวิตก็จะกลายเป็นคนแก่หรือวัยชรา โดยปกติจะแบ่งประชากรทั้งหมดออกเป็นกลุ่มๆ ตามหมวดอายุ ซึ่งหากพิจารณาอย่างกว้างๆ จะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ประชากรวัยเด็ก อายุ 0-14 ปี ประชากรวัยแรงงาน อายุ 15-59 ปี (หรือบางประเทศ 15-64 ปี) และประชากรวัยชราอายุ 60 ปีขึ้นไป (บางประเทศ 65 ปีขึ้นไป)

แต่ถ้าต้องการพิจารณาให้ละเอียดมากขึ้นก็แบ่งเป็นหมวดอายุละ 5 ปี โดยเริ่มจากหมวดอายุแรก 0-4 ปี หมวดอายุที่ 2 ระหว่าง 5-9 ปี หมวดอายุที่ 3 ระหว่าง 10-14 ปี ฯลฯ และแบ่งไปเรื่อยๆ จนถึงหมวดอายุสุดท้าย คือหมวดอายุที่ 18 ซึ่งมีอายุ 85 ปีขึ้นไป การแบ่งเป็นหมวดอายุละ 5 ปีดังกล่าวข้างต้น จะทำให้ได้ประชากรทั้งหมด 18 หมวดอายุ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำมาพิจารณาโครงสร้างของประชากรและภาวะประชากรในด้านต่างๆ ได้เป็นอย่างดี การแบ่งประชากรออกเป็น 3 กลุ่มอายุดังกล่าวข้างต้น วัยเด็ก (0-14 ปี) วัยแรงงาน (15-59 ปี) และวัยชรา (60 ปีขึ้นไป) เป็นการแบ่งอย่างกว้างๆ สำหรับการวัดโครงสร้างอายุ มีมาตรวัดที่นิยมใช้ได้แก่

1. อัตราส่วนร้อยละของประชากรวัยต่างๆ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อพิจารณาภาพรวมของจำนวนประชากรในแต่ละกลุ่มอายุ โดยการคำนวณสัดส่วนของประชากรในแต่ละกลุ่มอายุจากจำนวนประชากรทั้งหมด จะทำให้วิเคราะห์เปรียบเทียบโครงสร้างอายุของประชากรในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งและเวลาหนึ่งได้

2. อายุมัธยฐาน (Median Age) หมายถึง หมายถึงคืออายุตรงกลางที่แบ่งประชากรออกเป็นสองส่วนเท่าๆ กัน ส่วนหนึ่งมีอายุน้อยกว่าอายุมัธยฐาน และอีกส่วนหนึ่งมีอายุมากกว่าอายุมัธยฐาน เช่นอายุมัธยฐานจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543 มีค่า 29.2 ปี หมายความว่าครึ่งประเทศมีอายุมากกว่า 29.2 ปี และอีกครึ่งประเทศ มีอายุน้อยกว่า 29.2 ปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560: ออนไลน์) การคำนวณอายุมัธยฐานคำนวณได้จากสูตร ดังนี้

$$MD = Lmd + \frac{\left(\frac{N}{2} - \sum fx\right) \times i}{fmd}$$

เมื่อ Md = อายุมัธยฐาน

Lmd = อายุขั้นต่ำของช่วงอายุตรงกลางที่จะแบ่งประชากร

ทั้งหมดออกเป็น 2 กลุ่มเท่าๆกัน (หรือลำดับที่ $\frac{N}{2}$) หรือขอบล่างของชั้นที่มีอายุมัธยฐาน

N = จำนวนประชากรทั้งหมด

$\sum fx$ = จำนวนประชากรสะสมในกลุ่มอายุที่น้อยกว่าอายุมัธยฐาน

i = ความกว้างของช่วงอายุในกลุ่มอายุมัธยฐาน

fmd = จำนวนประชากรในกลุ่มอายุที่อายุมัธยฐานตกอยู่

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าในปัจจุบันพบว่าประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น ดังจะเห็นแนวโน้มอายุมัธยฐานของประชากรในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2573 ที่สูงขึ้นตามลำดับ ได้แก่ พ.ศ. 2503 อายุมัธยฐาน 18.4 พ.ศ. 2513 อายุมัธยฐาน 17.8 พ.ศ. 2523 อายุมัธยฐาน 19.9 พ.ศ. 2533 อายุมัธยฐาน 25.1 พ.ศ. 2543 อายุมัธยฐาน 29.2 พ.ศ. 2553 อายุมัธยฐาน 35.0 (สำนักงานสถิติ

แห่งชาติ, 2540) และจากการคาดประมาณอายุมัธยฐานประชากรของประเทศไทย ในอีก 10-20 ปีข้างหน้า พ.ศ.2563-2573 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อายุมัธยฐานของประชากรไทยจะเพิ่มสูงขึ้นเป็น 39.4 และ 42.6 ปี ตามลำดับ โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2573 ครึ่งหนึ่งของประชากรไทยมีอายุสูงถึง 42.6 ปี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556)

3. อัตราส่วนพึ่งพิง (Dependency Ratio) เป็นอัตราส่วนที่แสดงให้เห็นทราบว่าผู้ที่อยู่ในวัยทำงานได้ในทางเศรษฐกิจ หรือผู้ที่มีอายุอยู่ในช่วงกำลังแรงงาน คือผู้ที่มีอายุ 15-60 ปี ดังนั้นผู้ที่เป็นภาระพึ่งพิง ได้แก่ ประชากรที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี และประชากรที่มีอายุสูงกว่า 60 ปี ซึ่งเป็นเครื่องชี้ถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของแต่ละสังคมได้ทางหนึ่งด้วย การคำนวณอัตราส่วนพึ่งพิงสามารถคำนวณได้ทั้งอัตราส่วนพึ่งพิงทั้งหมด และอัตราส่วนพึ่งพิงจำแนกตามกลุ่ม ประกอบด้วย อัตราส่วนพึ่งพิงวัยเด็กหรืออัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ จากสูตรดังนี้

1. อัตราส่วนพึ่งพิงทั้งหมด (Dependency Ratio)

$$\text{Dependency Ratio} = \frac{(P_{0-14} + P_{60+})}{P_{15-60}} \times K$$

เมื่อ Dependency Ratio = อัตราส่วนพึ่งพิง

P_{0-14} = จำนวนประชากรที่อายุระหว่าง 0 – 14 ปี

P_{60+} = จำนวนประชากรที่มีอายุสูงกว่า 60 ปี

P_{15-60} = จำนวนประชากรที่มีอายุระหว่าง 15 – 60 ปี

K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า 100 คุณ)

หรืออัตราส่วนพึ่งพิง = $\frac{\text{จำนวนประชากรที่อายุน้อยกว่า 15ปี และอายุมากกว่า 60ปีขึ้นไป}}{\text{จำนวนประชากรที่อยู่ในวัยทำงาน (15-60 ปี)}} \times 100$

2) อัตราส่วนพึ่งพิงวัยเด็ก (Child Dependency Ratio)

$$\text{Child Dependency Ratio} = \frac{P_{0-14}}{P_{15-60}} \times K$$

เมื่อ $\text{Child Dependency Ratio}$ = อัตราส่วนพึ่งพิง

P_{0-14} = จำนวนประชากรที่อายุระหว่าง 0 – 14 ปี

P_{15-60} = จำนวนประชากรที่มีอายุระหว่าง 15 – 60 ปี

K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า 100 คุณ)

หรืออัตราส่วนพึ่งพิง = $\frac{\text{จำนวนประชากรที่อายุน้อยกว่า 15ปี}}{\text{จำนวนประชากรที่อยู่ในวัยทำงาน (15-60 ปี)}} \times 100$

3) อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ (Old-age Dependency Ratio)

$$\text{Old Dependency Ratio} = \frac{P_{60+}}{P_{15-60}} \times K$$

เมื่อ Old Dependency Ratio = อัตราส่วนพึ่งพิง

P_{60+} = จำนวนประชากรที่อายุสูงกว่า 60 ปี

P_{15-60} = จำนวนประชากรที่มีอายุระหว่าง 15 - 60 ปี

K = ค่าคงที่ (นิยมใช้ค่า 100 คน)

หรืออัตราส่วนพึ่งพิง = $\frac{\text{จำนวนประชากรที่อายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป}}{\text{จำนวนประชากรที่อยู่ในวัยทำงาน (15-60 ปี)}} \times 100$

อัตราส่วนพึ่งพิงเป็นการคำนวณหาจำนวนประชากรที่เป็นภาระหรือช่วยตัวเองไม่ได้ ในทางเศรษฐกิจ (เด็ก + คนชรา) ต่อจำนวนประชากรวัยแรงงาน (ช่วยตัวเองได้ในทางเศรษฐกิจ) 100 คน ถ้าค่าที่คำนวณได้เป็นตัวเลขที่มาก ก็แสดงว่าประชากรวัยแรงงานมีภาระต้องเลี้ยงดู ประชากรที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้จำนวนมาก การพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมนั้นก็จะมีปัญหา แต่ถ้าเป็นตัวเลขน้อยก็แสดงว่าภาระเลี้ยงดูต่ำ การออมและการลงทุนก็มีโอกาสทำได้มากขึ้น โดยปกติ ประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาจะมีอัตราส่วนพึ่งพิงสูงโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะมีอัตราส่วนของ ประชากรวัยเด็กมากกว่าประชากรวัยสูงอายุ ส่วนประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีอัตราส่วนผู้พึ่งพิงต่ำกว่า โดยมีอัตราส่วนของประชากรวัยเด็กน้อย แต่มีอัตราส่วนของประชากรวัยชราสูงกว่าประเทศด้อย พัฒนามาก ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากประเทศด้อยพัฒนามีอัตราเกิดสูง แต่อัตราตายลดต่ำลง เป็นผล ทำให้จำนวนประชากรวัยเด็กมีมาก ขณะที่ประเทศที่พัฒนาแล้วประชาชนนิยมมีครอบครัวขนาดเล็ก มีการแต่งงานเมื่อมีอายุมาก ประกอบกับมีการพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุขให้เจริญก้าวหน้า ประชาชนมีการศึกษาดี รู้จักดูแลสุขภาพอนามัย จึงทำให้อายุไขเฉลี่ยยืนยาว

สำหรับอัตราส่วนพึ่งพิงของประเทศต่างๆ วัยสูงอายุในกลุ่มประเทศอาเซียน ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2553 พบว่ามีแนวโน้มที่สูงขึ้นตามลำดับ เนื่องจากมีการคาดการณ์ว่าไม่เกิน 20 ปี ทุกประเทศจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยเฉพาะประเทศที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว ได้แก่ ประเทศไทย และประเทศสิงคโปร์ มีผู้เป็นภาระพึ่งพิงวัยสูงอายุ คือ 12.2 ต่อวัยแรงงาน 100 คน ส่วน ประเทศอื่นๆ ก็จะเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2576 ก็จะมีอัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุที่สูงขึ้น ทำให้ผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานต้องรับภาระเลี้ยงดูเพิ่มขึ้น ฯลฯ ตารางที่ 9.14 ในส่วนประเทศไทยข้อมูล อัตราส่วนพึ่งพิงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543-2579 คาดการณ์ว่าอัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยในปี พ.ศ 2553 มีอัตราส่วนพึ่งพิงรวมของประเทศประมาณร้อยละ 47.3 อัตราส่วนพึ่งพิงวัย สูงอายุประมาณร้อยละ 19.0 ทั้งนี้ตัวเลขอัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

เนื่องจากประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2564 ส่วนอัตราส่วนพึ่งพิงวัยเด็กประมาณร้อยละ 28.3 มีแนวโน้มลดลงเนื่องจากประชากรเกิดน้อยลง ที่เป็นเช่นนี้เพราะประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) โดยจากข้อมูลของ United Nations World Population Ageing พบว่า หลังจากปี 2552 ประชากรที่อยู่ในวัยพึ่งพิงได้แก่ เด็กและผู้สูงอายุ จะมีจำนวนมากกว่าประชากรในวัยแรงงาน และในปี 2560 จะเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ประชากรเด็กน้อยกว่าผู้สูงอายุ สถานการณ์นี้เป็นผลมาจากการลดภาวะเจริญพันธุ์อย่างรวดเร็ว และการลดลงอย่างต่อเนื่องของระดับการตายของประชากร ทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุของไทย เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วนั่นเอง ตารางที่ 7.15

ตารางที่ 7.14 อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ จำแนกตามประเทศในกลุ่มอาเซียน ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2553

ประเทศ	อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ (ต่อ 100 คน)					
	2503	2513	2523	2533	2543	2553
กัมพูชา	5.5	6.1	7.1	6.9	7.4	8.0
ไทย	6.5	6.9	8.2	9.5	11.0	12.4
บรูไน	4.8	4.2	4.2	4.2	4.7	5.2
ฟิลิปปินส์	5.8	5.6	5.4	5.5	5.8	6.1
มาเลเซีย	6.3	6.1	6.1	6.1	6.7	7.2
เมียนมา	7.2	7.2	7.4	7.3	7.3	7.4
ลาว	6.9	6.8	6.8	6.8	6.7	7.2
เวียดนาม	9.9	10.0	10.1	10.3	9.9	9.3
สิงคโปร์	7.5	7.7	8.9	10.3	11.3	12.2
อินโดนีเซีย	6.4	6.4	6.7	7.2	7.5	7.7
อาเซียน	6.9	7.0	7.3	7.7	8.0	8.3

ที่มา: United Nations (2014b)

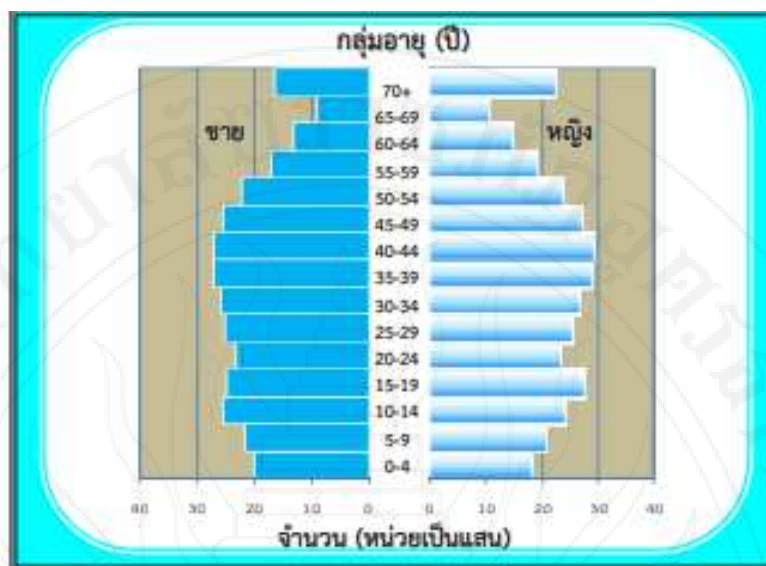
ตารางที่ 7.15 อัตราส่วนพึ่งพิงของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2543-2579

ปี	อัตราส่วนพึ่งพิงวัยเด็ก (ต่อ 100 คน)	อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ (ต่อ 100 คน)	อัตราส่วนพึ่งพิงรวม (ต่อ 100 คน)
2543	36.9	14.0	51.2
2553	28.3	19.0	47.3
2559	27.1	25.1	52.2
2564	26.1	31.2	57.2
2569	25.7	38.7	64.4
2574	25.1	46.8	71.9
2579	24.1	53.7	77.8

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2556) และสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2554) อังโน ดุษฎี อายุวัฒน์ (2558: 62)

4. โครงสร้างของประชากร (Population Structure) คือการนำคุณลักษณะด้านโครงสร้างเพศมาพิจารณาพร้อมกับโครงสร้างอายุ เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกัน โดยนำมาสร้างเป็นแผนภูมิแท่ง ตามแนวแกนนอน จะเกิดเป็นรูป พีรามิดประชากร (Population Pyramid) ที่ชี้ให้เห็นโครงสร้างของประชากรของสังคมในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันยังสามารถมองย้อนไปในอดีตและเห็นภาพแนวโน้มในอนาคตได้ด้วย พีรามิดประชากรจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาและวิเคราะห์ภาวะประชากรและการเปลี่ยนแปลงประชากร ดังนั้นองค์ประกอบด้านอายุและเพศจึงมีชื่อเรียกรวมกันว่า โครงสร้างด้านอายุและเพศ (Age – Sex Structure) และเรียกแต่ละองค์ประกอบว่า โครงสร้างด้านอายุ (Age Structure) และโครงสร้างด้านเพศ (Sex Structure)

จากพีรามิดประชากรที่แสดงโครงสร้างประชากรจำแนกตามอายุและเพศ พ.ศ. 2553 พบว่าโครงสร้างประชากรเปลี่ยนไปเป็นโครงสร้างแบบผู้สูงอายุ คือ ฐานของพีรามิดมีขนาดแคบลงและส่วนบนของพีรามิดมีขนาดกว้างขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มประชากรสูงอายุที่เป็นเพศหญิงมีแนวโน้มที่จะมีสัดส่วนสูงขึ้นเมื่อเทียบกับประชากรสูงอายุเพศชายในกลุ่มอายุเดียวกัน

ภาพที่ 7.1 พีระมิตประชากรทั่วราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2553
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2556)

ลักษณะพีระมิตประชากรจำแนกได้ 5 ลักษณะ ได้แก่

1) พีระมิตประชากรทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่ว เป็นพีระมิตที่แสดงโครงสร้างประชากรของประเทศด้อยพัฒนา ที่มีการเกิดและการตายของประชากรกลุ่มอายุในอัตราสูง ดังนั้นแม้จะมีทารกเกิดมากแต่ก็มีการตายมาก ฐานของพีระมิตจึงไม่กว้างนักและประชากรกลุ่มอายุอื่นๆ ก็ลดจำนวนไปมากเนื่องจากการตายจึงทำให้การเกิดเป็นรูปพีระมิตสามเหลี่ยมหน้าจั่วปลายแหลมไปสู่ส่วนยอด ซึ่งแสดงถึงความด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจ การศึกษา และสาธารณสุขภายในประเทศนั้นๆ

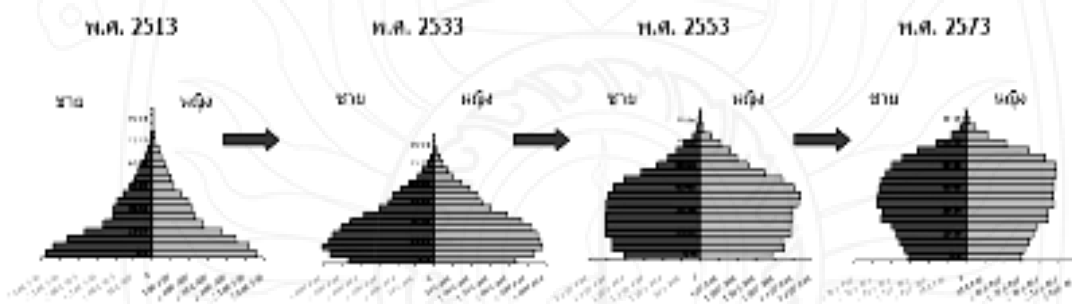
2) พีระมิตประชากรทรงเจดีย์ เป็นพีระมิตที่แสดงโครงสร้างประชากรของประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งได้นำเอาความเจริญทางการแพทย์และสาธารณสุขจากประเทศที่พัฒนาแล้วมาช่วยประชากรวัยเด็กของตนอย่างได้ผล จึงทำให้จำนวนทารกที่เกิดมามากนั้น มีชีวิตอยู่เหลือรอดอยู่มากมาย ฐานของพีระมิตจึงขยายกว้างออกไปมากกว่าแบบแรก คล้ายฐานของเจดีย์ อย่างไรก็ตามเนื่องจากประชากรวัยอื่นยังมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำอยู่ และได้รับการพัฒนาด้านอื่นๆ ไม่มากนัก ดังนั้นจึงมีแบบแผนการตายไม่แตกต่างจากประเทศด้อยพัฒนาทำให้ยอดของพีระมิตยังคงมีลักษณะเรียวแหลมเช่นเดียวกัน

3) พีระมิตประชากรทรงพระเกี้ยว เป็นพีระมิตที่แสดงโครงสร้างประชากรของประเทศกำลังพัฒนาในตอนปลายซึ่งเป็นช่วงที่สามารถควบคุมจำนวนทารกจำนวนที่เกิดใหม่ ให้ลดต่ำลงได้มากกว่าที่เคยเป็นมา ดังนั้นจำนวนประชากรวัยเด็กจึงมีน้อยกว่าวัยหนุ่มสาวฐานของพีระมิตจึงแคบเข้าและทำให้พีระมิตมีลักษณะคล้ายทรงพระเกี้ยว ประเทศที่มีโครงสร้างประชากรแบบนี้ ถ้ามี

การพัฒนาประเทศให้ประสบผลสำเร็จทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพอนามัย ตลอดจนสามารถทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม ก็จะกลายเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ปิระมิตประชากรก็จะเปลี่ยนเป็นรูปทรงอื่น

4) **ปิระมิตประชากรทรงรวงผึ้ง** เป็นปิระมิตที่แสดงโครงสร้างทางประชากรของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย ซึ่งประสบความสำเร็จในการควบคุมการเพิ่มประชากรตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ จึงเป็นผลทำให้อัตราเกิดและอัตราตายอยู่ในระดับต่ำ และมีประชากรวัยเด็กไม่มาก นอกจากนั้นยังสามารถรักษาชีวิตของประชากรทั้งหมดของสังคมไว้ได้เป็นอย่างดี ทำให้มีการตายต่ำในทุกกลุ่มอายุ ปิระมิตประชากรจึงมีลักษณะคล้ายรวงผึ้ง

5) **ปิระมิตประชากรทรงระฆัง** เป็นปิระมิตที่แสดงโครงสร้างประชากรของประเทศพัฒนาแล้ว ที่เคยมีปิระมิตประชากรแบบรวงผึ้งมาก่อน ภายหลังมีความต้องการเพิ่มประชากรวัยเด็กให้มากขึ้น คล้ายกับปากกระฆัง

ภาพที่ 7.2 ปิระมิตประชากรทั่วราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2553

ที่มา: พ.ศ. 2513, 2533 สำมะโนประชากรและเคหะ สำนักงานสถิติแห่งชาติ
พ.ศ. 2553, 2573 การฉายภาพประชากรของประเทศไทย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

4. **องค์ประกอบด้านสถานภาพสมรส (Marital Status Component)** เป็นคุณลักษณะทางประชากรอีกด้านหนึ่ง ซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นสถานภาพของบุคคลที่เกิดจากการสมรส ซึ่งโดยหลักสากลแล้วจะจำแนกสถานภาพสมรสออกเป็น 5 สถานภาพ ได้แก่ โสด (Single) สมรส หรือแต่งงานแล้ว (Married) หม้าย (Widow) หย่า (Divorced) และแยก (Separated) หรือบางครั้งก็จะแบ่งออกเป็น 4 สถานภาพ โดยรวมสถานภาพหย่าและแยกเข้าไว้ด้วยกัน สถานภาพสมรสจะเปลี่ยนแปลงไปตามอายุหรือวัยของประชากรกล่าวคือ เมื่อบุคคลอยู่ในวัยหนุ่มสาวจะมีสถานภาพสมรส เป็นโสด ในวัยกลางคนหรือวัยผู้ใหญ่ก็จะมีสถานภาพสมรสเป็นส่วนใหญ่ และส่วนหนึ่งอาจจะมีสภาพหย่าหรือแยก และเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุหรือวัยชรา ประชากรก็จะเริ่มมีสถานภาพสมรส เป็นหม้าย ดังนี้เป็นต้น

สถานภาพสมรสของประชากรจะบอกให้เราทราบถึง ภาวะและแนวโน้มของประชากรในแต่ละสังคมได้ ตัวอย่างเช่น ถ้ามีสัดส่วนของประชากรที่เป็นโสดหรือหย่าร้างมากอัตราการเกิดหรือการเพิ่มประชากรในสังคมนั้นก็จะลดลง ในทางตรงกันข้ามถ้ามีสัดส่วนของผู้ที่สมรสหรือแต่งงานแล้วมาก

อัตราเกิดและอัตราเพิ่มประชากรจะมีแนวโน้มสูงขึ้น อย่างไรก็ตามก็ดีจากข้อเท็จจริงปรากฏว่าสังคมเมืองหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว มีแนวโน้มว่าคนจะอยู่เป็นโสดมากขึ้นและอายุแรกสมรสของประชากร (Age At Marriage) ก็จะสูงตามไปด้วย รวมทั้งมีอัตราส่วนของการอย่าร้างสูง ดังนั้นจึงเป็นผลทำให้อัตราเกิดและอัตราเพิ่มประชากรอยู่ในระดับต่ำ ส่วนประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีความต้องการเพิ่มแรงงานในครอบครัวสูงเพื่อช่วยกันประกอบอาชีพ ประชาชนจะนิยมแต่งงานกันตั้งแต่อายุยังน้อย และมักไม่ค่อยมีการอย่าร้าง จึงส่งผลให้อัตราส่วนของผู้ที่สมรสแล้วมีมาก อัตราเกิดและอัตราเพิ่มของประชากรจึงสูงตามไปด้วย

ดังนั้นสภาพสมรสของชุมชนหนึ่งจึงอาจมีส่วนคล้ายกับของอีกชุมชนหนึ่งหรืออาจแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนบประเพณี ความเชื่อทางศาสนา ค่านิยมของสังคม ตลอดจนระบบการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ภายในประเทศนั้นๆ นอกจากสภาพสมรสจะทำให้เรามองเห็นภาวะประชากรและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้ว ยังสามารถบ่งชี้ถึงปัญหาสังคมต่างๆ ได้อีกด้วย

ตารางที่ 7.16 สถิติการจดทะเบียนสมรส จำแนกตามภาคประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2551-2556

ภาคและจังหวัด	2551 (2008)	2552 (2009)	2553 (2010)	2554 (2011)	2555 (2012)	2556 (2013)
ทั่วราชอาณาจักร	318,496	300,878	285,944	308,048	314,338	295,519
กรุงเทพมหานคร	47,288	43,727	39,648	42,316	45,064	41,951
ภาคกลาง	92,801	87,252	79,593	86,787	88,569	84,849
ภาคเหนือ	50,599	48,943	48,224	49,319	51,343	48,645
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	89,729	81,513	84,597	92,609	89,891	83,289
ภาคใต้	38,079	39,443	33,882	37,017	39,471	36,785

ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (ออนไลน์)

ตารางที่ 7.17 สถิติการจดทะเบียนหย่าคู่สมรสจำแนกตามภาคประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2551-2556

ภาคและจังหวัด	2551 (2008)	2552 (2009)	2553 (2010)	2554 (2011)	2555 (2012)	2556 (2013)
ทั่วราชอาณาจักร	109,084	109,277	108,482	109,312	111,377	107,031
กรุงเทพมหานคร	16,884	16,608	15,919	15,175	15,557	15,130
ภาคกลาง	34,198	34,534	34,490	34,225	35,702	35,297

ตารางที่ 7.17 สถิติการจดทะเบียนหย่าคู่สมรสจำแนกตามภาคประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2551-2556 (ต่อ)

ภาคและจังหวัด	2551 (2008)	2552 (2009)	2553 (2010)	2554 (2011)	2555 (2012)	2556 (2013)
ภาคเหนือ	20,197	20,014	20,330	20,085	20,585	19,145
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	27,201	27,527	27,515	29,007	28,719	26,963
ภาคใต้	10,604	10,594	10,228	10,820	10,814	10,496

ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (ออนไลน์)

โดยล่าสุดในปี พ.ศ. 2559 พบว่าประเทศไทยมีจำนวนครอบครัวทั้งหมด 25 ล้านกว่าครัวเรือน แต่ด้วยสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้ขนาดครอบครัวต่างจากอดีตที่เป็นครอบครัวขยายมีพ่อแม่ลูก ปู่ย่า พี่น้องอยู่รวมกันลดลง จำนวนครอบครัวเดี่ยวที่อยู่กันเฉพาะพ่อแม่ลูกมีมากขึ้น ทำให้ครอบครัวคนไทยยุคใหม่มีความเปราะบางขึ้นและนำไปเป็นห่วงต่อปัญหาการหย่าร้างและแยกทางกัน ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพจิตของลูกตามมาด้วย ข้อมูลกระทรวงมหาดไทยระบุว่าในปี 2559 มีคนไทยจดทะเบียนสมรสรวม 307,746 คู่ และมีผู้จดทะเบียนหย่าจำนวน 118,539 คู่ โดยในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา อัตราการหย่าร้างมีแนวโน้มสูงขึ้นจากร้อยละ 27 ในปี 2549 เพิ่มเป็นร้อยละ 39 ในปี พ.ศ. 2559 “ปัจจัยสำคัญที่เป็นสาเหตุของการหย่าร้างประการหนึ่งคือ การได้รับแรงกดดันจากภายนอก เช่น ความเครียดจากการทำงาน สภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพภายในครอบครัว โดยเฉพาะในคู่สามีภรรยาการสื่อสารเชิงบวกถือว่าเป็นกุญแจสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา เพราะการใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสมมีผลบั่นทอนจิตใจและความรู้สึก อาจทำให้เรื่องเล็กๆ กลายเป็นเรื่องใหญ่ ทำให้ความสัมพันธ์เปราะบางและแตกหักลงในที่สุด

5. องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ (Economic Component) เป็นองค์ประกอบที่รวมลักษณะสำคัญๆ ของประชากร 3 ด้านเข้าไว้ด้วยกัน คือ องค์ประกอบด้านอาชีพ แรงงาน และรายได้ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด และจะส่งผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศนั้นๆ โดยตรง

1. อาชีพ หมายถึง ชนิดของงานที่บุคคลกระทำอยู่เพื่อการดำรงชีพตามปกติ ซึ่งอาจได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินสด เช่น ค่าจ้าง เงินเดือน หรืออาจได้รับเป็นสิ่งของที่ใช้สำหรับการอุปโภคบริโภค เช่น เสื้อผ้า อาหาร ของใช้ ฯลฯ นอกจากนี้ยังอาจได้รับค่าตอบแทนเป็นความสุขหรือความพอใจจากการทำงานก็ได้ เช่น การให้ การสงเคราะห์ผู้อื่น หรือการทำงานให้ครอบครัว ฯลฯ เป็นต้น ลักษณะการประกอบอาชีพของประชากรในแต่ละสังคม จะพิจารณาจากอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ในสังคมได้ 2 ประเภท คือ อาชีพเกษตรกรรม และ อาชีพอุตสาหกรรม แม้ว่าประชาชนจะประกอบอาชีพอื่นๆ อีกมากมายก็ตาม อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพดั้งเดิมที่มนุษย์ได้เริ่มพัฒนาขึ้นในภายหลัง

ในประวัติศาสตร์สังคมหลังจากที่ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งแล้ว ส่วนอาชีพอุตสาหกรรมได้พัฒนาขึ้นในภายหลัง เพื่อให้ชีวิตมีความสะดวกสบายมากขึ้น ประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่ตั้งแต่ 50% ขึ้นไป ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะได้ชื่อว่า ประเทศเกษตรกรรม ซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนา ในทำนองเดียวกันประเทศอุตสาหกรรมก็จะมีประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอุตสาหกรรมและอาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ประเทศอุตสาหกรรมมักเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว

2. แรงงาน ลักษณะด้านแรงงานของประชากรพิจารณาได้จาก จำนวน และคุณภาพ ของแรงงานที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ จำนวนแรงงาน หรือ กำลังแรงงาน (Labor Force) ของประเทศใดประเทศหนึ่ง ย่อมขึ้นอยู่กับจำนวนประชากรวัยแรงงานของประเทศนั้นๆ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วถือว่า ประชากรอายุระหว่าง 15-59 ปี (บางประเทศ 15-64 ปี) เป็นประชากรวัยแรงงานหรือเป็นกลุ่มที่สร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ ซึ่งเราเรียกว่า ผลิตภัณฑ์ประชาชาติมวลรวม (Gross National Product หรือ G.N.P.) และนำไปเฉลี่ยเป็น รายได้ประชาชาติต่อหัว หรือ รายได้ต่อหัวของประชากร (Per Capita Income) ประเทศที่เจริญแล้วใช้เทคโนโลยีในการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงเข้าช่วย ซึ่งทำให้เกิดผลผลิตที่มีปริมาณมากมีความแน่นอนและมีคุณภาพดีตามที่ต้องการ ประชากรจึงมีรายได้หรือค่าตอบแทนสูง ดังนั้นนโยบายด้านแรงงานของหลายประเทศในปัจจุบัน จึงเน้นผลิตแรงงานที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากกว่าการผลิตแรงงานให้ได้จำนวนมากๆ แต่เพียงอย่างเดียว คุณภาพแรงงานพิจารณาได้จากระยะเวลาและลักษณะการได้รับการศึกษาหรือฝึกอบรมในด้านต่างๆ ของกำลังแรงงานในสังคม ซึ่งสามารถจำแนกแรงงานออกได้หลายประเภท เป็นต้นว่า แรงงานไร้ฝีมือ (Unskilled Labor) แรงงานกึ่งฝีมือ (Semiskilled Labor) แรงงานมีฝีมือ หรือ แรงงานมีทักษะ (Skilled Labor) แรงงานวิชาการ หรือ แรงงานวิชาชีพ (Professional Labor) ประเทศเกษตรกรรมมีแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ซึ่งส่งผลไปสู่ผลผลิตที่ไม่แน่นอนทั้งด้านจำนวนและคุณภาพ รวมถึงความไม่มั่นคงในการทำงานหรือประกอบอาชีพด้วย ส่วนประเทศอุตสาหกรรมมีแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานทักษะ นอกจากนั้นยังมีแรงงานชั้นสูงคือแรงงานวิชาชีพหรือแรงงานวิชาการอีกเป็นจำนวนมากจึงทำให้ผลผลิตปริมาณและคุณภาพสูง สำหรับประเทศไทยปรากฏว่า ยังขาดแคลนแรงงานวิชาการอยู่หลายสาขา เป็นต้นว่า แพทย์ ทันตแพทย์ เภสัชกร วิศวกร นักวิทยาศาสตร์ ส่วนแรงงานที่ใช้วิชาชีพชั้นกลางก็ยังมีจำนวนไม่เพียงพอ เช่น ช่างฝีมือ ช่างไฟฟ้า ช่างเครื่องจักรกลต่างๆ แรงงานส่วนใหญ่ของประเทศเป็นแรงงานประเภทไร้ฝีมือ กล่าวคือเป็นแรงงานที่มีระดับการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาหรือต่ำกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป

3. รายได้ หมายถึง ค่าตอบแทนที่ได้จากการทำงานหรือการประกอบอาชีพของบุคคล รายได้จากการทำงานมีการผันแปรไปตามอาชีพและผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการทำงานนั้นๆ โดยทั่วไปแล้วผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานไร้ฝีมือ และจะมีรายได้ต่ำ เนื่องจากผลผลิตยังขาดความแน่นอนในด้านปริมาณและคุณภาพ ส่วนประชากรที่ประกอบอาชีพอุตสาหกรรม จะมีรายได้จากการทำงานที่สูงและแน่นอนกว่า เพราะผลผลิตมีปริมาณแน่นอนและ

คุณภาพได้มาตรฐาน รวมทั้งสามารถเก็บไว้ได้เป็นเวลานาน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีประเทศเกษตรกรรมสมัยใหม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเกิดขึ้นมาก จึงมีผลทำให้รายได้ของประชากรมักแบ่งกลุ่มผู้มีรายได้ออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มผู้มีรายได้สูง กลุ่มผู้มีรายได้ปานกลาง และกลุ่มผู้มีรายได้ต่ำ ประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งเป็นประเทศที่ร่ำรวย ประชากรส่วนใหญ่มักมีรายได้ปานกลางและรายได้สูง จะมีอัตราส่วนผู้ที่มีรายได้ต่ำอยู่น้อย ส่วนประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศยากจนจะมีประชากรกลุ่มที่มีรายได้ต่ำเป็นจำนวนมาก คือประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ส่วนกลุ่มที่มีรายได้ปานกลางมีอยู่พอประมาณ สำหรับกลุ่มที่มีรายได้สูงมีอยู่น้อยมากเป็นผลทำให้ประเทศมีรายได้ต่ำและมีฐานะยากจน

จากการสำรวจสำมะโนประชากร พ.ศ. 2553 ประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปที่มีงานทำในรอบปีที่แล้วมีจำนวน 38.6 ล้านคน หรือร้อยละ 73.5 ของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป (ไม่รวมผู้ที่ไม่ทราบว่าเป็นหรือไม่) เป็นชาย 19.9 ล้านคน (ร้อยละ 51.5) และหญิง 18.7 ล้านคน (ร้อยละ 48.5) ผู้มีงานทำส่วนใหญ่ ร้อยละ 56.4 ทำงานนอกภาคเกษตรกรรม และทำงานในภาคเกษตรกรรมร้อยละ 43.6 ผู้มีงานทำส่วนใหญ่ทำงานในฐานะลูกจ้าง (ลูกจ้างรัฐบาล รัฐวิสาหกิจ และเอกชน) ร้อยละ 42.3 รองลงมาเป็นผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง ร้อยละ 33.2 ช่วยธุรกิจในครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ร้อยละ 22.2 โดยเพศชายทำธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้างมากกว่าเพศหญิง (ร้อยละ 38.7 และ 27.3 ตามลำดับ) ตรงกันข้ามกับเพศหญิงจะช่วยธุรกิจในครัวเรือนมากกว่าชาย (ร้อยละ 30.8 และ 14.0 ตามลำดับ)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าองค์ประกอบเรื่องอาชีพ แรงงาน และรายได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ถ้าเราพิจารณาเรื่องรายได้หรือค่าตอบแทนเป็นหลักก็จะสามารถมองเห็นลักษณะของอาชีพและคุณภาพของแรงงานได้ดี และในทำนองเดียวกันหากเราสนใจศึกษาเรื่องแรงงานมาก่อนก็จะเข้าใจถึงลักษณะอาชีพและรายได้ของแรงงานนั้นๆ ได้ชัดเจนเช่นกัน กล่าวโดยรวมองค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจซึ่งรวมองค์ประกอบด้านอาชีพรายได้และแรงงานเข้าไว้ด้วยกัน จะชี้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของสังคมนั้นๆ รวมทั้งทำให้ทราบถึงโอกาสในการที่จะพัฒนาประเทศได้มากหรือน้อย แนวทางในการพัฒนาองค์ประกอบทางเศรษฐกิจที่ทุกประเทศดำเนินการอยู่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันนั่นคือ ใช้วิธีการพัฒนาหรือยกระดับคุณภาพของแรงงานให้สูงขึ้น เพื่อให้เกิดผลต่อปริมาณและคุณภาพของผลผลิต อันจะช่วยให้ประชากรมีรายได้สูงขึ้น พยายามส่งเสริมการประกอบการงาน และอาชีพต่างๆ ให้เกิดความก้าวหน้ามั่นคง ช่วยเหลือดูแลให้ผู้ผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม ตลอดจนกำหนดค่าจ้างงานให้เหมาะสม

6. องค์ประกอบด้านการศึกษา (Educational Component) เป็นคุณลักษณะด้านความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ หรือ การรู้หนังสือของประชากร ระดับการศึกษาของคนส่วนใหญ่ในสังคมย่อมเป็นเครื่องชี้วัดระดับการอ่านออกเขียนได้ และระดับการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างคุณภาพให้กับประชากรและสังคมเป็นพื้นฐานในการพัฒนาบุคลิกภาพ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ความคิด เหตุผล ทักษะ

ความสามารถ อาชีพ รายได้ สุขภาพ พละนาามัย ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ดังนั้นประเทศที่มีประชากรอ่านออกเขียนได้มาก และมีระดับการศึกษาของประชากรสูง ประชาชนจะมีความสามารถในการสื่อความหมาย แก้ปัญหาและพิจารณาไตร่ตรองเรื่องต่างๆ ได้ถูกต้อง สามารถปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เกิดผลดีต่อการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม ตรงกันข้ามกับประเทศที่มีประชากรไม่รู้หนังสือหรืออ่านไม่ออกเขียนไม่ได้เป็นส่วนใหญ่ ย่อมเป็นการยากที่จะสื่อความหมายให้คนในสังคมได้รับรู้และเข้าใจวัตถุประสงค์ของรัฐบาล เป็นผลทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมีปัญหาและอุปสรรคมากมายเป็นไปอย่างเชื่องช้า และไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ นอกจากนี้ระดับการศึกษาของประชาชนยังส่งผลถึงจำนวน คุณภาพ และการเปลี่ยนแปลงประชากรที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาด้วย กล่าวคือ ประชาชนที่มีการศึกษาดีมักนิยมมีครอบครัวขนาดเล็ก สนับสนุนให้บุตรหลานได้รับการศึกษา จึงมีอาชีพการงานที่ดี มีรายได้สูงมีอาหารการกินที่ถูกหลักโภชนาการ และมีการเอาใจใส่ดูแลสุขภาพอนามัยของตน ดังนั้นจึงทำให้ประเทศมีอัตราการเกิดและอัตราเพิ่มของประชากรต่ำ โอกาสในการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ จึงมีมาก ทำให้ประเทศมีความก้าวหน้า ในปัจจุบันนี้ทุกประเทศจึงต่างมุ่งเน้นความสำคัญของการศึกษา โดยปรับปรุงระบบและพัฒนาคุณภาพของการจัดการศึกษาให้ดีขึ้น ตลอดจนใช้วิธีการทางการศึกษาเป็นแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้กับสังคมด้วย

จากการสำรวจสำมะโนประชากร ปี พ.ศ. 2553 พบว่าประชากรกลุ่มอายุ 6-24 ปี เป็นวัยที่ควรกำลังศึกษาอยู่ในระดับใดระดับหนึ่ง พบว่า ประชากรในวัยนี้ที่ไม่ได้กำลังเรียนหนังสืออยู่ มีร้อยละ 29.4 เป็นเพศชายร้อยละ 31.3 และเพศหญิง ร้อยละ 27.5 ส่วนประชากรในเขตเทศบาลที่ไม่ได้กำลังเรียนหนังสือมีสัดส่วนสูงกว่านอกเขตเทศบาลเล็กน้อย (ร้อยละ 30.9 และ 28.3ตามลำดับ) ประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป ที่สำเร็จการศึกษาระดับใดระดับหนึ่ง พบว่า ประชากรที่สำเร็จการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษามีประมาณ ร้อยละ 46.5 ของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปทั้งสิ้น ถ้าเปรียบเทียบระหว่างเพศ และเขตการปกครอง พบว่า เพศชายที่สำเร็จการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา มีสัดส่วนมากกว่าเพศหญิง และประชากรในเขตเทศบาลสำเร็จการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา มากกว่าประชากรนอกเขตเทศบาล (ร้อยละ 58.0 และ 36.7 ตามลำดับ) โดยภาพรวมประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปในประเทศไทยมีปีการศึกษาเฉลี่ย 8.1 ปี โดยประชากรในกรุงเทพมหานครมีปีการศึกษาเฉลี่ยสูงสุด 10.8 ปี รองลงมาเป็น ภาคกลาง (8.3 ปี) ภาคใต้ (7.8 ปี) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (7.2 ปี) และภาคเหนือ มีปีการศึกษาเฉลี่ย 7.1 ปี ซึ่งต่ำกว่าภาคอื่นๆ ดังตารางที่ 7.18

ตารางที่ 7.18 การศึกษาของประชากร จำแนกตามเพศเขตการปกครอง และภาคปี พ.ศ. 2553

เพศ เขตการปกครอง และภาค	ประชากร		ปีการศึกษาเฉลี่ยของ ประชากรอายุ 15 ปี ขึ้นไป (ปี)
	อายุ 6-24 ปี ที่ไม่ได้ กำลังเรียน (%)	อายุ 15 ปีขึ้นไปสำเร็จ การศึกษาสูงกว่าระดับ ประถมศึกษา (%)	
รวม	29.4	46.5	8.1
เพศ			
ชาย	31.3	48.5	8.2
หญิง	27.5	44.6	8.0
เขตการปกครอง			
ในเขตเทศบาล	30.9	58.0	9.3
นอกเขตเทศบาล	28.3	36.7	7.0
ภาค			
กรุงเทพมหานคร	36.3	70.8	10.8
กลาง	35.5	50.6	8.3
เหนือ	25.8	37.4	7.1
ตะวันออกเฉียงเหนือ	22.1	36.5	7.2
ใต้	32.2	45.4	7.8

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2556)

ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาชี้ว่า ร้อยละ 80-90 ของความรู้และข้อมูลที่มนุษย์ต้องการ ค้นหาได้จาก “การอ่าน” นอกจากนี้การอ่านยังเป็นช่องทางในการเสริมพัฒนาการทางปัญญา ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาขีดความสามารถของมนุษย์ จากผลการทดสอบโครงการ PISA (Program for International Student Assessment¹) พบว่าเด็กไทยได้คะแนนเฉลี่ยด้านการอ่านต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานเด็กในกลุ่มองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ หรือ โออีซีดี (Organization for Economic Co-operation and Development - OECD) โดยเมื่อเปรียบเทียบกับผลการสอบในปี ค.ศ. 2015 กับ 65 ประเทศทั่วโลก พบว่าความสามารถด้านการอ่านโดยเฉลี่ยของเด็กไทยอยู่ในอันดับที่ 55

ผลการสอบ PISA ของประเทศไทยครั้งก่อน ในปี พ.ศ. 2552 ปรากฏว่า เด็กไทยได้คะแนนคณิตศาสตร์ในลำดับที่ 50 วิทยาศาสตร์ในลำดับที่ 48 และการอ่านในลำดับที่ 47 อันดับรวม

¹ คือ “การอ่านรู้เรื่องการอ่าน” (Reading Literacy) หมายถึง ความรู้และทักษะที่จะเข้าใจเรื่องราวและสาระของสิ่งที่ได้อ่าน ตีความ หรือแปลความหมายของข้อความที่ได้อ่าน และประเมิน คติวิเคราะห์ย้อนกลับไปถึงจุดมุ่งหมายของการเขียนได้ว่าต้องการส่งสารอะไรให้ผู้อ่าน ทั้งนี้เพื่อประเมินว่านักเรียนได้พัฒนาศักยภาพในการอ่านของตนเองและสามารถใช้การอ่านให้เป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและความเป็นไปของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่เพียงใด ดังนั้นผลการทดสอบที่ปรากฏ จึงมีความหมายกว้างกว่าการอ่านออกและอ่านรู้เรื่องในสิ่งที่อ่านตามตัวอักษรเท่านั้น

สามวิชาโดยเฉลี่ยอยู่ราวๆ 48-49 ในขณะที่การสอบครั้งล่าสุด ปี พ.ศ. 2556 อันดับรวมของประเทศ ไทยอยู่ลำดับที่ 55 ลดลงจากครั้งก่อน (ปี พ.ศ. 2552) 6-7 อันดับ หากพิจารณาถึงความมุ่งหวังของการสอบ PISA แล้ว แสดงให้เห็นถึงจุดอ่อนในสองประเด็นสำคัญคือ 1) สังคมไทยยังคงมีความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาอย่างมากในอัตราที่เพิ่มสูงขึ้น และ 2) การศึกษาของไทยประสบผลสำเร็จในการตอบสนองต่อหลักสูตร แต่ล้มเหลวต่อการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงของเด็กไทย ในประเด็นแรกเห็นได้ชัดเจนจากความสำเร็จของเด็กไทยในการแข่งขันทางวิชาการในระดับนานาชาติซึ่งประสบความสำเร็จเยอะแยะมากมาย แต่เด็กที่ประสบความสำเร็จเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากโรงเรียนต่างๆ ที่มีชื่อเสียง สำหรับประเด็นที่สองเป็นความจริงอันน่ากลัวของสังคมประเทศไทยคือ การขาดความรู้ความเข้าใจของระบบการศึกษาของไทยในอันที่จะแปลงความรู้ไปสู่การปฏิบัติ ด้วยเพราะติดยึดต่อการติกรอบของเนื้อหาวิชา และการประเมินและติดตามผลในเชิงปริมาณ โดยปราศจากการนำบริบทตามแต่ละ ท้องถิ่น (พื้นที่) สถานศึกษา ผู้เรียน และผู้สอน มาออกแบบการประเมินในเชิงคุณภาพ โดยมีให้กลายเป็นภาระของทุกฝ่ายทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แนวทางในการปรับปรุงแก้ไข: ปฏิรูปการศึกษาด้วยพุทธธรรม โดยเสนอให้ปรับปรุงแก้ไขการศึกษาไทยด้วยพุทธธรรม ด้วยการนำเอาคำสอนที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งของพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ 4 ซึ่งหมายถึง ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค โดยนำเอาผลการสอบ PISA ได้อันดับที่ 55 เป็นกรณีศึกษา (โยธิน มานะบุญ และ อภิวัฒน์ มุทิตรากร, 2560: ออนไลน์)

เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลผลการทดสอบโครงการ PISA นับจากปี พ.ศ. 2543 – 2556 พบว่าระดับคะแนนการอ่านของเด็กไทยเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น พฤติกรรมการอ่านหนังสือเป็นสิ่งที่จะต้องปลูกฝังและบ่งเพาะตั้งแต่วัยเยาว์ จากข้อมูลการสำรวจการอ่านหนังสือของประชากรไทย พ.ศ. 2551 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า คนไทยอายุตั้งแต่ 6 ปีขึ้นไป ใช้เวลาอ่านหนังสือนอกเวลาเรียนและเวลาทำงาน วันละเฉลี่ย 39 นาที โดยกลุ่มที่ใช้เวลาอ่านมากที่สุดคือ กลุ่มเยาวชน เฉลี่ย 46 นาที ซึ่งเป็นสัดส่วนเวลาอ่านหนังสือที่ต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับอีกหลายประเทศ ข้อมูลในประเด็นสาเหตุที่ไม่อ่านหนังสือนอกเวลาเรียนและเวลาทำงานในกลุ่มประชากรไทยตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไป พบว่า กลุ่มวัยเด็กอายุ 6-14 ปี และกลุ่มเยาวชนอายุ 15-24 ปี ใช้เวลาไปกับการดูโทรทัศน์มากเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือไม่ชอบอ่านหรือไม่สนใจ ดังตารางที่ 7.19

ตารางที่ 7.19 ร้อยละของประชากรอายุตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไปที่ไม่อ่านหนังสือนอกเวลาเรียน/นอกเวลาทำงาน จำแนกตามสาเหตุที่ไม่อ่านหนังสือและกลุ่มอายุปี พ.ศ. 2551

สาเหตุที่ไม่อ่านหนังสือ	รวม	กลุ่มวัย			
		วัยเด็ก (6-14 ปี)	วัยเยาวชน (15-25 ปี)	วัยทำงาน (25-59 ปี)	วัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)
รวม	100.00 (20,325,173)	100.0 (1,609,991)	100.0 (2,250,485)	100.0 (12,068,508)	100.0 (4,396,190)
ดูโทรทัศน์	54.3	64.1	63.3	57.4	37.6
ไม่มีเวลาอ่าน	28.4	2.3	29.1	39.1	8.3
ไม่ชอบอ่านหรือไม่สนใจ	21.1	32.4	26.2	21.6	13.0
อ่านหนังสือไม่ออก	14.2	12.4	6.0	10.6	29.3
สายตาไม่ดี	10.8	0.2	0.3	4.7	36.9
ชอบฟังวิทยุ	6.3	2.5	7.8	6.5	6.4
อื่นๆ	6.0	6.1	7.4	5.3	7.1

จากตารางที่ 7.19 การอ่านหนังสือไม่ออก ในกลุ่มเด็กอายุ 6-14 ปี มีมากถึงร้อยละ 12.4 ซึ่งถือเป็นอุปสรรคขั้นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาไปสู่การอ่าน แม้วานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ กำหนดให้จัดการศึกษาแบบให้เปล่าแก่เด็กทุกคนถึง 12 ปี แต่สัดส่วนการอ่านหนังสือของเด็กไทยยังคงเป็นปัญหาสำคัญ ประเด็นที่น่าสนใจคือเนื้อหาของประเภทหนังสือที่กลุ่มเด็กและเยาวชนนิยมอ่านคืออะไร เพราะสิ่งนี้คือสิ่งที่สะท้อนคุณภาพการอ่านหนังสือของเด็กไทยได้เป็นอย่างดีเมื่อพิจารณาประเภทเนื้อหาทั้งกลุ่มเด็กและเยาวชนนิยมอ่านเป็นอันดับหนึ่ง คือ **บันเทิง** อย่างไรก็ตามพฤติกรรมการอ่านในกลุ่มเด็กยังคงให้ความสำคัญกับเนื้อหาประเภทความรู้/วิชาการในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับความบันเทิง รองลงมาคือ **สารคดี/ความรู้ทั่วไป** ในขณะที่ความสนใจเนื้อหาประเภทข่าว **ความคิดเห็น/วิเคราะห์** มีสัดส่วนไม่ถึงร้อยละ 10 ตารางที่ 7.19 การอ่านหนังสือในกลุ่มเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 6 ปี ทั้งเด็กที่อ่านได้ด้วยตนเอง และผู้ใหญ่อ่านให้ฟัง จากจำนวนเด็กเล็กทั้งประเทศมีทั้งสิ้น 5,868,961 คน มีเด็กที่ได้อ่าน จำนวน 2,110,440 คน หรือคิดเป็นอัตรา ร้อยละ 36.0 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ไม่ถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนเด็กกลุ่มนี้ สำหรับภูมิภาคที่มีจำนวนการอ่านหนังสือน้อยที่สุด คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือภาคกลาง ภาคใต้ และภาคเหนือ แม้กระทั่งเด็กในเมืองหลวงอย่างกรุงเทพมหานครยังพบว่า มีอัตราการอ่านหนังสือไม่ถึงครึ่งหนึ่ง โดยจากเด็กจำนวน 511,576 คน มีเด็กที่ได้อ่านหนังสือ 231,955 คน หรือร้อยละ 45.3 เท่านั้น (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.), มปป.: 4-6) ตารางที่ 7.20

ตารางที่ 7.20 ร้อยละของประชากรอายุตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไปที่ไม่อ่านหนังสือนอกเวลาเรียน/นอกเวลาทำงาน จำแนกตามประเภทเนื้อหาของสาระของหนังสือที่อ่านและกลุ่มวัยปี พ.ศ. 2551

ประเภทของหนังสือที่อ่าน	รวม	กลุ่มวัย			
		วัยเด็ก (6-14 ปี)	วัยเยาวชน (15-25 ปี)	วัยทำงาน (25-59 ปี)	วัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)
รวม	100.00 (39,853,217)	100.0 (7,111,594)	100.0 (8,233,051)	100.0 (21,653,687)	100.0 (2,836,886)
ข่าว	50.9	7.9	41.2	68.4	53.7
บันเทิง	39.1	53.6	56.7	31.6	8.9
สารคดี/ความรู้ทั่วไป	31.9	25.5	30.3	33.3	40.9
ความรู้วิชาการ	24.5	51.0	30.6	15.1	12.5
ความคิดเห็น/วิเคราะห์	4.8	2.2	3.8	5.9	5.9
โฆษณา	1.3	1.1	1.7	1.2	0.7
อื่นๆ	3.6	2.6	1.5	3.0	17.3

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2553)

ตารางที่ 7.21 จำนวนและอัตราการอ่านหนังสือของเด็กเล็กนอกเวลาเรียน จำแนกตามเพศ เขตการปกครอง และภาคปี พ.ศ. 2551

เพศ /เขตการปกครอง/ภาค	จำนวนเด็กเล็ก (คน)		อัตราการอ่านหนังสือ*
	รวม	อ่านหนังสือ	
ทั่วราชอาณาจักร	5,868,961	2,110,440	36.0
เพศ			
ชาย	3,026,431	1,110,184	36.7
หญิง	2,842,531	1,000,256	35.2
เขตการปกครอง			
ในเขตเทศบาล	1,662,381	677,599	40.8
นอกเขตเทศบาล	4,206,581	1,432,881	34.1
ภาค			
กรุงเทพมหานคร	511,576	231,955	45.3
กลาง	1,367,749	442,534	32.4
เหนือ	899,174	383,233	43.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	2,125,432	665,108	31.3
ใต้	972,031	387,610	39.9

* อัตราการอ่านหนังสือ หมายถึง ร้อยละของจำนวนประชากรที่อ่านหนังสือต่อจำนวนประชากรทั้งสิ้นแต่ละกลุ่ม

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานการสำรวจการอ่านหนังสือของประชากรไทย พ.ศ. 2551

7. องค์ประกอบด้านเขตที่อยู่อาศัยในเมืองและชนบท (Urban And Rural Area Of Residential Component) ลักษณะของเขตที่อยู่อาศัยของประชากรโดยทั่วไปจะจำแนกออกเป็น เขตเมือง (Urban Area) และ เขตชนบท (Rural Area) สัดส่วนหรืออัตราส่วนของความเป็นเมืองจะบอกระดับของการพัฒนาประเทศได้อย่างหนึ่ง เพราะประเทศที่มีการพัฒนามากจะมีลักษณะของความเป็นเมือง (Urbanization) สูงส่วนประเทศที่พัฒนาน้อยก็จะมีสัดส่วน หรืออัตราส่วนของความเป็นเมืองต่ำ หรือมีลักษณะที่เป็นชนบทมาก โดยปกติแล้วประชากรทุกคนต้องการจะมีที่อยู่อาศัยในเขตเมือง เพราะเป็นพื้นที่ที่ได้รับการปรับปรุงสภาพของพื้นที่และบริการต่างๆ ให้เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต มีความสะดวกสบายในการอยู่อาศัยและมีความปลอดภัยมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีบริการสาธารณสุข ปลอดภัย หน่วยงงานของทางราชการ สถาบันการศึกษา ตลอดจนศูนย์กลางทางธุรกิจและอุตสาหกรรมต่างๆ จึงส่งผลให้การประกอบอาชีพเกิดความสะดวกรวดเร็ว ประหยัด และมีประสิทธิภาพในการจัดการประชากรจึงมีรายได้สูง และมีความสามารถในการจัดหาปัจจัยต่างๆสนองความต้องการได้ดังประสงค์ สภาพดังกล่าวจึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้ชนบทหลั่งไหลเข้ามาแออัดอยู่ในเขตเมืองเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเมืองใหญ่ๆ ที่มีการประกอบอาชีพทางอุตสาหกรรม แม้ว่าส่วนใหญ่ผู้อพยพเหล่านี้จะไม่มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมก็ตาม สำหรับเขตชนบทนั้นมักเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติ ทุ่งนา ป่าเขา ไม่ค่อยได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมากนัก ประชาชนจึงขาดแคลนสาธารณสุขที่จำเป็นและห่างไกลจากบริการของรัฐ ดังนั้นประเทศที่มีพื้นที่ที่เป็นเขตเมืองมาก หรือสามารถทำให้ประชากรอยู่ในเขตเมืองได้มากจึงเป็นประเทศที่ร่ำรวย และมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง เป็นประเทศที่มีการพัฒนาแล้ว ส่วนประเทศที่มีพื้นที่ชนบทมากแสดงว่าประเทศนั้นยากจน ด้อยพัฒนา ขาดแคลนเงินทุนและทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการปรับปรุงประเทศในด้านต่างๆ รวมทั้งพัฒนาพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยด้วย ดังนั้นจึงมีพื้นที่เขตเมืองน้อย มีชนบทมาก ประชากรส่วนใหญ่จึงต้องอาศัยอยู่ในเขตชนบท ซึ่งลักษณะการดำรงชีวิตของประชากรในเขตเมืองหรือเขตชนบท จะมีผลต่อภาวะและแนวโน้มของประชากรเช่นเดียวกัน เพราะการอยู่อาศัยในเขตเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ที่ธุรกิจการงานมากจะทำให้อัตราการเกิดและอัตราเพิ่มประชากรอยู่ในระดับต่ำ การอยู่อาศัยในพื้นที่ชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและเป็นเขตที่ประชาชนมีความต้องการแรงงานไว้ใช้ในครอบครัว จะทำให้อัตราเกิดและอัตราเพิ่มประชากรอยู่ในระดับสูง

สำหรับในภาพรวมประเทศไทยจากการสำรวจสำมะโนประชากร พ.ศ. 2553 ประชากรเกินกว่าครึ่งมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน และการมีชื่อในทะเบียนบ้านในจังหวัดที่อยู่ปัจจุบันนั้น มีร้อยละ 87.6 ที่เหลือ ร้อยละ 9.2 โดยอาศัยอยู่นอกเขตเทศบาลมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 87.8 ในขณะที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาล ร้อยละ 66.9 เป็นผู้มีชื่อในทะเบียนบ้านแต่อยู่นอกจังหวัดกับที่อยู่ปัจจุบันร้อยละ 3.0 มีในต่างประเทศ และร้อยละ 0.2 ไม่มีชื่อในทะเบียนบ้านทั้งในประเทศไทย และประเทศอื่นๆ ซึ่งคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นคนชาติอื่นๆ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

ตารางที่ 7.22 ร้อยละของประชากร จำแนกตามการมีชื่อในทะเบียนบ้าน เพศ และเขตการปกครอง ปี พ.ศ. 2553

การมีชื่อในทะเบียนบ้าน	รวม	เพศ		เขตการปกครอง	
		ชาย	หญิง	ในเขตเทศบาล	นอกเขตเทศบาล
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
มีในบ้านที่อยู่อาศัย	78.6	74.4	79.7	66.9	87.8
มีอยู่ที่อื่น					
ในจังหวัดนี้	9.0	9.3	8.7	12.2	6.4
ในจังหวัดอื่น	9.2	9.6	8.9	16.2	3.8
ประเทศอื่น	3.0	3.5	2.5	4.5	1.8
ไม่มีที่ใดเลย	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2556)

นอกจากคุณลักษณะสำคัญๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของประชากรตามหัวข้อที่กล่าวมาแล้ว นักวิชาการบางท่านยังให้ความสนใจต่อองค์ประกอบในด้านการนับถือศาสนา (Religion Component) ของประชากรด้วยเช่นกัน การศึกษาด้านองค์ประกอบด้านการนับถือศาสนานั้น จะจำแนกประชากรออกเป็นกลุ่มๆ ตามความคิดและความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะที่ค่อนข้างคงทนเปลี่ยนแปลงยาก เพราะส่วนใหญ่แล้วประชาชนมักจะได้รับ การปลูกฝังให้เชื่อถือศรัทธาในลัทธิศาสนาของตนมาตั้งแต่เยาว์วัย คำสอนของบางศาสนาอาจส่งผลต่อภาวะและการเปลี่ยนแปลงประชากรในสังคมได้ ตัวอย่างเช่น ถ้าศาสนาสอนว่า การคุมกำเนิดเป็นบาปก็ทำให้ผู้นับถือศาสนาไม่กล้าใช้วิธีวางแผนครอบครัวหรือคุมกำเนิด ส่งผลให้อัตราเกิดและอัตราเพิ่มประชากรของสังคมอยู่ในระดับสูง อย่างไรก็ตาม ภาวะประชากรและการเปลี่ยนแปลงประชากรที่เป็นอยู่ในทุกสังคมก็มิได้เป็นผลมาจากองค์ประกอบที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลอยู่ในสังคมนั้นๆ ซึ่งเราจะต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้

บทสรุป

องค์ประกอบของประชากร (Population Composition) หมายถึงคุณลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ในประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสามารถนำไปเปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ แรงงาน รายได้ การศึกษา สถานภาพสมรส เขตที่อยู่อาศัยในเมืองและชนบท ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้น ล้วนมีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านขนาดหรือจำนวนประชากรขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงขนาดประชากร ก็มีผลสะท้อนกลับต่อองค์ประกอบของประชากรเช่นกัน และองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประชากรคือภาวะประชากร ทั้ง 3 ภาวะ ได้แก่ ภาวะการเกิด ภาวะการตาย และภาวะการย้ายถิ่น นอกจากนี้การศึกษาวิจัยของนักประชากรศาสตร์หลายท่าน พบว่ามีปัจจัยต่างๆ มากมายที่มีอิทธิพลต่อการเกิด การตาย การย้ายถิ่นของประชากร และประชากรในสังคมต่างๆ ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง ขนาดประชากรมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะประชากรมีลักษณะไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ และการเมือง ของประเทศนั้นๆ ทั้งนี้ประชากรมีการกระจายตามที่อยู่อาศัยในภูมิภาคต่างๆ และนำมาพิจารณาในลักษณะจำนวนประชากรต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่ด้วย เพราะโดยปกติประชากรจะไม่ได้ตั้งถิ่นฐานโดยกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะ แต่จะกระจายไปทั่วพื้นที่ทั้งหมด การกระจายตัวก็จะเป็นไปอย่างสม่ำเสมอเท่าเทียมกันในทุกๆ ส่วนของพื้นที่ยังคงมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอย่างหนาแน่นในแต่ละส่วนของพื้นที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้ประชากรดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง อย่างไรก็ตามองค์ประกอบของประชากร (Population Composition) หมายถึงคุณลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ในประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสามารถนำไปเปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ แรงงาน รายได้ การศึกษา สถานภาพสมรส เขตที่อยู่อาศัยในเมืองและชนบท ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้น ล้วนมีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านขนาดหรือจำนวนประชากรขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงขนาดประชากร ก็มีผลสะท้อนกลับต่อองค์ประกอบของประชากรเช่นกัน อีกทั้งการกระจายตัวของประชากรมีผลต่อความหนาแน่นของประชากรในแต่ละพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยต่างๆ และนับวันความหนาแน่นของประชากรสูงขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ๆ ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการศึกษา ตลอดจนจนมีความสะดวกสบายด้านการคมนาคมสาธารณูปโภค และเป็นพื้นที่แสวงหาโอกาสต่างๆ ของประชาชน

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของประชากรจึงส่งผลต่อการพัฒนาสังคม เนื่องจากปัจจุบันภาวะการเปลี่ยนแปลงของประชากร ทั้งการเกิด การตาย การย้ายถิ่น มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัย เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง ปัจจัยเหล่านี้จะตัวกำหนดการพิจารณาแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในทุกๆ กลุ่มเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

คำถามท้ายบท

จงอธิบายและแก้ปัญหาคำถามต่อไปนี้ให้ได้คำตอบที่สมบูรณ์

1. องค์ประกอบประชากรมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงประชากรอย่างไร
2. ภาวะประชาน้อยเกินไปหรือภาวะประชานมากเกินไปนั้นพิจารณาจากอะไร เพราะอะไร
3. จังหวัดใดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนประชากรลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลกลางปี พ.ศ.2558 และ พ.ศ.2557 เพราะเหตุผลใด อธิบาย
4. ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของประชากรในแต่ละภูมิภาคของประเทศย่อมมีความแตกต่างกันไป มีสาเหตุใดบ้าง อธิบาย
5. จงบอกรายชื่อจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุด 10 อันดับแรกของประเทศไทยพร้อมวิเคราะห์สาเหตุความหนาแน่นของแต่ละจังหวัด และภาพรวม
6. องค์ประกอบประชากรที่สำคัญมีอะไรบ้าง และจงวิเคราะห์องค์ประกอบที่มีความสำคัญในแง่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมากที่สุด
7. โครงสร้างปิรามิดประชากรของประเทศไทยเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น
8. แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมด้านการศึกษาและการเรียนรู้ของคนในชาติอย่างยั่งยืนควรทำอย่างไร
9. นักศึกษาจะนำความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงประชากรไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างไร จงอธิบาย

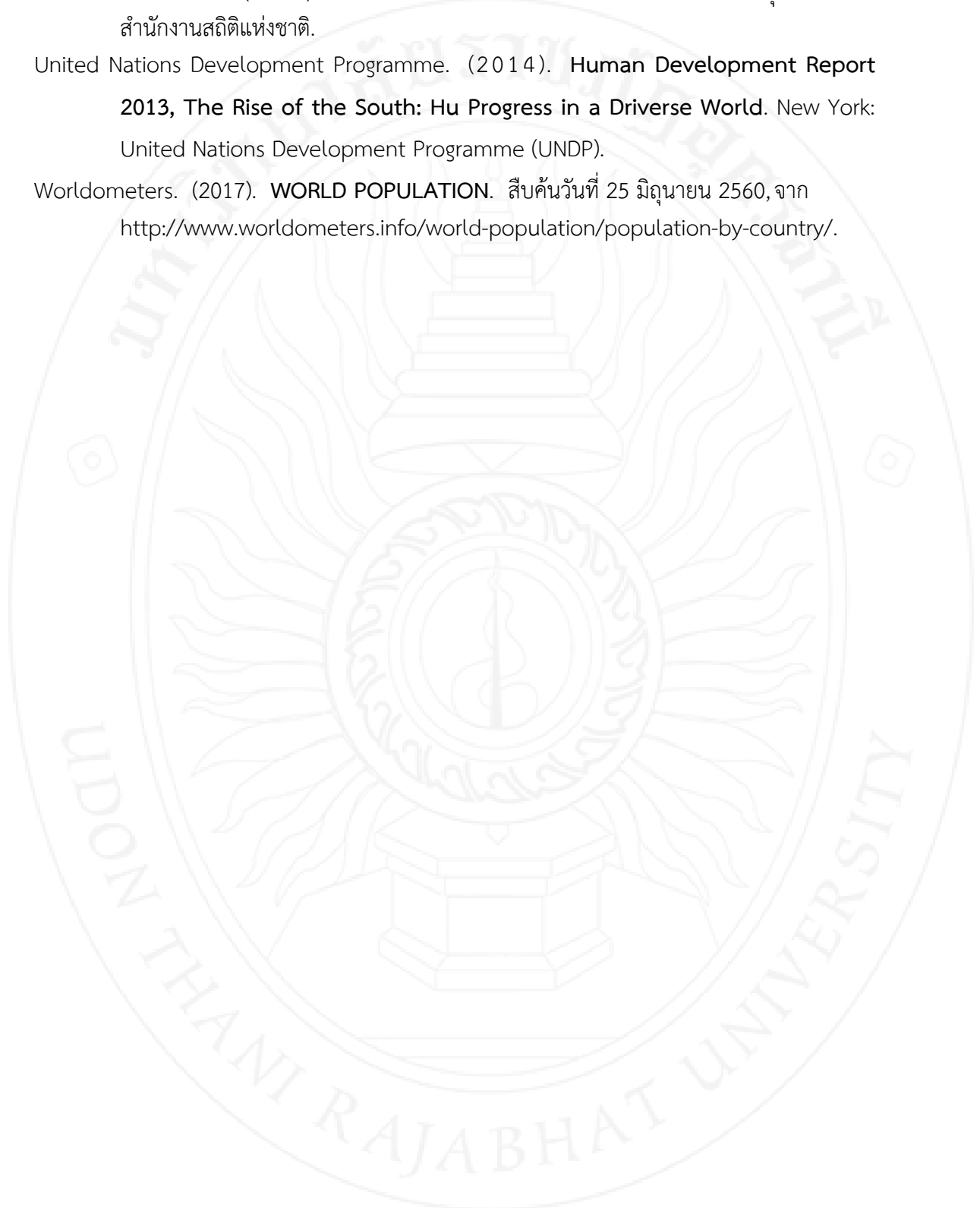
เอกสารอ้างอิง

- กรุงเทพมหานคร. (2560). **ประชากรโลกจ่อทะลุ 9.8 พันล้านคน**. สืบค้นวันที่ 25 กรกฎาคม 2560, จาก <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/760909>
- ดุษฐ์ อายุวัฒน์. (2558). **ประชากรและสังคม**. ขอนแก่น: สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2544). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ทีเคปาร์คอุทยานแห่งการเรียนรู้. (2560). **วันประชากรโลก (World Population Day)**. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก https://www.tkpark.or.th/tha/articles_detail/77.
- นิศารัตน์ ศิลปเดช. (2540). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2522). **ทฤษฎีที่น่าสนใจทางประชากรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โยธิน มานะบุญ และ อภิวัฒน์ มุทิตาราม. (2560). **ผลการสอบ PISA ปี 2015 เด็กไทยอยู่อันดับที่ 55: ปฏิรูปการศึกษาด้วยพุทธธรรม**. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9590000129486>.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2549). **การฉายภาพประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2548-2568**. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วันทนา กลิ่นงาม. (2528). **ประชากรศึกษาและการวางแผนครอบครัว (ฉบับปรับปรุง)**. เพชรบุรี: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรี.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2554). **สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล. ปีที่ 20 (มกราคม)**. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2553). **รายงานสถิติประชากรและเคหะ**. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/population.html>.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). **การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553-2583**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). **บทสรุปผู้บริหาร สัมมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). **อายุมัธยฐาน**. สืบค้นวันที่ 25 กรกฎาคม 2560, จาก http://popcensus.nso.go.th/sub_topic.php?pid=2.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **รายงานสัมมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **รายงานสัมมะโนประชากร พ.ศ. 2513**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). รายงานสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2533. กรุงเทพฯ:
สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

United Nations Development Programme. (2014). **Human Development Report 2013, The Rise of the South: Hu Progress in a Driverse World**. New York:
United Nations Development Programme (UNDP).

Worldometers. (2017). **WORLD POPULATION**. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก
<http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8
ผลกระทบและปัญหาประชากร นโยบายประชากร
และการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร
เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

- ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากร
- ปัญหาประชากร
- นโยบายประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร

วัตถุประสงค์ทั่วไป

- เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากร
- เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาประชากร สาเหตุ และแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาประชากรได้เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละฉบับได้
- เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร และแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาบทที่ 8 เรียบร้อยแล้วผู้ศึกษาควรมีพฤติกรรม ดังนี้

- วิเคราะห์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากร
- วิเคราะห์ปัญหาประชากรและแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาได้
- บอกนโยบายประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละฉบับได้
- อธิบายแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. บรรยายเนื้อหาประจำบทที่ 8 นำเสนอโดยใช้ Power Point
2. แบ่งกลุ่มผู้ศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละเท่ากัน เพื่อศึกษาอภิปรายกลุ่ม ดังนี้
 - กลุ่มที่ 1 ปัญหาประชากรที่สำคัญและรุนแรงในประเทศไทย พร้อมวิเคราะห์สาเหตุและแนวทางการป้องกันและแก้ไข
 - กลุ่มที่ 2 ปัญหาประชากรที่สำคัญและรุนแรงในจังหวัดอุดรธานี พร้อมวิเคราะห์สาเหตุและแนวทางการป้องกันและแก้ไข
 - กลุ่มที่ 3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรระดับบุคคลต้นแบบ ที่ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 - กลุ่มที่ 4 การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรระดับชุมชนต้นแบบ ที่ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. ผู้ศึกษานำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมายหน้าชั้นเรียนในรูปแบบอภิปรายกลุ่ม
4. ผู้ศึกษาร่วมอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
5. ผู้สอนสรุป อภิปราย และแนะนำเพิ่มเติม
6. ตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 8
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ประกอบด้วย Power point วิดีทัศน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. หนังสือ ตำรา บทความ ทัศนศึกษา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานราชการ
5. คำถามท้ายบท

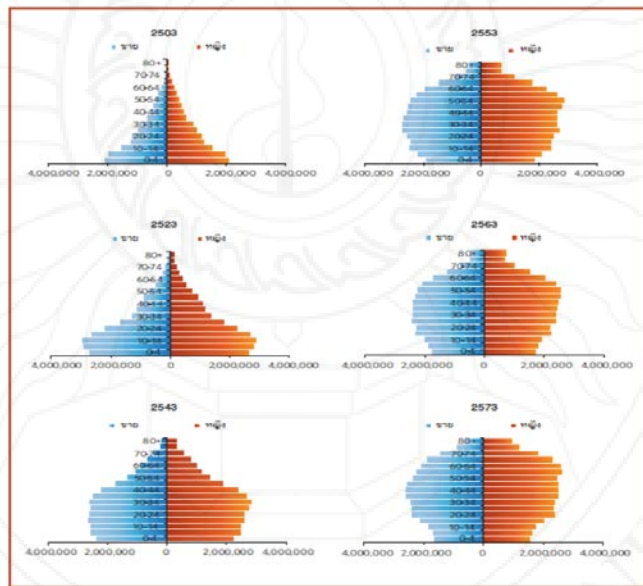
การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจขณะทำการบรรยาย
2. สังเกตความสนใจขณะทำงานกลุ่ม
3. สังเกตจากการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็นและความคิดสร้างสรรค์ในการจัดนิทรรศการที่ได้รับมอบหมาย
4. สังเกตการณ์มีส่วนร่วมในการนำเสนอผลงาน
5. สังเกตจากการตอบคำถาม
6. ตรวจผลงานจากการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 8

ผลกระทบและปัญหาประชากร นโยบายประชากร และการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังได้รับผลกระทบที่เกิดจากการลดลงอย่างรวดเร็วของภาวะเจริญพันธุ์ การลดลงของอัตราเจริญพันธุ์นับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมาได้นำไปสู่การขยายตัวของประชากรในกลุ่มอายุที่แตกต่างกันซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ยังส่งผลต่อเนื่องไปถึงการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนโครงสร้างด้านอายุของประชากรในกลุ่มต่างๆ ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2503-2543 โครงสร้างอายุของประชากรในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงจากที่เคยมีโครงสร้างเป็นรูปปิรามิดฐานกว้างซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างประชากรที่มีภาวะเจริญพันธุ์ในระดับสูงไปเป็นรูปลักษณะที่กลุ่มประชากรทุกกลุ่มที่มีอายุระหว่าง 15-39 ปีมีขนาดใหญ่กว่ากลุ่มประชากรวัยเด็กในช่วงอายุต่ำกว่า 5 ปี หากสถานการณ์ยังคงดำเนินต่อไปในลักษณะนี้ปิรามิดประชากรไทยในปี พ.ศ. 2563 จะยังมีสัดส่วนของประชากรในวัยเด็กลดน้อยลงไปอีกในขณะที่สัดส่วนของประชากรกลุ่มที่อายุ 50 ปี ขึ้นไป จะเพิ่มมากขึ้นเช่นกันทำให้ปิรามิดมีลักษณะฐานที่แคบลงแต่ด้านบนจะกว้างมากขึ้น (Jones, 1990: 39)

ภาพที่ 8.1 ปิรามิดประชากรของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2503-2573

ที่มา: จำนวนประชากรในปี พ.ศ. 2503-2543 จากการสำรวจสำมะโนประชากรของประเทศไทย
จำนวนประชากรในปี พ.ศ. 2553-2573 จาก World Population Prospects, the 2008
Revision. United Nations Population Division. 2009. (การคาดประมาณขั้นต่ำ)

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากร

อัตราการเจริญเติบโตของประชากรในประเทศไทยได้ชะลอตัวในช่วงกว่าสิบปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกำลังทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลกระทบในด้านต่างๆ ดังนี้

ผลของการเปลี่ยนแปลงประชากรก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ

การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในประเทศไทยมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับประเทศอื่นๆ คือเป็นผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านอัตราเจริญพันธุ์และอัตราการตายแต่ผลกระทบจากอัตราเจริญพันธุ์จะมีมากกว่าหมายความว่ารูปแบบในปัจจุบันของการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ในทุกประเทศที่มีอัตราเจริญพันธุ์ลดลงได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสัดส่วนของกลุ่มประชากรผู้สูงอายุดังที่จะเห็นได้จากข้อมูลที่แสดงไว้ในตารางที่ 10.2 ประเทศไทยยังอยู่ห่างไกลจากประเทศญี่ปุ่นมากในการก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ และประเทศไทยยังตามหลังประเทศเกาหลีใต้และสิงคโปร์อยู่ค่อนข้างมาก เนื่องจากประเทศเหล่านี้ประสบกับภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลงอย่างต่อเนื่องก่อนที่ประเทศไทยจะประสบกับปัญหาเดียวกันอยู่หลายปี ประเทศไทยและจีนจึงให้ความสำคัญกับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก ข้อมูลการคาดประมาณประชากรแสดงให้เห็นสัดส่วนของประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปในประเทศไทยจะเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าภายในช่วงระยะเวลา 20 ปี คือในระหว่างปี พ.ศ. 2553-2573 แต่ระดับผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศเฉลี่ยต่อคนของประเทศไทยจะต่ำกว่าระดับผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้หรือสิงคโปร์

มุมมองในแง่บวกหลายประการที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของผู้สูงอายุในประเทศไทย เนื่องจากกลุ่มประชากรที่ก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุเป็นผู้ที่มีการศึกษาและสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่ากลุ่มประชากรวัยเดียวกันในรุ่นก่อนๆ ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้น่าจะยังคงดำเนินอยู่ต่อไป และแม้ว่าสัดส่วนของผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังหรืออยู่กับคู่สมรสเท่านั้นจะเพิ่มขึ้นทีละน้อยก็ตาม แต่มากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรกลุ่มนี้ยังอาศัยอยู่กับบุตรคนใดคนหนึ่ง และสัดส่วนนี้จะสูงขึ้นถึงมากกว่าร้อยละ 70 ถ้านับรวมถึงผู้ที่มีบุตรอาศัยอยู่ในบ้านที่อยู่ในละแวกเดียวกันด้วย แม้ว่าขนาดของครอบครัวที่เล็กลงและการเพิ่มขึ้นของการย้ายถิ่นฐานของบุตรจะส่งผลต่อการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในครอบครัวอย่างแน่นอน แต่ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจะแตกต่างกันออกไปโดยขึ้นอยู่กับประเภทของการให้การช่วยเหลือดูแล เช่น การช่วยเหลือในรูปแบบของวัสดุสิ่งของเครื่องใช้นั้นไม่มีความจำเป็นที่บุตรหลานจะต้องอยู่ใกล้ชิดผู้สูงอายุและระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่ที่สามารถเพิ่มความสะดวกและช่องทางในการให้การช่วยเหลือดูแลด้านสังคมจากบุตรที่อยู่ห่างไกลได้มากขึ้น การช่วยเหลือดูแลในด้านกิจวัตรส่วนตัวประจำวันสำหรับผู้สูงอายุที่ดูแลตนเองไม่ได้เป็นการช่วยเหลือที่จำเป็นต้องมีผู้ให้การดูแลอยู่ด้วยตลอดเวลาซึ่งกลายเป็นข้อท้าทายที่สำคัญในการดูแลผู้สูงอายุ

ตารางที่ 8.1 แนวโน้มร้อยละของกลุ่มประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป

ประเทศ	ปี 2548	ปี 2553	ปี 2563	ปี 2573
ญี่ปุ่น	19.9	22.6	28.5	30.8
เกาหลีใต้	9.3	11.0	15.4	23.2
สิงคโปร์	8.5	10.2	17.9	27.5
ไทย	7.8	8.7	12.4	17.4
จีน	7.6	8.2	11.7	15.9
ฟิลิปปินส์	3.9	4.3	5.7	7.6
สหรัฐอเมริกา	12.4	13.0	16.1	19.8
เยอรมันนี	18.9	20.5	23.0	28.2

ที่มา: World Population Prospects, The 2008 Revision. United Nations Population Division. 2009 (การคาดประมาณตามสมมุติฐานระดับปานกลาง)

จากการคาดประมาณแนวโน้มประชากรทำให้เห็นว่าจำนวนผู้สูงอายุที่อ่อนแอและพิการ รวมทั้งผู้ที่ป่วยด้วยโรคเรื้อรังต่างๆ จะเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วถึงแม้จะคาดว่า ผู้สูงอายุในอนาคตจะมีสุขภาพที่ดีขึ้นก็ตาม ทำให้ความเป็นไปได้สูงที่ความต้องการด้านแรงงานในการดูแลผู้สูงอายุจะต้องเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วยถึงแม้ว่าความก้าวหน้าทางการแพทย์และเทคโนโลยีต่างๆ จะสามารถช่วยแก้ปัญหาได้ในบางส่วนหรือทั้งหมดก็ตามแต่สมาชิกครอบครัวยังคงจะเป็นผู้ที่ให้การช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุที่สำคัญแต่เนื่องจากการคาดประมาณว่า อัตราส่วนของผู้ให้การดูแลดูแลแก่ผู้สูงวัยที่จำเป็นต้องได้รับการดูแลมีแนวโน้มว่าจะลดลงอย่างมากจึงทำให้มีความเป็นไปได้ว่าการดูแลผู้สูงอายุโดยคนภายในครอบครัวจะต้องลดลงตามไปด้วยการดูแลผู้สูงอายุโดยชุมชนอาจเป็นหนทางหนึ่งที่เป็นไปได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้การดูแลในการทำกิจวัตรประจำวันที่ต้องใช้เครื่องมือ แต่ความคาดหวังนี้จะจริงได้ต่อเมื่อรัฐบาลให้การสนับสนุนด้านทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดูแลผู้สูงอายุโดยชุมชนมากขึ้น

ประเทศไทยให้ความสำคัญของการขยายโครงการบำนาญหลังเกษียณอายุโดยกระทรวงการคลังมีพระราชบัญญัติกองทุนเงินออมแห่งชาติ กองทุนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สวัสดิการแก่ผู้เกษียณอายุที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการประกันสังคมและโครงการบำนาญอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานไทยประมาณ 23 ล้านคนที่ทำงานอยู่ในภาคธุรกิจที่ไม่เป็นทางการ (เช่น ลูกจ้างรายวัน คนรับใช้ในบ้าน หรืองานหาบเร่แผงลอย) ประชาชนที่มีอายุระหว่าง 15-60 ปีสามารถสมัครเป็นสมาชิกกองทุนฯ ได้โดยสมาชิกและรัฐบาลจะต้องจ่ายเงินสมทบฝ่ายละครึ่งหนึ่งของยอดเงินที่ต้องสมทบ รัฐบาลจะจ่ายเงินสมทบให้แก่สมาชิกแต่ละรายตามเงื่อนไขด้านอายุและจำนวนเงินที่สมาชิกจ่ายเพื่อสมทบเข้ากองทุนฯ ซึ่งเงินสมทบจากรัฐบาลนี้จะเป็นส่วนที่นอกเหนือไปจากเงินช่วยเหลือผู้สูงอายุจำนวน 500 บาทที่ทางรัฐบาลจ่ายให้กับคนไทยทุกคนที่มีอายุเกิน 60 ปีที่ไม่ได้รับการคุ้มครองจากแผนโครงการบำนาญใดๆ นอกจากนี้แล้วทางรัฐบาลยังได้อนุมัติการขยายความครอบคลุมของการประกันผู้สูงอายุไปสู่ภาคธุรกิจที่ไม่เป็นทางการมาตรา 40 ของพระราชบัญญัติ

ประกันสังคมที่ให้สิทธิประโยชน์ห้าประการ ได้แก่ การลาคลอด การชดเชยการทุพพลภาพการชดเชยการเสียชีวิต การรักษาการเจ็บป่วย และเงินบำนาญเพื่อการเกษียณอายุอีกด้วย (UNFPA Thailand, 2554)

ผลของการเปลี่ยนแปลงประชากรต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างประชากรในประเทศที่มีอัตราการเกิดต่ำมีผลต่อการเติบโตของรายได้ประชาชาติ (จีดีพี) โดยจะทำให้จีดีพีต่อหัวของคนในประเทศเพิ่มขึ้น แต่ถ้ามองผลต่ออัตราการเติบโตของเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว การที่ประเทศเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุจะมีผลในทางลบต่อแนวโน้มการขยายตัวทางเศรษฐกิจเนื่องจากการลดลงของกำลังแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ โดยภาวะการขาดแคลนแรงงานจะทำให้ค่าแรงมีแนวโน้มปรับตัวสูงขึ้นและก่อให้เกิดแรงกดดันทางด้านเงินเฟ้อได้

ทางด้านอุปสงค์ ความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสังคมผู้สูงอายุกับระดับการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคภาคครัวเรือนขึ้นอยู่กับรายได้ของบุคคลเป็นหลัก ดังนั้นในสังคมที่ผู้สูงอายุจำนวนมากมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพและมีฐานะยากจนซึ่งเป็นกรณีที่เกิดขึ้นในสังคมไทย การบริโภคของประเทศในอนาคตก็จะมีโอกาสที่จะชะลอลงได้ ในเรื่องของกรบริโภค นอกจากระดับของการใช้จ่ายที่จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากรนี้แล้ว สภาพสังคมที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นจำนวนมากยังมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของการบริโภคโดยรวมให้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากรูปแบบของการใช้จ่ายของกลุ่มผู้สูงอายุมีความแตกต่างจากรูปแบบการใช้จ่ายของกลุ่มผู้บริโภควัยอื่น ที่เห็นได้ชัดคือการอุปโภคบริโภคสินค้าและบริการที่มีความเกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมและการทำงาน เช่น การรับประทานอาหารนอกบ้าน เสื้อผ้ารองเท้า มีแนวโน้มที่จะลดลงในกลุ่มครัวเรือนผู้สูงอายุ ในขณะที่การใช้จ่ายภายในบ้านและรายจ่ายเกี่ยวกับสุขภาพและการรักษาพยาบาลมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นซึ่งอุปสงค์ต่อสินค้าและบริการที่เปลี่ยนแปลงตามสถานะสังคมสูงวัยนี้จะส่งผลต่อไปถึงรูปแบบการผลิตและการค้าของประเทศอีกด้วย ตัวอย่างเช่น รายจ่ายด้านสุขภาพที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอาจทำให้ไทยต้องนำเข้าเวชภัณฑ์จากต่างประเทศมากขึ้นในอนาคต เป็นต้น

ในระยะยาว ประเทศที่มีภาวะสังคมชราภาพมีความเสี่ยงที่จะประสบกับภาวะการออมและการลงทุนในประเทศที่ลดต่ำลง เนื่องจากกลุ่มประชากรที่เกษียณหรือเลิกทำงานแล้วจะใช้จ่ายจากการออมสะสม ทำให้ระดับการออมภาคครัวเรือนและการลงทุนของประเทศได้รับผลกระทบ ทั้งนี้จากรายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในไทยเมื่อปี 2550 พบว่าแหล่งที่มาของรายได้/ทรัพย์สินของผู้สูงอายुर้อยละ 31.7 มาจากเงินออม แต่ถึงแม้ว่าร้อยละ 68.7 ของผู้สูงอายุจะมีการเก็บออมทั้งในรูปแบบของตัวเงินและทรัพย์สิน แต่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาจมีการออมที่ไม่เพียงพอสำหรับการดำรงชีพ เพราะเมื่อวัยอายุมากขึ้นเงินออมที่มีอยู่ก็จะถูกใช้ไปเรื่อยๆ จนลดลงหรือหมดไป

ด้านการคลังซึ่งเกี่ยวข้องกับรายรับและรายจ่ายภาครัฐ สังคมที่มีจำนวนประชากรพ้นวัยทำงานและเข้าสู่วัยชรามากขึ้นจะทำให้ฐานภาษีของประเทศให้มีฐานที่แคบลง ส่งผลต่อการจัดเก็บรายรับจากภาษีเงินได้ของภาครัฐ ขณะที่ในสังคมผู้สูงอายุ ภาครัฐมีความต้องการใช้จ่ายมากขึ้น โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายทางด้านสุขภาพและการรักษาพยาบาล การเพิ่มสวัสดิการ และเงินสงเคราะห์ให้แก่ผู้สูงอายุ ซึ่งรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นนี้อาจนำไปสู่การขาดดุลงบประมาณและการสะสมหนี้สาธารณะได้

ดังที่ปรากฏในหลายประเทศ เช่น ญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตก ซึ่งสังคมผู้สูงอายุทำให้ภาครัฐมีภาระค่าใช้จ่ายทางการใช้จ่ายด้านสาธารณสุขและสวัสดิการเพื่อดูแลประชากรที่สูงขึ้นตามไปด้วย สำหรับประเทศไทย แม้ว่าปรากฏการณ์แรงกดดันทางการคลังอันเนื่องมาจากสังคมผู้สูงอายุอาจยังไม่เป็นปัญหาใหญ่ในตอนนี้ เนื่องจากรายรับจากภาษีเงินได้ยังสามารถเติบโตได้จากการเติบโตทางเศรษฐกิจและจำนวนของประชากรวัยทำงานในประเทศ แต่ในระยะยาวภาครัฐอาจต้องคำนึงถึงเรื่องนี้และเตรียมรับมือกับความท้าทายในการจัดการด้านการคลัง เพื่อรักษาความยั่งยืนและเสถียรภาพทางการคลังของประเทศ (สมประวิณ มันประเสริฐ, 2010)

ผลของการเปลี่ยนแปลงประชากรต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยปัจจัย 4 คือ สถานที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ซึ่งการได้มาซึ่งปัจจัย 4 นั้นมนุษย์ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการผลิต แต่เดิมจำนวนประชากรในโลกยังมีน้อย มนุษย์ก็ไม่ได้ใช้ทรัพยากรมากนัก ดูเหมือนว่าทรัพยากรที่มีอยู่ในโลกนี้ไม่มีวันจะหมดสิ้นไป ในปัจจุบันนี้ประชากรโลกได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มนุษย์ได้ใช้ทรัพยากรมากขึ้น จึงทำให้เห็นว่าหากอัตราการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติอย่างสูงเช่นนี้แล้ว ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างจะหมดไปในเวลาอันไม่นานนัก เช่น น้ำมันเชื้อเพลิง เป็นต้น นอกจากนี้จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นสาเหตุให้มนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในอัตราสูงแล้ว ความเจริญของมนุษย์ก็เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรในโลกหมดเปลืองมากขึ้นไปอีก โดยเฉพาะทรัพยากรที่สำคัญเช่น น้ำมันเชื้อเพลิงจะพบว่า ในชนบทบริโภคในอัตราที่ต่ำกว่าในเขตเมืองมากไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักรหรือเครื่องกล ยานพาหนะ ไฟฟ้า เครื่องปรับอากาศ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนเครื่องสำอางความสะอาดอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้ทรัพยากรหมดไปอย่างรวดเร็ว และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตัวมนุษย์เอง ดังที่ผู้เชี่ยวชาญ ขององค์การสหประชาชาติได้รายงานถึงปัญหาสภาพแวดล้อมไว้ว่า ในประเทศที่กำลังพัฒนาไม่เพียงแต่คุณภาพชีวิตเท่านั้นที่ถูกคุกคาม แม้แต่ชีวิตเองนั้นก็ยิ่งถูกคุกคาม โดยน้ำที่ไม่สะอาด บ้านช่องที่ทรุดโทรม การสุขาภิบาลที่ใช้ไม่ได้ การขาดแคลนอาหารที่มีคุณภาพ ความเจ็บป่วยโรคร้ายไข้เจ็บและภัยธรรมชาติต่างๆ ฯลฯ เป็นปัญหาที่มีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่าสภาวะเป็นพิษเนื่องจากอุตสาหกรรมและเราควรให้ความสนใจเมื่อพิจารณาในแง่ความเป็นห่วงในสภาพแวดล้อมของมนุษย์แล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาที่กระทบกระเทือนมนุษยชาติเป็นส่วนใหญ่ (UNCH 1971: 4)

หากจะพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของประชากรที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติแล้ว แยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. เกษตรกรรม จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มนุษย์ต้องผลิตอาหารเพิ่มขึ้นในอัตราสูง ซึ่งการผลิตอาหารนั้นย่อมต้องอาศัยที่ดินเป็นหลัก ในการใช้ที่ดินและกิจกรรมทางการเกษตรของมนุษย์ ก่อให้เกิดการเสียดุลทางธรรมชาติและก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อม

2. อุตสาหกรรม ระบบอุตสาหกรรมในประเทศต่างๆ เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมได้อย่างรวดเร็ว เพราะเมื่อประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็วอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ ก็มีความจำเป็นต้องขยายตัวและปล่อยของเสียซึ่งเป็นสิ่งที่มีพิษลงไปในที่ต่างๆ เช่น ดิน

แม่น้ำ สิ่งที่เป็นพิษเหล่านั้นได้แก่ ตะกั่ว ฟอสฟอรัส กรดคาร์บอนิก อีเทอร์ เบนซีน แอมโมเนีย ซีลีเนียม ไฮยาไนด์ โครเมียม สารกัมมันตรังสี เป็นต้น เมื่อสารเป็นพิษเหล่านี้ควรอยู่ในน้ำ ในดิน จะทำให้สถานะที่เป็นพิษแผ่กว้างออกไปทำให้เกิดภัยคุกคามจากโรคที่เกี่ยวกับตับ เพราะอาหารและพิษจากสารเคมีต่างๆ นานาชนิด (Ehrlich: 1970)

3. การขยายตัวของเมือง เนื่องจากเมืองเป็นศูนย์กลางของความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ จึงทำให้ประชากรจากแหล่งต่างๆ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองกันอย่างหนาแน่น ทำให้สิ่งแวดล้อมในเมืองและบริเวณใกล้เคียงเสียได้เร็ว เป็นอันตรายต่อสุขภาพ การขยายตัวของเมืองจะมีผลกระทบต่อหลายๆ ด้าน อาทิ 1) ความแออัดของอาคารสถานที่และเคหะสถาน 2) น้ำบริโภคและน้ำเสีย 3) การเก็บและทำลายขยะมูลฝอย 4) ควันพิษจากท่อไอเสียรถยนต์ 5) เสียงเป็นพิษ 6) สารเคมีที่ใช้ในบ้าน

ผลของการเปลี่ยนแปลงประชากรต่อการบริการทางการแพทย์และทางสาธารณสุข

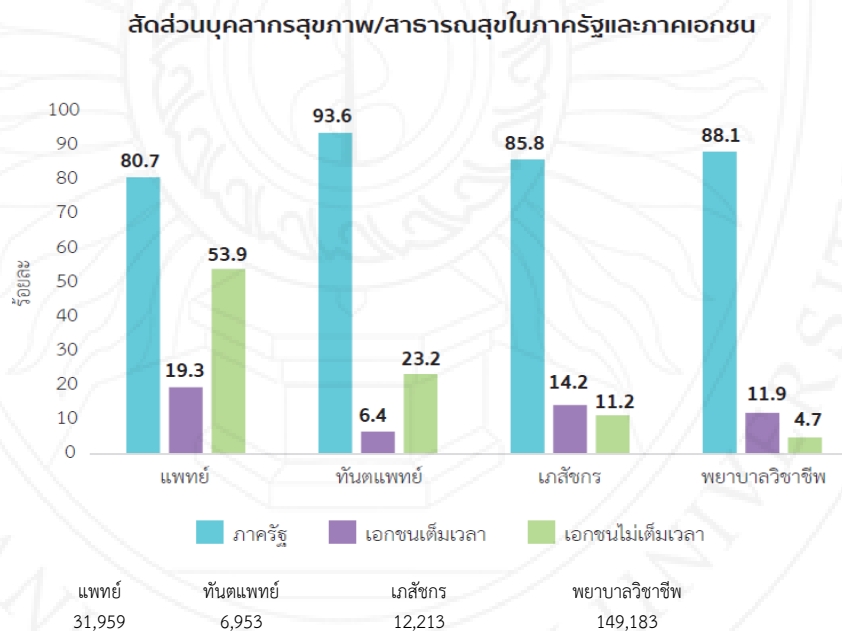
การพัฒนาสุขภาพของประชากรให้ดีขึ้นนั้น มีความจำเป็นต้องอาศัยแพทย์ พยาบาล บุคลากรทางสาธารณสุขอื่นๆ และอุปกรณ์ เครื่องใช้ไม้สอยทางการแพทย์ ที่ทันสมัยเป็นสำคัญ แต่จากการที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดจนการขยายตัวของเมืองมีมากซึ่งมีผลกระทบไปถึงบริการด้านสาธารณสุข การแพทย์และสุขภาพอนามัยของประชากร เพราะเมื่อประชากรมีจำนวนมากขึ้นและในอัตราที่รวดเร็วขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขก็ย่อมมีมากขึ้นรวมทั้งมีผลกระทบไปทางด้านเศรษฐกิจสังคมและอื่นๆ อีกหลายประการ ประชากรที่เกิดขึ้นมาอย่างไม่สมบูรณ์ เช่น ไม่ได้รับการศึกษาเท่าที่ควรอาจทำให้เกิดปัญหาขึ้นได้ ตัวอย่างเช่น การไม่รู้จักปฏิบัติตนให้ถูกหลักอนามัย รับประทานอาหารไม่ได้สัดส่วนที่ดี ประชากรเหล่านี้จึงมีความจำเป็นต้องใช้บริการทางด้านทางการแพทย์และสาธารณสุขมากขึ้น

แนวโน้มการผลิตบุคลากรทางการแพทย์ในปัจจุบันชี้ว่าประเทศไทยน่าจะมีจำนวนแพทย์เพียงพอกับความต้องการในอนาคต แต่ยังคงต้องพัฒนาด้านการกระจายกำลังคนเพื่อความเท่าเทียมในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ของคนไทยทุกคนบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขเป็นหัวใจสำคัญของระบบสุขภาพ การให้บริการสุขภาพ ไม่น่าจะเป็นการตรวจวินิจฉัย การรักษา การให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำต่างๆ ล้วนต้องผ่านบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขทั้งสิ้น ดังนั้นเป้าหมายด้านสุขภาพจะบรรลุผลได้ยากหากไม่พัฒนากำลังคนด้านสุขภาพให้มีจำนวนที่เพียงพอมีการกระจายตัวอย่างทั่วถึงเพื่อให้ทุกคนเข้าถึงบริการได้อย่างเท่าเทียมกันและมีบริการที่ได้มาตรฐานการกระจายตัวของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขในประเทศไทยพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นจากข้อมูลสัดส่วนประชากรต่อบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขของสถานบริการระดับต่างๆ พบว่าโรงพยาบาลชุมชนมีจำนวนมากกว่าระดับจังหวัดและระดับศูนย์แสดงว่าประเทศไทยได้กระจายบุคลากรไปทั่วทุกภูมิภาคและให้ความสำคัญกับชุมชนมากขึ้น (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2558)

อย่างไรก็ตามสัดส่วนแพทย์ต่อประชากร เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สะท้อนถึงความเป็นธรรมในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ กรุงเทพฯ ที่มีสัดส่วนแพทย์ต่อประชากรดีที่สุด แต่เกินครึ่งอยู่ในภาคเอกชนเต็มเวลา ดังนั้นไม่ใช่ทุกคนที่จะสามารถเข้าถึงบริการดังกล่าวได้

ถึงแม้ว่าสัดส่วนแพทย์ต่อประชากรจะดีขึ้นตามลำดับก็ตามแต่ความต้องการบุคลากรทางการแพทย์ของไทยในอนาคตเป็นเรื่องที่ทำนายเมืองไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เป็นปัญหาของคนไทยมากขึ้นการผลิตบุคลากรจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนในอนาคตและคณะกรรมการวางแผนกำลังคนด้านสุขภาพใน ทศวรรษหน้า ภายใต้คณะกรรมการกำลังคนด้านสุขภาพแห่งชาติได้คาดการณ์ความต้องการในปี 2569 และเสนอแนะให้ คงอัตราการผลิตแพทย์และทันตแพทย์ไว้เท่าเดิม แต่ควรเพิ่มการผลิตพยาบาลวิชาชีพและเภสัชกร โดยเน้นการรับนักเรียนจากพื้นที่ให้มากขึ้นเพื่อให้เมื่อจบแล้วกลับไปทำงานในท้องถิ่นให้คนในชนบทมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอย่าง เพียงพอเพื่อความเท่าเทียมในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต

สรุปการกระจายตัวของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขในประเทศไทย มีแนวโน้มดีขึ้น โดยความแตกต่างของสัดส่วนแพทย์ต่อประชากรระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือลดลงจากประมาณ 8 เท่าในปี 2547 เหลือเพียง ประมาณ 4 เท่าในปี 2558 ดังตารางที่ 10.2

ภาพที่ 8.2 รายงานข้อมูลทรัพยากรบุคลากรบุคคลสาธารณสุข สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2558

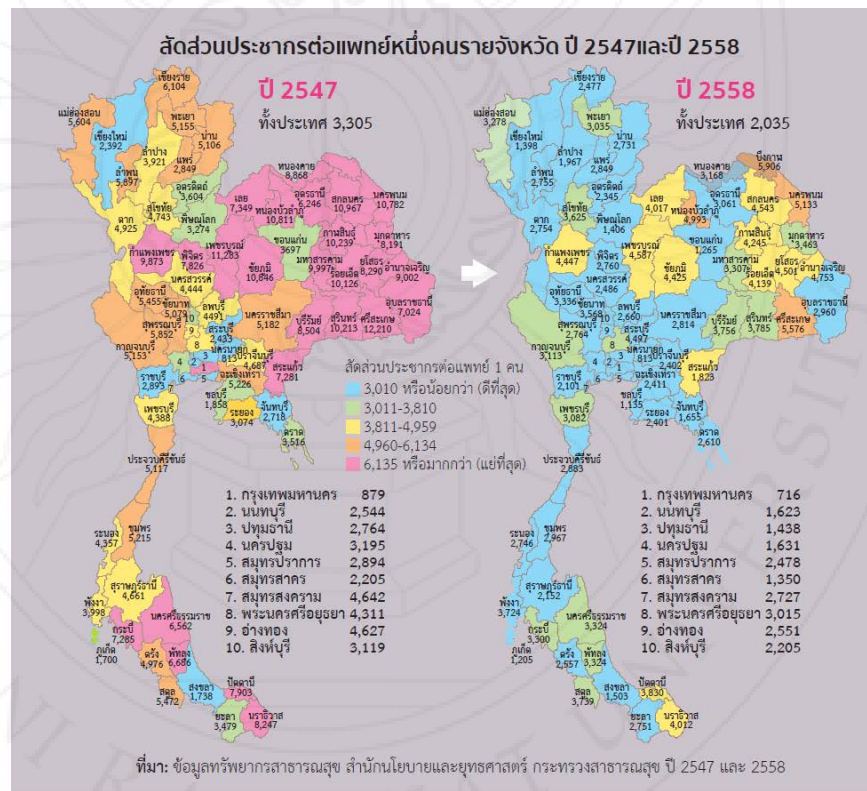
ตารางที่ 8.2 จำนวนบุคลากรทางการแพทย์ตามระดับสถานบริการภายใต้กระทรวงสาธารณสุข

สถานภาพ	โรงพยาบาลศูนย์	โรงพยาบาลทั่วไป	โรงพยาบาลชุมชน	โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ
แพทย์	4,543	3,915	7,539	
ทันตแพทย์	525	939	3,109	
เภสัชกร	1,272	1,788	3,778	
พยาบาลวิชาชีพ	19,856	24,300	37,342	10,1145
พยาบาลเทคนิค	645	737	419	
รวม	26,841	31,679	52,187	10,114

ที่มา: รายงานข้อมูลทรัพยากรบุคลากรบุคคลสาธารณสุข สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2558

จังหวัดที่มีสัดส่วนประชากรต่อแพทย์ที่ต่ำสุด 10 อันดับ ในปี 2558 (จำนวนประชากรต่อแพทย์หนึ่งคน)	
กรุงเทพฯ	716
นครนายก	813
ชลบุรี	1,135
ภูเก็ต	1,205
ขอนแก่น	1,265
สมุทรสาคร	1,350
เชียงใหม่	1,398
พิษณุโลก	1,406
ปทุมธานี	1,438
สงขลา	1,503

จังหวัดที่มีสัดส่วนประชากรต่อแพทย์ที่มากที่สุด 10 อันดับ (จำนวนประชากรต่อแพทย์หนึ่งคน)	
บึงกาฬ	5,906
ศรีสะเกษ	5,576
นครพนม	5,133
หนองบัวลำภู	4,993
อำนาจเจริญ	4,753
เพชรบูรณ์	4,587
สกลนคร	4,543
ยโสธร	4,501
สระแก้ว	4,497
กำแพงเพชร	4,447

ภาพที่ 8.3 สัดส่วนประชากรต่อแพทย์หนึ่งคนรายจังหวัด พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2558

ตารางที่ 8.3 คาดประมาณความต้องการและจำนวนกำลังคนด้านสุขภาพที่จะมีในปี พ.ศ. 2569

	คาดประมาณความต้องการ ปี 2569			คาดประมาณจำนวน กำลังคนที่จะมี ปี 2569
	วิธีที่ 1	วิธีที่ 2	วิธีที่ 3	
1. แพทย์	30,610-37,620	34,913-41,437		62,779
2. พยาบาล	194,205-237,870	215,565		180,992 ¹ -193,048 ²
3. ทันตแพทย์	16,457-20,546	19,677- 20,955	16,557	17,415 (18,675)
4. เภสัชกร	14,020-17,135	47,786-64,700	-	39,913 ³

ที่มา: คณะอนุกรรมการวางแผนกำลังคนด้านสุขภาพในทศวรรษหน้า ภายใต้ คณะกรรมการกำลังคนด้านสุขภาพแห่งชาติ, 2559.
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการวางแผนกำลังคนด้านสุขภาพในอีก 10 ปีข้างหน้า (พ.ศ.2560- 2569)

หมายเหตุ:

แพทย์ วิธีที่ 1 Health demand โดยใช้ Service utilization และคาดการณ์ในอนาคตโดยใช้การเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรที่คิดสัดส่วนอายุ (Age adjusted)

วิธีที่ 2 ในระดับ primary care ใช้จำนวนแพทย์ 6,500 คนตามนโยบาย Primary Care Cluster ที่กำหนดให้แพทย์ในระดับปฐมภูมิเท่ากับ 1:10,000

พยาบาล วิธีที่ 1 Health demand

วิธีที่ 2 ใช้ Health demand ร่วมกับใช้ service target สำหรับผู้ป่วยสูงอายุติดเตียงอยู่ที่บ้านและในชุมชน

1. ใช้ฉกทรรคน์ที่พยาบาลมีอายุงานเฉลี่ย 22 ปี

2. ใช้ฉกทรรคน์ที่มีการธำรงรักษา สามารถให้พยาบาลมีอายุงานเฉลี่ย 25 ปี

ทันตบุคลากร วิธีที่ 1 ใช้ Health demand

วิธีที่ 2 เป็น Mixed method โดยใช้ Health demand ร่วมกับการกำหนดเป้าหมายบริการ (Service target)

วิธีที่ 3 ใช้ Modified population ratio

เภสัชกร

วิธีที่ 1 ใช้ Health demand approach คาดการณ์เฉพาะความต้องการเภสัชกรในสถานบริการเท่านั้น

วิธีที่ 2 คาดการณ์โดยใช้ System dynamic modeling ภายใต้ 2 สถานการณ์คือ กำลังคนที่มีน้อยที่สุดในการส่งมอบบริการภายใต้ระบบบริการสุขภาพปัจจุบัน และกำลังคนที่เพียงพอสำหรับการส่งมอบบริการที่พึงประสงค์ และคิดครอบคลุมเภสัชกรทั้งในสาขา โรงพยาบาล ร้านยา อุตสาหกรรมยา คัดกรองผู้บริโภค และการศึกษา

วิธีที่ 3 การคำนวณอัตราส่วนเภสัชกรต่อประชากรใช้จำนวนเภสัชกรที่ปฏิบัติงานในส่วนของบริการผู้ป่วยเท่านั้น ได้แก่ งานจ่ายยาผู้ป่วยนอกในโรงพยาบาล งานเภสัชกรรมในร้านยา และงานเภสัชกรรมปฐมภูมิ

นอกจากนี้ยังมีโรงพยาบาลในสังกัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในประเทศไทย ที่ได้เปิดบริการประชาชนด้านการแพทย์และสาธารณสุข อย่างน้อย 2 แห่ง ดังที่ผู้เขียนยกเป็นตัวอย่าง 2 แห่งดังนี้

ภาพที่ 8.4 โรงพยาบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต

1. โรงพยาบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต เป็นแห่งแรกของประเทศ ที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต และโครงการพัฒนา คุณภาพระบบบริการสาธารณสุข เปิดทำการเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2554 โรงพยาบาล อบจ. ภูเก็ต เป็นโรงพยาบาลแห่งแรกของไทยที่อยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ตระหนักถึงความเดือดร้อนของประชาชนที่ต้องอาศัยโรงพยาบาลเป็นที่พึ่งยามเจ็บป่วย แต่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดทางการรักษาพยาบาลที่ยังไม่สามารถให้บริการได้อย่างพอเพียง จึงจัดซื้อที่ดินและอาคารโรงพยาบาลพญาไท (เดิม) และปรับปรุงให้เป็นโรงพยาบาลของ อบจ.ภูเก็ต ที่มีมาตรฐานขนาด 190 เตียง รวมเงินทั้งสิ้น 845,010,732 บาท โดยระยะแรกจะเปิดให้บริการ 129 เตียง เปิดให้บริการทั้งผู้ป่วยนอก (OPD) และผู้ป่วยใน (IPD) เปิดให้บริการเต็มรูปแบบจะครอบคลุมถึงการรักษาพยาบาล การส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค ฟื้นฟูสภาพร่างกายเชิงรุกและเชิงรับ โดยมีแพทย์เฉพาะทางสาขาหลัก ได้แก่เวชกรรมทั่วไป อายุรกรรมสูติ-นรีเวช ศัลยกรรมทั่วไป ศัลยกรรมกระดูก กุมารเวชกรรม ไตเทียมและทันตกรรม โดยมีบุคลากรประกอบด้วย แพทย์ 13 อัตรา พยาบาลวิชาชีพ 40 อัตรา ผู้ช่วยพยาบาล 80 อัตรา เภสัชกร 5 อัตรา และพนักงานเจ้าหน้าที่อื่นๆ อีก 148 อัตรา (คมชัดลึก, ออนไลน์)

2. โรงพยาบาลเทศบาลนครอุดรธานี ก่อสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555-2557 โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนการก่อสร้างจากเทศบาลนครอุดรธานีและกองทุนส่งเสริมกิจการเทศบาล ด้วยงบประมาณในการก่อสร้าง 140 ล้านบาท นายกเทศบาลนครอุดรธานี กล่าวว่า จากความคิดที่ว่าจะมีการยกระดับของศูนย์บริการสาธารณสุขให้เป็น รพ.สต.บวกกับความแออัดในโรงพยาบาลของรัฐที่ผู้ป่วยต้องใช้เวลาอนานกว่าจะได้รับการตรวจรักษา จึงเป็นโจทย์ที่ทำให้ทนายการทำงานของฝ่ายการเมือง ที่วันนี้นางของเทศบาลไม่ใช่แค่งานก่อสร้างถนน อาคารอีกต่อไป งานด้านสาธารณสุขก็เป็นงานอีกบทบาทหนึ่งของเทศบาลที่เราจะต้องทำให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความพึงพอใจมากที่สุด โรงพยาบาลเทศบาลนครอุดรธานี เปิดให้บริการประชาชนมาเป็นเวลา 3 ปีมาแล้ว มีแพทย์ในสังกัดเทศบาล 1 คน และแต่ในละวันจะมีแพทย์สลับหมุนเวียนกันไป มีพยาบาล 17 คน นักวิชาการสาธารณสุข 15 คน ทันตแพทย์ 3 คน ทันตภิบาล 2 คน เภสัชกร 6 คน หากรวมเจ้าหน้าที่ทั้งหมดจะมีประมาณ 100 คน เปิดให้บริการรักษาโรคทั่วไป ส่งเสริมและป้องกันโรค ฉีดวัคซีน เต้ามะเร็งเต้านม คัดกรองโรคต่างๆ และงานทันตกรรม และที่มีเพิ่มเติมขึ้นมาคือ งานห้องปฏิบัติการตรวจเลือด แพทย์แผนจีน กายภาพบำบัด และมีศูนย์ฟอกไต ที่สามารถให้บริการผู้ป่วยได้ถึงวันละ 72 คน การตรวจวินิจฉัยด้วยเครื่องเอกซเรย์คอมพิวเตอร์ (CT Scan) และเครื่องเอกซเรย์คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (MRI) ผลจากการดำเนินงานพบว่า ประชาชนให้ความรู้สึกดี มีบริการที่รวดเร็ว สามารถช่วยลดความแออัดในโรงพยาบาลอุดรได้ คาดว่าในอนาคต รพ.เทศบาลนครอุดรธานี จะสามารถเปิดให้บริการผู้ป่วยในเป็นโรงพยาบาลขนาด 300 เตียงในอนาคต ซึ่งขณะนี้จะต้องมีการเตรียมความพร้อมด้านศักยภาพบุคลากรให้เรียบร้อยก่อน และจะมีการต่อยอดโครงการผู้สูงอายุ เป็นศูนย์ผู้สูงอายุ มีกิจกรรมเพิ่มความสุขเป็นทางเลือกใหม่ให้กับผู้สูงอายุ และทางเทศบาลอุดรมีความคาดหวังว่าในอนาคตจะสามารถพัฒนาเป็นเมืองสุขภาพได้เช่นกัน (อิทธิพนธ์ ตรีวัฒนสุวรรณ, 2559: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 8.5 โรงพยาบาลเทศบาลนครอุดรธานี

ผลของการเปลี่ยนแปลงประชากรต่อการเมืองและการปกครอง

การเมืองและการปกครอง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในหน่วยสังคม ตั้งแต่หน่วยสังคมที่เล็กที่สุด คือ 2 คน จนถึงหน่วยสังคมที่ใหญ่ที่สุด ที่เรารู้กันในขณะนี้คือ สังคมโลก การเมืองการปกครองจะมีไม่ได้หากปราศจากประชากร ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับประชากรจึงเป็นความจริงที่จะปฏิเสธไม่ได้ เพราะประชากรเป็นต้นเหตุของทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับการเมืองและการปกครองทั้งสิ้น กล่าวคือหากประชากรมีการเปลี่ยนแปลงไปย่อมทำให้การเมืองและการปกครองเปลี่ยนแปลงไปตามจำนวนและ คุณภาพของประชากรของสังคมนั้นๆ

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงประชากรต่อการเมืองการปกครองภายในประเทศ กล่าวคือ จำนวนหรือขนาดประชากรมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครอง ภายในประเทศหลายด้านเช่น

1. การบริหารและการจัดการ เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้นทั้งขนาดและความหนาแน่น และมีความแตกต่างกันในอาณาเขตที่จำกัดแล้ว องค์กรทางการเมืองต้องรับผิดชอบการจัดการที่เพียงพอต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นของประชากร เช่น การจัดหาบริการด้านสาธารณสุข ปลอดภัย, สาธารณูปการ เป็นต้น และสร้างกฎระเบียบเพื่อเป็นแนวปฏิบัติในสังคมนั้น เช่น ออกกฎหมายเพื่อควบคุม เป็นต้น

2. การเพิ่มประชากรและการมีตัวแทนในทางการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย ซึ่งการมีตัวแทนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะประชาชนสามารถบอกความต้องการและความคิดเห็นได้โดยตรง การเพิ่มประชากรนั้นย่อมมีผลกระทบต่อการกำหนดอัตราส่วนการมีตัวแทนในทางการเมืองทุกระดับ ซึ่งสามารถจำแนกได้ คือ ด้านปริมาณ เป็นต้นว่า จำนวน ส.ส. ส.ว. จำนวนงบประมาณ เจ้าหน้าที่ และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ และด้านคุณภาพ ทั้งพรรคการเมือง และผู้ลงรับสมัคร

3. ความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐบาล การเพิ่มขึ้นของประชากรบนความหลากหลายทางด้านองค์ประกอบที่แตกต่าง และการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว แต่ด้วยคุณภาพย่อมจะนำไปสู่ปัญหาและความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับประชาชน และประชาชนกับรัฐบาล เช่น กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ และกลุ่มแนวร่วมของพันธมิตร เป็นต้น ปัญหาอาจมาจากองค์ประกอบทางด้านการศึกษา ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ขัดเกลาทางความคิด การวิเคราะห์ปัญหา การใช้เหตุผลในการตัดสินใจ ตลอดจนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์พัฒนาหรือทำลายต่อระบบและโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ในด้านการลงทุนจากต่างประเทศที่จะลดลงไปหรือไม่มีเลยเพราะความมั่นคงทางการเมืองไม่มีหรือมีน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่จะมีการนัดหยุดงานบ่อยๆ มีการประท้วงเรียกร้องสิทธิต่างๆ มีการปฏิวัติ การจลาจล หรือการยึดทรัพย์สินของเอกชนไปเป็นของรัฐ

4. ผลกระทบด้านพรมแดนและการอพยพ เพราะพรมแดนเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ เช่นเดียวกับประชากร รัฐจึงมีหน้าที่จะต้องปกป้องอำนาจอธิปไตยและพื้นที่และประชากรของรัฐ ยกตัวอย่างปัญหาพรมแดน เมื่อมีการเพิ่มประชากรหรือมีการย้ายถิ่นเนื่องจากปัญหาภายในย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศข้างเคียง เช่น ผู้อพยพชาวพม่า หรือชาวลาว มายังประเทศไทย เป็นต้น

5. นโยบายประชากร การเปลี่ยนแปลงประชากรจะมีผลกระทบต่อนโยบายประชากรของประเทศเช่นกัน ประเทศที่จะมีประชากรน้อย อาจจะมีนโยบายส่งเสริมการเกิดด้วยวิธีต่างๆ ในขณะที่ประเทศที่มีประชากรเพิ่มมากขึ้นต้องมีนโยบายลดการเกิดให้น้อยลงและเน้นในด้านคุณภาพของประชากรเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ นโยบายประชากรของประเทศจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับภาวะของประชากรของประเทศเป็นประการสำคัญ (เกรียงไกร ฐะพันธ์, 2556: 25)

นอกจากนี้ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรทางด้านขนาด ความหนาแน่น การกระจายตัว โครงสร้าง และองค์ประกอบของประชากรที่ไม่สมดุลกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมย่อมก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองการปกครองทั้งในประเทศและต่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทุกๆด้าน ทุกระดับในสังคมมักจะเกี่ยวกับการเมืองการปกครองอยู่เสมอ เพราะประชากรทุกคนมีความต้องการปัจจัยพื้นฐานทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน เมื่อประชากรเข้ามาร่วมกันความต้องการด้านปัจจัยต่างๆย่อมมีมากขึ้น รัฐจะต้องมีการบริหารจัดการตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของประชากรให้เพียงพอ ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในทุกๆ ด้าน ย่อมจะเกี่ยวข้องกับการเมืองตลอดเวลา

สรุปผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของประชากรมีผลกระทบหลายด้านทั้งทางด้านโครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ การเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพราะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะของประชากรได้แก่ ภาวะเจริญพันธุ์ ภาวะการตาย และภาวะการย้ายถิ่น ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงขนาดประชากร การกระจายตัวของประชากร ความหนาแน่นของประชากร และองค์ประกอบของประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ผลกระทบต่างๆ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงประชานั้นทุกคนในสังคมต้องได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน และจะต้องมีส่วนช่วยกันป้องกันและแก้ไขในฐานะพลเมืองดีของสังคม และช่วยกันพัฒนาให้ผลกระทบและปัญหาต่างๆ ให้ดีขึ้นเพื่อจะยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นต่อไปอย่างสมดุลและยั่งยืน

ปัญหาประชากร

ความหมายของปัญหาสังคม

ผู้เขียนได้ศึกษาความหมายของคำว่า “ปัญหาสังคม” จากนักวิชาการอย่างหลากหลาย คือ พัทธา สายหู (2526) ให้ความหมายปัญหาสังคมหมายถึง สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมรู้สึกเดือดร้อน เพราะปรากฏการณ์นั้นต้องการและพยายามหาทางแก้ไขจัด ปรากฏการณ์ที่ไม่พึงปรารถนานั้น ส่วนประสาท หลักศิลา (2529) ให้ความหมายปัญหาสังคม หมายถึง ภาวะหรือสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อคนจำนวนหนึ่งและเป็นจำนวนมาก พอที่จะคิดว่าไม่อาจทนอยู่ในสภาพ เช่นนั้นได้ตลอดไปต้องมีการ เปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาร่วมกัน ในขณะที่ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540) ได้ให้ความหมายปัญหาสังคม คือ สถานการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่สอดคล้อง กับค่านิยมของคนเป็นจำนวนมากของกลุ่ม หรือของสังคมหนึ่ง จนเป็นเหตุให้ตกลงใจที่จะกระทำการแก้ไข สถานการณ์นั้นเมื่อ ตระหนักว่าอยู่ในวิสัยที่จะทำได้ อีกทั้ง สุจรรยา จันทศิริ (2560) ให้ความหมายของปัญหาสังคมว่า สถานการณ์ที่ยอมรับกันว่าไม่เป็นสิ่งที่พึงประสงค์ปรารถนา เบี่ยงเบนไปจากสภาวะปกติและด้วยความเพียรพยายามของกลุ่มย่อย แต่เชื่อว่าปัญหาสังคมสามารถ ดำเนินการแก้ไขได้โดยกระทำการบางสิ่งบางอย่างลงไป และ Weinberg (1958) ปัญหาสังคมเป็น สภาวะการณ์และพฤติกรรมบางอย่างที่สมาชิกในสังคมพิจารณาว่าเป็นอุปสรรคควรแก่การขัดขวางมิ ให้เกิดขึ้นระดับแห่งความริบดวงที่ ต้องดำเนินการแก้ไขขึ้นอยู่กับการนิยามของชุมชนว่าเป็นเรื่อง คุกคามทำอันตรายต่อชุมชนอย่างแท้จริงจะสามารถดำเนินการแก้ไขโดยการวางแผนและใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์

สรุปปัญหาสังคมหมายถึง สถานการณ์ที่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ไม่ถูกต้องและเกิด ต่อเนื่องกันมานานขาดการแก้ไขให้ดีขึ้นหรือพยายามแก้ไขแล้วแต่ทำได้ยากลำบากไม่ได้หมดไป อย่างง่าย ๆ และมีความพยายามที่จะหาวิธีแก้ไขต่อไป

สาเหตุของปัญหาสังคม

สุพัตรา สุภาพ (2549) กล่าวว่า นักสังคมวิทยาเองต่างก็มีความเห็นต่างๆ กันว่า อะไรเป็น สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม ความเห็นเหล่านี้มีทั้งเหมือนกันและต่างกัน ในการหาสาเหตุของ ปัญหาสังคมเราอาจจะมองเปรียบเทียบกับสาเหตุของโรคต่างๆ ได้ เช่น การหาสาเหตุของโรค มาลาเรีย ซึ่งมีผู้สรุปออกมาหลายอย่าง เช่น เกิดจากยุงที่นำเชื้อมามีแหล่งเพาะเชื้ออยู่มากหรือ รัฐบาลไม่สามารถจะกำจัดแหล่งเหล่านี้ ส่วนในวงการแพทย์ก็ลงความเห็นว่าเป็นเกิดจากเชื้อโรค เป็นต้น สาเหตุของโรคต่างๆ ที่กล่าวมาถูกต้องด้วยกันทั้งนั้นและต่างก็มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ และผลที่ได้ก็คือโรคมาลาเรียนั่นเอง

การหาสาเหตุปัญหาสังคมก็เช่นเดียวกันจะเห็นว่าปัญหาหลายอย่างที่มีส่วนสัมพันธ์กันแต่ บางครั้งก็มองไม่เห็นชัดหรือทราบได้แน่นอน ดังนั้น การจะเข้าใจถึงปัญหาสังคมจะสนใจเฉพาะสาเหตุ ใดสาเหตุหนึ่งโดยเฉพาะไม่ได้ ต้องตรวจสอบสาเหตุในหลายๆ ด้าน เพราะอาจมีสาเหตุหลายอย่าง เกี่ยวโยงกันจนทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ การพิจารณาสาเหตุปัญหาของสังคม อาจพิจารณาได้ 3 ทางด้วยกัน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) 2) การเสียระเบียบหรือความไม่

เป็นระเบียบในสังคม (Social Disorganization) และ 3) บุคลิกภาพ (Personality) หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ดังรายละเอียด ดังนี้

1. ลักษณะของปัญหาสังคมที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) มีดังนี้ การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม การเพิ่มประชากร การอพยพ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว ย่อมก่อให้เกิดปัญหา และการเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานของสังคม

2. ลักษณะของปัญหาสังคมที่สืบเนื่องมาจากความไม่เป็นระเบียบของสังคม คือ ความไม่เป็นระเบียบของสังคม หมายถึง ภาวะที่สังคมหรือสถาบันพื้นฐานทางสังคม ไม่สามารถจะควบคุมสมาชิกของสังคมให้ปฏิบัติตามระเบียบ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาสังคมที่สำคัญ 5 ประการ กล่าวคือ 1) ความล้มเหลวของกลุ่มจารีตประเพณีหรือสถาบันพื้นฐาน 2) ผลประโยชน์ของกลุ่มชนขัดกัน 3) หน้าที่ตามสถานภาพและบทบาทที่ขัดแย้งกัน 4) ความผิดพลาดในการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบแผนของสังคม สถาบันหรือหน้าที่ และ 5) ความขัดแย้งระหว่างกฎเกณฑ์กับความมุ่งหวัง กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สังคมกำหนดไว้ ให้ประชาชนในสังคมปฏิบัติตาม

3. ลักษณะของปัญหาสังคมที่สืบเนื่องมาจากพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม คือ พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคมเป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับและไม่อาจทนได้ สังคมเห็นว่าเป็นความรับผิดชอบของสังคมและมีผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนร่วม เช่น ผู้เสพติดให้โทษ การที่คนเรามีพฤติกรรมเบี่ยงเบนนั้น เกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น ปัจจัยทางชีววิทยา (Biological Factor) ปัจจัยทางจิต (Mental factor) ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Factor) ปัจจัยค่านิยมทางสังคม (Social Value) ปัจจัยโครงสร้างทางสังคม (Social Structure Factor) เป็นต้น

ปัญหาประชากรไทยในปัจจุบัน

1. คุณภาพการศึกษา คุณภาพการศึกษา ได้แก่ปัญหาการไม่รู้หนังสือ ขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ ปัญหาทางการศึกษาของไทยที่ถือได้ว่าเป็น อุปสรรคขัดขวางต่อการพัฒนาคุณภาพประชากรมากที่สุด คือ ปัญหาความเสมอภาคทางการศึกษา

2. การว่างงาน การว่างงานก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม แหล่งชุมชนแออัด

3. การอพยพย้ายถิ่นของคนในชนบทเข้าสู่เมืองทำให้เกิดปัญหาชุมชนเมือง การอพยพย้ายถิ่นของคนในชนบทเข้าสู่เมืองมีสาเหตุจากฝนแล้ง ผลผลิตราคา ตกต่ำ ฯลฯ ส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น ชุมชนแออัด การจราจร เป็นต้น ซึ่งยกเว้นปัญหาการขาดแคลนสาธารณสุขไปภาค

4. ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ปัญหาด้านสุขภาพอนามัยมีสาเหตุมาจากการขาดความรู้บริการด้านอนามัยและสาธารณสุขของรัฐไม่เพียงพอ พื้นฐานในปัญหาด้านสาธารณสุขและอนามัยของประเทศไทย คือ ความยากจนและขาดการศึกษาของประชาชน

การแก้ไขปัญหาประชากร

ปัญหาประชากรเกิดที่ประชากรต้องแก้ไขที่ประชากร ดังนั้นการแก้ไขมีหลากหลายวิธีทั้ง มาตรการแบบสมัครใจและแบบบังคับทางกฎหมาย แต่ถ้าทุกฝ่ายช่วยกันก็สามารถที่จะลดปัญหา ประชากรได้มีประสิทธิภาพมากกว่า ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาประชากร ดังต่อไปนี้

1. การปรับปรุงสภาพแวดล้อม โดยจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ จัดการสุขาภิบาล สิ่งแวดล้อมเพื่อลดปัญหามลพิษต่างๆ เช่น อากาศเสีย น้ำเสีย เสียงดัง ขยะมูลฝอย และสิ่งปฏิกูล
2. เน้นกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพให้มากขึ้น ปัจจุบันภาครัฐได้มีการส่งเสริมสุขภาพมากกว่าแต่ก่อน เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนออกกำลังกายเป็นประจำ ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักเลือกบริโภค อาหาร และควบคุมในเรื่องของอาหารที่เป็นพิษภัยต่อสุขภาพ เพราะการป้องกันนั้นดีกว่าการแก้ไข ถ้าประชาชนรู้จักดูแลรักษาสุขภาพของตนเองให้ดี ก็จะลดความเจ็บป่วยและอุบัติเหตุต่างๆ ได้ เป็นต้น
3. จัดสวัสดิการในการรักษาพยาบาลแก่ผู้ที่ยากจนหรือผู้ที่ด้อยโอกาส เป็นการเปิดโอกาส ให้ผู้ที่ยากจนหรือด้อยโอกาสมีโอกาสเข้ารับการรักษาพยาบาลกับ สถานพยาบาลของรัฐและของ เอกชนบางแห่งที่เข้าร่วมโครงการ
4. เพิ่มงบประมาณด้านสาธารณสุข โดยเพิ่มทั้งด้านการชื้อยา เครื่องมือแพทย์ เวชภัณฑ์ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ การสร้างสถานพยาบาลต่างๆ และการผลิตบุคลากรทางการแพทย์ ซึ่งได้มีการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาสุขภาพฉบับที่ 9 ว่าควรจะมีอัตราส่วนของบุคลากรทางการแพทย์ต่อ ประชากรในชนบทไม่เกิน 1 ต่อ 6,000 คน เมื่อสิ้นแผน
5. ต้องกระจายบุคลากรทางการแพทย์ให้ทั่วถึง ปัจจุบันในตัวเมืองมีอัตราของแพทย์มากกว่าใน ชนบท ควรมีการให้แรงจูงใจแก่แพทย์และบุคลากรทางการแพทย์ที่ทำงานในชนบท เช่น ค่าตอบแทน สวัสดิการ เป็นต้น เพราะแพทย์ที่อยู่ในชนบทมีโอกาสที่จะหารายได้ได้น้อยกว่าแพทย์ที่อยู่ในตัวเมือง
6. การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของประชาชน ต้องให้การศึกษาแก่ประชาชนและ ส่งเสริมให้ประชาชนลดพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ มีสุขนิสัยและสุขปฏิบัติที่ดี ในเรื่องนี้ถ้าทำได้ดีก็จะ ช่วยแก้ไขปัญหาสุขภาพได้อย่างมาก

สรุปปัญหาประชากรคือปัญหาที่เกี่ยวกับประชากรโดยเฉพาะประชากรที่มีจำนวนมากขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตประชากรก็ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเพราะประชากรก็อยู่ในโครงสร้างของสังคมนั่นเอง ปัญหาที่เกี่ยวกับ ประชากรมีหลายอย่าง อาทิ คุณภาพการศึกษาต่ำทำให้ประชากรขาดความรู้โดยเฉพาะการอ่าน ไม่ออกเขียนไม่ได้ ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญของการศึกษาชาติ การว่างงานของประชากรการอพยพ ย้ายถิ่นเนื่องจากมีข้อจำกัดหลายอย่างในถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมจำทำให้ต้องอพยพย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น เพราะปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นแรงกระตุ้น ตลอดจนปัญหาด้านสุขภาพโรคภัยไข้เจ็บของประชากร แนวทางแก้ไขที่ดีที่สุดคือส่งเสริมการศึกษาของประชากรอย่างจริงจังจริงเพื่อจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยน ทัศนคติ พฤติกรรม สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ ต่อไป

นโยบายประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

นโยบายประชากรคืออะไร

คำว่า “นโยบาย” (Policy) หมายถึง กลุ่มวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย (Goal) รวมทั้งวิธีการ (Mean) หรือมาตรการที่ใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น ส่วนคำว่า นโยบายประชากร (Population Policy) ในความหมายที่กว้างที่สุด หมายถึง นโยบายใดๆ ที่เกี่ยวกับสวัสดิการของประชากรในชาติ โดย ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543: 311) ได้กล่าวว่า นโยบายประชากร คือ ถ้อยแถลงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายทางประชากร และ ยังผลต่อแนวโน้มของประชากรเพื่อความอยู่รอดของประชากรในประเทศ และเพื่อช่วยเหลือในด้านสวัสดิการต่างๆ แก่ประชาชน กล่าวคือ เป็นมาตรการและโครงการที่รัฐบาลกำหนดขึ้น เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากร ขนาดประชากร การเพิ่มประชากร และการกระจายประชากรในแนวทางที่พึงปรารถนา โดยหวังที่จะปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ สวัสดิการ และคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ของประชากร (ทัศนีย์ ทองสว่าง, 2544: 140)

ดังนั้น นโยบายประชากร หมายถึง มาตรการและโครงการที่กำหนดขึ้น เพื่อส่งผลให้บรรลุเป้าหมายในด้านการเปลี่ยนแปลงขนาดของประชากร การเพิ่มของประชากร การกระจายตัวของประชากรและคุณลักษณะของประชากร โดยหวังผลในเชิงเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ภาวะประชากร และด้านอื่นๆ

สำหรับเป้าหมายของนโยบายของประชากร อยู่ที่การปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ สวัสดิการและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชน จึงจำเป็นต้องรวมอยู่ในนโยบายพัฒนาประเทศโดยรวม และจะต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนโยบายประชากร เป็นผลมาจากการพิจารณาองค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน ดังต่อไปนี้ 1) การเปลี่ยนแปลงประชากรที่เป็นมาในอดีต สภาวะประชากรปัจจุบัน รวมถึงสภาวะประชากรที่ต้องให้เกิดขึ้นในอนาคต 2) ปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรที่ประเทศมีอยู่ 3) ระดับของวิทยาการ (Technology) ที่สังคมนั้นมีอยู่ รวมทั้งขีดความสามารถในการจัดการองค์การทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และ 4) เป้าหมาย คือ อุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของสังคมนั้นๆ

เนื่องจากปัญหาประชากรเป็นปัญหาสำคัญระดับชาติ และเป็นปัญหาจากพฤติกรรมของประชากรโดยรวม ดังนั้นการแก้ไขปัญหาประชากรจึงเป็นภาระหน้าที่ของรัฐในการกำหนดนโยบาย เป้าหมาย และมาตรการต่างๆ และจูงใจให้ประชาชนมีการประพฤติปฏิบัติ อันจะมีผลไปสู่การร่วมมือกันแก้ไขปัญหาประชากรของชาติให้บรรลุผล

แนวทางที่รัฐบาลไทยได้ดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาประชากรของประเทศ ได้กำหนดไว้ในนโยบายและแผนงานด้านประชากร ซึ่งรวมอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยปรากฏชัดเจนตั้งแต่ฉบับที่ 3 เป็นต้นมา มีการกำหนดนโยบายด้านการวางแผนครอบครัว นโยบายและแผนงานประชากรศึกษา การพัฒนาคุณภาพประชากรและการกระจายตัวประชากรอย่างไรก็ดีในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และ 2 ก็ได้มีการระบุถึงเป้าหมายและวิธีการในการพัฒนาคุณภาพของประชากรในด้านอื่นๆ ไว้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากนโยบายและแผนงานที่กำหนดไว้ในแต่ละแผน ดังนี้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะ 2 (พ.ศ. 2507-2509)

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 นี้ มิได้ระบุเป็นนโยบายเกี่ยวกับประชากรไว้โดยตรง แต่ก็มีโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพของประชากร โดยเฉพาะในเรื่องการประชาสงเคราะห์ ซึ่งรวมโครงการที่เกี่ยวข้องกับการกระจายประชากรไว้ด้วย ดังนี้

1. โครงการอาคารสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย บริเวณถนนดินแดง
2. โครงการสงเคราะห์เด็กและบุคคลวัยรุ่น ที่กรุงเทพฯ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้
3. โครงการส่งเสริมอาชีพและคุ้มครองแรงงาน จัดฝึกอาชีพและสร้างแรงงานฝีมือ
4. โครงการสงเคราะห์บุคคลบางประเภท
5. โครงการสงเคราะห์คนชรา คนพิการ และ ทูพพลภาพ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514)

แผนพัฒนาฯ ฉบับ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า เห็นความสำคัญของการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางแผนการศึกษา ให้สอดคล้องกับความต้องการด้านกำลังคน โดยมีเป้าหมายของการพัฒนากำลังคนที่สำคัญ คือ

1. จัดการให้มีงานทำอย่างเพียงพอกับจำนวนประชากรวัยทำงาน
2. ส่งเสริมให้ประชากรในชนบทมีงานทำอย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น
3. พัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพสูง เหมาะสมกับความต้องการที่เกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ในด้านการกระจายตัวประชากร ถึงแม้ว่าจะไม่เด่นชัด แต่ก็มีนโยบาย “พัฒนาส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น” ซึ่งเป็นนโยบายที่สำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ นั่นคือ การกระจายความเจริญออกไปในท้องถิ่นชนบทต่างๆ ให้มากที่สุด และมีนโยบาย “ส่งเสริมการมีงานทำในชนบท” เพื่อไม่ให้ประชาชนย้ายออกจากหมู่บ้านในฤดูว่างงาน เพื่อหางานทำในย่านชุมชน

จากการวิเคราะห์แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ซึ่ให้เห็นว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการมีงานทำ และการเปลี่ยนแปลงในระบบการมีงานทำหลายประการ กิจกรรมที่มีใช้เกษตรกรรมมีเพิ่มขึ้น และเห็นว่าปัญหาสำคัญในการพัฒนา ได้แก่ การขาดแคลนกำลังคนประเภทวิชาซีพและวิชาการ กำลังคนระดับกลางประเภทช่างฝีมือ

ประชากรทั้งประเทศในปีเริ่มแผน (พ.ศ. 2510) มี 33.2 ล้านคน จนถึงปีสิ้นสุดของแผน (พ.ศ. 2514) มีประชากร 39.2 ล้านคน โดยเพิ่มขึ้นปีละ 3.3 % ในแผนนี้ยังไม่มีนโยบายชะลอการเกิด หรือการลดการเพิ่มประชากรแต่อย่างใด (นิศารัตน์ ศิลปเดช, 2540)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 มีนโยบายระบุไว้ชัดเจนว่า “... ลดอัตราเพิ่มประชากร โดยรัฐให้ความช่วยเหลือในด้านการวางแผนครอบครัวแก่ประชาชนทั่วไป ตามความสมัครใจ เพื่อให้ขนาดของครอบครัวสอดคล้องกับรายได้ ซึ่งจะทำให้ฐานะความเป็นอยู่รวมทั้งคุณภาพของแรงงานของประเทศดีขึ้น...”

ดังนั้น รัฐบาลจึงได้จัดให้มีโครงการวางแผนครอบครัวขึ้น โดยรวมกันดำเนินงานทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน มีเป้าหมายเพื่อลดอัตราเพิ่มประชากรจากร้อยละ 3.0 ในปี 2515 ให้เหลือร้อยละ 2.5 ในปี 2519

ในด้านการพัฒนาคุณภาพประชากร ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 มีวัตถุประสงค์ที่จะเพิ่มโอกาสให้มีความรู้และยกระดับรายได้ของประชาชน โดยเฉพาะเกษตรกรและคนงานให้สูงขึ้น ป้องกันและแก้ไขปัญหาของสังคมอันเกิดจากการขยายตัวของประชากร และการอพยพเข้าสู่เมือง เพิ่มการสอนและอบรมด้านศาสนาและศีลธรรมจรรยาในโรงเรียน นอกจากนี้ยังส่งเสริมการศึกษาของประชากรเป็นอย่างมาก โดยจัดสรรงบประมาณการศึกษาสูงเป็นประวัติการณ์ คือ จัดไว้เป็นอันดับแรก คิดเป็นร้อยละ 3 2.89 ของงบประมาณทั้งหมด

ในด้านการกระจายตัวของประชากร ในแผนนี้ยังมีได้ระบุไว้เด่นชัด แต่มีโครงการที่อาจจัดเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานในด้านการกระจายตัวของประชากร คือ

1. ควบคุมการทำงานของคนต่างด้าวอย่างเป็นธรรม
2. เร่งรัดพัฒนาชนบท และส่งเสริมการจ้างงานในท้องถิ่น และจากการประเมินผล

ปรากฏว่า การลดอัตราเพิ่มประชากร จากร้อยละ 3.1 ในปี 2514 ให้เหลือ ร้อยละ 2.6 ในปี 2519 นั้น นับว่าได้ผลสำเร็จพอสมควร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2515)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ได้กำหนดให้นโยบายประชากรเป็นวัตถุประสงค์หลักของแผน ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้ คือ

“...(3) เพื่อลดอัตราเพิ่มและปรับปรุงคุณภาพของประชากร ตลอดทั้งการเพิ่มการจ้างงานในประเทศ...”

กล่าวได้ว่า แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ มุ่งลดอัตราเพิ่มและปรับปรุงคุณภาพของประชากรให้สอดคล้องกับความต้องการคนในระยะยาว ขณะเดียวกันก็เน้นถึงการที่จะส่งเสริมการสร้างงานให้สอดคล้องกับการเพิ่มขึ้นของกำลังแรงงานของประเทศอีกด้วย

ในแผนฉบับนี้ กำหนดให้อัตราการเพิ่มของประชากรลดลงจากร้อยละ 2.6 ในปี 2519 ให้เหลือเพียงร้อยละ 2.1 ในปี 2524 จำนวนประชากรไทยในปีที่เริ่มแผน เมื่อ พ.ศ. 2519 มีอยู่ 43 ล้านคน และได้กำหนดว่า จะให้เพิ่มเป็น 48 ล้านคน ในปลายปี 2524 ในอัตราเพิ่มเฉลี่ยประมาณร้อยละ 2.3 ต่อปี ในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ส่งเสริมการกระจายรายได้ให้เป็นธรรมยิ่งขึ้น โดยมุ่งพัฒนาภูมิภาคและท้องถิ่นชนบท โดยเฉพาะได้มุ่งเน้นกลุ่มประชากรที่ยากจนเป็นหลัก แผนการพัฒนาการศึกษาของประชาชน โดย ได้จัดสรรงบประมาณ

พัฒนาการศึกษา ถึงร้อยละ 37.8 ของงบประมาณทั้งหมด ในด้านการกระจายประชากร มีนโยบายพัฒนาเมืองหลักขึ้นในส่วนภูมิภาคเพื่อสกัดกั้นการอพยพของประชากรเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ และชะลอการขยายตัวของกรุงเทพมหานครให้อยู่ในขนาดที่เหมาะสมเพื่อลดความแออัด

นอกจากนั้น ยังเน้นการกระจายการลงทุนด้านการบริการขั้นพื้นฐานของรัฐไปสู่ท้องถิ่นชนบทและพื้นที่ที่ล้าหลังในภาคต่างๆ เพื่อยกระดับการครองชีพให้ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2520)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529)

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ได้กำหนดเป็น “แผนประชากร” ขึ้นไว้อย่างชัดเจน ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจด้านวางแผนประชากร โดยเฉพาะขึ้น เพื่อวางนโยบายและแผนงานเกี่ยวกับประชากร

จากการประเมินผลการดำเนินงานในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ผมว่า ภาวะการเจริญพันธุ์ของประชากรไทยลดลงอย่างรวดเร็ว และคาดว่าจะสามารถลดอัตราเพิ่มได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ส่วนด้านการกระจายการย้ายถิ่น รายการพัฒนาคุณภาพของประชากรยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้กำหนดนโยบายเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานไว้ดังนี้

1. ลดอัตราเพิ่มประชากรลง ให้เหลือประมาณร้อยละ 1.5 ในปลายปีสุดท้ายของแผน (พ.ศ. 2529) ซึ่งคาดว่าจะมีประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 52.1 ล้านคน
 2. การพัฒนาการกระจายตัวประชากร และการตั้งถิ่นฐาน กำหนดไว้ว่า
 - 2.1 ให้กระจายประชากรทั้งในเมืองและชนบทสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจโอกาสการมีงานทำ และความมั่นคงของประเทศ
 - 2.2 ให้การกระจายประชากรในเมืองสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาเมือง และให้เกิดความสมดุลกับระบบนิเวศ
 - 2.3 ส่งเสริมการกระจายประชากร ให้มีรูปแบบที่จะช่วยเร่งรัดพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครองท้องถิ่น
 3. การพัฒนาคุณภาพประชากร กำหนดไว้ ดังนี้
 - 3.1 พัฒนาคุณภาพในการดำรงชีวิตให้ประชากรคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีวินัย มีความรับผิดชอบต่อตัวเองและสังคม ฯลฯ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของประเทศ
 - 3.2 พัฒนาคุณภาพทางร่างกาย ให้มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์
 - 3.3 พัฒนาคุณภาพทางจิตใจ ให้มีสุขภาพจิตใจที่ดี มีคุณธรรมและจริยธรรม
- เมื่อกล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับนโยบายประชากรของประเทศ ตั้งแต่อดีตจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 จะเห็นลักษณะสำคัญดังนี้ คือในอดีตไม่ปรากฏชัดเจนในรูปของนโยบาย แต่มีการปฏิบัติในเชิงนโยบายอยู่ นโยบายค่อยๆ เริ่มปรากฏชัดขึ้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (2504 - 2509) แต่เน้นในด้านคุณภาพประชากร ส่วนนโยบายด้านการลดอัตราเพิ่มปรากฏชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (2515 - 2519) แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เป็นแผนที่มี

นโยบายประชากรชัดเจนที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2525)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534)

นโยบายและเป้าหมายประชากรแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ประกอบด้วยนโยบายประชากร 3 ด้านคือ 1) การลดอัตราเพิ่มประชากร 2) การพัฒนาคุณภาพประชากร และ 3) การกระจายตัวประชากรและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์

1. การลดอัตราเพิ่มประชากร

นโยบายด้านนี้ประกอบด้วยมาตรการหลายด้านด้วยกัน คือ การส่งเสริมการวางแผนครอบครัว การส่งเสริมประชากรศึกษา การปรับปรุงกฎหมาย และการให้สิ่งจูงใจซึ่งมาตรการเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีหน่วยงานหลักรับผิดชอบ ประเมินผล และติดตามความก้าวหน้าอยู่แล้ว นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติผู้ประสานงานร่วมรับผิดชอบอยู่ด้วย ส่วนเป้าหมายด้านอัตราเกิด อัตราตาย อัตราเพิ่ม และอัตราเจริญพันธุ์นั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะเป็นศูนย์รวมในการดำเนินการประเมินผล โดยมีแนวทางการดำเนินการใน 3 วิธีดังต่อไปนี้

1.1 ใช้วิธีการสำรวจ 2 ครั้ง เพื่อหาระดับอัตราเกิด อัตราการตาย และอัตราการเจริญพันธุ์ รวมตลอดจนลักษณะทางประชากรอื่นๆที่จำเป็น การสำรวจครั้งแรกจะทำในปี 2532 และครั้งที่ 2 จะทำในปี 2534 โดยให้ทราบผลเบื้องต้นภายในปีที่ทำการสำรวจ และมอบหมายให้สำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบในการสำรวจทั้ง 2 ครั้ง โดยประสานงานกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการวางแผน ประสานงาน และแนะนำวิธีการประเมินผลเป้าหมายนโยบายดังกล่าว และรายงานให้คณะอนุกรรมการนโยบายและแผนประชากรทราบผล

1.2 ใช้สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2533 ประกอบการประเมินผลด้านอัตราเกิดอัตราตาย และอัตราเพิ่มประชากรในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการเตรียมแผนประชากรในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ต่อไปด้วย

1.3 ปรับปรุงข้อมูลจำนวนเกิดและตายจากระบบจดทะเบียน ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยส่งเสริมให้ดำเนินการดังต่อไปนี้ คือ

1.3.1 รณรงค์ให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญในการแจ้งเกิด ตาย และการย้ายถิ่น เพื่อให้สามารถใช้สถิติจำนวนเกิด ตาย และย้ายถิ่นจากระบบจดทะเบียนในการประเมินผลดังกล่าวในระยะยาวได้อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น

1.3.2 ปรับปรุงระบบการรวบรวมและรายงานสถิติการแจ้งเกิดและตาย ระหว่างสำนักทะเบียนระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และส่วนกลาง ให้มีความสมบูรณ์ถูกต้องและครบถ้วนมากยิ่งขึ้น ในแต่ละขั้นตอนการรวบรวมสถิติบัตรและมรณบัตร

1.3.3 ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่สำนักทะเบียนอำเภอ และสำนักทะเบียนจังหวัด ให้ตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ของสถิติการเกิดและตาย

2. การพัฒนาคุณภาพประชากร

การพัฒนาคุณภาพประชากร ประกอบด้วยการดำเนินงานหลายด้านด้วยกัน เช่น การพัฒนาการศึกษาและฝึกอบรม การส่งเสริมสุขภาพอนามัย การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาแรงงาน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่จะให้หน่วยงานหลักในการดำเนินกิจกรรมแต่ละด้านรับผิดชอบ ประเมินผล และติดตามความก้าวหน้าอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยประสานงานสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (รายละเอียดการประเมินอยู่ในแผนงานแต่ละด้านของแผนพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม)

3. การกระจายตัวประชากรและตั้งถิ่นฐานมนุษย์

นโยบายด้านนี้ประกอบด้วยมาตรการการพัฒนาพื้นที่กรุงเทพมหานคร เมืองหลัก พื้นที่เฉพาะและชุมชนชนบท ซึ่งจะถูกนำไปผนวกเข้ากับแผนพัฒนาและพื้นที่เฉพาะต่อไป คณะอนุกรรมการกระจายตัวประชากรและตั้งถิ่นฐานมนุษย์ ของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย มาตรการ และติดตามผลการดำเนินงานตามนโยบายที่กำหนดไว้ เพื่อให้การกระจายตัวประชากรเหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่จึงให้คณะอนุกรรมการฯ ดังกล่าวรับผิดชอบในการประเมินผลร่วมของนโยบายด้านนี้ โดยประสานงานและรายงานให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ทราบผล (รายละเอียดการประเมินอยู่ในแผนพัฒนาชนบท แผนพัฒนาเมือง และพื้นที่เฉพาะและแผนพัฒนาอื่นๆ) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2530)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539)

นโยบายและเป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และยกระดับคุณภาพชีวิต ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 มีดังนี้

1. ลดอัตราการเพิ่มของประชากร ให้เหลือร้อยละ 1.2 หรือประชากรในปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 จะมีจำนวน 61 ล้านคน
2. ขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน จาก 6 ปี เป็น 9 ปี โดยมีเป้าหมายให้อัตราการเรียนต่อจากชั้นประถมปีที่ 6 เข้าสู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพิ่มขึ้นจากอัตราปัจจุบัน ร้อยละ 46.2 เป็นไม่ต่ำกว่าร้อยละ 73 ของผู้จบชั้นประถมศึกษา
3. พัฒนาคุณภาพของประชากรด้วยการจัดให้มีการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถปรับตนเองได้ทันการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมในด้านเศรษฐกิจและสังคม และให้มีส่วนร่วมในการสนับสนุน ตลอดจนได้รับประโยชน์จากผลการพัฒนาอย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น
4. ขยายการมีงานทำให้เพิ่มขึ้น 2.8 ล้านคน ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 โดยเพิ่มจำนวนการมีงานทำส่วนรวม จำนวน 32.02 ล้านคน ในปี 2534 เป็นจำนวนประมาณ 34.85 ล้านคน ในปี 2539 (ภาคเกษตรกรรม จำนวน 20.2 ล้านคน นอกภาคเกษตรกรรม 14.65 ล้านคน)
5. เสริมสร้างโอกาสให้กลุ่มที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้มีความมั่นคงในการทำงานและได้รับค่าจ้างที่เป็นธรรม
6. ยกระดับสุขภาพอนามัยของประชาชนให้ดีขึ้นโดยถ้วนหน้าในช่วงทศวรรษหน้า ด้วยกระบวนการป้องกันโรคและการรู้จักรักษาพยาบาลเบื้องต้นด้วยตนเอง โดยลดอัตราการตายของ

ทารกจาก 29 ต่อ 1000 คน ของการเกิดมีชีพให้เหลือ 23 ต่อ 1000 คน ของการเกิดมีชีพพร้อมทำให้ประชาชนได้รับการบริโภคอาหารดี มีคุณค่า ปลอดภัยและถูกสุขลักษณะ

7. เน้นการพัฒนาคุณภาพคนให้มีคุณธรรม มีความสามารถ และพละนาภัยสมบูรณ์ เพื่อเสริมการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าและสามารถดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และค่านิยมอันดีงามของชาติ

8. เพิ่มประสิทธิภาพการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและพิทักษ์คุ้มครองผู้บริโภคให้ประชาชนทั้งในชนบทและในเมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่มีความสงบสุข

นอกจากนี้ ได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาสทั้งในชนบทและในเมืองไว้ดังนี้

“ พัฒนาระดับคุณภาพชีวิตของคนในชนบท มุ่งกระจายอำนาจการบริหารงานพัฒนา ไปสู่ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น โดยจัดให้มีงบประมาณสนับสนุนจังหวัด เพื่อใช้ในการพัฒนาตามความต้องการของท้องถิ่น ในการยกระดับรายได้ ความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของคนยากจนในชนบท ขณะเดียวกันวางมาตรการเพื่อสนับสนุนบทบาทขององค์กรของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคธุรกิจเอกชนเข้ามาร่วมในกระบวนการพัฒนาชนบทอย่างมีประสิทธิภาพ”

และ “ พัฒนาอาชีพและยกระดับคุณภาพชีวิตคนยากจนในเมือง โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ช่วยตนเองไม่ได้ กลุ่มแรงงานรับจ้างรายได้น้อย และกลุ่มผู้ประกอบการรายได้น้อยขนาดเล็กในชุมชนแออัด โดยเน้นการเพิ่มรายได้ การจัดหาและปรับปรุงที่อยู่อาศัย การให้ได้รับสวัสดิการและบริการสังคมพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2535)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

การวางแผนเพื่อพัฒนาประเทศเพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมที่พึงปรารถนาในอนาคต กล่าวคือ เป็นสังคมที่มีความสงบ สังคมที่คนมีความสุข เป็นสังคมที่มีสมรรถภาพ มีความยุติธรรม มีความเมตตากรุณา เคารพในสิทธิมนุษยชน มีครอบครัวอบอุ่น มีชุมชนที่แข็งแรง และมีหลักธรรมของศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิตของคนในสังคม ในภาวะที่โลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าด้านสื่อสารโทรคมนาคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญให้โลกอยู่ในภาวะไร้พรมแดน ประชาชนไทยในอนาคตในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลกจะต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองมากขึ้น และสามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับกระแสความต้องการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมวันล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีการประเมินผลการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา พบว่า ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้นยุทธศาสตร์การพัฒนาจึงมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตเพื่อส่งออก โดยอาศัยความได้เปรียบด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์มาใช้ขยายฐานการผลิตเพื่อสร้างรายได้และการมีงานทำ ซึ่งก็มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตาม

ตามการเจริญเติบโตและรุดหน้าทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศและความเจริญทางวัตถุที่มากขึ้น มิได้หมายความว่า คนไทยและสังคมไทยจะมีความสุขสมบูรณ์พลสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างทั่วถึง วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดั่งงามเรียบง่ายเริ่มเปลี่ยนไปพร้อมๆ กับความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติ และความไม่มั่นคงของครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนั้น ยุทธวิธีที่เหมาะสม ที่สุดที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจอยู่รอดและเกิดความมั่นคงของประเทศไทยในอนาคต นั่นคือ การกำหนดแนวคิด ทิศทาง และกระบวนการทรรศน์ใหม่ ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 โดยใช้ยุทธศาสตร์ “การพัฒนาคน” ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2540)

1. การพัฒนาศักยภาพของคน ประกอบด้วยแนวทางการพัฒนาคุณภาพคน รวมทั้ง ผู้ด้อยโอกาสให้ได้รับการพัฒนาให้มีสุขภาพและจิตใจที่ดี พร้อมทั้งมีสติปัญญา กระบวนการเรียนรู้ และทักษะที่สามารถรับผิดชอบตนเองและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ

2. การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางสังคม ประกอบด้วยแนวทางการพัฒนา สภาพแวดล้อมของตัวคน เช่น ครอบครัว ชุมชน ศิลปวัฒนธรรม การสร้างความเข้มแข็งของ ครอบครัวและชุมชน ระบบความมั่นคงทางสังคม ให้การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคน ครอบครัว และชุมชน

3. การเสริมสร้างศักยภาพของการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท เพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง ประกอบด้วยแนวทางการกระจายโอกาสและความเจริญ ด้วย การพัฒนาพื้นที่ในภูมิภาค การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและกระจายการพัฒนา ด้วยการ เพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของ ชุมชน การเสริมสร้างโอกาสการพัฒนาเพื่อสร้างอาชีพและการมีงานทำ ด้วยการส่งเสริมบทบาทของ ภาคธุรกิจเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน การกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและบริการทางสังคม การแก้ไขปัญหาและรักษาสภาพแวดล้อมเมือง การบริหารจัดการงานพัฒนาในลักษณะพหุภาคี ทั้งใน งานพัฒนาทั่วไปและในระดับพื้นที่

4. การพัฒนาสมรรถนะทางเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคน และคุณภาพชีวิต ประกอบด้วยแนวทางการเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจให้เข้มแข็งและเจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพการ ปรับโครงสร้างการผลิตให้เข้มแข็งเพื่อให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของตลาดโลกและยกระดับ คุณภาพชีวิตของคนไทย การพัฒนาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเพื่อฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนการ พัฒนาพื้นที่ ชุมชน และบริการโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและยกระดับคุณภาพ ชีวิต

5. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยแนวทางการบริหาร จัดการเพื่ออนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสุขสมบูรณ์ มีความสมดุลต่อระบบนิเวศวิทยา รวมทั้งการดูแลสถานะแวดล้อมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและเป็นฐานการพัฒนา ประเทศในระยะยาว การจัดระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดการใช้ ประโยชน์และครอบคลุมดูแลอย่างมีประสิทธิภาพ มีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม เป็นประโยชน์ต่อ สังคมและชุมชนอย่างแท้จริง รวมทั้งบริหารจัดการเพื่อป้องกันบรรเทาภัยอันเกิดจากธรรมชาติ

6. การพัฒนาประชารัฐ การพัฒนาให้ภาครัฐมีสมรรถนะและพันธกิจหลักในการเสริมสร้างศักยภาพและสมรรถนะของคน ทำให้คนในสังคมเป็นพันธมิตรกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ ประกอบด้วยแนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างหลักนิติธรรมในการบริหารรัฐกิจ การแก้ไขความขัดแย้งในสังคมด้วยสันติวิธี สนับสนุนให้ประชาชนทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะของภาครัฐ เพิ่มพูนประสิทธิผลและประสิทธิภาพภาครัฐด้วยการปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบราชการ ตลอดจนการสร้างอย่างต่อเนื่องในงานบริหารรัฐกิจ โดยสร้างความรู้ความเข้าใจในนโยบายสาธารณะและการกำหนดระเบียบวาระแห่งชาติ

7. การบริหารจัดการเพื่อให้มีการนำแผนพัฒนาฯ ไปดำเนินการให้เกิดผลในทางปฏิบัติประกอบด้วยแนวทางการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติด้วยระบบการจัดการในระดับพื้นที่ตามภารกิจของหน่วยงานราชการและการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในสังคม การพัฒนากลไกของรัฐในการปฏิบัติงาน การปรับบทบาทการมีส่วนร่วมของภาคีเพื่อการพัฒนา การเพิ่มประสิทธิภาพของหน่วยงานกลางในการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ การพัฒนาสมรรถนะกลไกนอกภาครัฐ การติดตามและประเมินผลโดยมีการจัดทำดัชนีชี้วัดผลของการพัฒนาแบบองค์รวม

โดยสรุป แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เน้นความสำคัญของการพัฒนา “คน” หรือ “ประชากรมนุษย์” และพยายามพัฒนาองค์ประกอบต่างๆ ด้านเพื่อให้การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรและสังคมอย่างเป็นผล

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ 2545-2549)

เนื่องจากแผนพัฒนาฯ นี้มีนโยบายในการรักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ให้คงที่ในระดับทดแทน (TFR = 2.1) สืบเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 มีอัตราการเจริญพันธุ์ที่เหมาะสมหรือคนไทยมีขนาดครอบครัวที่เหมาะสม ในแผนนี้จึงเป็นการพัฒนาคุณภาพคนโดยได้ใช้แนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ มุ่งเน้นการแก้ปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นอยู่ดีมีสุขของคนไทย” เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ

1. สังคมคุณภาพ ที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สามารถสร้างทุกคนให้เป็นคนดี พร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี รวมทั้งระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพ มีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งสิ่งแวดล้อม

2. สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผลสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ส่งเสริมทุนทางปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

3. สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูล มีความเอื้ออาทร มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

วัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9

1. เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมีภูมิคุ้มกัน
2. เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ยั่งยืนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างรู้เท่าทันโลก
3. เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ
4. เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทยในการพึ่งตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ 2550 - 2554)

ในแผนนี้ยังมีรัฐยังคงนโยบายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรสืบเนื่องจากประชากรยังอยู่ในช่วงที่ต้องรักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ให้คงที่ในระดับทดแทน (TFR = 2.1) โดยแผนนี้ได้มุ่งพัฒนาสู่ สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรม นำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวอบอุ่น ชุมชน เข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของการพัฒนาไว้ ดังนี้

3.1 วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้คู่คุณธรรม จริยธรรมอย่างต่อเนื่องที่ขับเคลื่อนด้วยการเชื่อมโยงบทบาทครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา เสริมสร้างบริการสุขภาพอย่างสมดุลระหว่างการส่งเสริม การป้องกัน การรักษา และการฟื้นฟูสมรรถภาพ และสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
2. เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชน เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิต และอนุรักษ์ ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนนำไปสู่การพึ่งตนเองและลดปัญหาความยากจนอย่างบูรณาการ
3. เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตสู่การเพิ่มคุณค่า (Value Creation) ของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และนวัตกรรม รวมทั้งสนับสนุนให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสาขาการผลิตเพื่อทำให้มูลค่าการผลิตสูงขึ้น
4. เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน (Safety Net) และระบบบริหารความเสี่ยงให้กับภาคการเงิน การคลัง พลังงาน ตลาดปัจจัยการผลิต ตลาดแรงงาน และการลงทุน

5. เพื่อสร้างระบบการแข่งขันด้านการค้าและการลงทุนให้เป็นธรรม และคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศ รวมทั้งสร้างกลไกในการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาสู่ประชาชนในทุกภาคส่วนอย่างเป็นธรรม

6. เพื่อเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ควบคู่กับการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานที่มั่นคงของการพัฒนาประเทศ และการดำรงชีวิตของคนไทยทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งสร้างกลไกในการรักษาผลประโยชน์ของชาติอย่างเป็นธรรมและอย่างยั่งยืน

7. เพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศสู่ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน และขยายบทบาทขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควบคู่กับการเสริมสร้างกลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยให้เกิดผลในทางปฏิบัติต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

3.2 เป้าหมาย

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ดังนี้

1. เป้าหมายการพัฒนาคุณภาพคน ให้คนไทยทุกคนได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ ความสามารถ ทักษะการประกอบอาชีพ และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้กับตนเองที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย โดยเพิ่มจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเป็น 10 ปี พัฒนากำลังแรงงานระดับกลางที่มีคุณภาพเพิ่มเป็นร้อยละ 60 ของกำลังแรงงานทั้งหมด โดยรายได้เฉลี่ยของแรงงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.5 และเพิ่มสัดส่วนนักวิจัยเป็น 10 คน ต่อประชากร 10,000 คน พร้อมทั้งกำหนดให้อายุคาดเฉลี่ยของคนไทยสูงขึ้นเป็น 80 ปี ควบคู่กับการลดอัตราเพิ่มของการเจ็บป่วยด้วยโรคป้องกันได้ใน 5 อันดับแรก คือ หัวใจ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน มะเร็ง และหลอดเลือดสมอง และนำไปสู่การเพิ่มผลิตภาพแรงงาน และลดรายจ่ายด้านสุขภาพร้อยละ 10

2. เป้าหมายการพัฒนาชุมชนและแก้ปัญหาความยากจน พัฒนาให้ทุกชุมชนมีแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำแผนชุมชนไปใช้ประกอบการจัดสรรงบประมาณ ปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด โดยลดคดีอาชญากรรมลงร้อยละ 10 และขยายโอกาสการเข้าถึงแหล่งทุน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และลดสัดส่วนผู้อยู่ใต้เส้นความยากจนลงเหลือร้อยละ 4 ภายในปี 2554

3. เป้าหมายด้านเศรษฐกิจ ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้มีความสมดุลและยั่งยืนโดยให้สัดส่วนภาคเศรษฐกิจในประเทศต่อภาคการค้าระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 75 ภายในปี 2554 ผลิตภาพการผลิตรวมเพิ่มขึ้นไม่ต่ำกว่าร้อยละ 3 ต่อปี อัตราเงินเฟ้อเฉลี่ยไม่เกินร้อยละ 4 ต่อปี สัดส่วนหนี้สาธารณะต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ไม่เกินร้อยละ 50 ความยืดหยุ่นการใช้พลังงานเฉลี่ยไม่เกิน 1 : 1 ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 สัดส่วนรายได้ของกลุ่มที่มีรายได้สูงร้อยละ 20 ระดับบนต่อรายได้ของกลุ่มที่มีรายได้น้อยร้อยละ 20 ระดับล่าง ไม่เกินร้อยละ 10 ภายในปี 2554 และสัดส่วนผลผลิตของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศเป็นร้อยละ 40 ภายในปี 2554

4. เป้าหมายการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รักษาความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพโดยให้มีพื้นที่ป่าไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 33 และต้องเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 18 ของพื้นที่ประเทศ รักษาความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ในเขตพื้นที่ชายฝั่งและพื้นที่ชีวมวล รักษาพื้นที่ทำการเกษตรในเขตชลประทานไว้ไม่น้อยกว่า 31 ล้านไร่ และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมต่อการดำรงคุณภาพชีวิตที่ดีและไม่เป็นภัยคุกคามต่อระบบนิเวศ โดยรักษาคุณภาพของแหล่งน้ำอยู่ในเกณฑ์ตั้งแต่ระดับพอใช้ขึ้นไปมีสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละ 85 คุณภาพอากาศอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน โดยเฉพาะฝุ่นละอองขนาดเล็ก (PM10) ต้องมีค่าเฉลี่ย 24 ชั่วโมงไม่เกิน 120 มก./ลบ.ม. อัตราการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่อประชากรลดลงร้อยละ 5 จากปี 2545 คือไม่เกิน 3.5 ตัน/คน/ปี ควบคุมอัตราการผลิตขยะในเขตเมืองไม่เกิน 1 กก./คน/วัน และจัดการของเสียอันตรายจากชุมชนให้ได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ก็ยังคงไว้ซึ่งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนเดิมแต่อัตราการเจริญพันธุ์มีการลดลงจึงมีการรักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ไม่ให้ต่ำกว่าระดับที่เป็นอยู่ปัจจุบัน (TFR = 1.6) โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ได้ยึดหลัก “คนคือศูนย์กลางการพัฒนา” โดยใช้หลักเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนี้

1. สร้างสังคมเป็นธรรมและเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ทุกคนมีความมั่นคงในชีวิต ได้รับการคุ้มครองทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค ทุกภาคส่วนได้รับการเสริมพลังให้สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใส เป็นธรรม

2. พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีคุณธรรม เรียนรู้ตลอดชีวิต มีทักษะและการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมในแต่ละช่วงวัย สถาบันทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถปรับตัวรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง

3. การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้ทุกคนในสังคมไทยควบคู่กับการเสริมสร้างขีดความสามารถในการจัดการความเสี่ยงและสร้างโอกาสในชีวิตให้แก่ตนเอง

4. การจัดบริการทางสังคมให้ทุกคนตามสิทธิขั้นพื้นฐาน เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันระดับปัจเจก และสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในการพัฒนาประเทศ

5. การปรับโครงสร้างและการกระจายตัวประชากรให้เหมาะสม เป็นการส่งเสริมคู่สมรสที่มีความพร้อมให้มีบุตรเพิ่มขึ้นและรักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ไม่ให้ต่ำกว่าระดับที่เป็นอยู่ปัจจุบัน สนับสนุนการกระจายตัวและส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานของประชากรให้เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพ โอกาส และทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่

6. การสร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกร มุ่งพัฒนาระบบการสร้างหลักประกันรายได้ของเกษตรกรให้มีความมั่นคงและครอบคลุมเกษตรกรทั้งหมด พัฒนาระบบประกันภัย พืชผลการเกษตร ส่งเสริมระบบการทำเกษตรแบบมีพันธสัญญาที่เป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายยกระดับคุณภาพ ชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกร สร้างแรงจูงใจให้เยาวชน เกษตรกรรุ่นใหม่ และ

แรงงานที่มีคุณภาพเข้าสู่ อาชีพเกษตรกรรม พัฒนาสถาบันเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกสนับสนุนการพึ่งพาตนเองของ เกษตรกร เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรรายย่อยที่ได้รับผลกระทบจากการนำเข้าสินค้าเกษตรและ อาหารที่มีต้นทุนต่ำที่เป็นผลมาจากข้อตกลงการเปิดการค้าเสรี

7. การสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพัฒนาพลังงานชีวภาพในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกต้นไม้และปลูกป่าโดยชุมชนและเพื่อชุมชนเพิ่มขึ้น ส่งเสริมให้เกษตรกรทำ การเกษตรด้วยระบบเกษตรยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ 2560 - 2564)

นโยบายและเป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และยกระดับคุณภาพชีวิต หลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ยึดหลัก “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 มีดังนี้

1. วางรากฐานให้คนไทยเป็นคนที่มีสมบูรณ์ มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบ วินัย ค่านิยมที่ดี มีจิตสาธารณะ และมีความสุข โดยมีสุขภาพและสุขภาพที่ดี ครอบครัวยุบอุ่น ตลอดจนเป็นคนเก่งที่มีทักษะความรู้ความสามารถและพัฒนาตนเองได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต
2. คนไทยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ได้รับความเป็นธรรมใน การเข้าถึง ทรัพยากรและบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ ผู้ด้อยโอกาสได้รับการพัฒนาศักยภาพ รวมทั้งชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้
3. รักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถ สนับสนุน การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน
4. ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้และความยากจนลดลง เศรษฐกิจฐานราก มีความเข้มแข็ง ประชาชนทุกคนมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร การประกอบอาชีพ และบริการทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม กลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ 40 มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 10 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

สรุปวิวัฒนาการของนโยบายประชากรในประเทศไทย

นโยบายประชากรของไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งได้ เป็น 3 ช่วงที่ชัดเจน ดังนี้

1. ช่วงของนโยบายสนับสนุนการเกิด (อยู่ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1) เนื่องจากในยุคนั้นรัฐมีนโยบายการเร่งรัดการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ โดยเน้นลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Facilities) อันได้แก่การเร่งรัดสร้างเขื่อนเพื่อระบบชลประทาน พลังงาน ถนน ทางรถไฟและการคมนาคมอื่นๆ รวมทั้งโครงการบริการต่างๆ (Services Project) เช่น โครงการวิจัยทดลองด้านเกษตร อุตสาหกรรม และโครงการพัฒนา การศึกษาสาธารณสุข มุ่งยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนด้านรายได้ ปรับปรุงบริหารงานทุก

ด้านให้มีประสิทธิภาพ สภาวะเศรษฐกิจและสังคมในช่วงแผนฯ ฉบับที่ 1 เศรษฐกิจของประเทศ ขึ้นอยู่กับภาคเกษตร เช่น ข้าว ยางพารา ไม้สัก แร่ดีบุก อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ 8 เปอเซ็นต์ และมีการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา และก่อสร้างเขื่อนภูมิพลด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้อัตราการเพิ่มประชากรสูงขึ้นประมาณร้อยละ 3 ต่อปี

ทั้งนี้รัฐบาลไทยมีนโยบายที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนสำหรับแต่ละช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่านโยบายประชากรครั้งแรกในสมัยของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีของไทยในช่วงปี 2481-2487 และช่วงปี 2491-2500 นโยบายการสร้างชาติของจอมพล ป.พิบูลสงคราม เชื่อว่าการจะสร้างให้ประเทศชาติให้เข้มแข็งได้ ประเทศไทยจะต้องมีประชากรจำนวนมาก รัฐจึงได้มีนโยบายสนับสนุนให้ผู้หญิงมีสุขภาพดี โดยมองว่าผู้หญิงที่มีสุขภาพดีจะสามารถให้กำเนิดเด็กที่มีสุขภาพดีได้แนวทางในการดำเนินงานต่างๆ ที่สนับสนุนนโยบายนี้ มีดังต่อไปนี้ (United Nations Population Fund, 2554: 121-123)

1. มีการจัดตั้งโรงเรียนทางผดุงครรภ์ในโรงพยาบาลลวชีรพยาบาล เพื่อปรับปรุงอนามัยแม่และเด็กในปี 2482 โดยผู้หญิงอายุ 19-30 ปี ที่จบประถมศึกษาปีที่ 4 สามารถเข้ารับการอบรม หลักสูตร 1 ปี โดยภาครัฐเป็นผู้ให้ทุน

2. มีการจัดตั้งกระทรวงสาธารณสุขขึ้น ในปี พ.ศ. 2485 โดยเป็นการรวมกิจการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่เคยกระจัดกระจายตามหน่วยงานต่างๆ ไว้ด้วยกัน ซึ่งงานอนามัยแม่และเด็กถูกรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งในกระทรวงสาธารณสุข

3. ได้แทรกแซงการแต่งงานของประชาชน โดยภาครัฐได้ประกาศวัฒนธรรมสามีภรรยา เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของครอบครัวที่จะส่งผลต่อความเข้มแข็งของชาติ ทั้งนี้รัฐได้ส่งเสริมหนุ่มโสดแต่งงานสร้างครอบครัว และขอให้ฝ่ายหญิงเรียกสินสอดในการแต่งงานแต่น้อย

4. จัดตั้งองค์กรส่งเสริมการสมรสขึ้นภายใต้กระทรวงสาธารณสุข โดยมีหน้าที่ให้คำแนะนำแก่ชายหญิงในการตรวจร่างกายก่อนการสมรส รับบทบาทเป็นผู้จัดหาคู่ให้ประชาชน โดยภาครัฐจัดตั้งสำนักงานสื่อสมรส

5. ออกพระราชบัญญัติภาษีคนโสดปี 2487 โดยจัดเก็บภาษีกับหนุ่มโสดที่อายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป ภาษีนี้อยู่นอกเหนือจากภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา โดยชายโสดต้องเสียเพิ่มอีกร้อยละ 10 ของภาษีเงินได้

6. แนะนำให้ประชาชนเลือกคู่สมรสที่มีสุขภาพแข็งแรง คนที่เป็นโรคทางพันธุกรรมจึงไม่ได้รับการสนับสนุนให้แต่งงานรัฐได้พยายามตรากฎหมายเพื่อบังคับให้คู่สมรสตรวจร่างกาย และได้รับใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ก่อนสมรส

7. รัฐได้ออกมาตรการจูงใจต่างๆ แก่คู่สมรสใหม่ เช่น คู่สมรสใหม่สามารถกู้เงินเกินเงินฝากได้ร้อยละ 50 ลูกคนแรกของคู่สมรสทุกคู่จะได้รับการศึกษาฟรี หากรัฐประกอบพิธีสมรสให้ คู่สมรสใหม่สามารถดูหนังฟรีได้ที่โรงหนังเครือสหชินีมาเป็นเวลา 30 วัน นับตั้งแต่วันที่จดทะเบียนสมรส หญิงมีครรภ์สามารถขึ้นรถโดยสารสาธารณะฟรี มีการห้ามการคุมกำเนิด ยกเว้นแต่ได้รับการอนุญาตจากแพทย์เท่านั้น ให้คำแนะนำถึงอายุที่เหมาะสมสำหรับการสมรส สำหรับผู้ชายควรมีอายุ 20-30 ปี สำหรับผู้หญิงควรมีอายุ 18-25 ปี และมีการจัดทำคู่มือสมรสในปี 2486

ผลกระทบของนโยบายเหล่านี้ยากที่จะประเมินได้ อย่างไรก็ตาม ประชากรไทยได้เพิ่มขึ้นจาก 21 ล้านคน ไปเป็น 28 ล้านคนในช่วง 10 ปี ระหว่างปี 2493 และ 2503 ด้วยอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 3.4 ต่อปี ซึ่งนี่คือการเจริญเติบโตที่รวดเร็วที่สุดในประวัติศาสตร์ไทย ปัจจัยหลักที่ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นมากนั้นมาจากอัตราการตายของไทยที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดแต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่านโยบายสนับสนุนการเกิดได้มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของประชากร

2. ช่วงของนโยบายควบคุมการเกิด (อยู่ระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2-8) สืบเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 รัฐได้ส่งเสริมนโยบายการเพิ่มจำนวนประชากรจำนวนมากเพื่อเร่งพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่ไม่คงที่ ซึ่งถูกเรียกว่ายุค “Baby Boom” กล่าวคือช่วงที่มีอัตราการเกิดประชากรที่สูงขึ้นและส่งผลให้วัยแรงงานเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกันและยังเป็นนโยบายต่อเนื่องในการเพิ่มอัตราประชากรเรื่อยมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 แต่ปัญหาที่ตามมาคือความว่างงานของแรงงานและประชากรมีจำนวนมากเกินไป อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ารัฐจะมีนโยบายที่จะเพิ่มจำนวนประชากรในขณะเดียวกันอัตราการตายที่ก็ลดลงเช่นกัน เนื่องจากความเจริญของทางการแพทย์ที่เข้ามาพร้อมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ส่งผลให้รัฐปรับนโยบายด้านประชากรเป็นการลดเป้าหมายในการเพิ่มอัตราประชากรลงไปจนถึงการหยุดชะลอการเพิ่มประชากรลงในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 และมีการวางแผนครอบครัวอีกทั้งการคุมกำเนิดประชากรและการให้ความสำคัญด้านการบริหารจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ดังตารางที่ 8.4

ตารางที่ 8.4 การตั้งเป้าหมายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	เป้าหมาย	
	อัตราเพิ่มประชากร (%)	อัตราเจริญพันธุ์รวม (Total Fertility Rate – TFR)
ฉบับที่ 3 (2515-2519)	2.5	
ฉบับที่ 4 (2520-2524)	2.1	
ฉบับที่ 5 (2525-2529)	1.5	
ฉบับที่ 6 (2530-2534)	1.3	
ฉบับที่ 7 (2535-2539)	1.2	
ฉบับที่ 8 (2540-2544)	-	คนไทยมีขนาดครอบครัวที่เหมาะสม
ฉบับที่ 9 (2545-2549)	-	รักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ให้คงที่ในระดับทดแทน (TFR = 2.1)
ฉบับที่ 10 (2550-2554)	-	รักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ให้คงที่ในระดับทดแทน (TFR = 2.1)
ฉบับที่ 11 (2555-2559)	-	รักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ไม่ให้ต่ำกว่าระดับที่เป็นอยู่ปัจจุบัน (TFR = 1.6)

ที่มา: กองสถิติพยากรณ์ชีพ กระทรวงสาธารณสุข, สถิติสาธารณสุข; สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2559

3. ช่วงของการรักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 จนถึงปัจจุบัน) ได้ตั้งเป้าหมายว่า “ให้รักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ให้คงที่ในระดับทดแทน” โดยใช้อัตราเจริญพันธุ์รวมเป็นเป้าหมายเช่นกัน โดยกำหนดให้รักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ไม่ให้ ต่ำ

กว่าระดับที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ซึ่งตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 และตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนานามัยการเจริญพันธุ์แห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2569) ที่มีนโยบายว่า “รัฐบาลสนับสนุนและส่งเสริมการเกิดเพิ่มขึ้นด้วยความสมัครใจ เพื่อเพียงพอสำหรับทดแทนประชากร และการเกิดทุกรายมีการวางแผน มีความตั้งใจ และมีความพร้อมในทุกด้านนำไปสู่ การคลอดที่ปลอดภัย ทารกแรกเกิดมีสุขภาพแข็งแรง พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ” แต่การจะทำให้อัตราเจริญพันธุ์รวมคงอยู่ไม่ต่ำกว่า 1.6 เมื่อคำนวณเป็นจำนวนเกิดแล้ว ประเทศไทยจะต้องมีเด็กเกิดไม่ต่ำกว่าประมาณ 705,000 ราย และเป้าหมายที่จะให้มีเด็กเกิดในประเทศไม่น้อยกว่า ปีละ 700,000 คนเป็นเรื่องที่ท้าทาย ทั้งนี้เพราะผู้หญิงไทยรุ่นเกิดล้านที่เกิดในปี พ.ศ. 2506-2526 และปัจจุบัน ในปี 2560 มีอายุ 34-54 ปี ได้เคลื่อนตัวออกจากช่วงวัยเจริญพันธุ์สูงสุด หรือเป็นช่วงที่สตรีให้กำเนิดบุตร มากที่สุดที่อยู่ในช่วงอายุ 25-29 ปีไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม หากลองคาดประมาณดูว่า ในอนาคตอีก 10 ปีข้างหน้า ในปี 2570 อัตราเจริญพันธุ์รวม ของประชากรไทยจะเป็นเช่นไร เมื่อสมมติให้จำนวนเกิดในปี 2570 เท่ากับ 704,058 ราย และมีแบบแผน การเกิดรายอายุของสตรีเช่นเดียวกับในปี 2559 พบว่า เมื่อสมมติ ให้การเกิดลดจำนวนลงเหลือ 650,000 ราย โดยแบบแผนการเกิดรายอายุของสตรีเท่ากับปี 2559

ตารางที่ 8.5 การคาดประมาณอัตราเจริญพันธุ์รวมในปี พ.ศ. 2570

การเกิด	การเกิดในปี 2559 = 704,058			การเกิดในปี 2570 = 704,058			การเกิดในปี 2570 = 650,000		
	จำนวน เกิด	จำนวน สตรี	ASFR	จำนวน เกิด	จำนวน สตรี	ASFR	จำนวน เกิด	จำนวน สตรี	ASFR
15-19	105,509	2,201,961	0.0479	105,509	1,830,726	0.0576	97,408	1,830,726	0.0532
20-24	165,915	2,276,041	0.0729	165,915	1,983,643	0.0836	153,176	1,983,643	0.0772
25-29	173,791	2,177,474	0.0798	173,791	2,157,585	0.0805	160,447	2,157,585	0.0744
30-34	155,958	2,256,534	0.0691	155,958	2,250,661	0.0693	143,984	2,250,661	0.0640
35-39	82,371	2,555,251	0.0322	82,371	2,170,146	0.0380	76,047	2,170,146	0.0350
40-44	19,398	2,679,161	0.0072	19,398	2,183,771	0.0089	17,908	2,183,771	0.0082
45-49	1,115	2,821,265	0.0004	1,115	2,446,128	0.0005	1,030	2,446,128	0.0004
Sum ASFR			0.3096			0.3384			0.3124
TFR (5 x sum ASFR)			1.55			1.69			1.56

ที่มา: กองสถิติพยากรณ์ชีพ กระทรวงสาธารณสุข, สถิติสาธารณสุข; สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2559.

การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร

ความหมายของคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิตมีบทบาทสำคัญในแง่ความผาสุกของมนุษย์ ซึ่ง คุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ สวัสดิการมนุษย์และความสุข (Oliver et al, 1996; The Pursuit of Happiness, 2009) พัฒนาการ ทางด้านแนวคิดและความหมายของคุณภาพชีวิต มีความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ในช่วงปี พ.ศ. 2493-2502 (ทศวรรษ 1950) มาสโลว์ (1954) ได้พัฒนาทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs Theory) เป็นทฤษฎีการจูงใจที่นักการจัดการ ให้ความสนใจ เนื่องจากเป็นการศึกษาความต้องการของพนักงาน โดยนำมาเป็นสิ่งจูงใจให้พนักงานมีความตั้งใจทำ งานอย่างเต็มที่ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์กรและส่วนหนึ่งเพื่อตอบสนองความต้องการ ของพนักงานเช่นกัน เนื่องจากมนุษย์ย่อมมีความต้องการและเมื่อความต้องการยังไม่ได้รับการ ตอบสนอง ก็จะเกิดความเครียด นำไปสู่การกระตุ้นให้เกิดแรงขับเคลื่อน เพื่อหาวิธีการหรือพฤติกรรม ที่นำไปสู่สิ่งที่ตนเองต้องการเพื่อลดความตึงเครียดนั้น

UNESCO (1993) ได้นิยามคุณภาพชีวิตหมายถึง ระดับความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมและระดับ ความพึงพอใจในความต้องการส่วนหนึ่งของมนุษย์ดังนั้นคุณภาพชีวิตจึงเป็นระดับของการมีชีวิตที่ดีมี ความสุขความพึงพอใจในชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตของ ปัจเจกบุคคลในสังคม

WHO (1998) ให้ความหมายว่าคุณภาพชีวิต หมายถึง การรับรู้หรือความเข้าใจของปัจเจก บุคคลที่มีต่อสถานภาพชีวิตของตนเองตามบริบทของวัฒนธรรมและค่านิยมที่ใช้ชีวิตอยู่และสัมพันธ์ กับเป้าประสงค์ความคาดหวังมาตรฐานและความกังวลสนใจที่มีต่อสิ่งต่างๆ คุณภาพชีวิตเป็นนิมิตที่มี ขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมเรื่องต่างๆ ที่สลับซับซ้อนได้แก่สุขภาพทางกายสภาวะทางจิตระดับ ความเป็นตัวของตัวเองความสัมพันธ์ต่างๆ ทางสังคมความเชื่อส่วนบุคคลและสัมพันธ์ภาพที่มีต่อ สิ่งแวดล้อม

ชาญชัย อินทรประวัตติ (2547: 7) ได้ศึกษาและได้ให้ความหมายของคุณภาพ ชีวิตของบุคคล หมายถึง ความพึงพอใจของบุคคลในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมอย่างสร้างสรรค์ และได้รับการ สนองตอบความต้องการของตนเองในด้านต่างๆ ซึ่งได้แก่ ความต้องการพื้นฐาน ในการดำรงชีวิต ความต้องการทางด้านสังคมและจิตใจ

ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543: 33) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง ชีวิตของบุคคลที่สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสมไม่เป็นภาระและไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้กับสังคมเป็นชีวิตที่มี ความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจสามารถดำรงชีวิตที่ชอบทำสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมค่านิยมของ สังคมสามารถแก้ไขปัญหาตลอดจนการแสวงหาสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้มาอย่างถูกต้องภายใต้ ทรัพยากรที่มีอยู่

สุกัญญา มาลาอี (2547: 19) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตได้ว่า คุณภาพชีวิตนั้น เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทั้งภายในและภายนอกของมนุษย์ได้แก่ด้านจิตใจความรู้ความสามารถและ ความรู้สึกและด้านร่างกายคือความมีสุขภาพที่ดีสภาพความเป็นอยู่และสภาพการดำรงชีวิตที่ดีใน

สังคมจะนั้นคุณภาพชีวิตที่ดีจึงเป็นชีวิตที่มีความสุขกายสุขใจและสามารถดำรงชีวิตด้วยการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและบริบทของสังคมได้ตามสภาวะ

กล่าวโดยสรุป คุณภาพชีวิต หมายถึง บุคคลที่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีความสุขสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจไม่เป็นภาระแก่สังคม สามารถดำรงชีวิตในบริบทวัฒนธรรมสังคมได้ และเป็นไปตามตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานที่พึงจะมีของสังคม

การปรับปรุงพัฒนาคุณภาพชีวิต

การปรับปรุงพัฒนาคุณภาพชีวิต ควรจะได้ทำความเข้าใจประเด็นสำคัญตามลำดับ ดังนี้

1. เหตุผลที่ต้องพัฒนา

การพัฒนา : คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นหรือเจริญขึ้นอย่างมีเป้าหมาย ด้วยวิธีการที่มีระบบ เหตุผลที่ต้องมีการพัฒนาก็เพื่อยับยั้งความเสื่อม และขจัดความด้อยพัฒนาให้หมดไป เป็นการแก้ปัญหาและนำไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่า

วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนา ก็คือ “มนุษย์” โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของมนุษย์นำความรู้ความสามารถของตนไปพัฒนาสังคมและประเทศอีกต่อหนึ่ง

ผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ก็คือ ประชาชนแต่ละคน ครอบครัวทุกครอบครัว ชุมชนองค์กรของรัฐและองค์กรของเอกชน ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันพัฒนา โดยมีเป้าหมายหรืออุดมการณ์ของรัฐหรือสังคมเป็นหลัก

เหตุผลที่บุคคลจะต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตเนื่องจากมนุษย์แต่ละคนมิได้อยู่เพียงคนเดียวในโลก แต่จะต้องดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคม จึงจำเป็นต้องพึ่งพาศักดิ์สิทธิ์คนอื่น มีปฏิสัมพันธ์และตอบสนองต่อพฤติกรรมของผู้อื่นในสังคม ดังนั้นบุคคลจึงจำเป็นต้องพิจารณาเปรียบเทียบกับคนอื่น ทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ ความรู้สึกนึกคิด ความเป็นอยู่ตลอดจนการแสดงออกในสถานการณ์ต่างๆ และนำมาปรับปรุงพัฒนาตนเองให้เท่ากันกับคนอื่น ๆ ในสังคม ทั้งนี้เพื่อจะได้สื่อสารสัมพันธ์กันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รวมทั้งการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นสุข

ส่วนในระดับประเทศก็เช่นเดียวกัน ประเทศของเราที่ไม่ได้เป็นประเทศเดียวในโลกนี้แต่ก็ยังมีประเทศอื่นๆอีกนับได้ร้อยๆประเทศ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมโลก ดังนั้นประเทศหรือสังคมของเราจึงจำเป็นต้องพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้เจริญขึ้นจนทันเทียบกับนานาประเทศ ทั้งนี้เพื่อเราจะได้ไม่ต่ำต้อยน้อยกว่าประเทศอื่นๆ มีเกียรติและศักดิ์ศรีที่ประเทศทั้งหลายให้การยอมรับและอยากมีความสัมพันธ์อันดีกับเรา ไม่เป็นที่รังเกียจเหยียดหยาม หรือถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มที่ด้านหลังหรือเป็นประเทศด้อยพัฒนา (Underdeveloped Country)

2. คุณภาพชีวิตเริ่มจากครรภ์มารดา

ตลอดช่วงชีวิตของมนุษย์นั้น นับตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิขึ้นในครรภ์มารดา จวบจนกว่าจะสิ้นชีวิต นับเป็นเวลาหลายปีทีเดียว ในการที่มนุษย์จะอยู่ในสังคมหรือบนโลกอย่างมีความสุขและมีคุณภาพพอสมควรตามฐานะแห่งความเป็นมนุษย์นั้น นอกเหนือจากการที่สังคมจะตั้งจุดมุ่งหมายไว้เรียบร้อยแล้ว บุคคลจำเป็นต้องใส่ใจในเรื่องคุณภาพชีวิตของตนเอง และจะต้องร่วมมือกับหลักในการปรับปรุงพัฒนามาตรฐานการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ของตนให้อยู่ในระดับที่ดีอย่างไรก็ดีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในบางช่วงอายุนั้น เป็นช่วงที่มนุษย์จะต้องพึ่งพาศักดิ์สิทธิ์คนอื่นไม่สามารถจะพึ่งพาตนเองได้

โดยเฉพาะในช่วงที่มนุษย์ยังอยู่ในครรภ์มารดา เป็นทารกและเป็นเด็กเล็ก ซึ่งจะต้องพึ่งพาพ่อแม่หรือคนอื่น ๆ เป็นอย่างมาก และเป็นที่ยอมรับกันว่าผู้ที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น จะมีองค์ประกอบที่มีอิทธิพลที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง นั่นคือ พื้นฐานที่ได้รับมาจากครอบครัว เริ่มตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา การอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็ก การปลูกฝังเจตคติและคุณธรรมที่ดี การให้การศึกษาและประสบการณ์ ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เด็กเติบโตขึ้นมาเป็นผู้มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพการงาน มีความคิดและพฤติกรรมเป็นที่ ยอมรับของสังคมหรือกล่าวได้อย่างง่าย ๆ ว่า บ้านเป็นปฐมเหตุอันแรกของการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนั้น คุณภาพชีวิตของผู้ที่เป็นพ่อแม่และบุคคลที่เลี้ยงดูทารก จึงนับว่ามีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นพิเศษ การตัดสินใจและพฤติกรรมการแสดงออกของพ่อแม่ในเรื่องราวต่างๆ ย่อมส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนทั้งในด้านความรู้สึก ความคิด เจ็บใจ สติปัญญา ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะสถาบันครอบครัวเป็นรากฐานที่สำคัญของการสร้างคนและสร้างชาติ ดังนั้น ก่อนที่บุคคลจะตัดสินใจเลือกคู่ครอง ทำการสมรสมีครอบครัว มีบุตร เลือกขนาดครอบครัว การโยกย้ายที่อยู่อาศัย ซึ่งเรียกว่า **การตัดสินใจทางประชากร** นั้น จะต้องคิดไตร่ตรองและพิจารณาอย่างรอบคอบ และควรจะได้ประเมินคุณภาพชีวิตของตนเองว่าอยู่ในระดับใด มีความพร้อมเพียงพอที่จะรับผิดชอบในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิกที่จะเกิดมาใหม่ได้มากน้อยเพียงใด (นิคาร์ตัน ศิลปเดช, 2540)

ความต้องการของมนุษย์ตามหลักมาสโลว์

Maslow (1954) เสนอว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาโดยธรรมชาติแล้วมีความพร้อมที่จะทำสิ่งที่ดี หากเขาได้รับความต้องการตามลำดับ ซึ่งแสดงไว้ในรูปของฐานพีระมิต โดยความต้องการลำดับแรกจะมีมากที่สุดเป็นความต้องการพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนขาดไม่ได้ ไปจนถึงความต้องการสูงสุดในบันไดขั้นที่ 5 ซึ่งความต้องการทั้ง 5 ชั้น มีรายละเอียดดังนี้

1. ความต้องการด้านร่างกายหรือด้านกายภาพ (Physiological Needs)

คือความต้องการขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนพึงมีและพึงต้องการเพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอด นึกง่ายสุดคือปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ซึ่งความต้องการเหล่านี้ถือว่ามีค่าจำเป็น หากมนุษย์ไม่ได้รับความต้องการเหล่านี้เพียงพอก็จะส่งผลต่อคุณภาพของร่างกายตลอดจนประสิทธิภาพของการทำงานให้ประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน ยกตัวอย่างบางประเทศในทวีปแอฟริกาที่เกิดภาวะทุพภิกขภัย ขาดแคลนทั้งอาหาร น้ำและยารักษาโรค เนื่องจากเกิดความขัดแย้งและสงครามกลางเมือง พลเมืองไม่ได้รับความต้องการนี้เพียงพอ จึงส่งผลต่อคุณภาพชีวิตโดยรวมทุกด้าน

2. ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย (Safety Needs)

หลังจากที่มนุษย์ได้รับความต้องการพื้นฐานเพียงพอแล้ว เขาจะเริ่มมีความต้องการที่เพิ่มขึ้นคือการมีชีวิตอยู่รอดและปลอดภัย เขาจึงต้องการครอบครัวที่อบอุ่น ต้องการงานที่มั่นคง เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงของฐานะและการเงิน การมีรายได้ที่มั่นคง มีเจ้านายและเพื่อนร่วมงานที่ดี ล้วนจัดอยู่ในความต้องการนี้ ที่จะยังให้เกิดความสำเร็จทั้งในเรื่องส่วนตัวและการงานอย่างแน่นอน หากเขาได้รับความรู้สึกความมั่นคงและปลอดภัย

3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and Love Need)

เราปฏิเสธไม่ได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ด้วยเหตุผลนี้มนุษย์จึงเกิดความต้องการขั้นที่ 3 คือการมีเพื่อน มีครอบครัว คนรัก มีการยอมรับในความสามารถและตัวตน ความเป็นพวกพ้อง และสิ่งสำคัญที่สุดคือ “ความรัก” ที่เป็นสิ่งจรรโลงให้โลกนี้มีความสุข สังคมเกิดความปรองดอง ความรักมีหลากหลายระดับ แต่เชื่อแน่ว่ามันเป็นสิ่งที่ดีที่ช่วยเชื่อมต่อความรู้สึก ไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับใครก็ตาม

4. ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียงและความภาคภูมิใจ (Self- Esteem Need)

เมื่อมนุษย์เติบโตมาถึงจุดหนึ่ง ที่มีความต้องการด้านกายภาพ ความปลอดภัย ความรัก เพียบพร้อมสมบูรณ์ เขาจะเริ่มมีความต้องการอีกขั้นคือความก้าวหน้าและการยอมรับในคุณค่าของตนจากบุคคลอื่นรอบข้าง ความต้องการการยกย่องชมเชย โดยแบ่งเป็นการนับถือตนเอง คือการเห็นคุณค่าของตนเอง เชื่อมมั่นว่าตนเองมีความรู้ความสามารถ และสามารถประสบความสำเร็จได้ และการยอมรับการนับถือจากผู้อื่นหรือคนรอบข้าง คือการได้รับการยกย่องชมเชย ให้รางวัล เชิดชูจากบุคคลอื่นรอบข้างนั่นเอง

5. ความต้องการความสมบูรณ์ของชีวิต (Self-Actualization Needs)

เป็นความต้องการขั้นสูงสุด ที่มนุษย์น้อยคนจะไปถึงได้ เริ่มจากการที่ต้องได้รับความต้องการทั้งสี่ด้านข้างต้นอย่างเพียงพอก่อน ความต้องการนี้มาสโลว์อิบายว่า เป็นความต้องการและความปรารถนาที่มนุษย์จะใช้ความสามารถและศักยภาพที่มีทั้งหมดในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เท่าที่เขาพึงจะทำได้ตามศักยภาพ เช่น เมื่อเป็นนักดนตรีก็พยายามพัฒนาตนเองให้เป็นนักดนตรีที่เล่นเก่งที่สุด ด้วยการฝึกฝน เป็นต้น

คุณลักษณะชีวิตที่มีคุณภาพดีของคนไทยในศตวรรษที่ 21

การมีชีวิตหรือใช้ชีวิตให้มีคุณภาพหรือความผาสุกของชีวิต ย่อมเป็นสิ่งที่ปรารถนาของทุกคน และสังคม เพื่อให้การดำรงอยู่มีความสุข สงบร่วมกัน ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นจากการพัฒนาตนเองเพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปรับปรุงการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องและรองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งมีแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะชีวิตที่มีคุณภาพดีของคนไทยในศตวรรษที่ 21 ดังต่อไปนี้ (สมชาย ศรีวิรัตน์, 2555)

1. ด้านร่างกาย ให้ความสำคัญกับสุขภาพร่างกาย ให้มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และความพิการใดๆ

2. ด้านอารมณ์ สร้างสุขภาพจิต และบริหารอารมณ์ให้มีความสุขสนุกสนานร่าเริง ไม่มีความเครียดหรือวิตกกังวลต่อการเรียน หรือต่อการปฏิบัติงาน ในหน้าที่รับผิดชอบ มีแต่ความเจริญหูเจริญตา เจริญใจ มองโลกในแง่ดีตลอดไป

3. ด้านสังคม สร้างความยอมรับ และยกย่องจากสังคม และ เคารพนับถือการยอมรับความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

4. ด้านความคิด เรียนรู้ เพิ่มเติม เพิ่มทักษะความรู้ให้กับตนเอง เพื่อที่จะได้ที่จะได้รู้และเข้าใจในสิ่งต่างๆ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการคิดค้นหาวิธีการป้องกันแก้ไขปัญหาทั้งหลายให้ตัวเองได้ดำรงชีพอยู่อย่างสุขสบาย

5. ด้านจิตใจ เสียสละ หรืออุทิศตนให้เป็นคนที่มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อชุมชน เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจ มีความมั่นใจว่าชีวิตนี้มีคุณค่ามีความสุขหรือมีชีวิตที่ดีกว่าในอนาคต ได้รับความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย

6. ด้านปัญญา พัฒนาทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ เพื่อให้สามารถคิดพิจารณาเรื่องต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผล ซึ่งปัญญาจะแตกฉานในบุคคลได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการศึกษาเล่าเรียนมีความสนใจเอาใจใส่ต่อวิชาความรู้ที่ครูอาจารย์อบรมสั่งสอนเพื่อให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและนำไปพัฒนาชีวิตที่มีคุณค่าต่อไปภายภาคหน้า

7. ด้านความมีวินัย สร้างวินัยในตนเอง เคารพและปฏิบัติตามภาระหน้าที่ต่างๆ ที่มีอยู่ให้อยู่ในกรอบของข้อบังคับของกฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดขึ้น ไม่ประพฤติตนออกนอกกลุ่มออก

ตัวชี้วัดในการวัดคุณภาพชีวิต

ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตมีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งโดยรวมและเฉพาะเรื่อง ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง 2 ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่มีความจำเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย ดังต่อไปนี้

1. ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) คือข้อมูลในระดับครัวเรือนที่แสดงถึงสภาพความจำเป็นพื้นฐานของคนในครัวเรือนในด้านต่างๆ เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำไว้ว่า คนควรจะมีคุณภาพชีวิตในแต่ละเรื่องอย่างไรในช่วงระยะเวลาหนึ่งๆ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน บริหารการ จัดเก็บโดยคณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.) คณะกรรมการ ประกอบด้วยผู้แทนส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งประชาชนเองที่จะได้รับทราบข้อมูลสถานการณ์คุณภาพชีวิตของตนเอง และครอบครัว และสามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ด้วยตนเอง ตลอดจนภาครัฐและเอกชนสามารถนำข้อมูลในภาพรวมระดับหมู่บ้าน ชุมชน ไปใช้ในการตัดสินใจเพื่อวางแผน กำหนดนโยบาย และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดียิ่งขึ้นต่อไป โดยเครื่องชี้วัดข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่ประกาศใช้อยู่ในปัจจุบันมี 5 หมวด 31 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย หมวดสุขภาพดี มี 7 ตัวชี้วัด หมวดที่ 2 สภาพแวดล้อม มี 7 ตัวชี้วัด หมวดที่ 3 การศึกษา มี 5 ตัวชี้วัด หมวดที่ 4 การมีงานทำและรายได้ มี 4 ตัวชี้วัด และหมวดที่ 5 ค่านิยม มี 9 ตัวชี้วัด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2559: 3-9) ดังตารางที่ 8.6

ตารางที่ 8.6 ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน

ที่	หมวดที่ 1 สุขภาพ มี 7 ตัวชี้วัด (ตัวชี้วัดที่ 1-7)	หน่วย
1	เด็กแรกเกิดมีน้ำหนัก 2,500 กรัม ขึ้นไป	คน
2	เด็กแรกเกิด ได้กินนมแม่อย่างเพียงพออย่างน้อย 6 เดือนแรกติดต่อกัน	คน
3	เด็กแรกเกิดถึง 12 ปี ได้รับวัคซีนป้องกันโรคครบตามตารางสร้างเสริมภูมิคุ้มกัน	คน
4	ครัวเรือนกินอาหารถูกสุขลักษณะ ปลอดภัย ได้มาตรฐาน	ครัวเรือน
5	ครัวเรือนมีการใช้ยาเพื่อบำบัด บรรเทาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นอย่างเหมาะสม	ครัวเรือน
6	คนอายุ 35 ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี	คน

ตารางที่ 8.6 ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (ต่อ)

7	คนอายุ 6 ปีขึ้นไป ออกกำลังกายอย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 วันๆละ 30 นาที	คน
ที่	หมวดที่ 2 สภาพแวดล้อม มี 7 ตัวชี้วัด (ตัวชี้วัดที่ 8-14)	หน่วย
8	ครัวเรือนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และบ้านมีสภาพมั่นคงถาวร	ครัวเรือน
9	ครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี อย่างน้อยคนละ 5 ลิตรต่อวัน	ครัวเรือน
10	ครัวเรือนมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี อย่างน้อยคนละ 45 ลิตรต่อวัน	ครัวเรือน
11	ครัวเรือนมีการจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด ถูกสุขลักษณะ	ครัวเรือน
12	ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ	ครัวเรือน
13	ครัวเรือนมีการป้องกันอุบัติเหตุและภัยธรรมชาติอย่างถูกวิธี	ครัวเรือน
14	ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	ครัวเรือน
ที่	หมวดที่ 3 การศึกษา มี 5 ตัวชี้วัด (ตัวชี้วัดที่ 15-19)	หน่วย
15	เด็กอายุ 3-5 ปี ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน	คน
16	เด็กอายุ 6-14 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี	คน
17	เด็กจบชั้น ม.3 ได้เรียนต่อชั้น ม.4 หรือเทียบเท่า	คน
18	คนในครัวเรือนที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ที่ไม่ได้เรียนต่อและยังไม่มีงานทำ ได้รับการฝึกอบรมด้านอาชีพ	คน
19	คนอายุ 15 – 59 ปี อ่าน เขียนภาษาไทย และคิดเลขอย่างง่ายได้	คน
ที่	หมวดที่ 4 การมีงานทำและรายได้ มี 4 ตัวชี้วัด (ตัวชี้วัดที่ 20-23)	หน่วย
20	คนอายุ 15 – 59 ปี มีอาชีพและรายได้	คน
21	คนอายุ 60 ปี ขึ้นไป มีอาชีพและรายได้	คน
22	รายได้เฉลี่ยของคนในครัวเรือนต่อปี	คน
23	ครัวเรือนมีการเก็บออมเงิน	ครัวเรือน
ที่	หมวดที่ 5 ค่านิยม มี 9 ตัวชี้วัด (ตัวชี้วัดที่ 24-31)	หน่วย
24	คนในครัวเรือนไม่ดื่มสุรา	คน
25	คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่	คน
26	คนอายุ 6 ปีขึ้นไป ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง	คน
27	ผู้สูงอายุได้รับการดูแลจากครอบครัว ชุมชน ภาครัฐ หรือเอกชน	คน
28	ผู้พิการ ได้รับการดูแลจากครอบครัว ชุมชน ภาครัฐ หรือภาคเอกชน	คน
29	ผู้ป่วยเรื้อรัง ได้รับการดูแลจากครอบครัว ชุมชน ภาครัฐ หรือภาคเอกชน	คน
30	ครัวเรือนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของชุมชน หรือท้องถิ่น	ครัวเรือน
31	ครอบครัวมีความอบอุ่น	ครัวเรือน

2. เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development: SD) เริ่มต้นจากการประชุมสหประชาชาติ ครั้งที่ 2 ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในปี 1992 (2535) ประเทศสมาชิกต่างๆ ประชุมร่วมกันในหัวข้อว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Environment and Development) และได้เห็นชอบให้ประกาศหลักการแห่งสิ่งแวดล้อม และแผนปฏิบัติการ 21

(Agenda 21) สำหรับทศวรรษ 1991-1999 และศตวรรษที่ 21 เพื่อเป็นแผนแม่บทของโลกสำหรับการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาย่างยั่งยืนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม และในเวลาต่อมาได้มีการจัดทำเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) จำนวน 8 เป้าหมาย ครอบคลุมระยะเวลา 15 ปี (พ.ศ. 2543 -2558) และเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการพัฒนา องค์การสหประชาชาติจึงได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาขึ้นใหม่โดยอาศัยกรอบความคิดที่มองการพัฒนาเป็นมิติ (Dimensions) ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มีความเชื่อมโยงกัน เรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก (Sustainable Development Goals: SDGs) ใน 15 ปีข้างหน้าที่จะใช้เป็นทิศทางการพัฒนาของประชาคมโลก ตั้งแต่เดือนกันยายน ปี 2558 ถึงเดือนสิงหาคม 2573 ครอบคลุมระยะเวลา 15 ปี โดยประกอบไปด้วย 17 เป้าหมาย (Goals) 169 เป้าประสงค์ (Targets) โดยเป้าหมายต่างๆ ประกอบด้วย (พัชรินทร์ อรุณรัตน์, 2560: ออนไลน์)

ตารางที่ 8.7 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก Sustainable Development Goals: SDGs

เป้าหมายที่	ชื่อเป้าหมาย
1	ขจัดความยากจนในทุกรูปแบบ ทุกที่
2	ขจัดความหิวโหย บรรลุเป้าความมั่นคงทางอาหาร ปรับปรุงโภชนาการ และสนับสนุนการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน
3	สร้างหลักประกันให้คนมีชีวิตที่มีคุณภาพ และส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของคนทุกเพศทุกวัย
4	สร้างหลักประกันให้การศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมและครอบคลุม และส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับทุกคน
5	บรรลุความเท่าเทียมระหว่างเพศ และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สตรีและเด็กหญิง
6	สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ และมีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน
7	สร้างหลักประกันให้ทุกคนสามารถเข้าถึงพลังงานสมัยใหม่ในราคาที่ย่อมเยา และยั่งยืน
8	ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน และครอบคลุม และการจ้างงานเต็มอัตรา และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน
9	สร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีความต้านทานและยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมและยั่งยืน และส่งเสริมนวัตกรรม
10	ลดความไม่เท่าเทียมทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ
11	ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ความต้านทานและยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างครอบคลุมและยั่งยืน
12	สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน
13	ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับสภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ
14	อนุรักษ์และใช้มหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลอื่นๆ อย่างยั่งยืนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
15	ปกป้อง ป่าไม้ และส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อมโทรมของดินและฟื้นฟูสภาพดินและหยุดยั้งการสูญเสียมลพิษหลายทางชีวภาพ

ตารางที่ 8.7 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก Sustainable Development Goals: SDGs (ต่อ)

เป้าหมายที่	ชื่อเป้าหมาย
16	สนับสนุนสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน จัดให้มีการเข้าถึงความยุติธรรมสำหรับทุกคน และสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบและมีความครอบคลุมในทุกระดับ
17	เสริมสร้างความแข็งแกร่งของกลไกการดำเนินงานและหุ้นส่วนความร่วมมือระดับโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สรุป คุณภาพชีวิตที่ดีของประชากรต้องมีความสมบูรณ์ในหลายๆ ด้านทั้งด้านร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งประชากรควรได้รับชีวิตที่มีคุณภาพตั้งแต่เกิดจนตายเป็นบุคคลที่ลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคมไทยในยุคปัจจุบันอย่างยั่งยืนตามมาตรฐานตัวชี้วัดความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชนและมาตรฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมโลกที่ยึดการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางด้วย

บทสรุป

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากรโดยเฉพาะอัตราการเพิ่มและลดของจำนวนประชากรในประเทศจะมีผลต่อสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ยังส่งผลต่อการเกิดปัญหาประชากร โดยเฉพาะประชากรที่มีจำนวนมากขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตประชากรก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเพราะประชากรก็อยู่ในโครงสร้างของสังคมนั่นเอง ปัญหาที่เกี่ยวกับประชากรมีหลายอย่าง อาทิ คุณภาพการศึกษาต่ำทำให้ประชากรขาดความรู้โดยเฉพาะการอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญของการศึกษาชาติ การว่างงานของประชากร การอพยพย้ายถิ่นเนื่องจากมีข้อจำกัดหลายอย่างในถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมจำทำให้ต้องอพยพย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่นเพราะปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นแรงกระตุ้น ตลอดจนปัญหาด้านสุขภาพโรคร้ายไข้เจ็บของประชากร

อย่างไรก็ตาม ภาครัฐได้พยายามที่จะแก้ไขปัญหาโดยกำหนดนโยบายต่างๆ ที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละฉบับและมีการปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อให้สอดคล้องตามสถานการณ์ของสังคมในยุคนั้นๆ มีทั้งมีการเปลี่ยนควบคุมโครงสร้างประชากรโดยมีเป้าหมายทั้งการพัฒนาประเทศโดยการยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร เพื่อเกิดความอยู่เย็นเป็นสุขของคนในสังคม และเพียบพร้อมไปด้วยสวัสดิการที่ครบถ้วนรายได้ที่มั่นคง สุขภาพที่ดี ได้รับการศึกษา และเป็นคนที่ไทยที่พึงประสงค์ตามตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับโลกและระดับประเทศซึ่งการพัฒนาของรัฐนั้นต้องระลึกเสมอว่า ชาติจะอยู่ได้ด้วยประชากรที่มีคุณภาพ มีใช้ปริมาณแต่อย่างเดียว

คำถามท้ายบท

1. หากประชากรมีอัตราการเกิดต่ำ และผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นแต่มีอัตราการตายที่น้อยจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาประเทศอย่างไรจงอธิบาย
2. ท่านคิดว่าปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจมีครอบครัวและวางแผนการมีบุตรของคนในสังคมไทยปัจจุบัน มีปัจจัยใดบ้าง พร้อมยกตัวอย่างประกอบ
3. การกลายเป็นเมืองส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคมอย่างไรจงอธิบาย
4. หากประชากรมีอัตราการเกิดที่เพิ่มสูงขึ้นจะมีผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมอย่างไร
- 5.สวัสดิการสังคมที่ประชากรควรได้รับจากรัฐเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มีอะไรบ้าง พร้อมอธิบาย
6. กระทรวงหรือหน่วยงานใดบ้าง ที่มีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร อย่างไรอธิบาย
7. นักพัฒนานำความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2559). **คู่มือการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี2560-2564**
คณะกรรมการการดำเนินงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.).
สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2560, จาก <http://app2.cdd.go.th/rdic/>
- กองสถิติพยากรณ์ชีพ กระทรวงสาธารณสุข. (2559). **การตั้งเป้าหมายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ. สถิติสาธารณสุข: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.**
- เกรียงไกร ชูระพันธ์. (2556). **นโยบายประชากร. เอกสารประกอบการสอนวิชา ประชากรศึกษา,**
อุตรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี. (อัดสำเนา).
- คมชัดลึก. (2554, 3 มิถุนายน). **โรงพยาบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต. คมชัดลึก, หน้า 8**
ชาญชัย อินทรประวัตติ. (2547). การพัฒนาคุณภาพชีวิต. นครราชสีมา: เอเชียสาส์น.
- ทิพย์วัลย์ เรืองขจร. (2554). **วิทยาศาสตร์เพื่อคุณภาพชีวิต. สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.**
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2544). **ประชากรศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.**
- นิศารัตน์ ศิลปเดช. (2540). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยา
และมานุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.**
- ประสาท หลักศิลา. (2529). **สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.**
- พัชรินทร์ อรุณรัตติยากร. (2560). **เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development
Goals: SDGs).** สืบค้นวันที่ 10 กรกฎาคม 2560, จาก www.thailcidatabase.net.
- พัทยา สายหู. (2526). **ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ
ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์.**
- สมชาย ศรีวิรัตน์. (2555). **คุณภาพชีวิตดี มีความสุข. สืบค้นวันที่ 20 กรกฎาคม 2560, จาก
<https://www.gotoknow.org/posts/549132>.**
- สมประวิณ มันประเสริฐ. (2010). **การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่
มีต่อแบบแผนการบริโภคของครัวเรือนไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.**
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2515). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519).** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2520). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2525). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2530). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2535). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

- _____. (2540). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2545). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2550). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2555). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2560). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564).**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2558). **รายงานข้อมูล
ทรัพยากรบุคคลากรบุคคลสาธารณสุข.** สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข: กระทรวง
สาธารณสุข.
- สุกัญญา มาลาอี. (2547). **คุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการครู สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
สระแก้วเขต 2.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยบูรพา, บัณฑิตวิทยาลัย,
สาขาการบริหารการศึกษา
- สุจรรยา จันทศิริ. (2560). **ปัญหาสังคม.** สืบค้นวันที่ 2 กรกฎาคม 2560, จาก
<http://elearning2.utcc.ac.th/officialtcu/econtent/HG010/lesson7.pdf>.
- สุพัตรา สุภาพ. (2549). **ปัญหาสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- อิทธิพนธ์ ตรีวัฒนสุวรรณ. (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2559).
- Jones, Gavin W. (1990). **“Population dynamics and educational and health
planning”**, Paper No. 8, Training in Population, Human Resources and
Development Planning, ILO, Geneva.
- Maslow, A.H. (1954). **Motivation and Personality.** New York: Harper Collins
- Oliver, J.P.J. et al. (1996). **Quality of Life and Mental Health Service.** London:
Routledge. Prospects: the 2008 Revision, New York: United Nations.
- The WHOQOL Group. (1994). **Development of the WHOQOL: Rationale and
current status.** International Journal of Mental Health, 24-56.
- UNESCO. (1993). **Indicator of environment quality of life.** Research and Papers in
Social Science, 3(7), 11-12.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2010).
World urbanization prospects: the 2009 revision database. Accessed at
<http://esa.un.org/wup2009/unup/> 14-Jul-10.
- United Nations Population Fund. (2554). **ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรใน
ประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย.
- Weinberg. (1958). **Education and social Problems.** New York: Free Press.

บรรณานุกรม

- กนิษฐา บุญธรรมเจริญ. (2559). **วิเคราะห์อายุเฉลี่ยของคนไทย พ.ศ. 2556**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก https://www.matichon.co.th/local/news_202773.
- กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน. (2558). **สถิติแรงงานประจำปี 2558**. กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2559). **คู่มือการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี2560-2564 คณะกรรมการการดำเนินงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.)**.
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2545). **เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เอกอัครราชทูตเพื่อการบริหารราชการ ในต่างประเทศที่เป็นเอกภาพ เอกอัครราชทูต CEO**. (เอกสารอัดสำเนา).
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). **การนำเสนอข้อมูลในรูปแบบภูมิแท่ง**. บทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=zUMJHvUHzE>.
- กรุงเทพธุรกิจ. (2560). **ประชากรโลกจ่อทะลุ 9.8 พันล้านคน**. สืบค้นวันที่ 25 กรกฎาคม 2560, จาก <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/760909>
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ. (2554). **ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ.
- กองสถิติพยากรณ์ชีพ กระทรวงสาธารณสุข. (2559). **การตั้งเป้าหมายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**. สถิติสาธารณสุข: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- กองสถิติสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข. (2527). **สถิติสาธารณสุข 2527**. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- เกรียงไกร ชูระพันธ์. (2556). **นโยบายประชากร**. เอกสารประกอบการสอนวิชา ประชากรศึกษา, อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. (อัดสำเนา).
- คมชัดลึก. (2554, 3 มิถุนายน). **โรงพยาบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต**. คมชัดลึก, หน้า 8
- ฉัตรชัย นกดี. (2560). **คนไทยเป็นโรคอ้วนอันดับ 2 ของอาเซียน**. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <http://www.thaihealth.or.th/Content/24745-.html>.
- เฉลียว บุรีภักดี. (2520). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์.
- ชญานิศวรรค์ โคนะ. (2561). **เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของประชากรไทยในร้อยปี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์ และ ณรงค์ เทียนสง. (2521). **ประชากรศาสตร์และประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชาญชัย อินทรประวัตติ. (2547). **การพัฒนาคุณภาพชีวิต**. นครราชสีมา: เอเชียสาส์น.
- ดุขฎิ อายุวัฒน์. (2558). **ประชากรและสังคม**. ขอนแก่น: สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2544). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ทิพย์วัลย์ เรืองขจร. (2554). **วิทยาศาสตร์เพื่อคุณภาพชีวิต**. สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ทีเคปาร์คอุทยานแห่งการเรียนรู้. (2560). **วันประชากรโลก (World Population Day)**. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก https://www.tkpark.or.th/tha/articles_detail/77.
- นิพนธ์ เทพวัลย์. (2519). **ประชากรศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- นิศารัตน์ ศิลปเดช. (2540). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- เนชั่นทีวี. (2560). **แรงงานไทยส่งเงินกลับประเทศ**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2560, จาก <http://www.nationtv.tv/main/content/378544205/>
- บุญโชค พานิชศิลป์. (2560). **ผลสำรวจ 'เซ็กซ์' ล่าสุดของชาวเยอรมัน บ่อยแค่ไหน? ซีอัสตี้แค่ไหน? กับใครบ้าง?**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <https://themomentum.co/german-sexuality>
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ และสมคิด อิศระวัฒน์. (2528). **ประชากรศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต.
- ปภัสสร ลีลาน้อย. (2560). **พัฒนาการของเด็กในครรภ์1-9เดือน**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <https://wbscport.dusit.ac.th/artefact/artefact>.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ. (2519). **“แนวคิดทางประชากรศึกษา”** หนังสืออุทิศประชากรศึกษา. โครงการประชากรศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประสาธ หลักศิลา. (2529). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2522). **ทฤษฎีที่น่าสนใจทางประชากรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- _____. (2557). **เกิดอย่างไรประเทศไทยจึงจะมั่นคง**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์. (2548). **สถานการณ์ประชากรของประเทศไทย พ.ศ.2548**. ใน *กฤตยา อาชวนิจกุล และปราโมทย์ ประสาทกุล (บรรณาธิการ). ประชากรและสังคม 2548: ประชากรของประเทศไทย ณ พ.ศ. 2548 (หน้า 14-31)*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล, สุรีย์พร พันพิ่ง และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์. (2550). **“ระเบิดคนเมือง” ในประเทศไทย. ในประชากรและสังคม 2550: นคราภิวัฒน์และวิถีชีวิตเมือง**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2557). **เกิดอย่างไรประเทศไทยจึงจะมั่นคง**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระคุณีย์ เมธังกูโร. (2544). **“ปาฐกถาเรื่อง ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ,” ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ**. เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย (รวบรวม). กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2544). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.
- พระมหาบุญมี มาลาวชิโร. (2547). **พระพุทธศาสนากับความตาย**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้าวิชาการ จำกัด.
- พัชรินทร์ อรุณรัตติยากร. (2560). **เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)**. สืบค้นวันที่ 10 กรกฎาคม 2560, จาก www.thailcidatabase.net.
- พัทธา สายหู. (2526). **ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ พิมพ์วรรณ อิศรภักดี. (2560). **ลักษณะครอบครัวเปลี่ยนไปอย่างไรในกว่า 20 ปีที่ผ่านมา ใน ประชากรและพัฒนา**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ภาคภูมิ โกเมศโสภาก. (2560). **ความจำเป็นของโรงไฟฟ้าถ่านหินกระบี่ ?**. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <http://www.salforest.com/blog/krabicoalpowerplant>.
- มนสิการ กาญจนะจิตรา. (2556). **การปรับตัวของธุรกิจญี่ปุ่น ในยุคสังคมผู้สูงอายุ**. จดหมายข่าวประชากรและสังคม
- มูลนิธิมะเร็งท่อน้ำดี. (2560). **สถิติและอุบัติการณ์เกิดโรคมะเร็งท่อน้ำดี**. สืบค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560, จาก <http://www.cca.in.th/th/index.php/about-cca/key-statistics/18-home-menu/cholangiocarcinoma>.
- ยุพา อุดมศักดิ์. (2517). **ประชากรศึกษากับคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยวิชาการศึกษาและกรมการฝึกหัดครู.
- โยธิน มานะบุญ และอภิวัฒน์ มุทิรางกูร. (2560). **ผลการสอบ PISA ปี 2015 เด็กไทยอยู่อันดับที่ 55: ปฏิรูปการศึกษาด้วยพุทธธรรม**. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9590000129486>.
- วันทนา กลิ่นงาม. (2528). **ประชากรศึกษาและการวางแผนครอบครัว (ฉบับปรับปรุง)**. เพชรบุรี: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรี.
- วิภาวี พิจิตบันดาล. (2544). **เอกสารการสอนชุดมนุษยกับสังคม หน่วยที่ 8-15 เรื่อง ประชากรศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 10. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ. (2516). **การเพิ่มของประชากรไทย: กรุงเทพฯ**.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2539). **ประชากรศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- _____. (2543). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย และเนาวรัตน์ พลายน้อย. (2525). **สารศึกษาประชากร**. กรุงเทพฯ: โครงการประชากรศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2531). **อภิวินิจฉัยประชากรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2549). **การฉายภาพประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2548-2568**. มหาวิทยาลัยมหิดล.

- _____. (2554). สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล. ปีที่ 20 (มกราคม). มหาวิทยาลัยมหิดล.
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2553). โครงการศึกษารอบความร่วมมือการพัฒนา
ศักยภาพกำลังแรงงานไทยใน 32 ตำแหน่งงานภายใต้ข้อตกลงอาเซียน. กองยุทธศาสตร์
และเครือข่ายพัฒนาฝีมือแรงงาน, กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน: กระทรวงแรงงาน.
- สมชาย ศรีวิรัตน์. (2555). คุณภาพชีวิตดี มีความสุข. สืบค้นวันที่ 20 กรกฎาคม 2560, จาก
<https://www.gotoknow.org/posts/549132>.
- สมประวิณ มันประเสริฐ. (2010). การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร
ที่มีต่อแบบแผนการบริโภคของครัวเรือนไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2515). แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519). กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2520). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2525). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2530). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2535). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2540). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2545). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2550). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2555). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2560). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564).
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). การคาดประมาณ
ประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553-2583. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2547). คู่มือกำเนิด. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติ
แห่งชาติ.

- _____. (2553). รายงานสถิติประชากรและเคหะ. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/population.html>.
- _____. (2554). บทสรุปผู้บริหาร สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2559). แนวโน้มการย้ายถิ่นของประชากรลดลง. สืบค้นวันที่ 12 กรกฎาคม 2560, จาก <https://gnews.apps.go.th/news?news=2816>.
- _____. (2560). สรุปผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (เดือนเมษายน พ.ศ. 2560). สำนักงานสถิติแห่งชาติ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม
- _____. (2560). อายุมัธยฐาน. สืบค้นวันที่ 25 กรกฎาคม 2560, จาก http://popcensus.nso.go.th/sub_topic.php?pid=2.
- _____. (ม.ป.ป.). รายงานสำมะโนประชากร พ.ศ. 2513. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (ม.ป.ป.). รายงานสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543. กรุงเทพฯ:สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (ม.ป.ป.). รายงานสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2533. กรุงเทพฯ:สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข. (2558). สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2554, 2555, 2557 และ 2558. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 2560, จาก http://bps.moph.go.th/new_bps/สถิติสาธารณสุข.
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2558). รายงานข้อมูลทรัพยากรบุคคลากรบุคคลสาธารณสุข. สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข: กระทรวงสาธารณสุข.
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. (2555). สถิติแรงงานต่างด้าว. กรมการจัดหางาน: กระทรวงแรงงาน.
- สำนักอนามัยเจริญพันธุ์ กรมอนามัย. (2560). อัตราเจริญพันธุ์รวม (TRF) ประเทศไทย. ระบบฐานข้อมูลอนามัยเจริญพันธุ์. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <http://rhdata.anamai.moph.go.th/index.php/population/population10>
- _____. (ม.ป.ป.). อัตราเจริญพันธุ์รวม (TRF) ประเทศไทย. ระบบฐานข้อมูลอนามัยเจริญพันธุ์. สืบค้นวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <http://rhdata.anamai.moph.go.th/index.php/population/population10>.
- สำเร็จ จันทสุพรรณ. (2550). ประชากร: ความรู้เกี่ยวกับประชากรและทฤษฎีทางประชากร. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2560, จาก <http://app2.cdd.go.th/rdic/>
- สุกัญญา มาลาอี. (2547). คุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการครู สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สระแก้วเขต 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา บัณฑิตวิทยาลัย สาขาการบริหารการศึกษา.

- สุจรรยา จันทศิริ. (2560). **ปัญหาสังคม**. สืบค้นวันที่ 2 กรกฎาคม 2560, จาก <http://elearning2.utcc.ac.th/officialtcu/econtent/HG010/lesson7.pdf>.
- สุพัตรา สุภาพ. (2549). **ปัญหาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ไสว ชัยประโคน. (2557). **ความชุกของโรคพยาธิใบไม้ตับและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมสุขภาพใน การป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับและโรคมะเร็งท่อน้ำดีใน ประชาชนกลุ่มเสี่ยง ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี**. อุดรธานี: โรงพยาบาลบ้านฝาง กระทรวงสาธารณสุข.
- องค์การสหประชาชาติ. (2560). **รายงานการพัฒนามนุษย์ พ.ศ. 2559**. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki>.
- อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์. (2533). **หน่วยที่ 1 ปัญหาและการศึกษาเกี่ยวกับประชากร ในเอกสาร การสอนชุดวิชาประชากรและประชากรศึกษา หน่วยที่ 1-5**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อารีย์ พรหมไม้. (2560). **ข้อจำกัดของชีวภาพมนุษย์**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/IPSR/AnnualConference/Conferencell/Article/Article18.htm>.
- อิทธิพนธ์ ตรีวัฒนสุวรรณ. (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2559).
- Carnes และคณะ. (2003). **Biological evidence for limits to the duration of life**. *Biogerontology*.
- Center for Disease Control and Prevention. (2560). **ประสิทธิผลของวิธีคุมกำเนิด**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2560, จาก <https://www.cdc.gov/>.
- Davis, Kingley. (1963). **Theory of Change and and Response in Modern Demographic History**. *Population Index*. 29(4), October, pages: 345-366.
- Jones, Gavin W. (1990). **“Population dynamics and educational and health planning”**, Paper No. 8, Training in Population, Human Resources and Development Planning, ILO, Geneva.
- Lee, Everett S. (1966). **A Theory of Migration**. *Demography*, 3(1), page: 47-57.
- Maslow, A.H. 1954. **Motivation and Personality**. New York: Harper Collins
- Oliver, J.P.J. et al. (1996). **Quality of Life and Mental Health Service**. London: <http://www.routledge.com/9780415304441>. Prospects: the 2008 Revision, New York: United Nations.
- The WHOQOL Group. (1994). **Development of the WHOQOL: Rationale and current status**. *International Journal of Mental Health*, 24-56.
- UNESCO. (1993). **Indicator of environment quality of life**. *Research and Papers in Social Science*, 3(7), 11-12.

United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2010). **World urbanization prospects: the 2009 revision database**. Accessed at <http://esa.un.org/wup2009/unup/> 14-Jul-10.

United Nations Development Programme. (2014). **Human Development Report 2013, The Rise of the South: Hu Progress in a Diverse World**. New York: United Nations Development Programme (UNDP).

United Nations Population Fund. (2554). **ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย.

Weinberg. (1958). **Education and social Problems**. New York: Free Press.

Worldometers. (2017). **WORLD POPULATION**. สืบค้นวันที่ 25 มิถุนายน 2560, จาก <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>.

